

VLADIMIR TIMIN

TIKÖ,

VÄHÄ-PERMIN POIKA

Kertomus kaukaisista ajoista

komin kielestä kääntänyt Paula Kokkonen
2016

Alkuperäisteos **Эжва Перымса зонка** (Ežva Perymsa zonka)
on julkaistu Syktyvkarissa 2000.

Kääntäjä kiittää Niilo Helanderin säätiötä saamastaan apurahasta.

Sisällys

KIRJAILIJA VLADIMIR TIMININ ALKUSANAT	4
JEMDIN	6–51
TIKÖN KOTONA TERENSAI-MUMMO JUMALAT TIKÖN SUOJANA JÄLLEEN TERENSAI-MUMMO KUN KAIKKI OVAT KOTONA IRJANKOLLA ON EHDOTUS IRJANKON MENTYÄ IVÖ TŠUD -UKKO SEPPÄ BI KABYR IRJANKO SALAILI JOTAKIN TIKÖN AAMUINEN UNI ENSIMMÄINEN EPÄMUKAVA YLLÄTYS PARMA-METSÄLLÄ ON SILMÄT YÖLLÄ METSÄMAJASSA OMASSA PARMA-METSÄSSÄ YLLÄTTÄVÄ NÄKY JA YLLÄTTÄVÄ KATOAMINEN RATSAIN KULKEVA MIES	
URAI-PAUL	52–108
ASYKA JOKA KUUSEEN KURKOTTAÄ, SE KATAJÄÄN KÄPSÄHTÄÄ KÄHDEN MYLLYNKIVEN VÄLISSÄ SÄMÄNÄ PÄIVÄNÄ JÖRIDZJÖEN YLÄJUOKSULLÄ SÄVUSTÄ TULÄÄN MITÄ JEMDINISSÄ ON TÄPÄHTUNUT? MÄNSI KÖSTÄÄ JÖSKUS ÄPU TULÄÄ SIÄLTÄ, MISTÄ SITÄ EI ÖDÖTÄ YHÄ VÄIN KÄÜEMMÄKSI JEMDINISTÄ KÄRRÄN YÖN SÄÄPUÄSSÄ VÖIKÖ JUMÄLÄÄ RUKÖILLÄ TYHJIN KÄSIN? MÄNSI ÄGÄTEIN VIERÄSSÄ ÄGÄTEIN SÄLÄISUUS KUN ÖLI SÄÄVUTTU ÜRÄLIN TÄÄ TIKÖ MÄNSIÄN KÖTIPÄSÄSSÄ JÖUSIPYSSYKISÄT	

MANSIT JUHLIVAT
ASYKAN LAHJA POJALLEEN
URAI-PAULISSA ON TALVI
AGAI-SEDÄN SATU
MYRSKYN EDELLÄ
SUUR-PERMIÄ VASTAAN!
SAAPUMINEN POKTŠAN LAIDALLE
TAISTELU

TŠERDIN

109–156

TŠERDININ KIRKONKELLOT
JENIKA-MUMMI
RUHTINAS MIKAL JA TIKÖ
MANSISADUN LOPPU
SJARIN JA MATE
ILLANVIETTO
HUOLI OMASTA MAASTA
YÖLLINEN LEVOTTOMUUS
VASTUSTUS
VIELÄ YKSI KOKOONTUMINEN
TAISTELU TŠERDINISTÄ
LYHYT YÖ
”MAAILMANLOPPU”
”KÄSKETTIIN TUODA!”

MOSKOVA

157–186

SEITSEMÄN MEREN TAA
NUOTIOTULILLA
MINJA IGNAŠ
ALI-MIRZA
PERESLAVL-ZALESSKI
SUURIRUHTINAS IIVANA III
KITAI-GOROD
MOSKOVAN VALLAN ALLA
JOUSIPYSSY, JOSSA ON KARHUN KYNSIMISJÄLKI

LOPPUSANAT

187–191

KIRJAILIJA VLADIMIR TIMININ ALKUSANAT

Hyvä lukijani!

Tämä on kertomus Tikö-nimisestä komilaispojasta, joka eli kauan sitten, keskiajalla. Hänelle tapahtui ihmeellisiä asioita, ja hän joutui moniin eri paikkoihin ja vaikka minkälaisiin seikkailuihin – ja näki vaikka mitä.

Mutta edetäänpä vähän kerrassaan. Aluksi kerron vähän historiasta. Onko ihmisiä elänyt kauankin Kominmaalla? Siihen osaavat vastata historian tutkijat, tiedemiehet. Ihminen saapui Jäämeren rannoille 300 000 vuotta sitten terävä, kivikärkinen keihäs mukanaan. Kuka hän oli? Mitä kieltä hän puhui? Kukapa sen tietäisi. Tuohon aikaan ihmisiä oli jo kuitenkin saapunut meidän pohjolaamme. Eivät ne tulijat silloin vielä juurtuneet sinne, mutta noin 10 000 vuotta sitten ihmisiä oli jo asettunut asumaan pohjoisillekin seuduille. He kulkivat metsästävässä kauas kantavin nuolin, ja silloin jo oli osattu viljellä maata. Millähän kielellä he juttelivat keskenään? Tähänkään ei tiedetä vastausta.

Mutta siis 3000 vuotta sitten komilaisissa *parma*-metsissä alkoi kuulua tutuhkoa puhetta. Suomalais-ugrilaisia kieliä puhuva väki rupesi asettumaan sijoilleen. Heitä levisi aikojen kuluessa pienten ja suurten jokien rannoille ja edelleen pohjoiseen, länteen ja itään. Vaikea sanoa, omasta tahdostaanko he liikehtivät vai ahdistettuina.

Aika kului. Kylmä talvi vaihtui lämpimäksi kevääksi ja kesäksi ja kesä satoisaksi syksyksi. Monet tapahtumat ovat jääneet tuntemattomiksi. Yksi asia on kuitenkin selvä: vuosisatojen kuluessa ihmisryhmiä oli kulkeutunut niin kauas toisistaan, että heidän puheensakin alkoi eriytyä samoin kuin yhteinen nimityskin muuttua. Tämä hämmästyttää nykyään monia. Vaikka ikään kuin samasta pesästä lähdimme, emme me komilaiset silti ymmärrä esimerkiksi suomalaisten, unkarilaisten tai virolaisten puhetta. Udmurtteja ymmärrämme jotenkuten, mutta vain komipermjakkien kanssa voimme keskustella ja jopa vitsailla ilman tulkkia. Samaa kieltä me puhumme!

Uralin länsipuolelle asettuneesta väestä muodostui jo 400-luvulla kaksi itsenäistä permiläiseen kielihaaraan kuuluvaa ryhmää: komisyrjäänien esi-isät kotiseutunaan Ežvan Permi eli Vähä-Permi ja Kamajoen rantojen asukkaat kotiseutunaan Suur-Permi. Jälkimmäisiä sanotaan nykyään komipermjakeiksi. Vuosisatojen ajan me, komisyrjäänit ja komipermjakit, olemme eläneet lähekkäin ja elelemme nytkin. Siitä syystä me olemme suomalais-ugrilaiden kielten joukossa toisillemme läheisimmät.

Entä Tikö? Jemdiniläinen Turöbin [pojan] Jarašin [poika] Tikö, kuten hänen koko nimensä kuuluu komilaisittain. Milloin ja missä hän eli? Kirjassa kerrotaan hänen elämänsä sattumuksista, jotka mahtuvat pieneen ajanjaksoon: vuosiin 1471–1472. Millaista aikaa se oli? Katsotaanpa.

Tuolloin tataarit ja mongolit pitivät vielä vallassaan Venäjänmaata. Mutta sitten suuriruhtinas Iivana III lopetti verojen maksamisen heille. Kahdeksan vuoden kuluttua mainitun ajan jälkeen venäläiset soturit tekivät lopun Kultaisen ordan 250-vuotisesta johtajuudesta. Tämä oli mahdollista, koska Moskovan ruhtinaskunta oli laajentunut kovasti ympäriinsä ja tunkeutunut väkivalloin permiläisalueille, Vähä-Permiin ja Suur-Permiin. – Ja Moskovan vaikutusvalta lisääntyi moninkertaiseksi.

Permiläisissä parma-metsissä väki oli elellyt siihen saakka enimmäkseen itsenäistä elämää. He olivat kokeneet sekä hyvää että pahaa. Kukaan ei ollut heitä erikseen hallinnut. He elelivät, miten halusivat, mutta aika ajoin lännestä päin, Novgorodista, hyökkäili ovelia jokirosvoja. Veri virtasi kahakoissa. Idästä päin häiriötä aiheuttivat taistelemaan ja kuolemaan yhtä valmiit, rosvoilevat, mitään pelkäämättömät mansit. Vaikka he olivatkin kielensä puolesta permiläisille sukua, niin mitäs teet. Mansien ja permiläisten reitit törmäsivät kerran jos toisenkin. Veri virtasi jälleen, molemmin puolin. Myös viekkaat vjatkalaiset ja Uralin takaiset tataarit tekivät hyökkäilyjään. Oli vaikea tietää, ketä vastaan piti milloinkin puolustautua.

Sitten tuli aika, jolloin nouseva Moskova ojenteli käsiään kohti rikkaita, pehmeästä kullasta – turkiksista ja nahkoista – kuuluja Permin maita. Tuohon historialliseen aikaan, kun Moskova väkivalloin liitti permiläiset alueet Venäjänmaan yhteyteen, sattui elämään Vähä-Permin poika Tikö. Lisäksi tämän kertomuksen kattamana kahtena vuotena odotettiin maailmanloppua. Sellaista olivat ennustelleet vanhan Raamatun tulkitsijat. Tikö ei tietenkään ollut siitä tietoinen. Pojalla oli riittävästi setvimistä omissa huolissaan.

Kertomuksen pääjuoni perustuu todellisiin tapahtumiin. Olen pyrkinyt kulkemaan kaukaisten vuosisatojen hämäryyden läpi tukeutumalla vanhoihin, historiallisiin tietoihin. Kertomuksen päähenkilö Tikö on puolestaan samanlainen poika kuin kuka tahansa 15-vuotias nykyäänkin, mutta hän eli elämänsä yli 500 vuotta sitten.

Hyvä ystäväni, nyt lukemaan! Uskon, että sinusta ja Tiköstä tulee ystäviä. Viihtyisiä lukuhetkiä Tikön seikkailujen parissa!

JEMDIN

TIKÖN KOTONA

Aamusta alkaen oli ollut aurinkoista, mutta keskipäivää lähestyttäessä ilmestyi jo pilviä. Sitten taivas muuttui harmaaksi ja alkoi loputon, tylsä sade. Ulkona oli hämärää, sen voi aistia jopa pienestä ikkunasta, johon oli pingotettu vasikanrakko. Sade pieksää ikkunaa tuulen säestämänä: ikään kuin varastoaitasta ammuskeltaisiin herneillä *ropi-rop-ropi-rop...*

Tikö, viitisentoistavuotias kihartuvatukkainen poika leikkii kissan kanssa. Aikansa kuluksi, tietysti. Kissa ei raavi, se kiehnää ja naukaisee laiskahkosti ikään kuin ymmärtäen, että poikaa on jotenkin autettava ajan tappamisessa. Ankea harmaus tunkeutuu väkisin pirttiin. Kissa tietää joutuvansa pian taas sivuseikaksi, mikä antaa-kin sille tilaisuuden makoisaan torkkuiluun seinän ripustustapista pudonneen sarkahurstin päällä. Pudonnut vaate on jo kauan houkutellettu kissaa, mutta se ei ole vielä rohjennut suunnata sitä kohti.

Sade taukoaa vain yltyäkseen uudestaan. Sisälläkin kuuluu pisaroiden putoilua. Katto vuotaa taas jostain. Kissa katsoo syyttävästi poikaa.

– Oletkos siinä, Njavijö, poika toruu kissaa. – Kyllä minä tiedän, että katolle olisi kiivettävä. Sen teenkin, kunhan tuo sade ensin hellittää. Isoäiti ja Kyiva-sisko saisivat kyllä kiirehtiä. Heillä kun ei ole suojaa sateelta. Olehan nyt hiljaa, kissa! Kuulostellaan...

Vösjö-lehmän lempeää ammumista ei vain kuulu. Aamuvarhaisesta asti isoäiti ja Kyiva ovat paimentaneet lemmiä – omia ja toisten. Heidän paimennuspäivänsä on juuri tänään. Elikot ovat laitumella Jemvajoen yläjuoksulla päin. Isoäidin ja Kyivan lähtiessä oli aurinkoista, mutta nyt vettä tulee taivaan täydeltä. Syksyä kohti ollaan menossa: sää voi oikutella päivän mittaan miten sattuu.

Isoäiti oli määrännyt Tikön kotimieheksi ja jättänyt hänelle joitakin askareita tehtäväksi. Jos heti aamusta olisi alkanut sataa, Tikö ei olisi tietenkään päästänyt naisväkeä paimeneen. Itse hän olisi lähtenyt lehmien kanssa. Turhaa on kuitenkin syytellä itseään nyt.

Jemdinin kaupunki, jossa Tikö asuu, on tunnettu kaikkialla Vähä-Permissä ja kauempanakin. Kaupunki sijaitsee puhdasvetisen Jemvajoen oikealla rannalla. Jemva laskee jonkin matkan päässä virtaavaan mahtavaan jokeen, Ežvaan. Näillä main riittää menijää ja tulijaa. Väkeä tulee kaikkialta. Joukossa on tummakasvoisia ihmisiäkin, mutta enemmistö on tietysti venäläisiä. Tikön korviin on kantautunut tieto, että ihmisiä oli alkanut virrata erityisesti siitä alkaen, kun Pyhä Stepan oli ryhtynyt valistamaan komisyryjänejä opetuksillaan Kristus-jumalasta. Tulijoiden joukossa on kutsuttuja ja kutsumattomia. Kutsumattomia olivat julmat mansit Ežvan yläjuoksun tienoilta ja ovelat jokirosvot, joita tuli aivan vastakkaiselta suunnalta, sieltä, minne aurinko laskee.

Nyt Jemdinissä on paljon asukkaita. Jo kaukaa näkyvät korkeilla kumpareilla sijaitsevat pattipäisinä kohoavat kirkot. Jokaisella niistä on oma nimensä. Suurin on nimeltään Blagoveštšennjö – Hyvä Sanoma. Kirkkoja oli pystytetty Stepan Permiläisen käskystä. Tšernets-Stepön käskystä, niin oli sanonut Tikön isä, joka ei hyväksynyt uutta uskoa, vaan kunnioitti esi-isiensä tavoin vain ikaikaisia komilaisia jumalia.

Kaupunki ja erityisesti kirkonmäet oli suojattu tunkeilijoita vastaan maavallein ja suipoista hirsipaaluista pystytetyin aitauksin. Kaupunkilaisten talot olivat mäkien alarinteillä. Talojen määrä kasvaa vuosi vuodelta siksi, että tänne muuttaa uutta väkeä lähi- ja etäkylistä. He rakentavat talojaan suojatun alueen ulkopuolelle metsän ja joen suuntaan, kun eivät enää mahdu aidatun kaupungin sisäpuolelle. Jemvajoki on kaikkien silmään edessä, ja kaupungin takana on taivaisiin yltävä synkkä aarnimetsä, *parma*. Täkäläinen väki oli kaatanut lähimetsää, koska sieltäpäin oli pelättävissä yllätyshyökkäyksiä. Mutta nyt metsään ei kosketa, sitä suojellaan, sillä antaahan se ravinnon ja turvan kateellisilta silmiltä.

Jemdiniläisillä on oma ruhtinas, jota kaikki tottelevat ja jonka käskystä jokainen lähtee kaupunkia vartioimaan hänelle määrättyinä päivinä. Mikael Arkangelilaisen kirkkoon kuuluvassa luostarissa asustelee arkkipiispa Joonas. Hän on jo neljäs lajissaan Stepan Permiläisen jälkeen.

Sisaruspari Tikö ja Kyiva ja heidän isoäitinsä asuttavat taloa, joka on Jemdinin toisessa päässä, joen yläjuoksun suunnalla. Talo on yhä vankanoloinen. Sen edessä komeilee kaunis koivu ja ikkunat ovat joelle päin. Tikön isä oli pystyttänyt sen. Talon takana on ruoka-aitta, varastoaitta, sauna ja matalahko kellari, jossa kullankeltaisten olkien ympäröimässä, jäillä täytetyssä kuopassa ruoka-ainekset säilyvät pilaantumatta. Tikön isä, Turöbin Jaraš, oli ollut tosi taitava...

Jostain syystä lehmipaimenet viipyvät yhä. Kotiintuloaika on jo käsillä. Ei Tikö tietenkään kovasti huolestu, eiväthän isoäiti ja Kyiva ole siellä keskenään. Tikö tietää, että heidän lisäksi kaupungin alajuoksun lehmipaimenetkin lähtivät sinne. Jokaisella Jemdinin asukkaalla on lehmiä – eikä vain yksi. Kyz Ku -ukolla niitä on eniten.

Tikö huokaisi ja hätisti kissan luotaan. Njavi-kissa on siskon lellikki. Tikön kotoinen ystävä on Tšangyr-niminen koira, mutta se on nyt lehmipaimenten mukana. Onhan niin mukavampaa, ja Tšangyr onkin kelpo apulainen. Se ei anna lehmien hajaantua liian kauas. Illansuussa, jos jonkun elikko on eksynyt, koira etsii sen ja tuo laumaan. Se on viisas koira. Tiköllä on jo ikävä sitä. Mutta mitäs teet! Kotimiehelle oli määrätty töitä: piti höylätä uusia penkkilankkuja, piti vaihtaa kesän aikana katkenneet haravanpiit, piti teroittaa puukot ja lohkoa koivupäreitä (pimeät yöt ovat lähellä, jo nyt illat ovat pitkät, eikä pirtissä näe tehdä mitään ilman päreän valoa).

Päivän mittaan tuli tehtyä se, mikä oli määrätty. Tosin Jemvajoen rantaniityillä aika olisi kulunut mukavammin. Kun eläimet väsyvät nyhtämään ruohoa ja käyvät

makuulle, silloin voi ryhtyä onkimaan. Jemva on kalaisa joki. Tiköllä on pitkä onkivapa, jonka hän oli itse tehnyt notkeasta tuomesta. Ivö Tšud -ukko oli punonut siiman hevosen häntäjouhista – niin taidokkaasti, että sidoksen liitoskohdat tuntuu vain, jos vetää siimaa sormien läpi. Koukkuja Tikö saa Jemdinin kaupungin sepältä Bi Kabyrilta. Hän on hyväsydäminen mies, joskaan ei kovin puhelias. Hänestä tavataan sanoa: on kuin tšuudi.

Tikö vaipui mietteisiinsä. Aikoinaan Bi Kabyr oli ollut isän läheisin ystävä. Yhdessä he olivat käyneet metsällä ja rakennelleet taloja ja karjasuojia. Joskus he olivat takoneetkin yhdessä, kun kaupunkilaiset ja muualta tulleet ostajat tarvitsivat monenlaisia rautakaluja. Mutta Tikön isä kaatui taistelussa kaukaa Novgorodista tulleita jokirosvoja vastaan. Kerran jostain ala-Ežvalta oli Jemdiniin tullut ratsumies pyytämään apua. Jemdinin väki oli lähtenyt heti taisteluun oman Gor-ruhtinaansa johdolla. Avuksi heille oli tullut väkeä Knjaž-pogostasta. Yhteisvoimin raakalaisjoukko olikin sitten voitettu ja ajettu tiehensä, mutta omista miehistä moni oli jäänyt palaamatta kotiin. Heitä oli kaatunut kiivaassa taistelussa, eikä Tikön isän ruumista ole edes löydetty. Hän oli kadonnut jäljettömiin. Seppä Bi Kabyr jäi eloon, tosin miekan haavoittamana, ja siitä asti hän on ontunut ja kulkenut kepin kanssa.

Suru seuraa toistaan. Pian isän jälkeen kuoli äiti. Loputonta itkemisestä hän se oli ollut. Jäljelle jäivät Tikö ja nyt 12-vuotias Kyiva-sisko ja heidän isoäitinsä. He ovat kiitollisia Bi Kabyr -sepälle: hän on ollut aina valmis jollakin tavoin auttamaan. Ja vielä yksi tärkeä asia: ontuvalla sepällä on Irjanko-niminen poika. Hän ja Tikö ovat olleet ystäviä jo lapsuudesta saakka.

Pirtissä kuului yhä *tip-tip-tip-tip...* Kivistä ladotun uunin edessä on jo vesilätäkkö ja yhä siihen tipahtelee pisaroita. Njavi lähestyi uunia ja ve-e-enytteli selkäänsä. Se oli kuin olikin osunut katosta tippuilevan veden alle, mutta hypähti sivuun ja loi moittivan katseen Tiköön. Mutta poika oli vajonnut omiin ajatuksiinsa ja huitaisi vain kädellään, että älä häiritse.

On jo lehmipaimenten kotiintuloaika, mutta heitä ei vain kuulu. Työtä Tiköllä riittää vielä, ei hän jouten odottele. Ennen heidän tuloaan Tikö täyttää ison saavin kaivo-vedellä – se on tapana tehdä ennen auringonlaskua, jotta Vetehistä ei häirittäisi. Sitten Tikö kantaa puita sisään. Hän sytyttää tulen uuniin ja lämmittää vettä suuressa padassa. Näлкä alkaa jo kurnia vatsassa. Iltaruuan aika muistutti itsestään.

Tikö hypähti lavitsalta. Sade tuntui tauonneen. Ensimmäiseksi hän kiipesi talon katolle. Hän siirteli kattolautoja ja tukki reiän kaksinkertaisella tuohen kappaleella. Työ tuli tehtyä. Hän katsoi Njavia tyytyväisin silmin, mutta kissa torkkui jo seinältä pudonneen sarkatakin päällä. Tikö ei keskeyttänyt sen makeaa unta.

Vedenkantoon ei mene paljon aikaa. Puiset ämpärit ovat tyhjinäkin painavia, mutta kaivo ei ole kaukana. Kerta, toinen ja kolmas... Puusaavi täyttyi. Tikö katsoi saaviin. Hän näki siellä kuvajaisensa ja kurtisti veikeästi kasvojaan. Tikö on tottelevainen poika, ei laiska kuten Njavi. Juoksujalkaa hän kantoi puut sisään. Katoksen allahan

niitä pidetään, mutta ne ovat vähän kastuneet. Tikön astuessa sisään yksi puu putosi oven eteen. Hän nosti sen ja katseli tarkasti ympärilleen. Isoäiti tapaa sanoa, että jos puu putoaa kädestä, tulee odotettu ihminen. Lähimailla ei kyllä näkynyt ketään.

Tiköltä työ käy leikiten. Hän on joutuisa käsistään. Tuohen ja lastut hän repi pieniksi ja kurottautui ottamaan puunaulaan ripustetun tuluskukkaron. Sitten hän kumarsi uunin edessä, teki valmistelut ja hankasi sitten taulaa tuluskivellä *tsuv-tsuu...* Taula virkosi ja tuli syntyi. Kohta tuli nuolee tuohen käppyröitä ja tapailee lastujakin. Savuakin jo syntyilee. Vielä ei saa mihinkään koskea. Pientä liekkeilyä näkyy, ja kohta tuli palaakin jo iloisesti. Savu nousta kiuruua ylöspäin.

Tikö avasi räppänän, seinän savuluukun, ja kävi istumaan lavitsalle. Kaikki pään yläpuolella oleva on noen peitossa. Ylhäällä seinillä, mihin käsi ei ylety, on noki-hyllyjä. Isä oli ne tehnyt. Jollei tuollaisia leveitä hyllyjä olisi, kaikki noki olisi kasautunut lavitsalle, tavaroiden päälle ja astioiden säilytyspaikkaan. Kaikkialle.

Tikö katsoo tulta. Hän vaipuu ajatuksiinsa. Kuva silmien edessä muuttuu jatkuvasti. Ikään kuin siinä ei olisikaan enää tuli, vaan kova taistelu jokirosvojen kanssa. Taistelun keskellä Tikön isä, Turöbin Jaraš, virittää jousipyssyä, ja nuoli toisensa jälkeen osuu jokirosvojen rintaan. Edes rautapaita – haarniska – ei anna suojaa vieraaseen maahan väkivalloin tunkeutuneille. Sinne heitä kaatuu.

Jousipyssyssä oli isän merkki. Joskus muinoin isä oli kohdannut karhun, joka oli raadellut jemdiniäisiltä muutaman hevosen niiden ollessa laitumella yöllä. Isä oli jäljittänyt karhun. Kauan siinä oli voimia mitelty. Ympärillä oli sankka *parma*-metsä, niin sankka, että edes auringon säteet eivät päässeet sen läpi. Isä oli voittanut, mutta muistoksi itsestään karhu oli raapinut jousipyssyyn syvät naarmut. Karhun kynsimä jousipyssy oli aina Tikön silmäin edessä. Jousipyssyn jänne oli kireä, ja sen jännittämiseen tarvitaan suuret voimat. Tikön jännittämän jousen nuoli kantoi tuskin kymmentä askelta kauemmas.

Edelleen Tikö katsoo tulta. Nyt isää piiritetään ja hän puolustautuu jo miekalla. Taas kuva muuttuu. Isä katosi silmien edestä. Hän oli kaatunut. Suurena huutavana joukkona rautakypäräiset ryntäävät Jemdinin kaupunkiin. Korkean männyn takana Tikö virittää jousipyssyinsä. Terävä, rautapäinen nuoli (seppä Bi Kabyr oli takonut sen) osui mustapartaisen rynnijän rintaan, mutta leveäpartainen jokirosvo huitoo pitkällä miekallaan, ottaa hikipäissään vielä muutaman askeleen ja sitten hurjasti huutaen kaatuu aivan Tikön viereen... Nyt piiritetään jo Tiköä ja tulitetaan. Jokirosvoilla on tuliaseita. Niin Tikö oli kuullut kerrottavan. Ammuttu tuli sytytti kuivan, punaruskean neulaskasan jalkojen alla. Savu kirvelee silmiä. Mitään ei näy...

Savua ja savua, sitä talo on nyt täynnä. Sellainen määrä ei löydä räppänästä ulos, vaan kieppuu pirtissä. Tikö konttasi ovelle päin, hapuili kahvaa ja pääsikin ulos pimenevään iltaan. Silmiä kirveli yhä. Yhtäkkiä hän kuuli kovaa haukuntaa. Hän pysähtyi, hieraisi silmiään ja miltei rääkäisi – silmien edessä pyöri pystykorvainen Tšangyr. Yksin!

– Tšangyr! Miksi sinä olet yksin? Missä isoäiti ja Kyiva ovat? Missä he ovat? Miksi olet jättänyt heidät?

– *Hau, hau, hau!*

Siinä Tšangyrin koko vastaus. Mutta poika tajusi heti, että lehmipaimenet ovat hädässä. Heille on sattunut jotain, ja koira oli tullut hakemaan juuri häntä, Tiköä, jonka se käsittää isommakseen.

TERENSAI-MUMMO

Tikö meni takaisin savun täyttämään pirttiin, pöyhi pitkällä hiilihangolla uunia, kohenteli palavia puita parempaan liekkiin ja lähti ulos. Koira kieppuli hänen ympärillään, haukahteli yhtä mittaa ja ilmeisesti houkutteli häntä mukaansa. Tikö pyyhki paidanhihaansa savun kirvoittamat kyyneleet ja kiipesi sitten tikkaita ylös vintille. Siellä talon katon alla oli hänen kätöksä, jossa hän säilytti isänsä metsästyspuukkoa, omaa jousipyssyään ja pariakymmentä terävää rautakärkistä nuolta (niistä kiitos Bi Kabyr -sepälle). Nuolia hän piti nuolipussissa, viinessä. Tikö tietää, että taisteluun lähdetessä nuoliviini ripustetaan nahkaremmiin oikealle puolelle, vasemmalle puolelle tulee miekka. Sitä Tiköllä ei vielä ole, mutta ehkäpä hänkin vielä saa terävän miekan. Vintillä on myös hänen omat tulentekovälineensä, erillään pirtissä olevista. Ja paljon muutakin poika säilyttää vinttikätkössään.

Tikö toi alas puukonsa, jousipyssynsä ja nuoliviinensä, jossa oli teräväkärkisiä nuolia. Nopeasti hän puki ylleen vaatteet: kotikutoiset kangashousut ja pitkähihaisen paidan. Tarkoitushan oli lähteä kauemmaksi kotoa. Jalkaansa hän laittoi nahkaiset lipokkaat ja paksut kangassäärystimet, jotka hän satoi nauhoilla. Jakkaralle nousten Tikö kurotti orrenpäällyshyllyltä kauraleivän, josta hän mursi sopivan palan ja työnsi sen taskuunsa. Mitä muuta tarvitaan mukaan? Hän otti lattialle pudonneen harmaan sarkatakkinsa. Njavijö ei makoillut enää sen päällä; savun vuoksi kissa oli pyrkinyt ulos. Tikö löysi myös oman, niin ikään harmaasta sarasta huovutetun päähineensä ja lähti ulos.

– Matkaan, Tšangyr! Vie sinne, missä on hätä!

Talon edessä seipään nenässä on Tikön tuuliviiri, joka kääntyilee väsymättä. Se näyttää tuulenpuuskat ja antaa iloakin. Mutta sitäkö tässä nyt ehtisi seurata? Tikö pöngitti talon oven pitkällä luudalla. Vitkasteluun ei ole aikaa. Hän pinkaisi juoksuun Tšangyrin perään sateen melko lailla pehmittämää tietä myöten. Uuni oli jätettävä lämpiämään, ja se häntä vähän huoletti.

Läheisen vanhan talon takaa ilmestyi odottamatta käkkyräkeppinen mummo. Tikö pysähtyi. Tervehtimättä ei voi mennä eteenpäin. Sehän on *ševa*-mummo Terensai! Näin häntä nimitetään selän takana, mutta muuten lyhyemmin: Terensai-mummo. Koko ikänsä hän on kahinoinut *ševa*-hengen kanssa. Kimittävällä äänellä se jakelee aina ohjeitaan. Joskus se riivaa mummoa jossakin syvällä elimistössään, mutta mummo ei anna periksi, vaan panee äänekkäästi hanttiin ja vaatii vihaisena, että se *ševa* ei puuttuisi asioihin, kun ei pyydetä. Tikö pelkää vähän Terensai-mummoa. Ja miksei pelkäisi? Mummohan on tietäjä, joka pystyy – niin kerrotaan – noitumaan, jos hänet

suututtaa. Erityisen vihainen mummo on silloin, kun hänen sisälleen pesiytynyt ševa on kiusannut häntä kauan. Tänäkö se nyt sitten riivaa mummoa?

– Päivää, Terensai-mummo! Pitkää ikää ja onnea! Ja hyvää vointia!

Tikö tapaa mummon harvoin, vaikka tämä asuu naapurina. Hän lähestyy mummon vinksottavaa aitaa, muttei uskalla koskea siihen – sehän luhistuisi. Mummon talo on vanhuuttaan lintassa ja maahan vajoamaisillaan. Yksi nurkka pyrkii ihan syvälle maahan. Mutta Terensai-mummo ei päästä ketään korjaamaan taloan, koska: *Yhdessä ollaan vanhettu ja ikäännytty ja yhdessä me, talo ja minä, vajoamme maan uumeniin. Älkääpäs koskeko taloon! Tuliko selväksi? Menkää siitä... hus!*

Mummo nosti toisen kämmenensä suojaksi silmien yläpuolelle, toisella hän piteli kiinni kokkakepistä. Hän tunnisti pojan ja hymyili leveästi, niin että suusta näkyi vain pitkä hammas, se ainoa.

– Päivää, Turöbin Jarašin poika. Metsällekös sinä vai mihin sinä olet menossa? Metsästysvehkeitä näyttää olevan mukanasasi. Kerropas nyt.

Tikö häkeltä hetkeksi, mutta löysi pian sopivan puheenaiheen.

– Tuli vähän asioita, Terensai-mummo. On mentävä lehmipaimenten luo. Ehkä auttelen heitä vähän lehmien tuonnissa. Mutta meidän pirtinuuni jäi lämpiämään. Jospa huolehtisit siitä...

– Eikös teillä ole ketään kotona?

– Ei ole. Meillä on juuri tänään paimennusvuoro.

– Sinä olet siis menossa sinne?

– Joo. Minun on pidettävä nyt kiirettä...

Tikö ei ehtinyt kertoa, miksi hänen on mentävä. Äkkiä hän kuuli mummon kimeän, vihaisen huudon:

Mitä siinä viivyttelät, itsepäinen vintiö! Älä täällä höpöttele. Lähdä nyt! Kuin tuli-nuoli kiidä, mihin viedään... kelpo koiran perään...

– Terensai-mummon ševa puhuu, Tikö ymmärsi.

Mummo alkoi heiluttaa kokkakeppiään. Pojan oli jopa peräännyttävä. Mutta pian ševa sitten vaikenä. Mummo nojautui taas kokkakeppiinsä ja huokasi syvään. Hänen sisikunnassaan asuva häirikkö näytti vetäytyneen joksikin aikaa takaisin elinpaikkaansa. Mummo katsahti Tiköön, levitteli käsiään, että minkäs sille voit...

– Se mörkö näytti ottaneen vallan. Rauhaa se ei anna. Joka paikkaan sen pitääkin tunkeutua. Mutta mene sinä nyt, minne olit menossa. Minä pidän kyllä huolta uunin lämmityksestä, älä siitä murehdi. Ala mennä vaan!

Näin sanoi Terensai-mummo itse, ei hänen ševansa. Mummo heilautti kokkakeppiään ja köpötteli hitaasti talonsa taa.

JUMALAT TIKÖN SUOJANA

Tikö lähti juosten kippurahäntäisen Tšangyrin perään. Hän luotti koiraansa: se ei johda menoa turhaan. Siksi hän itsekin kiirehti. Jemdinistä tie johti luisua etelärinnettä Jemvajoelle päin, ja juokseminen oli helppoa. Tikö tuli koiran haukkumispaikalle asti. Kaukana näkyi kaksi mustaa pistettä. Ne ovat ylävirran jemdiniläisten lehmiä, ja siellä ovat isoäiti ja Kyiva, mutta jostain syystä he eivät aja lehmiä, vaan

pitävät laumassa. No, mitäs tämä nyt on?

– Tšangyr, missä sinä olet?

Koira seiso selin laumaan. Se ei tahtonut ollenkaan mennä lauman luo.

– Tšangyr, mitäs sinä siinä? Tšangyr?

Poika silitti sormenpäällään koira pystyjen korvien välistä, mutta koira heilutti vain tuuheaa häntäänsä. Sitten se katsoi poikaa ja haukahti muutaman kerran kovaa. Koira vetää ilmeisesti niittyjen takana hämmöttävän rämemetsän suuntaan. Se tempoilee sinnepäin, muttei lähde yksin. Se vaatii poikaa mukaansa. Mitäs teet? Mentävä on. Jemdinin metsästäjät kehuvat Tšangyria: teidän koira on nelisilmäinen, se huomaa sellaista, mitä ihminen ei näe. Metsästäjät ovat älykästä väkeä, eivät ne turhia puhele. Eihän Tikökään olisi ilman koiraansa saanut jäniksiä eikä lintuja. Voi sanoa, että koira ihan tyrkkää saaliin syliin. Jos vähänkin osaa käyttää jousipyssyä, ei kyllä tyhjin käsin lähde parma-metsästä.

Tikö on todella kätevä käsistään: hän jännittää jousipyssynsä, odottaa hätäilemättä nuolen perä vakaasti sormiensa välissä, silmät sirrillään... ja sitten on ampumishetki. Hän pidättää henkeään, päästää nuolen, ja loppu on sitten Tšangyrin työtä. Hetken päästä koira tuokin jo saaliin hänen eteensä, eivätkä he, nuori metsästäjä ja koira, voi kätkeä iloaan. Koira haukahtaa ja kieppuu ympärillä kehuja odottaen. Tikön sydän pomppii riemusta, kun hän nappaa saaliin käteensä. Kiitos parmalle, kiitos Tšangyrille ja kiitos hänelle itselleenkin. Hän kumartaa maahan asti, jottei parma-metsä mistään vihastuisi vaan suojelisi pahalta silmältä sekä metsästäjää että koira. Olihan isoäiti näin opettanut...

Tikö mennä puikkelehti Tšangyrin perästä muistojen rullatessa hänen päässään. Sade hellitti vähitellen, kumpupilviä ilmestyi, ja väliin jopa kirkas aurinkokin pilkisteli. Kulkijat lähestyivät jo vain harvakseltaan puuta kasvavaa rämemetsää ja alkoivat työntyä sinne. Oikealla rannalla joen suunnassa, missä oli kuivempaa, kohosi heinähaasioita. Rantaniittyjä riitti hyvin kauas. Niiltä jemdiniläiset saivatkin kootuksi riittävästi purtavaa kotieläimilleen. Talvella sitten heinäkuormia kuljetettiin kotiin rekipelillä. Mutta siellä, minne Tšangyr nyt johdatti Tiköä, oli loputtoman sateen pehmittämää maata. Hän eteni hitaasti loikkien mättäältä mättäälle ja joskus – plumpsis – hän vajosi polvia myöten suohon.

– Kuules kaveri, sinä viet minua suoraan hetteikköön, moitiskeli Tikö koira.

– Mitäs sinä aiot täältä löytää: karhun, hirven vai mäyrän? Niistä minä en nyt juurikaan välittäisi. En minä kykene niin isoja eläimiä ampumaan. Sinä saat minut vain suuttumaan. En minä myöskään halua tappaa ketään...

Mutta yhtäkkiä hän pysähtyi: pitkän ruovikon takaa pilkotti mahaansa myöten suohon vajonnut vasikka. Välistä se hypähti ylöspäin, mutta joka kerta suo veti kavalalla voimallaan eläinparkaa yhä vain syvemmälle.

– Voi että! masentui Tikö – Kuinka sinä Tšangyr olet päästänyt vasikan tänne saakka? Eksyittekö te siis, vai mitä? No, yritetään selvittää tästä. Elukka kiltti, yritä ponnistella ylös. Minä kyllä avitan.

Ikään kuin vasikka olisi ymmärtänyt: se ponnisti kerran, toisen ja kolmannen ja saikin riuhtaistua etujalkojaan iljanteesta, mutta sitten se vajosi taas ja käänsi voimattomana päätään. Tikö avitti vasikkaa minkä pystyi, piti kiinni siitä ja tuuppi, innosti ja maanitteli leivänpalalla, mutta kaikki oli turhaa. Tiköltä itseltäänkin loppuivat voimat, ja hänen kätensä uupuivat täysin. Jättääkö tähän koko homma? Vai lähteäkö kertomaan aikuisille? Mutta jos vasikka vajoaa sillä välin kokonaan? Ei sitä voi jättää hyllyvään suohon. Olkoonkin, että voimaa meillä on vähänlaisesti, järkeä on vielä kuitenkin päässä. Miksi hän olisi tullut näin kauas, jollei kykenisi pelastamaan vasikkaa? Siinä se katsoo surkeana apua odottaen.

Tikö otti askeleen taaksepäin, riisui päähineensä ja alkoi isoäidin tavoin tehdä oikean käden sormin ristinmerkkejä ja lasketella, mitä mieleen tuli:

– Venäjän Jumala, Jeesus Kristus, auta vasikkaparka suosta. Minä pyydän oikein kovasti. Sinunhan sanotaan pystyvän kaikkeen. Minä puolestani lupaan sitten tehdä ristinmerkkejä Hyvänsanomian kirkossa. Ja kynttilänkin sytytän...

Tikö lausui äänekkäästi Jumalan puoleen suunnatut sanansa. Jemdinin kaupungissa ei ollut vielä unohdettu vanhoja komilaisia jumaliakaan, mutta Venäjän Jumala, jota uskomaan oli sekä kauniisti suostuteltu että väkisin pakotettu, juurtui vähitellen yhä syvemmin sikäläisen kansan jokapäiväiseen elämään. Venäjän Jumalaa uskomaan oli isoäitikin kääntynyt vävynsä – Tikön isän – kuoleman jouduttamana.

Tikö luotti, että kaikki tarpeellinen tuli sanottua ja että nyt oli vain odotettava apua jostain ylhäältä. Hän loi silmänsä taivaalle, jossa suuria pilviä purjehti verkkaisesti. Jemvalta päin puhalsi viileä tuuli. Ja kun vasikan surkea yninä yhä vain kuului, sai poika tästä oitis uuden ajatuksen. Venäjän Jumala ei näytä ymmärtävän, kun häntä lähestytään komin kielellä. Jos hän ymmärtäisi, toki hän myös auttaisi. Olihan Tikö sentään rukoillut koko sydämestään.

Tikö nosti kätensä ylös kohti hiljalleen lipuvia pilviä ja alkoi toistaa sanoja, joita hän oli kuullut Jemdinissä lempeältä, yksin elävältä Ivö Tšudilta:

Kultainen aurinkoni ja hopeinen kuuni, elävä tuleni ja Jemvani puhdas vesi, pyhä kuusipuuni ja valkorunkoinen koivupuuni, kunnioitettu Voipöl-pohjanukko ja Zarni An -kultanainen, Vörpöl-metsänhaltia ja Vasa-vetehinen, auttakaa vasikkaparkaa pääsemään hyllyvästä suosta. Palkkioksi minä vien teille oravannahkoja – yhden jokaiselle – Jemdinin taa rukouspaikkaan.

Tikö laski kätensä. Hän oli kuullut, että Venäjän Jumala Jeesus Kristus on kateellinen, jos muistelet komilaisia jumalia. Hän voi jopa suuttua.

– Enhän minä itseni vuoksi rukoile, puolustautui Tikö. – Sopikoot keskenään, eivätköhän ne kaikki mahtuisi taivaan laajoille lakeuksille?

Aika kului. Vasikka ponnisteli vielä muutaman kerran ja oli jo nousemaisillaan, mutta vajosi sitten takaisin. Tšangyr uikutti säälistä. Jumalat eivät kyenneet tänään auttamaan tai eivät halunneet.

– Niitä täytyy arvostaa enemmän, niin omiamme kuin ehkä sitä Venäjän Jumalaakin. Mutta mitä nyt tehdä?

Tšangyr ulisi taas, ja Tiköllä välähti:

– Terensai-mummo! Mitäs se ševa huusikaan: *Kuin tulinuoli kiidä, mihin viedään... kelpo koiran perään...*

– Tšangyr! Sinunkin on aika pistää töpinäksi. Näytä, miten sinä osaat olla äkäinen. Hauku! No!

Poika alkoi usuttaa Tšangyria. Koira ymmärsi tehtävänsä ja alkoi yhtäkkiä räksyttää vasikan edessä niin kovasti, että Tikön korvissa raikui. Koira oli valmis vaikka puremaan. Silloinpa jumissa oleva vasikka hypähti äkkiä ja väöntäytyi ylös. Koira ei vieläkään asettunut: kovaa haukkuen se ajoi pelastunutta vasikkaa yhä kauemmas rämeiköstä. Ja vasikka juosta viilettää tyytyväisenä, niin kuin mitään hätää ei olisi koskaan ollutkaan.

– Ketä nyt on kiitettävä? pohti Tikö. – Venäjän Jumalaako? Vai komilaisia jumalia? Vai Terensai-mummoa? Vai Tšangyria? Heitä kaikkia! Niin hän päätteli mielessään.

– Ja ensiksi tietysti jumalia, niin omia kuin sitä tulokastakin.

Tikö ei rojhennut epäillä, etteivätkö jumalat olisi olleet osallisina vasikan pelastamisessa.

Pian he kaikki kolme olivat jo lehmien luona laitumella. Isoäidin ja Kyivan lisäksi siellä hyöri neuvottomana rauhallinen mies, Keltši Jur -ukko. Hän kuljeksi ja etsi ja oli juuri tullut taas jostakin. Vanhus huokaili rintaansa pidellen, mutta ei uskaltanut viedä lehmiä kotiin ilman vasikkaa. Ja kuinka voisi viedäkään, olihan kadonnut vasikka juuri Kyz Ku -ukon. Taivas varjelkoon joutumasta ukon kynsiin tällaisin uutisin. Vihaisesta äänestä viis, ukkohan ottaa ja hotkaisee elävältä. Ja kadonneen elikon vuoksi hän tietysti löylyttäisi syyllistä kaksin verroin.

– Jumala auttoi, isoäiti teki ristinmerkin.

– Jumalat... Tikö aikoi jatkaa, mutta hillitsi itsensä ja vaiken.

Kovastipa Keltši Jur -ukko kiitteli Tiköä. Hän lupasi tehdä ilman korvausta isoäidille uudentyypisen uunin, jota lämmitettäessä savu menisi ulos suoraan uunista eikä räppänän kautta. Pirttiin ei tulisi häkää. Jemdinissä on jo sellaisia uuneja arkkipiispa Joonan kirkoissa ja asunnoissa, Gor-ruhtinaalla ja muillakin, Kyz Ku -ukollakin. Niitä ei ole tehty kivistä vaan poltetusta savesta.

Kyz Ku -ukkoa on jo kauan pidetty tärkeänä kaupungissa, mutta jostain syystä häntä ei päästetä johtoon. Tästä syystä Kyz Ku -ukko on vihainen jokaiselle, joka osuu hänen tielleen. Ikään kuin kaikki olisivat syyllisiä... Lehmipaimenet hengähtivät helpotuksesta: kiitos Tikölle, joka pelasti heidät Kyz Ku -ukon vihalta. Mitä olisi-kaan voinut tapahtua!

– Kiitos jumalille, että autoitte minua, ajatteli Tikö astellessaan lehmälauman perässä. – Älkää unohtako minua vastakaan...

JÄLLEEN TERENSAI-MUMMO

Isoäiti ja Kyiva ryhtyivät saattamaan lehmiä perille omiin karjasuojiinsa. Jemdinin kujat täyttyivät kellojen äänistä: klonksunnasta, kalkatuksesta ja kilkatuksesta. Sitä oli mukava kuunnella. Omalla tavallaan nämä äänet yhdistivät jemdiniläisiä. Nehän

kuuluvat yli koko kaupungin. Sitten laskeutui vähitellen hiljaisuus. Väki hajaantui koteihinsa. Päivittäin vaihtuvat kaupunginvartijat tapaavat vain aika ajoin huhuilla toisiaan karkottaakseen pelkoa, jonka yön pimeys nostaa mieleen.

On vaikea uskoa todeksi sitä, että urheimpienkin metsästäjien on käytävä kirvein tai miekoin itsensä kaltaista ihmistä vastaan. Tämän vuoksi, vaikka he tekivätkin useasti ristinmerkkejä, he rukoilivat myös komilaisia jumalia: jos he kohtaavat jonkun, olkoon se susi tai karhu, mutta ei ihminen, lajitoveri. Susi ja karhu eivät tule lähelle Jemdiniä, mutta jokirosvo tai mansi voi tulla – ja heitä tulee varoa.

Tiköllä on omat huolensa. Hän sulki Vösjö-lehmän navettaan. Siellä hän antoi sille leivänpalan, jotta sen mieli huojentuisi ja ehkä se antaisi enemmän maitoa. Vösjö on isoluinen ja maitoisa lehmä. He pitävät siitä kovasti. Talvella pakkasten aikaan se pääsee sisään pirttiin lypsettäväksi – eteisen kautta navetasta. Kun sen tulee lämmin, isoäiti istuu ja lypsää heruttelee sitä hellin, pehmein sormin. Välillä hän panee Kyivan opettelemaan lypsämistä. Tikö ei katso lypsyä, jottei joku noituisi lehmää hänen kauttaan. Vain Njavijö tekee, mitä tahtoo: se pyöriskelee lypsyastian ympärillä, kiehnää isoäidin jaloissa ja odottaa osuuttaan. Mikään muu sitä ei silloin kiinnosta, kaikki on samantekevää paitsi lypsylämmin maito.

Suljettuaan Vösjön navettaan Tikö huhuili veräjän takana seisovia lampaita ja tuuppi näitä hitaita elikoita lampolaan. Yksi toisensa jälkeen ne puikahtivat sisään lyhyet saparot pilpattaen. Isoäiti käy ruokkimassa ne. – Ja Tikön myös.

Portaikon seinässä riippui tuohinen pesuastia. Tikö huomasi sen olevan täynnä sadevettä. Hän pesaisi kätensä, kuivasi ne pyyhkeellä ja avasi sitten pirtin oven äimistyen odottamatonta näkyä: pirtissä hänen edessään seiso i hymyillen – tapojensa vastaisesti – Terensai-mummo. Hänen suustaan pilkisti ainokainen hammas kuin vino tolppa.

– Toivottavasti tuo pesuastia kestäisi vielä mummon jäljellä olevan elinajan, Tikö tuumasi itsekseen hänen hammastaan tuijottaen. Keppiinsä nojaava, kumarainen mummo, harmaan ja mustan kirjava tukka hapsottaen – sellainen odottamaton näky pirtin hämärässä saa kyllä pelokkaaksi.

– Tule sisään, mitä siinä äimistelet, omaan pirttiisihän sinä olet tuloillasi, tokaisi Terensai-mummo. – Unin minä sain jo hiipumaan. En uskaltanut kuitenkaan jättää, ennen kuin kekäleet ovat palaneet.

– Kiitos sinulle, Terensai-mummo. Onpa pirtissä lämmintä!

– Onpa tietysti, kun on lämmitetty. Lämpö tunkeutui ihan minunkin kehooni. Kuivattelehan itseäsi, näytät olevan märkä kuin uitettu koira.

– Olen kastunut litimäräksi, Tikö myönsi. – Kengissäkin on vettä. Vasikkaa menin pelastamaan metsän reunan suosta. Se kun oli vajonnut sinne mahaansa myöten. Kovasti siinä olikin rehkitävä.

– Hetteikköhän siellä on. Kenenkäs vasikka se? Eihän se teidän ollut...

Terensai-mummo oli jo lähdössä talosta, mutta kääntyikin vielä kysymään.

– Vasikkako? Sanovat sen olevan Kyz Ku -ukon..., vastasi Tikö.

Hän ei ehtinyt lausettaan loppuun, kun Terensai-mummo muuttui taas: hänen päänsä

alkoi täristä, ja ševa äännähti hänen sisästään:

Kyz Ku – mikä ilkimys, rasvanaama, kyhmyiniska! Hän pettää meidät kaikki ja sinut kampittaa. Mutta sinä... – Terensai-mummo heristi etusormiaan Tikölle – ... tänään sinä pelastuit, mutta huomenna laukaiset äkkiarvaamatta.

Mummon ševa käkätti kovalla äänellä edelleen:

Kyz Ku saa loppunsa sinun kauttasi, Turöbin Jarašin poika!

Ja taas kuului sen naurunsekainen ääni.

Tikö joutui hämilleen. Hän ei pitänyt mummon ševan puheesta. Kyz Ku -ukolle Turöbin Jarašin Tiköllä ei ole mitään asiaa. Jos ukko on tehnyt joskus mummolle paha, kostakoon mummo sen. No, ševan kanssa ei sovi riidellä. Sen Tikö tiesi vallan hyvin. Hän nousi jakkaralle ja kurkotteli kädellään orrenpäällyshyllylle ja tavoitti sormiinsa ohraleivän ja laskeutui sitten ojentamaan sen Terensai-mummolle.

– Kiitos kodinvahtimisesta, Terensai-mummo. Tämä on sinulle meiltä.

Terensai-mummon ševa asettui oitis. Lahja näytti olevan sille mieleen. Mummo lakkasi täristemästä ja rauhoittui.

– Sinä nyt siinä antamassa leipää, kun itsekin vielä joudut vasusta hamuamaan.

– Orrella on vielä leipää. Isoäiti arvostaa sinua. Tästä hän ei toru vaan kehuu, vakuutti Tikö ja lisäsi: – Ja sinä, Terensai-mummo, hädä pois kaikki paha meidän luota ja puolusta ennustajan sanoillasi meitä: isoäitiä, Kyivaa ja minua.

– En minä nyt tiedä, en tiedä, mummo huiskautti kädellään ja alkoi perääntyä kohti eteistä. – Enhän minä mitään tiedä, poikakulta. Tuo minun ševani se vain työntää nokkansa joka paikkaan. Minä olen jo valmis mullan alle. Vanha kun olen ja heikko. Mutta sanasi kuulin ja pidän ne mielessäni. Myrskytuuli on pyrkimässä meille päin, siitä minun ševani on jo aikoja sitten varoittanut. Mutta kun se ei paljasta yhtään enempää...

Terensai-mummo mennä köpötteli kohti omaa, jo osittain maan painautunutta kotiaan ja mutisi jotain itseksensä. Tikö jäi seisomaan mummon lämmittämän uunin eteen. Hän hieraisi niskaansa: kuka sen tietää, mihin suuntaan se ševa kääntää Terensai-mummon hyvät aiheet. Jospa se muuttaa ne pahaksi? Tikö otti kirveen käteensä, meni ulos ja kiersi talon nurkkiin kalautellen. Näin hän teki, jotta haltiat eivät torkkuisi vaan pitäisivät hyvää huolta talosta, joka on hänenkin kotinsa. Tähän saakka sovussa on oltukin ja eletty yhdessä pesässä ilman kähinöitä, toisiaan kunnioittaen.

Sen jälkeen Tikö meni sisään, otti uunin takaa nipun kuivia päreitä ja asetteli ne saviastian päälle kuin auringon säteet. Pahalta on suojauduttava. Sitten hän kurotti oven kamanan päältä kuivan katajanoksan, laittoi sen kuumana hehkuvaan uunin suulle ja sytytti puhaltamalla ja heitti palavan oksan saviastiaan. Tuli liekehti ja ilmoille tuprahti hyvältä tuoksuva savua.

Vasta nyt Tikö hengitti rauhassa. Terensai-mummoa vastaan hänellä ei ollut mitään, mutta se mummon ševa on kovin tuittupäinen.

KUN KAIKKI OVAT KOTONA

Talossa on lämmintä ja voi jopa sanoa valoisaa. Isoäiti oli lypsänyt ja hoitanut elikot. Njavijö oli ehtinyt jo herkutella lämpimällä maidolla ja kehräsi verkkaisesti penkillä Kyivan kyljessä. Välistä se käänsi päätään isoäidin suuntaan, joka puuhaili uunin edustalla astioiden parissa. Ruoan tuoksu ei päästänyt kissaa makoisaan uneen, ei edes lämpimän maidon jälkeen. Se naukaisi jotakin kerjäten.

– No-o, torui isoäiti kissaa. – Lihaa näemmä piti olla. Nappaa hiiri, jos tarvitset lihaa, äläkä siinä lorvaile.

Njavijö heilautti vastaukseksi hännänpäätään ja kyöhnäsi Kyivan, puolustajansa ja hellijänsä, kylkeä. Kissa tiesi hyvin, että pöydän antimista heltiäisi sillekin jokin sopiva makupala. Oi, kuinka herkullinen tuoksu tuli pirtin perältä: isoäiti pilkkoi pieniksi lohta, pohjoisen rasvakalaa.

– Kiitos Keltši Jur -ukolle, hän on hyväsydäminen mies. Odottakaas, hän sanoi minulle ja Kyivalle, kun tulimme lehmien perässä hänen talonsa kohdalle. Mitäs nyt? minä sanoin. Hän näytti arvokalaa: herkutelkaahan tällä. Mistähän lie neuvokas mies sen pyydystänyt, kummasteli isoäiti. – Ja hän lupasi lisäksi uudenaikaistaa lämmitysuunin. Kun kiitin, hän käski kiittää Tiköä. Oli tullut, muka, niin helpottunut olo, kun poika oli löytänyt Kyz Kun vasikan terveenä. Niin siinä kävi, totesi isoäiti.

Isoäiti on sukkela, hän ehtii tehdä vaikka mitä.

– Ei tässä auta vanheta. Täytyyhän minun saada teidät jotenkin jaloillenne, hän totesi ja jatkoi: – Totta tosiaan, näännyksiin asti me etsiskelimme sitä vasikkaa. Ja äkkiä Tšangyrkin oli poissa. Sinua, Tikö, se oli siis säännännyt hakemaan.

– En minä huomannut Tšangyrin livahtamista, naurahti Kyiva. – Siinähan se pyöri vieressäni, ja sitten yks kaks sitä ei ole missään.

– Isoäiti, minä jätin Terensai-mummon kotimieheksi. Olin ehtinyt jo sytyttää uunin, kun Tšangyr ilmestyi. Minä tajusin heti, että jotain on hullusti.

Tikö kertoi molemmista tapaamisistaan Terensai-mummon kanssa, mutta siitä, mitä hän teki pirtissä mummon mentyä, hän ei hiiskunut puolta sanaakaan. Mutta isoäiti oli huomannut jo astiassa olevat päreet ja hymyili vain.

– Mutta miksi annoit hänelle ohraleivän, nurisi isoäiti. – Jos olisit käynyt lattianalus-kellarissa, olisit löytänyt sieltä leipävasusta ruislimppujakin. Olisihan Terensai-mummolle voinut antaa parempaakin leipää, hän kun poikkeaa meillä harvoin. Kenties mummo olisi ollut tyytyväinen, eikä sinun olisi tarvinnut huolestua mistään. Hyvä kelpaa kaikille. Mutta toisaalta Kyz Ku -ukkokohan on suututtanut mummon jo aikoja sitten, ja kas, ševa tuntuu vieläkin vihoittelevan.

Ulkona oli pilkkopimeää, mutta talon sisällä tunnelmaa loi palavan päreen valo. Aika ajoin Tikö pani pihtiin uuden päreen ja palaneen hän laske alas vedellä täytettyyn kaukaloon. Tulesta poika osasi pitää huolta, eikä häntä ärsyttänyt yhtään käydä silloin tällöin pärepihdillä. Hänestä se ei edes tuntunut työltä. Pirtin perällä makoili Tšangyr kaikessa rauhassa silmät ummessa. Sen Tikö oli ruokkinut kuten muutkin elikot, ennen kuin istui itse pöytään. Näin oli ollut aina ja on edelleen:

kotieläimet ruokitaan ensiksi, sitten vasta talonväki rupeaa aterialle. Isoäiti piipahti jumalnurkassa ennen heidän ruualle ryhtymistään, kaivoi piilosta esiin *sinodika-*muistelukirjakäärösen, huokaisi ja pani sen takaisin. Sitten hän teki ristinmerkin, ja he kaikki kolme istuutuivat keikkuvaisen pöydän ääreen.

Iltauokaa isoäiti oli valmistanut mahan täydeltä. Ensiksi he herkuttelivat lohella, palasella kukin. Herkkua kun ei tapaa olla paljon kerrallaan. Kissakin sai oma osansa, tietenkin. Kyiva sujautti sille kalaa, eikä kukaan sanonut vastaan. Sukkelaksi kalanpoikaseksi isoäiti tapasi sanoa terhakkaa ja vilkasta tyttöä, eikä turhaan. Kyiva pyrähtää juoksuun ja katoaa, etsi sitten ja yritä tavoittaa. Pienestä pitäen hän on pyrkinyt elämään oman mielensä mukaan. No, mikäs siinä! Niinpä nytkin ruokaa odotellessaan Kyiva ryhtyi äkkiä laulamaan:

*Kellariukko, tule esiin, tule
leivälle ja suolalle,
maukkaalle lihakeitolle,
kuumalle ohrajauhokuorelle...*

Näin hän lepytteli kellariukkoa. Ryhdyttiin syömään. Mikä voisikaan olla täyttävää kuin suolatusta lampaanlihasta tehty keitto! Tikö oli työntänyt keittoruukun uuniin jo ennen lehmipaimenten saapumista, kuten oli käsketty. Sen viereen hän pani toisen ruukun, jossa oli ohrajauhokuoreta. Nyt se höyryää jo pöydässä. Puuron keskellä on lusikalla tehty kuoppa täynnä rasvaa. Kova nälkä heillä olikin, ja he hiljenivät syömään. Sitten isoäiti toi pöytään maito- ja rahka-astiat ja viimeiseksi makeaa naurislientä.

Ennen kuin ruoat korjattiin pois, Tikö kaapi vielä tyhjenneen puororuukun puulusikallaan leipäpala toisessa kädessään ja syödä maiskutti puurotähteen niin ahnaasti, että isoäiti ei voinut pidätellä iloista nauruaan:

– Eikö ollut tarpeeksi? Syö ihmeessä! Ehkäpä tuon vielä ruis-puolukkaruokaa. Olin aikonut tuodakin... Viimevuotisia puolukoitahan on vielä säilössä jäiden seassa. Jos Jumala suo marjoja, tänäkin vuonna mennään puolukkaan.

Tikö huitaisi kädellään kiellon merkiksi ja kaapi vielä ruukun pohjaa. Leipäpala oli jo huvennut. Kyiva heitti puheeseen jostain kuulemansa asian.

–Tikö-veliseni, puuroa syödessä kädessä ei pidetä leipää tai muutoin ohran sekaan kasvaa ohdakkeita.

– Sinä se tiedät paljon, Tikö keskeytti siskonsa ja nousi pöydästä pannakseen ties monennenko kerran uuden päreän pihtiin palaneen tilalle.

– Te vartutte, kullamurut, te vartutte vielä, rauhoitteli isoäiti lapsia. – Teitä eivät isä- ja äitivainajanne enää koskaan näe, vaikka se olisi kyllä heille mieleen. Älkää unohtako muistella vanhempianne aamiaista syödessänne. Sanokaa heille: *tulkaa ja maistakaa, äiti ja isä.*

– Millaisia isä ja äiti olivat, isoäiti? kysyi Kyiva pyyhkiessään rievulla pöytää.

– Heidän elämänsä kyllä kukoisti ja olisi saanut jatkua, mutta niin vain heidän oli jätettävä meidät. Teidän äiti oli hyvin helläluontoinen, hän ei koskaan torunut teitä. Isänne oli sävyisä ja vähäpuheinen, ja kaikki kunnioittivat häntä, ruhtinaamme Gor

mukaan lukien. Jos oli sanottavaa, hän sanoi julki, jos ei, niin hän oli hiljaa. Hän osasi vaikka mitä ja teki kaikenlaista ja oli valmis auttamaan jokaista. Niin hänen sitten kävi: ennen aikojaan hän kuoli, katosi jäljettömiin, kuka tietää mihin.

– Hänhän menetti henkensä taistelussa jokirosvoja vastaan, isoäiti. Ei hän kadonnut, hän kaatui. Myöhemmin hänet löydettiin ja haudattiin parma-metsäämme, täsmänsä Tikö. – Ehkä hänen viereensä pantiin jousipyssy, jossa oli karhun kynsimisjälki.

Sitten kaikki olivat vaiti. Lapset olivat kuulleet monta kertaa isoäidin kertomuksen vanhemmista, ja muisteluhan on melkein kuin tapaaminen. Isoäiti tiesi, miten ja milloin heidän isänsä jousipyssyyn oli ilmestynyt karhun kynsien jättämät jäljet. Kyivakin oli siitä kuullut.

– Kerro vielä, isoäiti, pyysi Kyiva nätisti. – Riitelivätkö isä ja äiti joskus keskenään?

– He elää kujersivat kuin kyyhkyläiset. Sen voin sanoa, että tytärvainajani, teidän äitinne, oli luonteeltaan rauhallinen. Teitä hän paapoi, ikään kuin olisi tiennyt, että ei eläisi kauan tässä maailmassa. Hän ei nuhdellut teitä millään tavoin. Minä toruin ja sanoin, että noin sinä kyllä pilaat lapsesi. Hän vain nauroi.

– Entä isämme?

– Isänne oli samanlainen, ei vastaan sanonut. Lapset kasvavat – muka – ja alkavat elää itsenäisesti. Ja minä huitaisin kädelläni ja sanoin, että itsepäähän tiedätte. Minä olen jo aikani elänyt, mutta te jatkatte sitten, miten pystytte. Äitinhän on minun ainoa tyttäreni. Olihan minulla enemmän heitä, mutta... Jumalille olivat tarpeen. Yksin minä olen jäänyt...

– Yksinkö? Kyiva löi käsiään yhteen. – Mitä sinä nyt, isoäiti? Mehän olemme ihan tässä sinun lähelläsi. Olihan meillä isoisäkin sinun rinnallasi.

– Oli kyllä, mutta hän kaatui. Häntä vaivasi rauhaton luonne, kuten sinuakin. Sinä vuonna mansijoukko tapasi tunkeilla tänne asti. Oli elokuu, muutama päivä ennen Neitsyt Marian kuolonuneen nukkumisen muistopäivää. Äitinne ei ollut silloin vielä naimisissa. Joridzjoelta mansit ilmestyivät, mutta ei täällä uskottu taistelun syntyvän. Piispa Pitirim meni manseja vastaan. Kristus-jumalan nimeen hän toppuutteli heitä ja yritti puheisiin. Ne hurjapäät surmasivat hänet tökkimällä kaikkialle, samoin kuin hänen mukanaan olleen väen. Sitten syttyi hyvin ankara taistelu. Nykyisen ruhtinaan Gorin isä, Burai nimeltään, kaatui silloin. Hän oli jo iäkäs. Monet menettivät siellä henkensä, myös isoisänne. Hänen sanotaan kaatuneen rinnan Burain kanssa. Kaikki he lepäävät nyt tšuidien kalmistossa. Vapahtaja, armahda eläviä ja kuolleita!

Isoäiti teki ristinmerkin ja oli vaiti. Talossa tuli hiljaista, vain koivupuinen päre palaa rätisi. Tšangyr rikkoi hiljaisuuden. Se ponnahti ylös makuupaikaltaan, meni oven luo ja haukahti muutaman kerran.

IRJANKOLLA ON EHDOTUS

Ovi avautui ja pirttiin tulla putkahti Irjanko, Tikön paras kaveri, vuoden verran häntä vanhempi. Vierastahan se tiesi, kun polttopuu oli pudonnut sylistä. Irjanko on seppä Bi Kabyrin poika, tummatukkainen ja tummasilmäinen kuten isänsä. Tosin seppäisä on harvasanainen, kun taas Irjanko on puhelias ja leikinlaskija.

– Pitkää ikää ja onnea, päivää vaan taloon! tervehti Irjanko reippaasti. – Tšangyrhan

kyllä tervehtii, muista en tiedä. Myöhäänhän minä tässä kuljeskelen.

– Ei vielä ole myöhä. Sinä se vain myöhästyit, Irjanko, vastasi isoäiti. – Nousimme juuri pöydästä.

– Minä olen syönyt jo, Juran-täti. Odotin, että tekin saisitte syötyä. Kun maha on täynnä, juttukin luistaa paremmin. Minä tulin asialle. Isä ja äiti lähettivät samalla pienen lahjan.

Irjanko avasi nyytin ja ojensi pitkulaisen kalapiirakan.

– Mitäs te nyt, mutisi isoäiti ihmetellen. – Kiitos nyt kumminkin, mutta emmehän me vielä nälkään näänny. Te itse jäätte nyt ilman.

– Lahja on lahja, eikä se ole nälkään annettu.

Isoäiti kiitti Irjankoa vielä kerran ja kysäisi:

– Sanoit tullesasi asialle?

– Tikölle minulla olisi asiaa, Juran-täti.

Irjanko istuutui penkille ja silitti Tšangyria korvien välistä.

– Lähtisiköhän Tikö minun kanssani Joridzjoen yläjuoksulle isän metsämajalle asti kalastamaan harjuksenvonkaleita? Poimisimme sitten yksin tein, mitä löytyy: sienä tai marjoja. Meillä on hyvä venekin. Ja kaksistaan olisi mukavampaa... Tietysti, jos vain Juran-täti päästää Tikön lähtemään, sanoi Irjanko ja rippasi silmää salamyhkää Tikön suuntaan.

Tikön kaveri on ovela – ja nokkela. Jo muutaman päivän ajan tämä asia oli pyörinyt poikien päässä. Irjanko aloittaa jutustelun nyt kaukaa ja on ottanut kalapiirakankin mukaansa. Ehkä sitä eivät vanhemmat olleet lähettäneet, eihän nyt ole mikään juhla. Mutta Irjanko tekee aina, mitä tahtoo ja minkä katsoo tarpeelliseksi. Kotona häntä pidettiinkin jo aikuisten miesten veroisena.

Isoäiti ei kiirehdi vastaamaan suoraan.

– Tšangyr, no-o, äläs makoile siinä keskellä kynnystä ennustamassa onnettomuutta. Kyiva, suljepa ovi! Taisi koiralle tulla kuuma, kun se on pukannut kuonollaan oven auki. Tai ehkä täällä onkin kuuma, olkoon ovi sittenkin auki. Jaa-a, vai että harjusta pyytämään, aloitteli isoäiti. – Eikös tästä lähistöltä tule saalista?

– Miksipä ei tulisi. Kyllä tulee ahventa, särkeä, seipiä, haukea ja kiiskeä. Eilen juuri sain nääi-in ison säyneen, Irjanko sanoi ja levitti kätensä säyneen mittoihin. – Mutta Jemdinin tienoilta ei tule harjusta. Se tarvitsee vuolaan ja kirkkaan veden. Harjusta nousee paljon Joridzjoesta, sieltä meidän metsämajan läheltä. Kala iskee kiinni joka heitolla. Me tuodaan sitä kalapiirakkaa varten. Ihmiset sanovat, että pian on Venäjän Jumalan mukaan [Marian] kuolonuneen nukkumisen päivä. Te voitte viedä kirkkoon kalapiirakkaa ja itsellennekin sitä riittää syötäväksi. Harjusta maukkaampaa kalaa saa kyllä etsiä...

Irjanko piti vauhtia puhuessaan. Vaikutti siltä, että hän oli mietiskellyt jo etukäteen, mitä aikoi sanoa, eikä hän poikkeakaan nyt suunnitelmistaan.

– Kuinkas pitkäksi aikaa te aiotte? kysäisi isoäiti, joka tuntui viivyttelävän vieläkin luvan myöntämistä.

– Kahdeksi päiväksi, vastasi Irjanko ovelasti.

– Kaukanahan se on... Ettehän te vain eksy... No, menkää nyt sitten.

Tikö oli odottanut jo kauan noita sanoja. Hän ei pystynyt peittelemään iloaan, vaan säntäsi ylös penkiltä ja rupesi huitomaan käsillään.

– Kiva juttu, isoäiti. Tyhjin käsin me emme tule takaisin, jotain saalista aina tulee. Ja tuleehan Tšangyrkin meidän mukaan.

– Entäs minä? kysyi Kyiva alahuuli töröllään. – Minäkin haluan lähteä metsämajalle ja harjuksia kalastamaan.

– Sinä olet vielä pieni, Kyiva, esteli Tikö siskoaan.

– Enkä ole pieni, ettäs sen tiedät. Isoäiti, kerropas, miten minä olen vahtinut lehmii tänään.

– Vahtinut joo, kun se vasikkakin juosta pinkaisi karkuteille, Tikö ei olisi halunnut ollenkaan loukata siskoaan, mutta piti hänelle koveta, jotta hän pyörtäisi sanansa ja lakkaisi kinuamasta mukaan.

– Et sinä ole pieni, kultaseni, et ole, mutta ette kai te jätä minua yksin. Minun tulee ikävä täällä, puuttui isoäiti puheeseen ja jatkoi kääntyen Irjankon puoleen: – Milloin te lähdette?

– Ylihuomenna, Juran-täti. Huomenna kootaan varusteet ja ylihuomenna lähdetään heti aamuvarhaisella. Kolme majanväliä [vajaa 20 km] ei ole pitkä matka, illaksi me saavumme jo metsämajalle.

– Ei matkanne pitkä ole, vaan ei se ole kyllä helppokaan.

Joridzjoki laskee Jemvaan, Jemdinistä se on yläjuoksulle päin. Joki itse on matala ja kivipohjainen. On siinä tietysti syvänteitäkin, mutta ylävirtaan noustessa ne loppuvat yhden majanvälin jälkeen. Kyllä pojilta hiki virtaa joen latvoille pyrkiessään. Päivän se ottaa. Nuorena isoäiti on matkannut useasti Joridzjoen päästä päähän marjastus-, sienestys- ja kalastusreissuilla ja käydessään salaisilla rukouspaikoilla. Vaikka hän rukoilikin Venäjän Jumalaa, ei hän ollut kokonaan unohtanut komilaisten muinaisia jumaliakaan. Hän tunsu sisäistä pelkoa niitä kohtaan ja vei aika ajoin niille lahjoja runsaskätisesti – vanhojen ihmisten neuvojen mukaan. Nyt ikäännyttyään hän ei ole käynyt enää niin kaukana. Mutta kyllä hän menisi vielä, jos tarve vaatisi.

Pohdittuaan asiaa tarpeeksi isoäiti toisti sanansa, jo huojentuneena:

– No, niin... Menkää nyt sitten.

Rupateltuaan hetken Irjanko alkoi kiirehtiä kotiinsa.

– Laittakaa ruokaa huomenillalla. Tikö, sinulla on hyviä nuolia. Pistäydy huomenna päivällä meillä, isä on takonut sinulle uusia nuolenkärkiä. Ja otetaan meidän vene, se teidän kun on jo vanha, sillä ei pääse pitkälle Joridzjokea. Hyvää yötä! Huomiseen!

– Hyvää yötä! sanoi Tikö.

– Hyvää yötä! toivotti isoäiti. – Sano meiltä kiitos kalapiirakasta vanhemillesi.

– Hyvää yötä, Irjanko! sanoi myös Kyiva.

Hänen suuttumuksensa näytti häipyneen, ja hän oli vähän rauhoittunut. Irjanko silitti taas Tšangyria korvien välistä.

– Tšangyr voisi saattella minut. Kotimatkasta tulee siten mukavampi.

– Sopiihan se, nyökkäsi Tikö ja käski koiraansa: – Tšangyr, käy saattamassa Irjanko! Koira heilautti häntäänsä ja katsoi tehtävän ymmärrettyään Irjankoon. Ovi sulkeutui heidän jäljessään. Samalla etäännytti ihmisen ja koiran välinen puhe.

IRJANKON MENTYÄ

Pirttiin tuli hiljaista.

– Ei polteta turhaan päreitä. Käykää nukkumaan, lapset, sano i isoäiti rikkoen hetken kuluttua hiljaisuuden. – Minä olen väsyksissä tästä päivästä. Tuli oltua niin kovasti jalkeilla. Uneliaaksi vetää, haukotuttaakin ihan. Käydään maaten, niin päästään kohti uutta päivää. Hyvä löytäköön tiensä meille ja paha meiltä pois.

Isoäiti nousi laittamaan vuoteet. Tikö oli myös väsyksissä. Hän käväisi vielä ulkona, napsautti sitten eteisen oven säppiin ja tuli sisään. Koiraa ei vielä näkynyt. Sillähän on ulkona oma makuupaikka: pieni, mutta lämmin koppi.

Tultuaan sisään Tikö alkoi pohtia huomista ja ylihuomista. Hän totesi taas itsekseen, että totta se on: kun puu putoaa sylistä, tulee odotettu ihminen. Niin oli tapahtunut nytkin. Tikö oli jo kauan odotellut elämäänsä jotakin tällaista, ei ihan jokapäiväistä asiaa. Niinpä sitten Irjanko pyysikin häntä lähtemään kauas metsämajalle. Tikö tunsu vetoa lähteä kauas. Mitä kauemmas, sitä parempi. Häntä kiinnosti päästä katsomaan vieraita maita, aavoja meriä ja siellä purjehtivia, talon kokoisia laivoja ja näkemään kaukaisten kansojen ihmeellistä elämää. Ulkona kuljeksiessään hän tapasi katsella usein ylöspäin: onkohan taivaan lakeutta syvälti? Tuo aurinko... Se paistaa helottaa samalla tavalla kuin jo ammuin esi-isillekin – eikä hupene mihinkään. Mistähän se saa loputtoman lämpönsä? Miksi se ei kylmene? Kuka sen sytyttää ja millä tavalla? Jos tällaisin ajatuksin katselee kauan ylöspäin, tulee ihan sekopäiseksi.

Joskus Tikö katselee hyvin kauas: mitähän on taivaanrannan takana? Ivö Tšud -ukko sanoo, että taivaanrannan takana on muka taas taivaanranta. Loputtomastiko sitä on? Jossainhan sen on päätyttävä. Mutta missä? Ivö Tšud -ukko sanoo, että loppua ei ole, muka... Miten niin ei ole? Kaikella on alkunsa ja loppunsa, niin metsätiellä, purolla, joella kuin elämälläkin. Pian kuitenkin Tikön silmäluomet kävivät raskaiksi, ja hän vetäytyi hiljalleen makuusijaansa kohti. Heti kohta hän oli täydessä unessa, ja päivän huolet vaihtuivat yöllisiin uniin.

Entäpä Kyiva? Hän ei pystynyt nukahtamaan vielä pitkään aikaan, vaan pyöriskeli isoäidin vieressä leveällä vuoteella ja kyseli jotain itselleen tärkeistä asioista. Isoäiti vastaili aina vain verkkaisemmin. Hiiri aloitteli nakerrustaan nurkassa...

– Njavijö! kutsui tyttö kissaa. – Mene pyydystämään se!

– Isoäiti, Kyiva tönäisi häntä kädellään. – Isoäiti!

– Häh? hätkähti hän.

– Kuuletko sinä minua? Minä en voi olla pieni enää kauan. Minä haluan itse keittää ja paistaa, kutoa kangasta, lypsää lehmiä, keritä lampaita, marjastaa ja sienestää ja kalastaa... Minä olen näppärä, kyllä minä pystyn... Isoäiti!

Vastausta ei kuulu. Silloin tällöin yöllisen hiljaisuuden rikkoo kauempaa kuuluva kaupunginvartijoiden huutelu. Heidän ei sovi nukkua. Siksihän he ovat vartijoita.

– Minä haluan oppia ampumaan jousipyssyllä, Kyiva tuumasi.

Sitten hänkin nukahti.

IVÖ TŠUD -UKKO

Ivö Tšud -ukko on asunut jo kauan ihan yksin pikkuikkunaisessa talossaan. Hän on harmaahiuksinen, pieni kooltaan, ketterä ja sukkela. Ketään hän ei kiusannut, ei myöskään missään erityisesti käynyt, kun taas hänen luonaan jemdiniläiset kyllä tapasivat pistäytyä. Ukko kutoili nuotat ja verkot ja paikkaili ne, valmisti merrat ja rysät ja huovutti ja ompeli nahkajalkineita. Lisäksi hän osasi punoa niinivirsuja ja tehdä tuohesta *tujassu*-purnukoita, kontteja ja vasuja. Jemdinin lapset poikkesivat usein hänen luonaan. Hymykasvoinen Ivö Tšud -ukko tunki melko määrän satuja, ja hän osasi kertoilla pitkään ja kauniisti, millaista oli ennen Vähä-Permissä, Suur-Permissä ja kaukomailla. Jonkin verran hän taisi venäjän kieltäkin. Jemdinin ruhtinaat Gor ja hänen isänsä tapasivat kutsua ukon paikalle tärkeinä hetkinä – eikä turhaan. Ivö Tšud -ukko osasi antaa hyvän neuvon korostamatta mitenkään itseään. Hän arvosti yhtä lailla niin ruhtinasta ja metsästäjää kuin pikku poikaakin, jonka hammasrivistö oli vielä puutteellinen.

– Kun itse olet hyvä, ovat toisetkin hyviä, hän tapasi aina sanoa.

Irjankon käynnin jälkeisenä päivänä Tikö sanoi pistäytyvänsä Ivö Tšud -ukon luona kysäisemässä, olisiko tällä antaa siimaa. Hänellä itsellään on vielä, muttei tarpeeksi. Kun ihan yökuntiin ollaan lähdössä, lisäsiima ei ole pahitteeksi. Tikö otti viemiseksi tuohipurnukallisen aamulla lypettyä maitoa ja limpun. Eihän tyhjin käsin sopinut mennä asialle.

Lähellä Ivö Tšud -ukon taloa kasvaa rehevälatvaisia tuomia. Ukko tapasi pyytää lapsia herkuttelemaan suurilla tuomenmarjoilla, ja hän kehotti heitä levittämään kutsua myös toisille. Totta kai hän säästi itselleenkin marjoja, vaan paljonkos yksi ihminen tarvitsi. Aivan talon vieressä roikkuu verkkoja kuivumassa riukujen päällä. Ivö Tšud -ukko ei tohtinut enää lähteä kauas metsiin kipeytyneillä jaloillaan, mutta syöntikalat hän pyydysteli itselleen lähiseudun järvistä. Ukon talon katon päädyssä on puusta taitavasti veistetty hevosenpää, joka tähyilee taivaanrantaan. Ukko puuhaili pirtissään, joka oli täynnä kaikenlaisia nikkarointivehkeitä. Hän teki jauhoja talven varalle murskaten huhmaressa kuivattua pihdan kaarnaa. Puuha oli Tiköllekin tuttua. Kyllä hänkin tuntee kaarnajauhosta leivotun leivän maun.

On mainittava, että jemdiniläiset eivät olleet koskaan jääneet ilman kaloja, sieniä, marjoja tai riistalinnunlihaa – ja he tuntevat myös hirvenlihan maun. Onhan Jemdin laajalti tunnettu hyvistä metsästäjistään. Lehmistäkin on mainittava: mitä olisikaan elämä ilman lemiä! Hallan vierailukin oli koettu, se tulee kesällä odottamatta ja yhdessä yössä kaikki paleltuu. Silloin tarvitaan kaarnajauhoa. Kun sitä sekoittelee jäljellä oleviin ohra- tai ruisjauhoihin, niin hyvää tulee. Monenmoista voi sattua. On varauduttava kaikkeen. Tietysti, kunhan vain jumalat suojelisivat – ne omat ja se Venäjän.

Jonkin verran helpotusta jemdiniläisten leivättömään vuoteen järjestivät ruhtinas Gor ja piispa Joonas. He lähettivät reipasta väkeä etelään päin kauppaamaan arvokkaita nahkoja. Nämä toivat vesiteitse viljaa, jota annettiin tarvitseville lainaksi, kunnes

viljava vuosi koitti taas. Kerran oli sattunut, että matkaan lähetetyt eivät tulleetkaan takaisin: tataarit olivat ryöstäneet kaiken viljan ja surmanneet ihmiset. Tästä saatiin kuulla myöhemmin.

Tikö tervehti Ivö Tšud -ukkoa. Vanhus ei alkanut jahkailla, hän otti lahjat vastaan kiittäen, kaatoi maidon omaan ruukkuunsa ja antoi pojalle siimaa melkoisen määrän.

– Kiitos, pojuseni.

– Kiitos sinulle, Ivö Tšud -ukko.

– Kuulin, että sinä olit pelastanut eilen vasikan, tehnyt urotyön. Mutta kuinka sinä osuit paikalle?

Kun Tikö kertoi eilisestä ja samalla Terensai-mummostakin, ukko ihmetteli.

– Minua ihmetyttää kertomuksesi. Mutta Terensai-mummo? Jaa-a... No, ei mitään, ei mitään. Minä käyn tuomassa teille vastalahjaksi äsken pyydetyn kalan.

– Minähän aion lähteä kalastamaan, Ivö Tšud -ukko, sanoi Tikö ja kertoi huomisaamuista lähdöstä Joridzjoen latvoille Irjankon kanssa.

– Joridzin latvoilleko? Siinä tapauksessa annankin lisää siimaa. Se on kyllä tarpeen. Parma-metsän kanssa on pysyttävä väleissä. Siitä riippuu elämä. Mitä syvemmällä puun juuret ovat, sitä korkeammalle sen latva yltää. Meidän juuremme ovat täällä parmassa. Kahdestaanko te lähdette?

– Kahdestaan. Ja Tšangyr tulee mukaamme.

– Menettekö te kauaksikin?

– Seppä Bi Kabyrin metsämajalle saakka.

– Siis kolme neljä majanväliä. Minä tiedän heidän metsämajansa. Se on mukavalla paikalla. Viivyttäkö siellä kauankin?

– Kaksi yötä.

– Pysykää sovussa Vörpöl-metsänhaltian kanssa, Ivö Tšud -ukko sanoi.

– Kuinka niin *pysykää sovussa*? Tikö ei ymmärtänyt.

– Älkää ärsyttäkö sitä.

– Miten sitä voi ärsyttää, kun sitä ei näy?

– Näetkö puut?

– Tietenkin näen.

– Jokaisella puulla on oma henki, Ivö Tšud -ukko jatkoi lempeästi. – Puuthan ovat elollisia, ne kuulevat ja näkevät kaiken. Mutta niitä voi helposti loukata. Mitä puu voi tehdä puolestaan? Eipä mitään. Mutta metsähiisi puolustaa sitä. Älkää häiritkö parma-metsän elämää, silloin metsähiisikin on puolellanne. Ehkä se auttaa vielä jotenkin.

– Mutta puitahan kaadetaan...

– Pyytäkää kauniisti jokaista puuta, silloin puun henki ei loukkaannu. Kun puu kaadetaan lämmitystä varten, sen henki siirtyy tuleen, samoin kuin rakennettaessa taloa ja navettaa, puun henki siirtyy niihin. Myös talolla on oma suojelijansa, se on kodinhaltia.

– Onko sinunkin talossasi kodinhaltia?

– Kuinkapa ilman sitä? On, tietysti.

– Ja te elätte sovussa?

– Siihen pyrin. Samassa talossahan me asumme. Ei sitä muuten voi.

Tikön kysely yhä vain yltyy.

- Ivö Tšud -ukko, minä kun otan jousipyssyni mukaan, suuttuuko metsähiisi, jos pyydystän lintuja?
- Ei. Mutta ensimmäistä saalislintua älä ota mukaasi, vaan jätä se sinne näkyville ja sano vielä kiitos saaliista. Se on metsähiidelle. Näin komilaiset ovat aina tehneet.
- Sen minä tiedän, nyökkäsi Tikö. – Tosin isä sanoi, että ensimmäinen lintu olisi tuonpuoleiseen siirtyneelle suvulle.
- Saattaa olla niinkin, myönsi Ivö Tšud -ukko. – Tee niin, sitten kaikki luonnistuu.

Ivö Tšud -ukon kanssa ei ole koskaan tylsää. Parma-metsästä hän on valmis kertomaan niin paljon, kuin vain jaksetaan kuunnella.

- Sanoit, että puilla on henki. Mutta puut parmassamme ovat samanlaisia. Puut, ne ovat vain puita, ei ihmisiä. Kuinka sen eron huomaa?
- Tuota..., ukko vastasi, – jokaisella puulla on oma erikoisuutensa. Seisoskelkaa puuta koskettaen kauemmin, niin huomaatte. Pyrkikää lepäämään männyn tai koivun alla. Ne antavat voimaa ihmiselle. Myös pihlaja on sellainen.
- Ovatko muut sitten pahoja?
- Kaikki ovat hyviä omassa roolissaan. Haapa, kuusi tai tuomi vetävät ihmisestä kaikenlaisia tauteja. Minä vietän paljon aikaa omien tuomipuitteni alla. Kun teen jotain ja puuhastelen puun alla, tunnen, että minun on helpompaa. Kun illalla käyn siellä, tulee mukava olo, ihan pyrähtelen, niin kuin olisin nuortunut. Voisin oleilla tuomen alla vaikka koko yön, mutta en uskalla. Puutkin väsyvät ja vihastuvat.
- Puutko vihastuvat?! älähti Tikö.
- Miksi eivät. Kyllä niidenkin pitää levätä ja kerätä taas voimia ylhäältä ja alhaalta. Panepa joskus merkille, Tikö, että useimmat kasvit painuvat nuokuksiin yön lähetessä. Sillä tavoin mummotkin nuokkuvat illalla kehrätessään. Värttinä on jo pudonnut kädestä, mutta sormet yhä vipeltävät. Sellaista on heidän hauras unensa. Kasvi nukkuu auringonnousuun saakka.
- Kiitos, Ivö Tšud -ukko. Nyt minun täytyy mennä.
- Täytyypä, tietenkin. Hyvää matkaa!
- Isoäidin mukaan se hyvä riippuu jumalista.
- Jos hän niin sanoo, asia on sitten niin. Ja jumalat ovat omassa luonnossamme. Siksi parma-metsässä on meidän voimamme. Se meitä vaatettaa, ruokkii, juottaa, suojelee ja kuiskii vielä korviimme ihmeellisiä satuja. Sinä olet kasviässä ja tulet vielä näkemään kaiken omin silmin.

Ivö Tšud -ukkoa olisi voinut kuunnella päiväkauden, mutta Tiköllä oli kiire, ja ukollakin oli kädet täynnä työtä. Jo näin ollenkin aikaa tuhlautui rupatteluun. He molemmat lähtivät pirtistä. Tikö loi vielä silmäyksen talon harjalle, jossa on puusta veistetty hevosenpää. Se oli yötä päivää kaarella hieman luokin tavoin. Tikön piti vieläkin kysäistä:

- Ivö Tšud -ukko, ihmiset sanovat, että tuo hevosenpää, joka on tuolla talon katolla, varjelee sinua ja sinun luonasi käyviä pahoilta voimilta. Miltä pahoilta voimilta? Joma-noidaltako? Vai Gundryr-lohikäärmeeltäkö?
- Ukko katsahti ääneti ylöspäin.
- Puuhevonen ei pidättelee pahoja voimia. Sekä jokirosvot että mansit tekevät mitä lystäävät, jos niitä ei hillitä voimakkaasti. Mutta Joma-noitaa tai Gundryriä minä en

väheksy. Niillä on oma elämänsä ja minulla omani.

– Miksi sitten hevosenpää?

– Siinä, Tikö, on koko taivas: ääretön vaaleansininen taivaanpiiri meidän yllämme, öiset tuikkivat tähdet, tulevaisuus ja menneisyys. Niihin minä liityn hevosenpään kautta. Ymmärrätkö? Kun palaat Joridzin latvoilta, niin käväise täällä. Sitten minä kerron sinulle kaiken, mitä itse tiedän puisen hevosenpään voimasta. Ja muustakin, jos haluat kuunnella vanhaa miestä. Kerron vaikkapa puhuvista puista. Sellaisiakin on. Vien sinut metsään ja näytän, miten ja mistä ne puhelevat. Olet älykäs poika, kyllä sinä ymmärrät.

– Näkemiin, Ivö Tšud -ukko!

– Näkemiin, Jarašin poika Tikö! Käytä älyäsi, mutta pidä itsesi nöyränä. Metsähiittä älä ärsyttele.

– Minä teen parhaani.

– Odota vielä! huutaa huikkasi Ivö Tšud -ukko, tuli pojan viereen ja nykäisi hihasta.

– Metsä voi kertoa monia asioita, pankaa merkille kaikki ja pitäkää huoli itsestänne.

Sitten hän lisäsi jo hiljaisemmin:

– Ei Terensai-mummon ševa suotta äännellyt, jotakin se kyllä tietää. Mutta me emme vielä. Hänen ševansa on kaukonäköinen. Se näkee silmäkantamattomiin. Täytyy tuumia, miksi mummon ševa oli levoton.

Kyz Ku -ukon nimeä Ivö Tšud -ukko ei maininnut, mutta hänen ja Tikön mielessä pyöri erityisesti tuo nimi. Ivö Tšud -ukko hieraisi niskaansa ja katsoi huolestunein silmin Tiköä, mutta ei sanonut mitään, vaan meni vaitonaisena pirttiinsä. Tikö jatkoi eteenpäin. Hän ei ollut vielä kaukana, mitä nyt ehti nurkalle asti, kun takaa katonharjalta kuului puisen hevosenpään narahdus. Tikö seisautui katselemaan, mutta mitään erityistä hän ei nähnyt.

– Ivö Tšud -ukko osaa kertoa satuja ja sepittelee itsekin niitä, tuumi Tikö. – Voi käydä niinkin, että hän sekoittelee satua toden kanssa... ja luulet sitten hänen kertovan tositapahtumista. Voi sinua ukko! Vai että puhuvia puita... Mitähän vielä? Jos jää kuuntelemaan lisää, ne ukon puut alkavat tanssiakin. Jaa-a, tylsää Jemdinissä kyllä olisi ilman Ivö Tšud -ukkoa. Se on kyllä totta.

SEPPÄ BI KABYR

Seppä Bi Kabyrin [’Tulikoura’] kookkaista hirsistä rakennettu talo kohosi ylänneellä lähellä syvän vesikuopan reunaa. Vähän alempana aivan veden tuntumassa olivat hänen pajansa ja puuhiilivarastonsa. Vesikuoppa siinteli tummana keväästä syksyyn. Se ei kuivunut edes rutikuivina kesinä. Jo pikkulapsena Irjanko, Bi Kabyrin poika, tapasi pyytää kaverinsa Tikön sinne leikkimään jokirosvoa: he tekevät laudasta pitkän veneen, uiskon ja lastaavat siihen kaikenlaista tavaraa (ikään kuin se olisi kunnan ihmisiltä rosvottua omaisuutta). Sitten pojat työntävät uiskon vesille ja ryhtyvät kivittämään sitä touhukkaasti, kunnes se keikahtaa nurin.

Ympäri vuoden pajan yllä tuprusi musta savu ja kova kalkutus kuului kauas. Siellä työskenteli seppä Bi Kabyr, joka oli Tikön isän, jo kuolleen Turöbin Jarašin kaveri. Seppä teki työtä muutaman apulaisensa kanssa. Laajalti Vähä-Permin asukkaiden

keskuudessa tunnettiin Bi Kabyrin takomat monenlaiset kirveet: hakkuu-, halkaisu-, piilu- ja sotakirveet – isot ja pienet, raskaat ja kevyet.

Parma-metsän asukkaat tapasivat tulla veneillä Jemdiniin Ežvaa pitkin, eikä vain rukoilemaan täkäläisiin ylväänä kohoaviin kirkkoihin vaan pikemminkin ostelemaan kirveitä ja puukkoja, sirpejä ja vuolurautoja, tuleniskurautoja ja kairoja sekä metsästysvälineitä, samoin kuin keihäitä, miekkoja ja muunlaisia puolustusvälineitä.

Joka vuosi ruhtinas Gor järjesti Jemdiniin oman väen taistelukisat, joissa käytettiin juuri tähän tarkoitukseen taottuja tylppiä kirveitä ja miekkoja, niin että jemdiniläiset olisivat aina valmiita puolustamaan omia asuinsijojaan tunkeilijoita vastaan. Eniten huomiota vetivät puoleensa jousiammunnat. Koko pitkän päivät lenteli teräviä nuolia maalipaaluja kohti, ja väen hurratessa innostuneesti ne osuivat maaliinsa äänekkäästi helskähtäen. Ruhtinas Gor kävi kehumassa niitä, jotka voittivat kotikisoissa ja ammunnoissa, ja tätä väkeä kunnioitettiin kovasti Jemdinissä.

Mutta kuka oli takonut nuo keihäät, miekat, nuolenpää, sotakirveet, kypärät ja rautavahvisteiset metsästäjänliivit? Se tiedettiin tosi kaukanakin Jemdinistä: tietysti seppä Bi Kabyr apulaisineen. Seppä ei antanut Irjanko-poikansakaan olla jouten. Pojalla hän teetätti pajan likaisimpia töitä ja opetti häntä ilman kiirettä tässä ihmisille hyvin tärkeässä työssä. Keskenään isä ja poika jutustelivat kuten ikätoverit. Irjanko ei kokenut sättimistä eikä kieltoja. Isän valvonnassa raskas työ itse oli sekä isäntänä että opettajana. Metsämajalle yökuntiin menosta puhtiin lyhyesti.

– Mene, jos haluat, sanoi Irjankon isä. – Haukkaat vähän raitista ilmaa ja tarkastat majan ympäristön. Ota Tikö mukaan, jos hän haluaa lähteä. Yhdessä teidän on mukavampaa.

Keskustelu päättyi tähän.

Päivästä toiseen Bi Kabyr takoi hehkuvaa rautaa. Hän ei pelännyt mitään eikä ketään, mutta itse hän pystyi pelästyttämään vaikka kenet. Hänellä oli tumma tukka ja parta ja tuuheiden kulmakarvojen alla kipinöivät suuret, tummat silmät. Jos hän tulisi vastaan jossain parma-metsän kätköissä, jonne ei edes aurinko pilkahda, kyllä kädet ryhtyisivät ihan itsestään piirtämään ristinmerkkiä. Pelon vuoksi.

Tikö tapasi kaverinsa koivuhiilivarastossa: Irjanko kauhoi hiiliä rautasankaisiin puuämpäreihin ja raahasi kuorman hehkuvan ahjon luo. Irjankon kasvot olivat harmaat hiilipölystä. Hän huomasi Tikön ja vei hänet heti isän luo. Muutamassa paikassa taottiin. Hiiliä hehkutettiin pitkävartisilla palkeilla häikäisevän kirkkaiksi. Kuumuutta uhkuvan ahjon ääressä seisoivat seppä Bi Kabyr silmiään siristellen. Hänellä oli suurissa pihdeissään vaaleaksi hehkutettu pistimen aihio ja toisessa kädessään pieni leka, jolla hän osoitti, mihin isolla, raskaalla lekalla on iskettävä. Sepän kanssa työskenteli häntä vieläkin leveämpiharteisempi nuorukainen. He takoivat kuin kilpaa, toinen toisestaan innostuen. Järeää alasinta vasten taottiin teräksen pitkää reunaa yhä ohuemmaksi ja sitten taivutettiin tylppää päätä, josta rauta pantiin poikki.

– Tuohan on viikate! ymmärsi Tikö.

Niin se olikin. Bi Kabyr käänsi pihdeillään tekeleen ja heitti sivulle, jossa olikin jo

melkoinen kasa noita rautaisia niittovälineitä. Sitten hän huomasi Tikön.

– Ahaa, Turöbin Jarašin Tikö! Hyvä, että tulit. Pitää ihan kehua, kun olit löytänyt kadonneen vasikan. Isääsi olet tullut. Hän, isävainajasi, oli aina valmis auttamaan.

– Kiitos kehusta, Bi Kabyr -setä. – En minä mitään erityistä ole tehnyt, Tšangyr-koira johdatti minua – ja siinä kaikki, vastasi Tikö ja tuumi, että kukahan lie kertonut ukolle vasikan löytämisestä. – Ei ole kiva, kun kaikki tietävät.

– Käyttäydy vastakin yhtä nohevasti ja tee ihmisille hyvää. Se on elämää, totesi seppä.

Sitten hän otti läheiseltä hyllyltä kourallisen pieniä rautoja ja ojensi Tikölle.

– Nuolenpäitä. Kuulin, että aiotte Joridzjoen yläjuoksulle. Ehkä nämä ovat tarpeen.

– Kiitos, Bi Kabyr -setä!

– Mutta huviksenne älkää ampuko eläviä, varoitteli seppä poikaa. – Turhanpäiten älkää jousipyssyjänne jännittäkö.

Seppä siirtyi tulisen ahjonsa ääreen, jossa hänen apulaisensa oli jo hehkuttanut palkeilla vielä yhden pitkänomaisen raudankappaleen, josta täällä syntyy viikate.

Ulkona kaverukset pysähtyivät.

– Teroita hyvin nuolenpäisi. Ja myös kirveesi ja puukkosikin, sanoi Irjanko.

– Minun kirveeni ja puukkoni ovat aina terävät, mutta nuolenpäät minä teroitan, lupasi Tikö. – Mutta mikä sinua niin huolestuttaa?

– Susi voi tulla vastaan...

– Susi on tähän aikaan kylläinen, Tikö naurahti. – Muuten, kuka oli kertonut isällesi, että minä pelastin Kyz Kun vasikan?

– Keltši Jur -ukko. Hän kävi asialla isän luona.

– Aha...

– Lähdetään aamulla, heti kun aurinko nousee. Tule alas rantaan tavaroinesi. Äläkä viivyttelä, sillä kulkeminen Joridzjokea vastavirtaan ottaa aikaa. Iltaan mennessä on päästävä perille.

– Minulla on kaikki valmiina, Irjanko. – Tšangyr intoilee jo tänään lähtemään. Se vaistoa tilanteen. Se villikko ihan vinkuu tohkeissaan.

– Koirat kuulevat kaukaa.

– Katsotaan sitten, mitä Tšangyr kuulee.

Ja niin kaverukset erkanivat.

Kunnolliset matkavalmistelut tuli tehdyksi. Kaikki muu on nyt hänestä itsestään kiinni. Tikö halusi päästä lähtemään mitä pikimmin kuten koirakin. Mutta, Irjanko... Sanoo, että muka susi voi tulla vastaan... Ja mitä vaikka tulisikin? Tšangyr huomaa ajoissa sellaisen nelijalkaisen jokirosvon, ja me sitten vain taltutamme sen teräväkärkisillä nuolilla.

Tiköllä on salainen unelma: hän halusi tulla Jemdinin kaupungin tarkimmaksi jousi-ampujaksi. Siitä syystä hän käy joka viikko kaupungin takana ampumassa kaukaa männyn haaraan ripustettuun maaliin. Tietysti hän tapaa ottaa Tšangyrin mukaansa. Tikön maali roikkuu ohuessa köydessä. Se on pala lautaa, johon on raapustettu toiselle puolelle orava ja toiselle näätä. Tikö tönäisee kädellään maalin heilumaan ja juoksee sitten kauemmaksi ja yrittää osua laudankappaleen kummallekin puolelle.

Lautaan raapustetut orava ja näätä ikään kuin hyppivät puusta puuhun, ja hänen täytyy osua niihin. Laudan heilahtelun mukaan Tikökin liikuttaa lujassa otteessaan jousipyssyä ja tähtää tarkasti, jotta varmasti osuisi.

On ehkä vielä aikaista kehua, mutta Tikö tietää, että ikäistensä joukossa hän on kärkipäässä, mitä tulee osumistarkkuuteen. Saattaa olla niinkin, että hän ja Irjanko ovat melko tasaväkisiä jousipyssyn käsittelyssä, vaikkakin Irjanko on kokonaisen vuoden Tiköä vanhempi.

Kunpa vain löytäisi vielä isän jousipyssyn, jossa oli merkinä karhun kynsimät uurteet! Ehkä jokirosvot eivät vieneetkään sitä mukanaan. Heillähän on tuliaseita: ihan itse ampuu paukuttelevia rautaputkiloita, joita ei tarvitse kaikin voimin jännittää kuten jousipyssyä. Kuulemma ne kantavat kauemmas. Sitä kynsimismerkin saanutta jousipyssyä on kyllä etsittävä joko parmasta tai jostain. Tikön isä – Turöbin Jaraš – oli kuuluisa ampuja Jemdinissä. Ruhtinas Gorin kerrotaan vieläkin muistelevan häntä. Tikö haluaa isänsä veroiseksi. Siksi hän juoksee kaupungin taa tähtäilemään keikkuilevaan maaliin. Ja joka päivä hän osuu aina vain paremmin.

IRJANKO SALAILI JOTAKIN

Pää täynnä ajatuksia Irjanko katseli loittonevan kaverinsa perään. Häntä hävetti vähän, että hän salailee Tiköltä erästä asiaa. Hän oli käsenyt Tikön teroittaa nuolenkärjet sanoen, että susi voi tulla vastaan. Leikillään se tuli sanottua. Mutta niinhän voi todella käydä... Viime aikoina on puhuttu Joridzin yläjuoksulla sattuneista oudoista tapahtumista: on murtauduttu metsämajoihin, rikottu pyydyksiä, koiria oli alkanut kadota ja eräs kaupungin alapäässä asuva metsästäjä on jäänyt palaamatta kotiin. Ei ennen tällaisista onnettomuuksista kuultu.

Kun Keltši Jur -ukko oli tullut asialle Irjankon isän luo, hän oli valitellut samalla koiransa katoamista. Ennen lehmien paimennuspäivää hän oli käynyt Joridzin jokihaarassa metsämajallaan, joka on joelta noin majanvälin verran syvemmällä metsässä. Hänen koiransa oli haukkunut haukkumistaan jossain kaukana ja sitten lopettanut. Takaisin se ei ole tullut.

Isä kuunteli, mutta ei ottanut vakavasti Keltši Jur -ukon valittelua. Myöhemmin hän kuitenkin kehotti Irjankoa olemaan varovainen matkalla. Kahta yötä kauemmin ei pitäisi olla poissa.

– Höpöttelyä ehkä kaikki, arveli Irjanko.

Siitä syystä hän ei ollut kertonut asiasta Tikölle. Ei varsinkaan Tikön isoäidin kuullen: hänet jos pelästyvät, Tikön matka tyssää siihen.

– Ja mitä matkalla todella tapahtuu, se nähdään sitten, ajatteli Irjanko.

TIKÖN AAMUINEN UNI

Tikö nukkui tänä yönä vähän. Juuri kun hän oli nukahtanut, jokin uni sai hänet taas hereille. Ikkunan takana sade ropisi pienin pisaroin. Sateen ääni tekee uniseksi,

mutta unennäkö saa taas hereille. Viimeisessä unessa, aamupuolella, Terensai-mummo jahtasi häntä kokkakeppiään ilmassa heristellen. Tikö pinkoi karkuun, mutta vilkaistessaan taakseen hän näkee kintereillään mummon, joka tukka hapsottaen kirkuu:

– *Tapa Kyz Ku! Tapa Kyz Ku! Jollet tapa, nitistän sinut!*

Mummo huitoo kokkakepillään koukkupää ilmassa. Mutta Tikö juoksee häntä lujemmin. Eteen tuli sankka metsä. Salamana Tikö loikkii kaatuneiden tummien puiden yli, sukeltaa pistelevien kuusenoksien lomitse ja huokaisee: turvassa ollaan. Mutta aivan lähelle ilmestyy kookas karhu. Se tulee häntä kohti ilkeästi muristen. Se on ihmiskasvoinen. Kasvot ovat Terensai-mummon! Tikön hengitys salpautui pelästyksestä. Hänellähän ei ole mitään kädessään. Karhu mörähti hurjasti ja oli hyökätä kimppuun. Silmänräpäyksessä se saattaisi rusentaa ja raadella hänet.

Tikö pinkaisi jälleen pakoon. Eteen tulee jyrkkä rantatörmä ja leveä joenranta, mutta vesi on jossain alhaalla, hädin tuskin näkyvissä. Kädet levällään Tikö lähti lentämään joen yli. Hän käänsi päätänsä ja näki karhun kierähtävän ja muuttuvan leveäsiipiseksi mustaksi korpiksi. Senkin kasvot oli Terensai-mummon. Ja puhekin oli mummon puhetta. Näin se sanoi:

– *Tapa Kyz Ku! Tapa Kyz Ku! Jollet tapa, nitistän sinut!*

Nopeasti korppi alkoi saavuttaa Tiköä. No, nyt se tökkää koukkunokallaan häntä jalkaan. Tikö heittäytyi alaspäin, sukelsi veteen ja alkoi uida. Hän sukeltaa ja ui, sukeltaa ja ui. Korppi alkoi kadottaa hänet näkyvistään. Sitten musta lintu kierähti ilmassa ja muuttui jättiläishaueksi. Se ui Tikön perästä kitaansa aukoillen:

– *Tapa Kyz Ku! Tapa Kyz Ku! Jollet tapa, nitistän sinut!*

Ja nyt se tarttuu Tiköä jalasta. Tikö huomaa vedenneidon kampaavan hiuksiaan matalikossa. Sen hiukset ovat pitkät ja sileät, ja ne välkehtivät. Tikö läiskyy vettä käsillään ja huutaa:

– Auta, vedenneito, pelasta minut haulta! Minä korvaan avun. Lupaun ihan totta...

Vedenneito kätki kampansa ja sukelsi veteen. Hauki korahti rumasti ja läiskäytti vettä voimakkaalla pyrstöllään. Sitten se rauhoittui ja hävisi... Tikö avasi silmänsä. Kaikenlaista sitä tulee uniin. Miten uni olisi ymmärrettävä, sitä hän ei tiedä. Isoäidiltäkään sitä ei tohdi kysyä.

Ulkona ikkunan takana sataa tihuutti taukoamatta, mutta aamuhämärä alkoi vähitellen hälvetä. Taivaanranta rusotti jo, joten taivas selkenee sillä suunnalla. Tikö nousi ylös. Isoäiti kuorsata tuhisi enää kevyesti, ja äkkiä hän havahtuikin:

– Mitäs nyt, jokos sinä nouset? Onko jotain vielä pakattava? Onko leipää riittävästi?

– Riittävästi on. Nuku sinä, isoäiti. Eilen jo varasin kaiken kuistille. Minä puen vaatteet ylle ja lähden, vastasi Tikö hiljaa, ettei herättäisi Kyivaa.

Hän ryhtyi kiireesti pukeutumaan. Kyiva ei siihen herännyt.

– No hyvä, ehkä hän näkee unia, makeampia kuin minä, ajatteli Tikö ja jatkoi:

– Sanoisi vielä, että lähden teidän mukaanne. Leikkiköön kotona savinukeilla ja auttakoon isoäitiä siinä, missä kykenee.

Tikö oli tehnyt savinukkeja. Niillä on kädet ja jalat ja jopa kasvopiirteitäkin. Pirtin uunissa hän kuivatti ja poltti savinuket kestäviksi. Kyiva itse valmisti niille vaatteet. Tietenkin isoäidin avustamana. Tikö oli tehnyt leikkimökin heidän talonsa viereen.

Jemdinissä monella on leikkimökki, ja kun kurkistat sisälle, siellä on kokonainen huusholli: leikkiastiat, lusikat, rukit, ompelu- ja kudontavälineet, kangaspaloja, leluja – mitä ei olisi! Kaikki se oli, tietysti, tehty leikkimistä varten.

Isoäiti nousi kaikesta huolimatta ja laittoi puukulhoon puuroa, kaatoi sekaan maitoa ja käski Tikön lusikoida. Mutta pitkän matkan edellä ei ruoka oikein maistu. Tikö ei kuitenkaan halunnut aiheuttaa pahaa mieltä isoäidille ja söi nopeasti. Sitten hän otti päähineensä, tarttui ovenkahvaan ja sanoi:

– No, minä sitten menen, isoäiti. Tšangyria täytyy vielä vähän ruokkia.

Isoäiti istuutui vuoteen laidalle ja pani käden toisen päälle.

– Onnea matkaan teille! Tšangyrin olen jo ruokkinut sinun nukkuessasi. Sinä pyöriskelit ja näit unia, ja minä en herättänyt sinua.

Milloin isoäiti oli noussut! Tikö oli heräillyt vähän väliä huomaamatta mitään sellaista. Aikuisen miehen tavoin hän rykäisi kouransa ja lähti ulos. Tšangyr oli jo odottamassa häntä. Se pyöri innoissaan pojan ympärillään ja haukahti – tuskin kuuluvasti. Viisas koira. Ikään kuin se olisi tajunnut auringosta, että on varhaista ja että ihmisten on vielä mahdollista vähän levätä ennen alkavan päivän rasituksia.

Avoimen oven luona Tikö veti jalkaansa nahkajalkineet ja ylleen metsästäjänliivin. Sen selkäpuolella riippuu kirves kilkkumassa omassa renksussaan. Metsästäjänliivi on kevyt ja mukava. Se on tehty harmaasta sarasta, mutta rintamusta ja olkapäitä peittää nahka. Sen taskuihin hän on saanut mahtumaan monenlaisia tavaroita, jotka voivat olla tarpeen pitkällä matkalla. Päässään Tiköllä on huovutettu sarkahattu. Vyöllä tupessaan roikkuu terävä puukko. Nuoliviini on täynnä hyvin teroitettuja nuolia, ja jousipyssy riippuu olalla. Kaikki tarvittava on mukana. Tikö ehti nostaa tuohikontin jo selkäänsä, mutta laskikin sen vielä alas jalkojensa juureen, irrotti nyörin salpanappulan ympäriltä, avasi läpän ja veti kontista esiin limpun:

– Heh, siinä sinulle, syö, Tšangyr!

Sitten hän nosti kontin takaisin olalle ja katsahti ovelle päin. Siellä seiso i isoäiti. Tikö arvosti kovasti isoäitiään, mutta saattamisseremonioista hän ei pitänyt. Hän heilautti kättään isoäidille, kutsui koiraansa ja lähti matkaan. Isoäiti kuului sanovan:

– Jumala varjelkoon tulen ja veden vaaroista!

Sitten hän teki ristinmerkin ja vähän mietittyään hän kohotti kätensä ylös rukoillakseen apua myös omilta jumalilta. Mutta sitä Tikö ei enää nähnyt. Hän harppoili koiransa perässä Jemvajoen suuntaan, jossa hänen kaverinsa Irjanko oli luvannut odottaa. Siinä astellessaan häntä askarrutti yhä vain se aamuinen uni.

ENSIMMÄINEN EPÄMUKAVA YLLÄTYS

Niinhan se oli: Irjanko puuhasteli rannalla hiekalle kumotun veneen luona vierellään matkavarusteet. Näytti siltä, että hän oli vasta tullut. Jo kaukaa Tšangyr tervehti häntä iloisella haukunnalla ja viiletti hetkessä veneen luo. Se nuuskaisi Irjankon tuohikonttia ja reppua. Sadepisarat kirjoivat vielä aika ajoin veden pintaa, mutta idän suunnassa taivas selkeni, ja sieltä pilvien lomasta pilkisteli aamuaurinko. Joelta henkäili kirpeä tuuli.

- Terve, Irjanko, ehätti Tikö ensimmäisenä. – Haittaako sade meidän matkaa?
- Terve, Tikö, huikkasi kaveri. – Tuskinpa se haittaa, illalla oli kastetta. Ja vanhat ihmisethän tapaavat sanoa, että erityisesti sateella sopii lähteä matkaan. Toiset ihan odottavat sadetta, jotta matkasta tulisi onnekas. Mitäs, käännetäänkö vene?
- Ketterästi pojat pyöräyttivät veneen ympäri ja työnsivät sen veteen.
- Teidän vene on vahva ja hyvä, kehaisi Tikö
- Hän huomasi, että vesi on korkealla.
- Kala ei taida oikein syödä.
- Pannaan tavarat veneeseen, vaihtoi Irjanko puheenaihetta. – Täytyy pitää kiirettä. Kun vesi on korkealla, on helpompaa mennä Joridzjokea ylävirtaan.
- Kaverukset alkoivat lastata venettä.
- Tšangyr, veneeseen! viittoi Tikö vieressä pyöriskelevälle koiralle.
- Oho! äännähti Irjanko nostettuaan Tikön tuohikontin veneeseen. – Onpas sillä painoa. Evästä täynnä, vai?
- Joo. Isoäiti tapaa sanoa, että jos menet päiväksi, ota evästä kahdeksi päiväksi.
- Niinhän se on, myönteli kaveri nyökkäillen.
- Irjanko piti itseään aikuisempänä, eikä se Tiköä tietenkään haitannut.

Aallot keikuttivat vesille työnnettyä venettä ja loiskivat yhtenään sen laitoihin. Aikailematta matkaajat lastasivat veneeseen kaikki tavarat, hyppäsivät kyytiin ja töytäsivät melalla veneen irti rannasta. Nyt matkaan! Poikien joutuisa vene kulki vastavirtaan kevyesti ja nopeasti. Irjanko piti perää, ja Tikö istui soutamassa. Välillä tehtävät vaihtuvat. Tšangyr toimi tähyistäjänä. He pysyttelivät lähtörannan puolella jokea.

- Elämä metsässä ilman koira ei ole kunnan elämää. Sitä olisi ikään kuin kuuro ja sokea ja kurjaltakin se tuntuisi, sanoi Irjanko luoden silmäyksen Tšangyriin.
- Minun koirani on nelisilmäinen, kehaisi Tikö ja kumartui eteenpäin osoittaen Tšangyrin silmien yläpuolella olevia tummia täpliä.
- Minä tiedän, että Tšangyr on viisas koira. Meidän Lysko on nuori, siksi se saa pyöriskellä vielä kotipiirissä. Isä aikoo kyllä itse lähteä sen kanssa tänä vuonna parma-metsään opettaakseen sitä. Hän sanoo, että *sinä pilaat sen kulkiessasi ensi kertaa sen kanssa, ja se saattaa tottua väärille tavoille*. No olkoon niin. Muuten, elävätkös koirat pitkään?
- Sanotaan, että kymmenvuotias on jo vanha koira. Mutta elävät ne kuulemma viidentoista vanhaksikin.
- Onko niin, Tšangyr? kysyi Irjanko kujeillen.
- Vuf-vuf! koira käänsi päätään ja haukahti myöntävästi.
- Kaverukset nauroivat iloisesti.

Jemdinin kaupungin asukkaiden laajat niityt jäävät taakse. Pian Jemva mutkistuu, ja kaupunki katoaa silmistä. Niemellä, joka on kierrettävä, on eri nimiä. Pojat tuntevat sen nimellä Lönbi. Koko kesä siellä laidunnetaan hevosia, ja aina iltaisin siellä loimuaa nuotio. Paimenet keittävät ruokaa ja tietysti myös pakurikäöpäjuomaa. Pojatkin aikovat tuoda kotiin tummanpunervia koivun pahkoja. Tikön isoäiti pitää kovasti pakurikäävistä keitetystä liemestä. Kuulemma se parantaa 12 sairautta ja puhdistaa hyvin mahalaukun. Tikö pitää enemmän makeasta mallasjuomasta tai

kylmästä kaljasta, eritoten kesällä. On pakurikäpkin hyvä omassa tehtävässään. Sitä kootaan varastoon joka vuosi. Keväällä isoäiti lähetti muutaman palasen Terensai-mummolle Tikön mukana. Silloin ševa-henki oli rauhaisa eikä riehunut.

Aamuinen uni juolahti taas Tikön mieleen ja soutuessaan hän kertoili, mitä muisti. Hän aloitti siitä, kuinka oli paennut Terensai-mummoa, mutta ei maininnut mummon käskystä tappaa Kyz Ku -ukko. Mummo oli vain ajanut takaa, ja siinä kaikki. Mitä nyt vähän oli temmelletty, kun oli innostuttu.

– Unesi on kuin satu, totesi Irjanko. – Karhuksi muuttuminen, sitten korpiksi, sitten haueksi...

Hän katsoi ilkkurisesti Tiköön. – Sano suoraan, oliko jossain märkää, kun heräsit?

– Ei ollut. Nehän päästivät ajoissa irti.

– Olittehan te uineet vedenneidon kanssa vedessä. Siksi kysyn.

– Kaikki on kunnossa, naurahti Tikö. – Jäin tosin velkaa vedenneidolle. Lupasin korvauksen sille, mutta kuinka tehdä se, kuka sen tietäisi.

– Ehkä se on meidän vierellä vedessä ja odottelee vastalahjaa sinulta.

– Ei voi olla. Tšangyr olisi jo aikoja sitten huomannut sen ja alkanut haukkua...

Tikö ei saanut lausettaan loppuun asti, kun Tšangyr jo käänsi päätään ja alkoikin haukkua kovaa. Pojat hiljenivät hämmästyksestä. Tämä se nyt vielä puuttui! Heille huhuili ja kädellään viittoili aivan vesirajassa seisova... Kyiva, Tikön sisko!

Mitäpä teet! Irjanko suuntasi keulan kohti tyttöä, ja Tikö sousti muutaman aironvedon. Hetken kuluttua vene tömähti pehmeästi rantahiekkaan. Siinä seisoivat Kyiva valkoisessa pellavamekossaan, jonka hihansuissa oli isoäidin kirjomia punaisia raitoja. Jalassa hänellä oli ohuin nauhoin sidotut jalkineet, päässään kevyt huivi ja kädessään kirjokankaasta ommeltu pikku nyssäkkä. Hän katsoi pelokkain silmin veneessä istuvia, äimistyneitä poikia ja oli vaiti.

– Sinä siinä... miten ihmeessä sinä olet tänne ennättänyt? Tikö rikkoi hiljaisuuden ensimmäisenä. – Kun minä läksin, sinä nukuit vielä.

Tyttö vilkaisi kirkkain silmin Irjankon suuntaan.

– En nukkunut. Sinä nukuit, kun minä lähdin.

– Minä nukuin tosi vähän. Älä sinä höpötä, Kyiva.

– Niin, nukuit ja kuorsasit. Lisäksi sinä niiskutit ja pyöriskelit. Näit jotain unta.

– Mutta ovi oli minun lähtiessäni kiinni.

– Sen minä osaan panna salpaan sivukautta. Itse olet opettanut.

– Entäs tuo, Tikö osoitti sormellaan Kyivan nyssäkkää. – Milloin sinä sen pakkasit?

– Siinä on kuivaa leipää ja vähän muutakin. Jo eilen minä sen pakkasin. Panin sen eteiseen tuohikonttisi lähelle.

– Mutta sinähän makasit siellä oman peittosi alla, kun minä lähdin! väitti Tikö käsittämättä mitään.

– En minä siellä ollut.

– Äläs nyt, peittosi liikkui. Näytit hengittävän ja möyhiskelevän peiton alla – ja näkevän unta.

– En minä möyhiskellyt.

– No, kukas sitten?

– Njavijö.

– Mitä? Nja-vi-jö?!

Kyivan peiton alla sinne kääraistyjen tavaroiden seassa möyhiskeli siis kissa. Tiköltä loppuivat kysymyssanat. Tšangyrin ilolla ei ollut rajoja, se hyppi Kyivan ympärillä, nuoli hänen käsiään ja haukkui iloisesti. Tikölle nousi mieleen vielä yksi kysymys.

– Kuinka Tšangyr suhtautui lähtösi?

– Nostin sormen huulille, eikä Tšangyr alkanut haukkua. Se ymmärsi minua ja jopa saatteli minua, mutta minä käskin sen takaisin. Se on totellut minua aina.

Vesi loiski keinahtelevan veneen ympärillä. Piti ratkaista, kääntyäkö takaisin tai jatkaako eteenpäin.

– Ei tule ikävä, kun meitä on monta, oivalsi Irjanko puuttuen vasta nyt puheeseen. Tähän asti hän oli ollut hiljaa.

– Näin on asiat nyt. Pannaan nyssäkkäsi veneeseen, Kyiva. Ja eikun menoksi! Ennen auringonlaskua meidän on ehdittävä metsämajalle... Vai mitä sinä sanot, Tikö?

Tikö heilautti vain kättään, mitäs tälle nyt enää mahtaa. He istuutuivat veneeseen. Nyt heitä oli neljä etenemässä Jemvajokea vastavirtaan. Irjanko istui soutamaan ja Tikö pitämään perää.

– Isoäiti alkaa kyllä murehtia, huomautti Tikö. – Hänhän pyysi kovasti sinua jäämään, Kyiva. Mutta sinä uhmasit, etkä välittänyt pyynnöstä. Mitenkähän nyt käy? Irjanko katsoi Kyivaan. Mitäs nokkela tyttö nyt vastaa veljelleen? Vai onko hänellä tähänkin valmis vastaus? Tällä kertaa Kyiva vaikenä. Mutta Tikö ei.

– Sinä pysyt vai, kun ei ole mitään sanottavaa. Jätit isoäitimme yksin. Nyt hän voivottelee ja murehtii koko ajan, kunnes tulemme takaisin. Ja mistäpä hän tietää, minne sinä olet mennä livistänyt.

Jemva teki vielä muutaman mutkan. Lönbin niemi katosi näkyvistä kokonaan. Nyt joki virtaa läpi ikivanhan parman. Aaltoja halkoen vene liukuu aina vain eteenpäin. Lopulta Kyiva pääsi ääneen.

– Terensai-mummo huuteli perääni, kun olin tulossa. Hän huusi, että pysähtyisin.

– Ja sitten? Siis huusi...

– Minä en ymmärtänyt: *mene, kauemmas ennen kuin maailmanloppu tulee. Jos kiirehdit, niin pelastut.* Ja jotain hän lisäsi Kyz Ku -ukosta. En tosiaankaan ymmärtänyt. Sitten hän hätisti minut pois ja sanoi, että *juokse, matkaan lähtijät jättävät ja että minä käyn isoäitisi luona, ja että karkaamisesi minä tiedän ja rauhoittelen häntä.*

– Terensai-mummo näkee jotain ennalta. Hän varoittaa, mutta ei kerro enempää. Ja Tikön unikin on käsittämätön, sanoi Irjanko.

– Mummo kertoo aina sellaista, mitä et odota, murahti Tikö.

– Ennustamisen kyky hänellä on, huomautti Irjanko. – Kuulemma ruhtinas Gor käy keskustelemassa hänen kanssaan. Mutta mistä hän puhelee Terensai-mummon kanssa? Hänen sanomisensa on kyllä pidettävä mielessä.

– Meidän on nyt siis käännettävä takaisin? Tikö harmistui.

Vastaamatta mitään Irjanko katsoi ovelasti kaveriinsa. Sanottavaa olisi ollut, mutta hän vaikenä. Myöhemmin hän vastasi:

– Takaisin ei pidä kääntyä. Matkaan on lähdetty ja perille mennään.

PARMA-METSÄLLÄ ON SILMÄT

He saapuivat tuota pikaa Joridzjoen suulle. Välillä aurinko heitti hymyn pilvien takaa, mutta ei enää kesäisen lempeästi. Ehkä siksi, että ihmiset pitäisivät mielessään edessä olevat paukkuvat pakkaset ja että niihin on varauduttava.

Pojat huomasivat pienen lahdelman ja poikkisivat sinne. Siellä he päättivät maistella eväitä ja levätä hiukan. Sen jälkeen täytyy edetä sauvoen vastavirtaan. Joridz on koko matkaltaan täynnä kiviä. Se ei ole kuten Jemva, siksi täytyy vähän ponnistella. He ohjasivat veneen mukavampaan paikkaan ja nykäisivät sitä vähän hiekalle. Siitä se ei karkaa mihinkään. Pojat tekivät nuotion. He katkaisivat kepin ja iskivät sen maahan ja ripustivat tulelle pienen padan. Kuivatusta lampaanlihasta olisi voinut keittää keiton, mutta siihen puuhaan he eivät nyt ryhtyneet. Puuro valmistuisi nopeammin, ja se täyttää kyllä mahan.

Lepohetki vietettiin mukavasti. Vedenpinta aivan kuhisi pikkukaloista. Lahdelman keskikohdalla vesi on tummaa, siispä siellä on syvää. Kaverukset rupesivat ongelle. Koho alkoikin heti pomppia ja sukellella pinnan alle. Tikön henki salpautui riemusta: kala kävi kiinni, vetää mukanaan... Tšangyr kallisti päätään, katsoo veteen ja... voih! Iso kala molskahti kuuluvasti ja samassa kadota puljahti tummaan veteen. Tšangyr ulahti alakuloisesti.

– Se oli säyne, hekotteli vieressä seisova Irjanko. – Se kala oli lahja vedenneidolle. Älä unohda, että itsepä halusit maksaa hyvityksen. Nyt olet sitten suorittanut velkasi.

– Saa kelvata, sanoi Tikö mietteissään, – joko vedenneidolle tai vetehiselle.

Tietysti auringon noustessa ja laskiessa kala syö paremmin, kukapa sitä ei tietäisi, mutta iltaa täällä ei odotella: matka on pitkä vielä. Hetkisen kyllä voi viivytellä, ja niinpä Kyiva hänäileekin nuotion äärestä.

– Tikö, näytä taitosi. En anna puuroa, jollei kalaa tule. Ettäs tiedät, ei tule puuroa.

Kyiva oli määrätty ruoanlaittoon. Jos hän oli lyöttäytynyt viekkaasti mukaan, ei ole mitään syytä kohdella häntä pikkulapsena.

Kalaa alkoikin tulla. Joka heitolla tarttui onkeen pientä ja isoa. Irjanko siirtyi sivummalle, jossa vesi virtasi kivien välissä vuolaammin ja pohja näkyi hyvin. Hän veteli ylös harjuksia. Poikien ongenkoukut olivat teräviä, jos kala otti, kiinni se myös pysyi. Tietenkin kalan nostaminen, varsinkin suuren, on osattava.

Sitten he söivät nuotion äärellä. Joen rannalla on mukavaa. Veteen ja tuleen ei kyllästy koskaan. Linnut visertävät ympärillä, ja lähimetsä humisee omaa loppumatonta lauluaan.

– Kas, meidän Tšangyrkin on mennyt veteen kalastamaan, Kyiva osoitti koiraa sormellaan.

– Se viis veisaa kaloista. Irjanko katsoi ylöspäin. – Sateen edellä koira menee veteen. Meidän onkin nyt lähdettävä jatkamaan matkaa.

– Mutta minä haluaisin vähän jäädä, sanoi Kyiva. – Meidän edessä näyttää olevan hyvä mäntymetsä, oikea puolukkametsä. Ei se ole kaukana.

Pojat eivät kuunnelleet häntä. Sukkelasti he lastasivat tavarat, sammuttivat nuotion

ja suuntasivat veneensä eteenpäin kohti Joridzjoen yläjuoksua. Vastavirtaa vene ei nouse itsestään, sitä oli milloin soudettava, milloin sauvottava. Kyiva pantiin pitämään perää, mutta ei se häneltä vielä onnistunut kuten pitää. Veneen kokka kääntyi-lee ihan toiseen suuntaan tai juuttuu karille ja on vähällä keikahtaa nurin.

– Sorsanpoikia sinä kyllä otat kiinni, mutta et osaa pitää perää, moittivat pojat Kyivan työtä. Venettä keikutellen he saivat sen nytkähtämään aina vähän eteenpäin. Lopulta he pääsivät yhteisymmärrykseen.

– Ei tämä ole sinun hommiasi. Tule istumaan keskelle. Me sauvomme itse ja ohjailemme kulkua jollain tavoin.

Tyttö istuutui Tšangyrin viereen. Se oli katsellut jo kauan rantametsään ja urahteli aika ajoin, ei lujaa, mutta kuuluvasti.

– Se vainuaa hirven, totesi Irjanko.

– Tai ketun, lisäsi Tikö.

– Tai jäniksen, sanoi Kyiva.

– Metson...

– Näädän...

– Maaoravan...

– Soopelin...

– Karhun...

Ei se ollut karhu, ei näättä, ei kettu. Mikään noista eläimistä ei kuljeksanut lähistöllä. Ylävirtaan kulkevaa venettä väijyi puiden takana ratsumies. Melko kauan hän oli tarkkaillut juttelevia lapsia. Sitten hän kannusti hevostaan ja häipyi sankkaan metsään.

YÖLLÄ METSÄMAJASSA

Metsämajalle saavuttiin illansuussa. Kulku vastavirtaan oli ottanut aikaa. Tikö, väsynyt kun oli, ei enää katsellut kauas eteenpäin. Hän työnteli sauvoimella venettä ja istuutui syvännepaikoissa soutamaan. Aina yhdestä mutkasta päästyä hän toivoi matkanteon jo loppuvan. Mitä enemmän edettiin, sitä vähäpuheisemmaksi Irjanko kävi. Hän tähyili eteenpäin ja ympärilleen, kuulosteli ääniä ja loi silmäyksiä Tšangyriin. Koira pysyi tyynenä.

Sitten korkean rantatörmän edessä Irjanko ohjasi veneen sauvomalla rantapajukkoon kohti omaa salavalkamaa, ja sinne hän sitaisi veneen kiinni. Korkealla heidän yläpuolellaan seisoivat sankka metsä. Ympäriällä vallitsi rikkumaton hiljaisuus, hiiskaustakaan ei kuulunut lähistöltä, ei tulorannalta eikä vastarannaltakaan. Metsämaja pilkkahtaa äkkiä mäntyjen takaa – ensin sitä ei ikään kuin ollut olemassakaan ja sitten se olikin siinä. Vähän kauempana häämötti niliaitta, maahan juntattujen pystyhirsien päälle rakennettu pienehkö puuvaja. Siinä metsästäjät säilyttävät saaliinsa ennen kotiin kuljettamista. Ja mikä onkaan säilyttäessä: yksikään nelijalkainen ei saaliiseen koske, koska ei ylety.

Irjanko tarttui kirveeseen ja kopautti hamaralla muutaman kerran metsämajan nurkkiin. Se oli turvamerkki: tiedoksi haltioille, jotta ne suojelisivat talon lisäksi ja myös heitä tästä eteenpäin. Näin Tikökin teki kotinsa luona Jemdinissä – Terensai-

mummon mentyä. Hän pyysi haltioita suojelemaan ševalta. Näin Jemdinissä, mutta parma-metsässäkin on haltia ja metsähiisi ja metsänpeikko – ja keitä kaikkia siellä onkaan. Jos ei pidä arvossa jotakuta niistä, unta on turha odotella. Metsästystäkin ne voivat häiritä, ja kotiin saattaa joutua palaamaan tyhjin käsin.

Metsämajassa oli tietysti pimeää, siellä ei ollut tulta eikä vettä. He lämmittivät uunin, jotta tulisi asumisen tuntu. Pian mielialaa piristävä savu alkoi nousta tupruta ja levitä majan ylle. Kuinka mukavaa! He tekivät taas pikku nuotion. Jollei syö, ennen kuin menee maaten, kirput vilistävät nälkäisen vatsan päällä. Ulos pienelle pöydälle he kattoivat syötävää ja juotavaa, mitä kullakin oli mukana. Siinä syödessä ruokittiin myös Tšangyr. Koira makasi pöydän luona höristellen silloin tällöin korviaan, muttei liikahtanut lepopaikaltaan. No, mikäs siinä, kun kaikki on hyvin. Ja mitä nyt omassa metsässä pitäisi pelätä? Säikkyä säpsähtelevistä parma ei pidä. Jos pelolle antautuu, on mennyttä miestä. Vörpöl-metsänhaltiakin alkaa pilkata ja päästää irti metsänväkensä, ja ne kiusaavat pelkurin sekopäiseksi.

Nuotio tekee puheliaaksi. Siistittyään jälkensä he alkoivat jutella haltioista ja mistä ne ovat syntyneet. Irjanko oli kuullut vanhoilta ukoilta, että nykyiset haltiat olivat olleet muinoin Voipöl-pohjanukon palvelijoita. Mutta niiden noustua yhdessä Pohjanukkoa vastaan, tämä oli karkottanut ne maan päälle. Tuon Vanhan Jumalan entiset palvelijat olivat leijailleet neljäkymmentä päivää ja neljäkymmentä yötä yläilmoista alaspäin ja pudonneet mikä minnekin: metsään, veteen, taloon ja saunaan. Taloon pudonneesta tuli talonhaltia. Se on itsepäinen ja äksy.

– Mutta minä olen kuullut muuta, sanoi Tikö. – Nykyiset haltiat olivat Zarni Anin, Kultaisen naisen, apulaisia. Hopeinen hevonen kuljetti Zarni Ania kultaisessa reessä. Hän oli Auringon tytär ja auttoi eniten maanviljelijöitä. Kaikki pitivät hänestä. Jopa meluisa Pohjanukkokin oli totellut vain Zarni Ania. Mutta sitten Vähä-Permiin oli tullut Tšernets Stepö, Venäjän uskoon kastaja, joka oli heti alkanut pilkata Zarni Ania ihmisten edessä. Zarni Anin oli lähdettävä Uralin taakse, mutta apulaistensa hän oli käskenyt jäädä huolehtimaan ihmisten elinpiiristä. Niistä tuli kodinhaltioita. Vielä nytkin ne elävät ihmisten parissa.

– Kodinhaltiat näkevät meidät, mutta me emme näe niitä, puuttui Kyiva puheeseen ja teki ristinmerkin, kuten isoäiti oli opettanut.

– Ja niinkin kerrotaan, sanoi Irjanko, – että kodinhaltiat suojelevat onnettomuuksilta sitä taloa, jossa ne itse asuvat, mutta silloin ne eivät tule toimeen muiden kodinhaltioiden kanssa. Millaisiahan ne ovat? Jos sinä olet vaaleatukkainen, on talosi kodinhaltiaakin sellainen. Meidän kodinhaltiamme on siis tummatukkainen ja ehkä kokonaan musta.

– Käyvätkö ne toistensa luona? Kyiva kysyi. – Elävätkö ne sovussa?

– Eivät. Kuules, mitä kerrotaan Pin Tui -ukosta. Hänethän te tunnette. Hänet, jonka kimppuun oli karhu käynyt ja jota susi oli purrut ja härkä puskenut. Jokainen eläin oli tehnyt hänelle jotakin. No, kerran kesällä hän istua nuokuskeli auringossa portailla. Äkkiä hän oli havahtunut: kaksi kissaa tapella ärhentelee lähellä häntä. Pin Tui -ukko sivaltaa niitä pitkällä vitsalla. Ja juuri siinä samassa joku iskee ukkoa selkään lapiolla. Hän katselee ympärilleen: ketään ei näy. Kaksi kodinhaltiaa oli ilmeisesti muuttunut kissoiksi: toinen oli ukon talosta, toinen oli tullut muualta.

Ukon oma kodinhaltia oli suuttunut, koska siihenkin oli osunut ukon pitkä vitsa. Vuoden verran oli sitten ukon selkä ollut kipeänä.

– Kodinhaltian kanssa on oltava väleissä, Tikö tarkensi. – Jos et ole väleissä, huushollisi, niin kerrotaan, voi tuhoutua kokonaan.

Kyiva nosti etusormensa huulille ja sanoi:

– Olkaa hiljaa! Te juttelette nyt kaikenlaista, ja kodinhaltia kuuntelee ja toteuttaa joskus kuulemansa...

Oli jo pilkkopimeää, kun lapset menivät sisään metsämajaan. Jostain nousi tuuli, sitten alkoi taas sataa tihuttaa. Tätä se tiesi se Tšangyrin veteen meno. Se oli todella vaistonnut sään. Koira päästettiin nukkumaan eteiseen. Ovi pantiin salpaan. Silmät tottuivat vähitellen pimeyteen. Päreitä ei sytytetty. Oli lämmintä ja rauhaisaa. Itikoitakaan ei ollut enää tähän aikaan kiusaamassa ärsyttävällä ininällään.

– Aamulla nouseaan aikaisin, Irjanko sanoi haukotellen. – Auringonnousun aikaan. Mennään kalastamaan harjuksia. Minä olen valmis popsimaan vaikka sata harjusta.

– Älä höpötä, huomautti Kyiva, hänkin haukotellen.

– Samalla viritetään ansoja riistalinnuille.

– Entäs jos saalista ei tule?

– Viis siitä. Kyllä ilman lintujakin pärjätään. Kalastetaan ja poimitaan marjoja ja sienä, Irjanko veisteli.

Mutta Kyiva tunsu jo itsensä emännäksi.

– On metsästettävä, sanoi hän, – kun näin kauas on kerta tultu. Minä tiedän loitsusanat ja lausun ne, kuten pitää ja ehkäpä te saatte sitten enemmän saalista.

– Kenelle sinä luet loitsusi, metsähiidellekö? Tikö ei voinut hillitä itseään. – Vai Venäjän Jumalalleko?

– Älä soimaa Jumalaa, äläkä pilkkaa metsähiittä! torui sisko häntä.

Sitten he hiljenivät. Tikö ei halunnut soimata Jumalaa eikä pilkata metsähiittä. Antaa parman elää omaa rauhaisaa, ihmisille näkymätöntä elämänsä. Antakoon se turvan pahoja ihmisiä vastaan. Niitä vastaan, joita saattaisi ilmestyä joukolla Vähä-Permin vauraille maille, ellei näitä lukemattomia suojelijoita – tiheässä seisovia korkeita puita – ei olisi olemassa. Tikö uskoi, että heitä varmaan suojelevat myös Parman näkymättömät voimat: Voipöl-pohjanukko ja Jagmort, Vörsa-metsähiisi ja Vasa-vetehinen sekä ihmisten puheissa elävät haltiat Kört Aika [’Rautaukko’], Zuk, Tuv Nyr Jak, Paljaika, Vežaika, Meljaika – voi, niitä on monia! Jokaisella niillä on oma luonteensa: joku on tosi voimakas, joku tosi äreä ja joku tosi ovela.

Metsämajan sisälle ja ympärille levisi täydellinen hiljaisuus. Jopa parmakin lakkasi humisemasta. Aivan kuin se nukkuisi. Mutta Tikö tiesi, että yölläkin parmalla on oma elämänsä: se saattoi olla vähän nukuksissa ja vähän hereilläkin. Joella sauvoimisesta Tikö oli väsynyt kovasti, mutta jostain syystä häntä ei nukuttanut. Uni oli kaikonnut. Hän ei tiedä miksi. Aamullahan on noustava aikaisin, eihän tänne ole tultu maata löhöämään.

– Nuku, nuku, hän käskee itseään. – On ehkä jo sydänyö. Majassa ja lähistöllä on säkkipimeää. Kyiva kuuluu nukkuvan, ja Irjanko...

Ulkoa kuului äkkiä jokin käsittämätön ääni. Siinä samassa Tšangyr alkoi murista. Irjanko nousi oitis istualleen. Liekö vielä ehtinyt nukahtaakaan vai lie ollut vain kevyessä unessa. Kyiva vetäisi henkeä ja jäykistyi. Sanomatta mitään kaverukset tarttuivat kirveisiin ja lähestyivät ovea. Irjanko avasi salvan, potkaisi oveen ja hyppäsi kirves ojossa esiin ja Tikö perässä. Koira karkasi heidän välistään yön pimeyteen. He seisoskelivat tovin: ketään ei kuulunut. Tšangyr haukahti kovaa pari kertaa heidän lähellään ja palasi takaisin. Heitä ympäröi nyt satasilmäinen ja satakorvainen yön pimeys.

– Mitä sinä haukuit, Tšangyr? Tikö kysyi ja silitti koiraa.

Koira vain katsoi molempiin ja heilautti hännällään ikään kuin haluten sanoa:

Koska haukuin, niin jotainhan siellä kyllä oli.

Irjanko kiersi yksin metsämajan kumautellen taas nurkkia, ja sitten pojat seisoskelivat siinä vähän aikaa kuulostellen tarkasti ja menivät takaisin sisään. Kaikki kolme. Astuttuaan sisään pojat huomasivat, että Kyiva oli noussut ylös ja kuljettelee vielä puoliksi hehkuvaa kekälettä nurkasta nurkkaan. Pojat jäivät seisomaan hänen eteensä.

– Manilön vuoksi, selitti Kyiva. – Se oli lentänyt yöllisen tuulenpuuskan myötä tänne. Minä tiedän.

Pojat eivät käyneet kinastelemaan hänen kanssaan. Ovi salvattiin ja käytiin maaten. Mutta Irjanko kuuluu mutisevan:

– Pian me alamme vielä pelätä omaa varjoammekin. Meidän majaamme ei ole aiemmin liittynyt mitään pahaa. Metsänpeikot ovat kiertäneet kaukaa. Manilö ei ole äksyillyt. Ei myöskään parman henget. Ei koskaan.

Tikö makasi selällään kädet pään alla. Metsässä voi sattua kaikenlaista, varsinkin keskiyöllä. Siksi hän ei moittinut siskoaan. Hän katseli mustaa sisäkattoa, ja silmien editse kulkivat päivän tapahtumat: venematka vastavirtaan, veneen sauvonta, ongenkohon pomppoilu veden pinnalla... Vähitellen uni sai vallan. Tikö kääntyi kyljelleen ja antautui pikkuhiljaa unen pehmeään syliinsä. Unessa Tikö piteli kädessään isänsä jousipyssyä, jossa oli karhun kynsimisjäljet. Hän ampui sillä, ja nuoli suhahti kovaa ja osui harmaaturkkiseen suteen, jolla oli ihmiskasvot. Tikö tunsu sen. Sillä oli suuret hampaat ja se irvisti. Kyz Ku -ukko! Ihmiskasvoinen susi huusi: *Ahaa! Terensai-mummo on sinua opastanut.* Se veti käsillään – kyllä, sillä oli kädet – irti nuolen ja heitti sen takaisin Tiköä kohti. Ja niin oma nuoli uhkaa Tiköä. Se lentää ja lentää ja on jo ihan liki. Mutta silloin Tšangyr ilmestyy jostain, hyökkää lentävän nuolen perään ja ehtii napata sen terävillä hampaillaan Tikön edestä. Sitten se viskaa nuolen maahan ja alkaa haukkua kovasti.

OMASSA PARMA-METSÄSSÄ

Tšangyr todella haukkuikin ovella. Tikö avasi silmänsä ja ymmärsi koiran äänestä, että se pyrkii ulos. Aamuurinko hymyili jo taivaanrannassa, ja sarastus oli aistittavissa ikkuna-aukkoa peittävän rakkokalvon läpi. Siispä sää on muuttunut parempaan suuntaan. Lapset tervehtivät iloissaan aamua – eikä missä tahansa, vaan Joridzjoen rannalla. Täällä ei kukaan komentele, ei käske eikä määrää. Kaikki on heidän

vallassaan: mitä he haluavat, sitä he ryhtyvät tekemään. Ympärillä on ylväs parma-metsä, jossa on riistaa ja lintuja, sieniä ja marjoja. Voi pyydystää, marjastaa ja sienestää mielensä mukaan! Sitten kun he aikanaan palaisivat Jemdiniin, aikuiset voisivat kehuskella heitä:

– Siinä meillä vasta on nokkelia lapsia: kuin metsän korppeja ja veden lokkeja! He kulkevat isovanhempiensa jälkiä, ja muinaiset komilaiset jumalamme näyttävät heille, minne mennä ja mitä ottaa ja mistä.

Mutta ottaminen on osattava. Siihen Vähä-Permissä opetetaan lapsia jo pienestä. Hädin tuskin he ovat päässeet jaloilleen, kun jo alkavat puuhastella ansojen parissa. Ensilumen tultua he pyydystävät punatulkkuja, pulmusia ja pohjanvarpusia. Kun he varttuvat vähän, he virittelevät ansoja kuusen ja männyn käpylinnuille ja pyydystävät niitä sadoin kappalein. Kotona he sitten kuivaavat lihan, ja se sopii oikein hyvin ruoaksi. Lapsia kehutaan, ja se on heistä mukavaa.

Sitten he kasvavat vielä, venyvät pituutta ja vantteroituvat, niinpä pojat jo kulkevat isiensä perässä omia ansapolkujaan. Saaliiksi tulee metsoja, teeriä, pyitä ja oravia. Ja kun he vielä varttuvat, he oppivat pyytämään myös jäniksiä, näätiä, kettuja ja kärppiä. Sen jälkeen he, nuorukaiset, ovatkin valmiita jännittämään jousensa sudenpyynnissä ja käymään karhuakin vastaan. Luoja varjelkoon näkemästä nuoren metsästäjän silmissä pelokkuutta. Parmasta tulee hänen toinen kotinsa: sinne hän rakentaa suojan ja tekee tulen, ruokkii koiransa ja itsensä. Kalastuksesta ja sienten ja marjojen poiminnasta on turha mainita mitään erikseen. Jemdinissä mennään onget olalla alas joenrantaan heti kun opitaan leipää syömään ja housuissa kulkemaan.

Kyivan emännän ote alkoi näkyä heti. Ensiksi hän täytti vedellä tuohesta tehdyn pesuastian, joka riippui majan vierustalla. Hän ripusti käsipyyhkeen sen viereen ja käski poikien peseytyä heti. Hänen ei sopinut peseytyä ennen poikia. Metsästysonni voisi mennä. Sitten Kyiva laittoi ruuan ulkonuotiolla ja pyysi pojat pöydän ääreen. Lapset muistivat ennen ruokailua kääntyä tuonpuoleiseen siirtyneiden sukulaisten puoleen ja pyytää heiltä apua parmassa ollessaan.

Metsämajan ympärillä kuului pikkulintujen iloinen sirkutus. Maassa kimmelsi hopeisia kastepisaroiita. Joridzjoella näkyi vielä kevyttä usvaa. Kaverukset eivät juurikaan puhelleet. Eilisestä saaliista keitettiin kalakeitto. Syönnin jälkeen he kokosivat ruodot yhteen paikkaan – eivät heitelleet minne sattuu. Tämä takaisi sen, että kalaa tulisi toisen kerran enemmän. Sitten pukeuduttiin lähtöä varten. He laittoivat metsästäjänliivin selkäpuolella olevaan nahkarenksuun kirveen, nahkaiseen nuoliviineen terävät nuolet ja reppuihin tuohiastiat, keittokattilan, keruuastiat ja muut tarvikkeet. Tietysti evästäkin pakattiin mukaan: leipää, ryynejä, kalaa ja kuivattua lampaanlihaa. Pojilla oli mukanaan omat tulentekovälineensä. Kotiin viemiset päätettiin poimia huomenna, ja siksi tuohikontteja ei tarvittu mukaan. Kotoa tuoduista tavaroista osa jätettiin metsämajaan, osa veneeseen.

Sitten he istuutuivat, ojentelivat hetken jalkojaan, nousivat pystyyn ja lähtivät kohti synkkää, tiheää metsää. Kertaakaan he eivät kääntäneet päätänsä taakse jäävän metsämajan suuntaan. Niin ei sovi tehdä – eikä palata saa, vaikka jotain olisi unohtunut.

Nyt on vain mennä tallottava eteenpäin. Irjankon ohjeen mukaan kuljetaan joen suuntaisesti yksi majanväli: sillä suunnalla on seppä Bi Kabyrin ansapolut. He etenevät reippaasti. Tšangyr juoksentelee vähän edellä poukkoillen milloin vasemmalle, milloin oikealle. Joki jää välillä kauemmaksi, ja välillä se virtaa vieressä välkehtien. On mukavaa. Ilma on raikasta hengittää.

Metsä muuntuili: paikoin se hymyili, paikoin piti meteliä. He kiersivät pienen suon, kulkivat poronjäkälää kasvavan mäntymetsän poikki ja tulivat koivikkoon, jossa Tšangyr alkoi kovasti haukkua. Matkalaisten edestä loikkasi harmaa jänis.

– Sinä senkin..., Tikö aikoi vähän sadatella.

Mutta Kyiva tarttui veljeä hihasta ja katsoi kummastellen häneen. Tietysti heille oli selvää, että jäniksen loikkaaminen edestä ei tietäisi kulkijoille hyvää, päinvastoin, se voi tietää jopa pahaa. Kyiva oli varautunutkin tällaiseen. Metsässä ei sovi kiroilla. Pian alettiin kulkea lepikon läpi. Kyiva taittoi lähipuusta vitsan, katkaisi sen kahtia ja heitti kämmenellä taaksepäin.

Saavuttiin sekametsään. Maaorava juosta vilisti aivan jalkain juuresta ja viuhahti sitten vauhdilla korkeaan puuhun. Tšangyr ryntäsi haukkumaan, mutta Tikön huuto sai sen palaamaan. Sitten tultiin taas koivikkoon, jossa kasvoi sileärunkoisia, vaaleita koivuja. Puut muistuttivat ehkä Kyivaa: yhtä solakoita ja ryhdikkäitä ne olivat. Puiden lomassa välkehti kirkas metsäpuuro. Irjanko huomasi tuohilipin, kauhaisi sillä vettä ja ojensi Kyivalle.

– Aah, kuinka hyvää! Kyiva hämmästeli.

Pojatkin maistelivat metsän vettä ja laittoivat sitten lipin takaisin sinne, mistä olivat ottaneetkin. He eivät unohtaneet heittää leivänmurusia solisevaan puroon. Sillä tavoin he kiittivät raikkaasta vedestä. Kaikki tekevät niin. Purokin ymmärtää hyvän päälle. Voi, kuinka iloisesti se mennä solisee. Arvostus on sillekin mieleen.

– Punikitatti! Kyiva hikkaisi mentyään vähän eteenpäin. – Kuinka kiinteä ja kaunis! Se haluaa kovasti tulla meidän poimimaksi.

– Se on yksijalkainen possu, vitsaili Irjanko.

Edessä olikin tatteja koko ryväs, niitä näkyi joka puolella. Mutta tattien vuoksi he eivät pysähtyneet: jos poimitaan, poimitaan palatessa. Ei niitä nyt tarvita. Tulisi tuhlattua aikaa vain lähistöllä.

Metsä vaihtuu kuusikoksi. Ympärillä on synkkää. Auringon säteet eivät pysty läpäisemään tiheää parmaa. Sitten tuli vähän aukeampaa. Siellä salama oli katkonut ja polttanut useita puita, vain suuret hiiltyneet puunkappaleet törröttivät mustina pystyssä. Metsä on vanhaa. Joitakin puita oli kaatunut juurineen tukkimaan kulkua. Puolukat punertavat. Ne ovat juuri kypsyneet ja ovat peukalonpään kokoisia.

– Näitä me poimimme myöhemmin, Irjanko sanoi siinä kulkiessaan. – Puolukat ovat makeita ja hyvänmakuisia täällä.

He tulivat metsän laitaan. Edessä oli isohko aukio. Tšangyr ryhtyi heti nuuskimaan. Se murisee ja ruopsuttaa kiivaasti maata etutassuillaan.

– Karhun kakka höyryää, huomasi Tikö. – Ja tässä on karhun jäljet. Se on vasta äsken mennyt. Ehkä se näkee meidät.

– Ehkä, Irjanko katseli ympäriinsä. – Menköön omaa reittiään ja me omaamme. Ei

karhu tyhmä ole, se väistää. Ja tähän aikaan vuodesta se on kylläinen.

Karhua he eivät sitten kohdanneet. Ehkä heitä oli liian monta. Turhahan se kohtaaminen olisikin ollut. Nuoret metsästäjät rientävät eteenpäin, ja karhu tallustelee omilla asioillaan. Varmaankin välillä oltiin lähempänä, välillä kauempana. Suureen parma-metsään he kyllä mahtuvat kaikki. Kyiva oli vähän pelokas ja kääntyi useasti katsomaan taakseen, jottei karhu pääsisi yllättämään. Jotain hän mumisi itseksensä. Tšangyr rauhoittui, ja pian he unohtivat karhun.

He eivät olleet huomanneet aamun vaihtumista päiväksi. Jaloissa alkoi tuntua väsymys. Kohta näkyikin Joridzjoen kirkas vesi. He menivät rannalle. Se oli mukava paikka. Rantahiekkaa riittää pitkälle kapeana kaistaleena.

– Levätään vähän, Irjanko sanoi. – Pianhan jo ollaan perille.

Kukaan ei pannut vastaan. He kävivät pitkäkseen rantahiekan tuntumaan, kuka mihinkin. Tšangyr juoksenteli edestakaisin pysähdellen välillä luonnon ääniä kuuntelemaan. Silmien edessä virtasi lempeästi solisten Joridzjoki, jonka kirkkaassa vedessä hyppi isoja ja pieniä kaloja.

– Ehkä karhu oli matkalla kalanpyyntiin, tuumaili Tikö.

– Ehkä, vastasi Irjanko.

Hän kosketti heinäkortta ja oli selvästi vaipunut omiin ajatuksiin.

– Kalaa on vaikka kuinka paljon. Ne melkein hyppivät rannalle. Täältä voi saada paljon harjuksia, Kyiva yritti innostaa poikia ja viittoili kädellään joelle päin.

– Kalastetaan kyllä, kun on sen aika. Nyt mennään vähän vielä eteenpäin. Harjus ei meitä pakene, Irjanko huomautti.

– Riistalintujakin on paljon, sanoi Tikö ääneen. – Niitä räpistelee ihan jaloissa.

– Jumalat jos auttavat, niin niitäkin me saamme, lupasi Irjanko varovaisesti ja lisäsi:

– Harakatkin nauravat, jos tyhjin käsin palaamme. Eikä isä enää toisten päästä.

– Meidän isä ei ole enää estelemässä, huokasi Kyiva.

Irjankosta ei ollut mukavaa, että isän mainitseminen sai tällaisen käänteen. Hän oli vallan unohtunut, että hänen kavereillaan ei ollut enää isää eikä äitiä.

– Jokirosvoille tuli loppu. Ne eivät ole sitten enää koskaan tunkeutuneet Vähä-Permiin kalisevine panssaripaitoineen, sanoa pamautti Irjanko yhteenvedoksi.

– Mörkö vai mikä lie ne hotkaissut? Kyiva kysyi.

– Moskova oli kuulemma kahmaissut itselleen jokirosvojen asuinalueen. Niin isä sanoo, täsmensi Irjanko.

– Sinä siis luulet, että Moskova ei ala ahdistelemaan muita, jos se on voittanut jopa jokirosvotkin, kysäisi Tikö epäuskoisena. – Jokirosvothan käyvät ja lähtevät, mutta nämä toiset...

– Kunhan eivät ala ahdistella... Ne moskovalaisethan puolustavat meitä manseja vastaan. Piispa Joono kertoo, että mansien johtaja Asyka pelkää eniten venäläisiä sotureita.

– Ehkä se on niin, Irjanko. Mutta kerrohan, miksi Jemdinin keskustassa pönöttävät tuontijumalan kirkot, mutta meidän jumalien palvontapaikat piti kätkeä parma-metsään. Eikö niitä olisi voinut pitää yhdessä? Halutessa voisi pistäytyä kumpaan tahansa. Mutta nyt, jos jossain vain nähdään salainen palvontapaikka, sinä samana päivänä värvätty väki sen hajottaa.

- Kaksi karhua yhdessä pesässä...
- Niin se on, vahvempi karhu häätää heikomman.
- Isä sanoo, että itse Moskova on tataarien alla ja tekee kuten käsketään.
- Kun jokirosvot kaahailivat ympäriinsä, tataareja oli silloinkin.
- Vastustatko sinä Venäjän Jumalaa?
- En ollenkaan. Meidän isoäiti rukoilee joka päivä. Ja Kyivakin... Mutta ketään ei saa pakottaa.
- En tiedä, mitä Venäjänmaassa tapahtuu, peräännytti Irjanko. – Löytyy meistäkin voimaa, jos niikseen tulee. Hyvällä eivät jokirosvot täältä ole milloinkaan lähteneet. Jos ne vielä tunkeutuvat, hatkat me niille annamme. Samoin kuin manseille. Ne hurjimukset ovat käyneet jopa meidän Jemdinissä saakka. Mutta enää ei päästetä. Jemdinin pyhämiest, piispa Joonas, auttaa pyhällä sanalla ja apua pyytäen, jos meidän on pidettävä puoliaamme sotureita vastaan.
- Nyt ei tietenkään vihollista päästetä lähelle.
- Muutakin isä kertoo... Suur-Permissä on kuulemma ruhtinas Mikal, ja hänen voimansa se vasta jotakin on. Ruhtinas Gor ja hän ovat ystäviä. Ja kumpikin puhuu komia. Jos he yhdistäisivät voimansa, meitä ei kukaan voittaisi.

Terävä-älyinen Irjanko pyöriskeli mielellään aikuisten ympärillä kuunnellen heidän puheitaan ja oppien tarpeellista elämäntapaa. Joitakin kertoja hän oli jo ollut isänsä kanssa takomassa, eikä aikuiset olleet häntä luotaan kuten kiusaavaa itikkaa. Pajassa työskenteli myös muutama Venäjältä tullut mies. He olivat taitavaa ja työteliästä väkeä. Siitä syystä Irjankon näkemys venäläisistä poikkesi jonkin verran Tikön näkemyksestä. Tärkein jumala Irjankolle oli työ raudan parissa. Kaikki muu, ehkä merkittäväkin, oli jossain kauempana. Poika eli elämänsä. Niin kuin Tikökin. Mutta elämää ei ole vain se, mitä näkee ympärillään.

Viime talven loppupuolella he kaksi kaverusta olivat istuneet iltaa Ivö Tšud -ukon luona. Ukko oli kertoillut heille kauan ja näyttänyt myöhemmin leveää lautaa, joka oli reunojaan myöten täynnä joitakin merkkejä. Aivan kuin varikset olisivat jättäneet jälkiään kuivuvaan kuoppaan. Ymmärrettävää se ei ollut. Mitä nyt voisi ymmärtää variksen jäljistä tai harakanvarpaista?

– Nämä ovat aakkoset, sanoi Ivö Tšud -ukko naputtaen lautaa laihoilla sormillaan. Jos haluatte oppia nämä, avautuu silmienne eteen koko maailmankaikkeus – näkyvä ja näkymätön. Haluatteko oppia nämä merkit?

Kaverukset tunsivat hyvin ympäristön merkkejä – parman kirjaimia. He pystyivät sanomaan jälkien perusteella, mikä eläin siitä on mennyt ja mihin. Mutta tämä ukon leveä lauta ja siihen riipustetut harakanvarpaat eivät kertoneet yhtään mistään. Pojat tiesivät senkin, että Blagoveštšennjō-kirkossa pyhät miehet opettavat lukemaan pyhiä kirjoituksia. Sinne he eivät olleet osuneet, eivätkä kovasti pyrkinetkään. Siellähän koulutettiin ihmisiä kirkon tarpeisiin. Ja siitä syystä ennen opiskeluun ryhtymistä, oli keskusteltava asiasta vanhempien kanssa.

Ivö Tšud -ukko ryhtyi opettamaan heitä ja muutamaa muuta poikaa kaupungista.

– Tämä on *an*, tämä *bur* ja tämä – ukko osoitti kaartuvaa viivaa – on *sij*. Näin kirjaimet on nimetty. Minä opetan teille kaikki kirjaimet, sanoi ukko ja jatkoi sitten

etusormi pystyssä: – Me alamme lukea. Minulla on kirja isän perintönä. On vielä aikaista avata se, ja se avataankin vasta, kunhan te alatte osata yhdistellä kirjaimia kirjoitettuun tekstiin. Teistä tulee tietoniekkoja. Se on suuri asia, pojat.

– Tuleeko meistä tietäjiä? kysyi Tikö ymmällään.

– Ei tietäjiä, vaan tietoniekkoja. Tietoniekka on vahvempi kuin tietäjä.

– Silloinko ei edes Terensai-mummo voi mitään?

Ivö Tšud -ukko naurahti vain ja huitaisi karhealla kädellään. Näin alkoi opiskelu, ja koko talven lapset opettelivat rakentamaan ukon kirjaimista sanoja. Sitten vasta ukko avasi heidän eteensä oman kirjansa.

Tšangyrin haukunta keskeytti lasten lepo hetken. Koira pujahti esiin kauempaa puiden lomasta ja tuli vilauksessa vierelle.

– Jokin asia on saanut sen levottomaksi, totesi Kyiva ja silitti koiraa.

– Riistä sen levottomaksi saa, sanoi Irjanko tietävästi. – Nyt mentiin!

Ja kaverukset lähtivät eteenpäin.

YLLÄTTÄVÄ NÄKY JA YLLÄTTÄVÄ KATOAMINEN

Pian lapset saapuivat toiselle kauniille paikalle. Joki silmien edessään virtasi vuolaasti, ja vesi loiski kiveltä kivelle niin kirkkaana ja puhtaana, että jokaisen hiekanmurusenkin voi nähdä ja tietysti myös kalat, ne uida vilahtelevat harjukset. Vuolaimmissa paikoissa niitä kuhisi kuhisemalla. Selän takana humisi synkkä parma-metsä. Rannan ylväslatvaiset, vehreät kuuset näyttivät ihan harppovan jokeen. He tekivät nuotion.

– Ensimmäisestä kankaasta tulee solmuinen, ja ensimmäinen laukaus antaa mustan variksen, tokaisi Irjanko muistaen vanhan komilaisen sanonnan, jonka mukaan aina ensimmäinen yritys tapaa epäonnistua.

Kaverukset heittivät onkensa pyyntiin. Syötteinä oli mukana kastematoja, toukkia ja kaikenlaista kalanhoukutinta. He saivat kumpikin harjuksen, mutta saamansa kalat he heittivät saman tien takaisin veteen. Se oli kalastajien lahja täkäläiselle vetehiselle, jotta se olisi suosiolinen ja antaisi enemmän kaloja. Tietysti se voi itsekin kalastaa, vedessä kun uiskentelee, mutta kellepä ei olisi lahja mieleen.

Pojat nostelivat harjuksia, niin että kädet väsyivät. Kyivakin ryhtyi kalastuspuuhiin. Vähäinen ei ollut hänenkään saalis. Pyydystämäänsä kaloja hän ei huiskinut pitkin rantaa, vaan asetteli ne lempeästi jutellen tuohiastiaan. Näin oli totuttu tekemään jo vanhastaan niin Jemdinissä kuin koko Vähä-Permin alueellakin. Saalis oli arvokas, oli se sitten kala, metsälintu, orava tai jokin isompi eläin. Poikkipuolista sanaa ei saanut sanoa, eikä käsitellä saalista miten sattuu. Sillä ei ollut lupa leikitellä tai ylpeillä eikä siitä turhia kertoilla. Tämän tiesi jokainen räkänokkakkin jo silloin, kun otti ensi kertaa käteensä onkivavan tai ansan. Yritäpä rikkoa esi-isiltä perittyjä sääntöjä, niin mitään et saa ja naurunalaiseksi joudut. Jotkut pyyntimiehet tapaavat lausuilla ikivanhaa viisautta: *Älä vihastu mistään, tuli sitten pyy (teeri, metso) tai hauki (säyne, lahna)! Se, mikä saaliiksi tulee, on arvokasta. Älä riehu kuin hullu, älä häiritse luontoa, äläkä ihmisiä!*

He ongiskelivat kunnes kyllästyivät. Tuohiastiat täyttyivät. Sitten todettiin yhteen mieheen, että tänään tämä riittää. Kiitos jumalille ja kiitos takäläiselle vetehiselle. Saaliskalat on vielä perattava ja kuljetettava metsämajalle. Matka ei ole lyhyt. Huomenna he tulisivat tänne jälleen. Edelleen he sopivat, että Kyiva jää ja perkaa kaloja sen verran kun pystyy, ja Irjanko ja Tikö kiertävät kokemassa ansat. Ei se kauan veisi, sillä Irjanko kävisi yksin kauempana. Tikö tulee takaisin Joridzin rantaan ja ehkä ongiskelisi taas. Silloin jo Irjankokin olisi palaamassa. He halusivat jättää Tšangyrin Kyivan seuraksi, mutta tyttö alkoi huitoa kädellään, että ottakaa koira mukaanne, sen on saatava olla metsässä. Nuotio riittää minulle: sen ääressä ei tule ikävä. Mutta kerätkää enemmän kuivia oksia. Niin he tekivätkin.

Päivä oli kaunis. Tuuli henkäili vilpoisesti. Parma jutusteli monella tapaa, ja jokainen ääni oli lapsuudesta asti tuttu ja oma. Kaverukset lähtivät matkaan. He tekivät huomioita näkemästään. Ansapolultaan – niin reittiä kutsutaan, vaikkei se ole varsinaisesti mikään polku – ei yksikään metsästäjä poikkea, ei erehdy siinä eikä eksy. Hän jättää oman merkkinsä, *pilkkansa*, siihen, mihin katsoo tarpeelliseksi.

Irjanko virittelee ja naamioi ansoja. Tikö auttaa ja kuuntelee metsän ääniä. Pojat juttelevat keskenään hiljaisesti ja pyrkivät liikkumaan ääneti. He kuulevat ja näkevät kaiken, mutta heitäpä – niin he kumpikin luulevat – ei juuri kukaan näe. Jos tuuli puhaltaa heistä päin, tietenkin ketut, näädät ja jänikset livistävät karkuun. Mutta aarnimetsä ei ole mikään aukio: tuulenpuuska ehtii tuskin syntyä, kun se jo heikkeenä. Tšangyr juosta viillettelee lähistöllä, mutta ei turhia hauku. Kun se saa vainun, se katsahtaa kaveruksiin päin kuin kysyäkseen, saako hiljaisuuden rikkoo.

Kerran tuli Tikölle halu kokeilla miehuuttaan. Hän ilmoitti erkaantuvansa vähän kaveristaan ja antoi Tšangyrille merkin, että nyt se voisi alkaa jäljittää. Kauan ei tarvinnut odottaa: terhakkaasti haukkuen koira ajoi harmaan jäniksen suoraan Tikön luo. Sen nahka on vielä kelvoton, nahkapyynnin aikahan ei ollut vielä, mutta sen liha on maukasta. Kyivakin pitää kovasti jäniksen lihasta. Tikö jännitti jousensa, pidätti hengitystään, ja terävä nuoli iskeytyi viuhahtaen loikkivaan jänikseen.

– Kiitos, Tšangyr, sinä saat jäniksen koivet, jotta sinusta tulisi vielä nopeampi.

Tikö pani saaliin reppuunsa ja tuli kaverinsa luo. Irjanko huomasi Tikön repun pullistuneen ja nyökkäsi hyväksymisen merkiksi. Sitten syntyi pieni kilpailu. Irjankon nuoli tiputti männyn oksalta tuuheahäntäisen, komeanahkaisen oravan. Tikö ropsautti hetken kuluttua kaksi oravaa perätysten. Pojat erkanivat kauemmaksi toisistaan. Tšangyr auttoi vuoroin toista, vuoroin toista. Tikö tietenkin käskee:

– Mene ja käy Irjankon luona!

Tšangyr ymmärsi senkin. Se tekee työtä sydämensä halusta. Viisas koira. Se tajuaa tämän olevan jonkinmoista leikkiä. Haukkuen se ajaa kaverusten nuolten eteen oksalta toiselle suhaavaa ketterää riistaa. Pyyn he saivat jo kumpikin, mutta yrittävät vielä kilpailla määrällä. Mukavaa ja hauskaa se on. Poissa on pelko ja uupumus.

Keskipäiväksi metsä hiljeni täysin. Ei sihahda, ei pihahda. Koirakin vaikeni, lie uupunut. Sille riittää jo: kahdelle saa juosta tosi paljon. Se on hiljaa jossakin edessäpäin vihreäturkkisten kuusten takana. Tikö vihelsi kerran ja toisen kerran...

Äkkiä Tšangyr tulla syöksähti esiin kuusen takaa hampaissaan pitkä nuoli. Se päästi nuolen maahan ja haukahti vähän. Tikö nosti löydön, käänteli sitä käsissään ja kutsui kaverinsa paikalle. Yhdessä he alkoivat tutkia löytönuolta ja menivät sanattomiksi. Jokaisen ampumisen jälkeen kaverukset olivat etsineet ja ottaneet nuolensa talteen. Tämä Tšangyrin löytämä nuoli ei ole heidän – eikä jemdiniäistenkään. Ei kukaan siellä käytä kuparikarkisia, kolmilappeisia nuolia. Nuolen kärjessä on kuivunutta verta.

– Mistä sinä tämän löysit, Tšangyr? Tikö kysyi hämmästellen.

Koira haukahti jälleen ja syöksähti sinnepäin, mistä oli juuri tullut. Se tuntui olevan jäljillä. Se katsoo kaveruksiin päin ikään kuin pyytäen heitä lähtemään peräänsä. Pojat ryntäsivät koiran perään. Se ei valikoinut reittiä, vaan paineli yhtä suoraa vilkaisten kuitenkin muutaman kerran poikiin päin. Oli puikittava pistelevien oksien lomitse ja loikittava kaatuneiden puiden yli, mutta matka ei ollutkaan pitkä.

Hetken kuluttua he pysähtyivät keskellä koivikkoa lojuvan koiranraadon eteen. Nyt selvisi, mistä Tšangyr oli nyhtäissyt nuolen. Tikö muisti yöllisen unensa, jossa Tšangyr oli tuonut Tikölle nuolen, jonka Kyz Ku -ukko oli singonnut. Tätä se uni tiesi! Mutta kuka oli ampunut koiran ja miksi? Nuolesta päätellen hän ei ole tšakäläisiä. Kaverukset olivat vaiti.

– Tikö, tämä on Keltši Jur -ukon koira. Minä tunsin sen, Irjanko sanoi oltuaan hetken hiljaa. – Se oli hyvä koira. Ukko murehti sitä kovasti. Sen nimi on Teryb [’nopea’]. Se oli kadonnut juuri lehmien paimennusta edeltävänä päivänä. Ukon metsästysalue ei ole kaukana täältä. Se on tuossa vastarannalla.

Tikö kuunteli kaveriaan ja oli vaiti. Mitäpä tuohon sanoa? Jotain alkoi vähitellen selvitä: Keltši Jur -ukko oli ollut asialla seppä Bi Kabyrin luona ja kertonut vasikan pelastamisesta ja samalla koiransa katoamisesta. Tästä syystä Irjanko paloi halusta lähteä Joridzin yläjuoksulle. Hänen isänsä ei näytä piitannan kovasti Keltši Jur -ukon kertoilusta, muutenhan hän ei olisi päästänyt poikaansa matkaan. Irjanko keräsi mielellään kunniaa itselleen. Mutta miksi hän oli pyytännyt kaveriaan lähtemään mukaansa kauas parmaan? Yhdessä olisi mukavampaa. Onhan se niinkin...

– Tiesitkö sinä tästä? Tikö kysyi viitaten koiranraatoon.

– En tietenkään tiennyt.

– Mutta mistäs sinä koiran tunnet?

– Se on meidän Buskon emä. Keltši Jur -ukon mukaan Teryb hävisi jäljettömiin tässä metsässä. Mutta minä luulen, Tikö, että Teryb ei ole sellainen koira, joka katoaa jäljettömiin. Sen kanssa on käyty karhumetsälläkin, ja kerrotaan, että se itse käy karhun kimppuun. Rohkea koira se oli. Tämä tapaus on täysi yllätys.

– Kukahan tämän tihutyön on tehnyt?

– En tiedä. Ei ole tuntomerkkejä jättänyt.

– Mutta se nuoli...

– Se ei ole tšakäläinen.

– Tikö, minusta meidän on nyt palattava kotiin tämän nuolen kanssa. Ja mitä pikimmin. Näytetään se aikuisille, ja on se ehkä vietävä ruhtinas Gorillekin nähtäväksi. Käsitätkö? Jemdinin lähistöllä hyörii kutsumatonta väkeä. Mihin ne aikovat? Mitä ne täältä haluavat?

Pää painuksissa kuin syyllisellä Irjanko kertoi Tikölle täällä Joridzin latvoilla sattuneista käsittämättömistä tapauksista. Hän kertoi koirien katoamisista ja myös Jemdinin yläjuoksun metsästäjien katoamisista. Huhuista hän ei paljon piitannut, kuten ei isänsäkään, mutta hän paloi halusta ottaa asiasta selvää. Hän oli pyytänyt Tiköä, mutta Kyiva... Irjanko ei ollut uskonut, että Kyiva tulisi heidän mukaansa. Aiemmin hän ei ollut säilytetty Tiköä näillä huhuilla. Kaikki kun saattoi olla pelkkää höpötystä. Hän oli ajatellut, että he vain lähtevät, kalastavat ja palaavat kotiin. Tikön isoäidin kuullen hän ei halunnut herättää pelkoa, ja Kyivan seurassakin hän on pysynyt nyt vaiti. Tikö muistikin Joridzin rannalle yksin jääneen siskonsa.

– Tšangyr, juokse nuolena Kyivan luo! Kuulitko? Kyi-van luok-se!

Hän osoitti kädellään koiralle suunnan, jonne sen on juosta pyyhällettävä. Ikään kuin koira olisi ymmärtänyt: se heilautti häntäänsä, haukahti kiivaasti ja hävisi hetkessä silmistä. Pojat lähtivät juosten sen perään.

Tikö vaistosi, että jonkun ampumasta nuolesta surmansa saanut Keltši Jur -ukon koira saattaisi kertoa paljon. Mutta jos se olikin onnettomuus? Irjankon mukaan jokirosvot eivät tulisi enää Vähä-Permiin. Sitä ovelaa joukkoa ei kyllä pysty millään pidättelemään. Vaikkakin ne ovat ehkä joutuneet Moskovan vallan alle, eivät ne ole rauhoittuneet. Suden merkki on ja pysyy. Saattaahan olla, että ne tunkeutuvat taas salaa Vähä-Permiin. Jokirosvoilla on ovelaa väkeä: tiedustelijat. Niitä ei ole monta, kaksi kolme ratsumiestä. Jossain täällä ne ovat sohaisseet Terybiä: suuttuneet sen kovaan haukuntaan, kellistäneet sen ja jatkaneet eteenpäin.

Mutta miksi ne eivät ole ottaneet ampumaansa nuolta mukaan? Sehän paljastaa tunkeutujat ennen aikojaan. Vastaus voi olla se, että koira oli haavoittunut pahasti siihen osuneesta nuolesta, muttei kuollut heti, vaan tempautui pakoon ratsain seuraajista. Keltši Jur -ukon koiranhan sanotaan olleen viisas ja peloton. Se oli häipynyt tunkeutujien silmistä ja ylittänyt joen, mutta maksoi kaikesta hengellään. Turhaan oli ukko saanut etsiä ja huudella koiraansa Joridzjoen vastarannalla. Kuolettavasti haavoittunut Teryb ei pystynyt enää vastaamaan. Ratsumiehiä ei kiinnostanut käydä kaukana huhuilevan miehen kimppuun – ei ollut vielä heidän aikansa. Jos he olisivat hyökänneet, silloin ukolle olisi varmasti tehty jotain, kuten sille Jemdinin kaupungin yläpäästä kotoisin olleelle metsästäjälle, joka oli kadonnut jäljettömiin. Sitten ratsumiehet katosivat taas joksikin aikaa metsään... Tällainen näkymä muodostui Tikön silmäin eteen.

Irjankon päässä pyöri lähes samoja ajatuksia siinä Tikön vierellä juostessaan. Vähän muutakin tuli mieleen: kutsumaton väki saattaa hyökätä Jemdiniin melkoisella joukolla ja odottamatta. Mitään hyvää heistä ei seuraa. Urheat vastustajat he tappavat, ja sitten ryöstetään mukaan irtain omaisuus. Mitä ei mukaan saada, se hajotetaan ja poltetaan maan tasalle. Lisäksi ihmiset pelästytetään pois tolaltaan ja hakataan ja viedään mukana sinne, mistä paluuta ei ole. Ihmisiä myydään tataareille. Näin oli jo käynytkin. Siksi Irjanko ei odottanut mitään hyvää metsästä löytyneen koiranraadon ja nuolen suhteen. Hän kiirehti, minkä jaksoi, jotta ilmoitus löytyneestä nuolesta ehtisi ennen kuin on myöhäistä.

Nopeaan! Nopeaan! Nopeaan! Lähettäen pojat saapuivat Joridzin rantaan, jonne he olivat jättäneet Kyivan. Nuotio oli jo hiipunut, kyti tosin ja välistä kiuruili hennosti. Risujen päissä näkyi pientä punahehkua. Mutta viis sammuneesta nuotiosta! Poikien silmäin eteen nousi kurja näky: Kyivaa ei näy lähistöllä. Tavarat on joku huiskinut hujan hajan ympäriinsä. Kumottujen tuohiastioiden vieressä rötkötti kaloja, perattuja ja perkaamattomia...

RATSAIN KULKEVA MIES

Pojat tarttuivat jousipyssyihinsä, puristivat peukalon ja etusormen välissä terävää nuolta ja toisiinsa selin seisoen tarkkailivat ympäristöä hyvin valppaasti. Mitään ei kuulu. Vain Joridzjoki virtaa solisten, ja sen aallot liplattavat välkehtien. Niille on saman tekevää, mitä rannalla tapahtuu.

Mitä on tapahtunut? Kyivan luo lähetettyä Tšangyria ei näy missään. Missä se on? Onko siihenkin osunut teräväkärkinen nuoli, kuten Keltši Jur -ukon Teryb-koiraan?

– Tämä on mansien puuhia. Ne iskevät aina salaa, totesi Irjanko murheellisena.

Tikö ihmetteli noita sanoja ja hellitti tahtomattaan nuolesta. Hän ei halunnut uskoa, että pahin voisi tapahtua... Mansit? Mistä? Mitkä mansit? Kuinka ne olisivat uskaltaneet työntää nokkansa Jemdinin ympäristöön saakka? Tikö tuli vihaiseksi.

– Niitä on seurattava ja löydettävä! Ilman Kyivaa minä en lähde Jemdiniin. Aion etsiä hänet vaikka kiven kolosta. Tšan-gyr! Tšan-gyr! Tšan-gyr!

Tikö huusi kädet torvella suun edessä. Se oli turhaa. Ei pihahdustakaan joen kummaltakaan rannalta. Aivan kuin metsäkin olisi vaiennut äkillisen onnettomuuden vuoksi. Tikö huusi vielä muutaman kerran. Vastausta ei kuulunut.

– Riittää jo tuo huutaminen ja kurkun rääkkääminen, komensi Irjanko hätäntynyttä kaveriaan, jotta tämä palaisi nopeammin ennalleen.

Ei Irjankokaan tiennyt vielä, mitä olisi tehtävä ja mistä lähteä Kyivaa etsimään. Mutta hän tajusi, että on otettava toinen asenne. Pojat olivat vaiti melko kauan.

Tikö ei vihastunut toppuuttelusta. Kyllä hän itsekin tiesi hyvin, että pelkkä huuto ja kailotus eivät johda mihinkään. Vielä kerran poika tarkasteli hujan hajan olevia tavaroita ja tuohiastioista levinneitä kaloja ja älähti.

– Irjanko, katso, tässä on vain Kyivan ja Tšangyrin jäljet.

– Niin on. Kenenkään muun jälkiä ei näy, ei ratsu- eikä jalkamiehen, ei karhun eikä suden.

– Voihan asia olla niinkin, että Kyiva oli väsynyt odottamaan meitä, tullut vihaiseksi ja lähtenyt metsään marjaan.

– Minä kuulin jo tullessamme, kuinka hän himoitsi suuria puolukoita. Mutta miksi hän olisi heitellyt tavarat huiskin haiskin?

Siihen Tikö ei keksinyt vastausta. Ei Kyiva itse potkisi vihoissaan tuohipurnukoita!

Kaverukset olivat taas vaiti uskaltamatta liikahtaa minnekään ja jättää sammunutta nuotiota. Sehän liitti nyt heidät kadonneeseen Kyivaan. Jos liikahtaisi rannan suuntaan tai metsään päin, niin johan katkeaisi viimeinenkin yhteys heidän välillään. Tikö satti itseään minkä ehti siitä, että jätti siskonsa Joridzjoen rannalle. Siskohan ei

ole vielä täysi-ikäinen: lapseksi häntä voi vielä sanoa. Mitä kertoa nyt isoäidille? Ja kuinka hän pystyisi itse elämään tällaisen synnin kanssa? Kyiva oli jääräpäisesti lyöttäytynyt heidän mukaansa ja tullut tällä tavoin taakaksi. Mutta nyt ei löydy sanoja torumaan ja moittimaan häntä tästä. Sydän pakottaisi etsimään häntä, mutta järki ei anna ottaa yhtään askelta. Ja mihinhän päin sitä menisi? Mistä alkaisi etsiä?

Mitään ei kuulunut. Kuin maa olisi niellyt Kyivan ja koiran.

– Minä olen tähän syyllinen, alkoi Irjanko valittaa. – Jos te olisitte jääneet kotiin, ei tätä huolta olisi.

– Suotta syyttelet itseäsi, sanoi Tikö ja huitaisi kädellään. – Kotonakin voi sattua onnettomuus, kun sitä ei odota. Jos jumalat sellaisen lähettävät.

– Minun syyni, toisti Irjanko. – Minua veti tänne Keltši Jur -ukon kadonnut koira. Jokin voima alkoi sysiä minua: mene, ota selvää, tämä ei tiedä hyvää...

– Ei hyödytä kaivella menneitä, keskeytti Tikö kaverinsa. – Meidän olisi lähdeävä nyt kiireesti Jemdiniin näyttämään löytönuolta... Mutta tässäkin olisi seisottava ja odoteltava. Ehkä erotaan? Mene sinä ja minä jään.

Irjanko pudisti päätään muutaman kerran.

– Se ei ole ratkaisu. Yhdessä me on tultu ja yhdessä me täältä lähdetään. Minä en edes liikahda yksin, jottas tiedät.

– Jemdinistä voi haalia apua ja etsiä sitten laajemmalta...

– Ehkä niin... Mutta ei ole kiva jättää sinua.

– No, mitä sitten tehdään? huokasi Tikö murheissaan.

Mutta jumaliahan oli vielä olemassa: joen alajuoksulta päin, jossa tiheä metsä ulottui aivan Joridzjoen rantaan asti, alkoi kuulua haukuntaa: Tšangyr ilmestyi näkyville valtavien loikkauksin. Hetken kuluttua metsästä tuli Kyivakin.

– Sinä se vasta villiorava olet! pääsi Tiköltä, kun Kyiva lähestyi poikia.

– Minä olin marjassa...

– No jopas jotain: hän oli marjassa! matki Tikö vihoissaan siskoaan. – Hän oli marjassa, eikä ole muuta sanottavaa! Ja me täällä emme tiedä, mitä tehdä ja mistä etsiä...

– Mikäs sinun on? Myrkkymarja vai mikä suuhusi on joutunut? Minä olin marjassa. Tšangyr löysi minut ja vaati lähtemään. Tajusin, että te olitte tulleet takaisin.

– Sinä pelästyit meidät tuollaisella hortoilullasi. Olisi pitänyt odottaa siellä, mihin jätettiin. Tämä ei ole mikään Jemdin, Tikö jatkoi pauhaamistaan.

Mutta huojentunut hän jo oli. Kyiva puolestaan narkästyi.

– Itse te hortoillette. Minä kyllästyin perkaamaan kaloja. Ja kun teitä ei vain kuulunut, niin minä aloin sitten poimia vähän marjoja. Tuulta potkimaankos me tänne tultiin, vai? Näettekö, miten paljon täällä on puolukoita? Sormenpään kokoisia... Mutta missäs se teidän suursaaliinne on?

Irjanko kuunteli hiljaa sisarusten kähinää ja silitti tyytyväisenä pyöriskelevää Tšangyria. Yksi kivi oli vierähtänyt sydämeltä. Mutta metsästä löytynyt nuoli alkoi taas askarruttaa.

– Me pelästyimme todella, sanoi Irjanko Kyivalle. – Ensinnäkin näimme karhun ja toiseksi... kaukametsässä voi sattua ihan mitä vain...

Hän katsahti Tiköön.

– Mutta kukas se heitteli nämä kalat tuohiastioista? Tikö kysyi siskoltaan saalista kokoillen.

– En minä tiedä.

– Tšangyrin työtä! Tikö ymmärsi. – Koira on varmaankin nuuhkinut kiireessä ja hajottanut hyvän järjestyksen. Kyivaa kun etsiskeli. Sekin näyttää pelästyneen. Vastuunsa se myös tuntee, vaikka onkin koira.

Kaikki palautui ennalleen. He söivät vähän ja kiirehtivät lähtemään. Kyivalle he kertoivat lyhyesti, että tänään työt on tässä, ansat ja pyydykset on viritetty ansapolulle ja että jotain tuli saaliiksikin, mutta nyt on palattava metsämajalle. Siellä sitten selviäisi, mitä jatkossa tehdään.

– Tietenkin marjastetaan ja sienestetään, muistutti Kyiva. – Te itse halusitte, että poimitaan marjoja ja sieniä.

– Olkoon niin, Irjanko myönteli. – Mutta nyt on pidettävä kiirettä, tummia pilviä näyttää kerääntyvän. Hetken päästä voi sataa kaataen.

Sää alkoi tosiaankin oikutella taas. Raskaat sumupilvet peittivät taivaan ja kulkivat pään yli melkein puunlatvoihin takertuen. He ottivat tavaransa, vihelsivät Tšangyrin paikalle ja lähtivät peräkanaa kohti metsämajaa. Löytämästään nuolesta pojat eivät maininneet Kyivalle halaistua sanaa. Paluureitti väliin etäännytti Joridzjoesta, väliin läheni sitä. He kulkivat narskuvajakäläisen mäntymetsän poikki, sukelsivat pitkänaavaisia kuusia kasvavaan metsään ja astelivat jo tutuksi käyneen koivikon poikki. Mennessään pojat silmäilivät tietysti joka suuntaan, ja jokainen tuntematon ääni hidastutti heidän askeleitaan. Mutta Tšangyr käyttäytyi rauhallisesti: juosta viipotti, nuuhki ja seuraili katseellaan lintuja, kun niitä pyrähтели heidän lähellään.

Kaikkien kolmen metsämajalle päin menijän mielessä pyörivät omat asiat. Irjankolle kävi nyt yhä selvemmäksi, että lähellä Jemdiniä, alajuoksulla, kuljeksii manseja. Löytönuolihan ei ole jemdiniläisten. Muita täällä ei ole. Kun jokirosivot tulevat, he aiheuttavat melskettä laajalti. Mutta nämä tulijat piileskelevät, pelkäävät kohdata ihmisiä (koiraa he eivät tietenkään olisi halunneet tappaa, mutta sen haukunta suututti kovasti ja olisi voinut paljastaa heidän hiippailunsa parrassa). Mitä tästä voi päätellä? Jousipyssyyn varustautunut outo väki on etujoukkoa, tiedustelijoita. Heidän perässään saattaa lähestyä suurjoukko, jota on varottava. Eivät he ole mitään juuretomia ja nimettömiä kulkureita, vaan ankaralla kädellä koottu joukko. Ehkäpä itse Asyka johtaa manseja Jemdiniin?

Irjankoa ihan puistatti tällainen ajatus.

– Varjelkoot jumalat niistä! No, oli miten oli, nyt on mentävä kiirehtien metsämajalle, lastattava vene ja lasketeltava myötävirtaan Joridzjokea ja sitten Jemvajokea alas. Jemdiniin päästyä on näytettävä löytöä isälle. Aikuinen hoksaa, mitä tulee tehdä. Tietysti hän kertoo ruhtinas Gorille, ja Jemdin valmistautuu karkottamaan kutsumattoman väen.

Suunnilleen näin Irjanko ajatteli. Tiköstä Irjankon pelot vaikuttivat melko kaukaisilta. Ensinnäkin siksi, että Kyivan löydyttyä pojan mieli oli rauhoittunut. Ja toiseksi: häntä ei jostain syystä tuo löytönuoli niin kovasti pelästyttänyt. Onhan hänellä

itselläänkin jousipyssy. Hänen oli vain ehdittävä ampumaan ensin (jos se on tarpeen). Tästä syystä hän kuulosteli valppaana metsän ääniä. Tšangyrkin tiesi hyvin tehtävänsä. Se ei haukkunut aina samalla tavalla. Kun se vainusi ihmisen, se haukkui eri tavalla kuin vainutessaan metsäneläimen. Oravaa tai lintua varten sillä oli taas oma haukuntansa. Ihmisen nähdessään koira ilmoitti haukkumisellaan ja murinallaan jo kaukaa, onko kulkija oma vai vieras. Se on tosi viisas koira. Ei sen kanssa tarvitse pelätä mitään. Nyt koira oli ollut hiljaa. Koko matkan aikana se ei haukkunut pieneläimiä tai pikkulintuja, pysähtelee vain ja luo katseensa nuoriin metsästäjiin.

Kyiva ei vaivannut kovasti päätään sillä, miksi pojat kulkivat niin ripeästi päivän rasituksen jälkeen. Ilmeisesti niin oli tehtävä. Näin kaukana tyttö ei ollut vielä koskaan käynyt, siksi hän ei uskaltanut häiritä poikia turhilla kysymyksillä. Ja jos hän oli väsyksissä itse... uskallapas siitä valittaa! Ei olisi pitänyt lähteä, ei häntä tänne kukaan ole väkisin raahannut. Tyttö tiesi, että juuri näin toteaisi Tikö, joka tietenkin vilkuili siskoaan, olisiko tämä jo täysin poikki.

Sisaruksilla kävi mielessä tietenkin isoäiti. Tiköä rauhoitti vähän Terensai-mummon lupaus Kyivalle, että tämä kertoisi isoäidille tytön menneen veljensä ja tämän kaverin kanssa Joridzjoen yläjuoksulle. Mutta kertooko mummo, ja jos, niin miten. Ettei vain kävisi toisin. Rauhoittumisen sijaan isoäiti pelästyisikin ja melskaisi pitkin ja poikin Jemdiniä, ja asia tulisi ruhtinas Gorin tietoonkin. Ja etsinnät alkaisivat.

Metsässä ei kannattanut valitella. Ensi tilassa on nyt päästävä metsämajalle. Sataa ripotteli. Sää ikään kuin pidätteli sadetta, jotta kulkijat ehtisivät suojaan. Sitten sade pääsisi valloilleen. Vastassa alkoi olla tulomatalla nähtyjä sienimaita ja puolukka-paikkoja. Nyt ei pysähdeltä. Kyiva rukoili itsekseen pyytäen ylhäältä kaunista säätä:
– Venäjän Jumala, komilaiset jumalani, hajottakaa pään päältä nuo pilvet. Tehän pystytte mihin vain. Tietenkin minä tein syntiä, kun jätin isoäidin, mutta silti minä rakastan häntä hurjan kovasti, enkä enää koskaan lähde kotoa kysymättä lupaa. Vannon sen. Sateessa kun on niin raskasta kulkea, vaikka Tikö ottikin kantaakseen kaikki minun tavarani. Tämä matka on niin pitkä!

Ikään kuin Irjanko olisi tuntenut Kyivan väsymyksen.

– Lähellä ollaan, kaverit, tuttuja puita on jo edessä! hihkaisi hän reippaasti. – Täällä jokainen puu on tuntenut minut lapsesta saakka.

Irjanko kulki edellä. Hänen perässään asteli Kyiva ja sitten Tikö. Tšangyr kaahaili miten halusi: ryntäsi eteenpäin, palasi takaisin, käännähti ja katosi taas. Se nuuskii koko ajan ja kuuntelee korvat hörössä parman elämää.

Pian metsämaja pilkistää esiin. He nousevat jyrkälle hiekkatörmälle ja alkavat sitten kulkea jo aivan joen suuntaisesti, eivätkä enää loittone siitä. Aurinko pilkahti pilvien takaa. Oitis Kyiva kiitti jumalia. Sortuneen rantatörmän alla virtasi välkehtien Joridzjoki. Tšangyr seisahtui äkkiä ja alkoi räksyttää. Se tuijotti joelle päin. Myös matkalaiset käänsivät katseensa sinne. Jokaisella sydän hypähti kurkkuun odottamattoman näyn vuoksi: Joridzjoen vastarannalta heitä tuijotti ratsumies.

– Se on mansi! kuiskasi Irjanko.

URAI-PAUL

ASYKA

Mansien hallitsija Asyka oli ollut aamusta saakka huonolla tuulella. Hänen hammas-taan särkeä jomotti. Tietäjäsamaani, harvapartainen Iusi pani kaikkensa peliin ja tarjoili kivun ahdistamalle ruhtinaalle yrtilääkettä toisensa perään, tanssia sätkytteli ja lyöä kumisutti rumpua kuivakkaalla nyrkillään jotain itsekseen huutaen. Mutta turhaa, turhaa se oli. Asyka katsoi surkeasti häneen ja oli valmis kapuamaan vaikka korkeaan mäntyyn huutamaan kipuaan koko parma-metsän laajuudelta.

– Kun saavun kotiin, annan Iusi-samaanille hatkat. Hänen mahtinsa on ehtynyt, Asyka tuumi itsekseen.

Jo illansuussa hän kokosi yhteen omat apulaisensa, pienruhtinaat, Uralin molemmilta puolilta. Manseja tuli vähitellen, sillä he seisoivat mäntymetsässä ryhminä. Monet nurisivat salaa: tänä yönähän heidän ei sallittu sytyttää nuotiota eikä liikkua määräpaikastaan. He seisoivat nälkäisinä ja vihaisina.

Irvisuinen (hammassäryn vuoksi) Asyka kulkea löntysteli johtajien edellä erillisten joukkojensa kera synkkäotsaisena, kasvot kauttaaltaan kurtussa. Hänelle kerrottiin kaikkien kutsuttujen saapuneen. Suuri ruhtinas asetti matalalle pöydälle seisomaan mansien Kultaisen jumalan, jonka nimi on Soorni Naaj. Se pystyy näkemään kauas tulevaisuuteen ja auttamaan heitä voittoon verisissä taisteluissa. Siitä syystä mansit tapaavat kuljettaa sitä mukanaan.

Viime vuodet Asyka oli riehunut hurjine joukkoineen molemmin puolin Uralia. Mansien hirvittävä vyöryntä sai rohkeimmatkin pelon valtaan. Odottamatta kuin kaiken rusikoiva myrsky mansit hyökkäsivät Vjatkan, Ežvan ja jopa Suur-Permin kimppuun. Heidän terävät kuparinuolensa olivat iskeytyneet Uralin taa Tšingji-Tura-nimisen tataarikaupungin [nyk. Tjumen] keskellekin. Sikäläiset ovelat kaanit olivat päättäneet houkutella puolelleen tuon levottoman kansan, ja vähitellen tämä heiltä onnistuikin. Myöhemmin tataarit ja mansit yhdistivät voimansa ja nousivat venäläis-kasakka Timofei Jermakin tykeillä ja pyssyillä varustautunutta joukkoa vastaan. Mansien onnistui olla sovinnossa vain tataarien kanssa. Asyka oli alituinen uhka kaikille. Jos hänet tänään saatiinkin vaivoin häädettyä yhtäältä, huomenna hän oli tunkeutunut voimamiehineen jo toisaalle: tappamaan, polttamaan, rosvoilemaan, teurastamaan ja häipymään saaliineen. Kuin tulinuoli mansijoukko tulla viuhahtaa tekemään tuhotyönsä ja häipyy pois peittäen jälkensä takaa-ajajilta.

Myös Moskova oli kovasti suuttunut rauhattomiin manseihin. Ja syytä olikin. Tuohon aikaan Moskovan ruhtinaskunta alkoi – selvittyään Kultaisen ordan tataareista ja mongoleista – laajeta naapurialueille ja myös kaukaisemmille maille. Se tapahtui sekä voimalla että Jumalan avulla. Mutta ei se aina onnistunut. Permin ensimmäisen piispan Stepanin kuoltua uudeksi piispaksi Jemdiniin tuli Pitirim, jonka mansijoukko – Asykan kertoman mukaan – keihästi ihmisiä täynnä olevassa kirkossa. Tuskinpa kukaan pystyy sanomaan, kuinka monelta silloin lähti henki tuossa valtaa pitävässä kaupungissa. Juuri tuolloin kaatui myös ruhtinas Gorin isä

Burai. Tuhotyön tehtyään mansit kiirehtivät itään päin, eikä heitä voitu tavoittaa. Tämä oli tapahtunut 16 vuotta sitten. Asyka oli silloin nuori vielä, mutta mitä taitavin miekan käyttäjä. Pyhän Pitirimin surmaamisella Asyka esti Moskovaa kasta-masta manseja Venäjän uskoon, johon Vähä-Permi oli jo kastettu. Ovela Asyka tiesi, että ensin vallataan sielu ja sitten joudutaan nyrkin alla.

Moskovan suuriruhtinas Iivana III maksoi vielä Kultaiselle ordalle vuosittaista pakkoveroa. Silti Venäjänmaalla riitti vielä puhtia mansien tuntuvampaan löyly-tykseen. Niinpä sitten vuonna 1465 Iivana III lähetti voivodi [sotaa johtamaan valittu päällikkö] Ivan Skrjaban Jugran maille. Veristen taistelujen jälkeen Skrjaban käsiin päätyivät mansien johtajat Kalba ja Tetšik. Mutta kun koko Jugran nimissä luvattiin maksaa vuosittainen suurvero, heidät päästettiin takaisin. Lisäksi mansit lupasivat olla hyökkäämättä – ainakaan länteen päin he eivät hyökkäisi.

Kahden vuoden kuluttua vuonna 1467 ryhtyi myös Suur-Permi yhteistyössä vjatkalaisten kanssa vastustamaan ärhentelevää mansijoukkoa. Asyka, jolla oli tapana mennä taisteluun mukaan, haavoittui pahasti miekan osuessa häneen. Hän joutui Suur-Permin ruhtinaan Mikalin joukon käsiin. Mutta sitten hänen onnistui paeta (jotenkin hän oli hämännyt vjatkalaisjoukkoa, joka oli ryhtynyt pitämään tuota pelottavan nimistä mansia omassa kätkössään). Saavuttuaan kotiinsa Asyka vannoi tuhoavansa Suur-Permin kaupungit maan tasalle niin, että sikäläisten asukkaiden – jos sinne nyt yleensä yhtään elävää jäisi – lastenlapsetkin valtaisi kauhu, kun he kuulisivat hänen nimensä ja kuvailun hänen pidättelemättömästä raivostaan.

Mutta kovasti oli vielä tehtävä valmisteluja ennen ryhtymistä taisteluun Suur-Permiä vastaan. Sotaväki oli koottava uudelleen. Nuorukaisille oli opetettava isiensä pelotomuuutta ja totutettava nämä voittamaan kenet tahansa: permiläiset, venäläiset, nenetsit tai tataarit. Tästä syystä Asyka vei salaa voimamiehiä Vähä-Permiin. Heidän oli totuttava verenvuodatukseen ja jättämään jälkeensä tulta ja tuhkaa sekä olemaan heltymättä sikäläisen väen valituksen ja huudon edessä. Tietenkin tämä täytyi tehdä nopeasti: oli hajotettava Vähä-Permin ruhtinaan Gorin sotaväki, niin että Jemdinin piispa Joonas ei ehtisi pyytää apuun venäläisiä sotureita. Moskovahan oli hänen puolellaan. Avoimeen taisteluun venäläisten kanssa Asyka ei vielä halunnut.

– Kun aika tulee, käyn myös heidän kimppuunsa, vakuutti Asyka itselleen. – Nyt on vielä liian aikaista. Ensiksi on suolistettava permiläiset. He ovat niin korskeaa väkeä. Annan heille opetuksen!

Vähä-Permiin Asyka otti mukaansa nuorten voimamiehien lisäksi oman 16-vuotiaan poikansa Jumšanin. Hän antoi pojalle muutaman kymmenen hengen joukon, joka oli jo osoittanut hämmästyttävää kiivautta useilla taistelutantereilla. Mansisudet! Niin heitä nimitettiin Asykan piirissä. Mansisudet työntyivät mukaan jokaiseen taisteluun ja pitivät huolta Asykan pojasta kuin silmäterästään. Jumšan tottui pian toimimaan johtajana. Hän kun oli isänsä tavoin nopea ja äkkiä syttyvä kuin tervaslantu. Nyt hän valmistautui mansisusiensa kanssa antamaan apua, kun Vähä-Permin tärkein kaupunki, Jemdin, alistetaan hänen isänsä valtaan.

Ja niin suuri ruhtinas nousi Soorni Naajn, Kultaisen jumalan viereen. Ympärillä on mäntymetsää. Asyka puhui kiihkeästi, tuntui kuin hänen jokainen sanansa olisi jo keihästännyt Jemdinin keskustaa. Hänen ruosteenruskeat hampaansa näyttivät olevan sokin sokin suussa, ja aataminomena seilasi ylös alas kurkussa. Hän oli väkevistä väkevin. Olihan hän mansisusi. Puhetta ei kauan venytetty. Ja sitten:

– Keskiyön tienoilla kukonlaulun aikaan kaupunkiin tunkeutuvat kaikkein viekkaimmat ja nopeimmat. He puhkaisevat reitin ja hajaantuvat kaupungin pimeyteen ja sytyttävät soihtuja. Jemdin syttyy tuleen, ja sikäläiset asukkaat joutuvat paniikkiin. Liekehtivistä taloista hyppii esiin unenpöpperöistä väkeä. Nousee valtava sekasorto, parku ja valitus. Se tarvitaan. Keihäin ja miekoin me tulemme sekasorron keskelle liekkien loimutessa. Keihästämme, silvomme, pieksämme ja poltamme. Eloon ei saa jättää ketään, ei lasta, ei aikuista eikä vanhusta. Kaikki on tapettava viimeiseen mieheen. Hellämielisen jos tapaan, hänet läksytän tällä paksukierteisellä ruoskalla. Te tunnette minut. Helläsydäminen ei ole voimamies vaan nynny. Eteenpäin! Palavassa kaupungissa ei voi viivyskellä kauan. Kun alkaa kuulua palavan tuohen rätinää, on poistuttava heti kaupungin taa, tulosuuntaamme. Aamun valjettua menemme taas Jemdiniin. Silmiemme edessä on suuria hiilikasoja: se on kaikki, mitä Jemdinistä jää jäljelle. Mutta voimme kohdata vielä meitä piileskeleviä ihmisiä ja hajallaan olevaa karjaa. Heidät otamme kiinni. Jos eloon jääneet jemdiniläiset alkavat panna vastaan, näyttäkää vielä kerran, keitä te olette.

Suuren mansin silmät kipunoivat. Paikalle tulleet mansijohtajat kuuntelivat ääneti. Asykan aataminomena seilasi ylös alas hänen ahnaassa kurkussaan, kun hän puhui:

– Teitä ja arvokkaita lahjoja odotetaan Pelymin, Sosvan ja Lozvan jokihaaroissa, Uralin molemmin puolin. Te tuotte kotiinne myös maineikkaat nimenne. Teistä puhutaan kaukana. Isovanhempanne, vanhempanne ja sisaruksenne odottavat teitä. Miten saavutte heidän luokseen, riippuu teistä. Voitte tietenkin tulla häntä koipien välissä, silloin teille nauretaan aina Ežvajoelta Objoelle saakka. Eikä vain teille, vaan myös teidän vanhemmillenne. Kultainen jumala Soorni Naaj kääntää teille selkänsä. Ja vielä: tiedustelijat kertovat, että Jemdinissä meitä ei osata odottaa. Kaupungin ympärillä on rauhaisaa. Sitä vartioidaan vähäisin voimin. Yöt ovat jo pimeitä. Me lähestymme kaupunkia selustasta, takakautta, sieltä meitä ei osata odottaa. Siis yhteenvetona vielä: tuhottakoon ja poltettakoon tuo kaupunki kerta-hyökkäyksellä. Tässä kaikki!

Asyka kohotti kätensä ylöspäin ja huusi:

– Olkoon meidän kanssamme Kultainen jumala Soorni Naaj!

Mansijohtajat huusivat hänen perästään:

– Olkoon meidän kanssamme Kultainen jumala Soorni Naaj!

Asyka nosti kätensä toistamiseen ylös.

– Olkoon kanssamme Toorum!

Vastahuutona kuului:

– Olkoon kanssamme Toorum!

– Vannomme valan: Jumalien nimissä me voitamme. Tapahtukoon niin!

– Tapahtukoon niin!

– Uhri jumalillemme!

– Uhri! Uhri! Uhri!

Paikalle tuotiin hevonen. Asyka itse otti käteensä miekan, meni hevosen luo ja survaisi sitä voimalla sydämeen. Hevonen vavahti ja otti pari kolme askelta ja kaatua rojahti. Ympärillä hälistiin. Iusi-samaani lähestyi, ja rukouksia lausuen hän siveli Soorni Naajta, Kultaista jumalaa lämpimällä verellä. Samalla verellä hän piirsi merkkejä Asykan ja kaikkien koolla olevien kasvoihin.

Asyka piti kiirettä. Iusi-samaani meni mansijohtajien takana seisovien voimamiesten luo kädessään astia, jossa oli lämmintä verta. Siitä hän jakoi heille jumalilta tulevaa suurta voimaa ja rohkeutta. Asyka veti Jumšan-poikaansa vierelleen aikoen sanoa tälle erikseen pari sanaa. Mutta heidän ei annettu puhua. Alkoi kuulua huutoja:

– *Saran kum* [’syryääni, komilainen’]! *Saran kum!* *Saran kum!*

Asykan luo tuotiin suunniltaan pelästynyt, täysin poissa tolaltaan oleva mies. Hän täräsi kauttaaltaan pystymättä sanomaan halaistua sanaa. Häntä piti ravistella.

– Kuka sinä olet? Mistä olet? Asyka kysyi ankarasti.

Mies sopersi:

– Minä olen Kyz Ku. Olen Jemdinistä.

JOKA KUUSEEN KURKOTTA, SE KATAJAAN KAPSAHTAA

Oli juuri se päivä, jolloin Kyz Ku -ukosta oli tullut yksi kaupunginvartijoista. Ruhtinas Gor oli määrännyt hänet ensimmäistä kertaa (voi, mikä onnenpotku!) päälliköksi jemdiniläisjoukolle, joka oli vastuussa kaupungin vartioinnista metsän suunnassa. Kaupunginvartijat seisoivat ulkopuolustuslinjassa. Jemvalta oli puhaltanut viileä, kostea tuuli, mutta illansuussa se oli laantunut. Vartioväen oli käsketty olla tänä yönä erityisen valppaina. Jemdiniläiset metsästäjät olivat nimittäin havainneet vierasta väkeä liikkeellä. Tietysti kulkijoita aina on, mutta näinä aikoina tällaisen uutisen päästäminen korvasta sisään ja toisesta ulos tietäisi pahaa.

Pimeä yö saapui kaupunkiin hiljaisuus kintereillään. Vartiojoukossa oli kokenutta väkeä: kaikki hyviä metsästäjiä. He välttivät turhaan puhumista. Valppaina he tähyilivät eteenpäin ja kuuntelivat jokaista ääntä korviaan höristellen. Kyz Ku rohkaisi itsensä ja pyrki kaikin tavoin esiintymään mitään pelkäämättömänä miehenä. Hän pistäytyi väen joukossa, leikitteli nahkahuotran työnnytyllä, kalliilla hinnalla hankitulla miekallaan ja ilmoitti muina miehinä, että hänpä käväisee edessä pimenevässä metsässä. On nääs tehtävä tilanearvio, jottei mitään odottamatonta tapahtuisi. Hetken kuluttua hän tulisi takaisin. Hän menisi yksin, ja joukon johdossa häntä tuuraisi sillä välin Tšer Tyš Jak. Niin hän sitten lähti, eikä kukaan vastustanut.

Yöpartijoiden tehtävänä oli huomata ajoissa kaupunkia lähestyvät oudot ihmiset. Jos sellaisia ilmestyisi näköpiiriin, asiasta oli saatettava kaupunkiin tieto iskemällä puuvartisella rautakalikalla rautaan, joka oli ripustettuna suojakatosta kannattavaan palkkiin. Heti tällaisen ilmoituksen jälkeen kaupungissa oli alettava soittaa suuria kelloja ja jokaisen oli pysyteltävä etukäteen määrätyssä paikassa. Kaupunkia kiersi korkea maavalli, joka oli koko matkalta vankasti aidattu terävinä suippenevin hirsi-paaluin. Maavallin edessä koko sen pituudelta uhkui tummana musta likavesi, joka kuhisi sammakoita ja kaikenlaisia ötököitä.

Kyz Ku mennä harppoi yön pimeyteen ja sätti itseään minkä ehti. Hän ei tuntunut pysyvän nahoissaan.

– Ei minua ole kukaan tuuppinut menemään, mutta mentävä on: jalkoja täytyy verrytellä ja esillä, pomona, on oltava, mutisi hän itsekseen. – Hulluttelua tämä kyllä on... Mutta entäpä jos tosissaan joudun nokitusten mansin, jokirosvon tai muun ryövärin kanssa? Pilkkopimeääkin on. Kerrotaan, että Asyka oli jälleen lähtenyt liikkeelle raakalaisjoukkonsa kanssa. Tästä syystä yövartijoiden luku olikin tuplattu. Keltši Jurin sanovat tietävän jotain. Hän oli kuljeksanut Joridzjoen yläjuoksulla ja kadottanut koiransa. Tietenkin häneltä voisi kuulla jotakin. Vasikkani hän oli vähällä hukata. Mitä lie siellä suu selällään seisonut. Elävältä olisin hänet syönyt, jollei se räkänokka olisi löytänyt minun elukkaani... se Jarašin poika Tikö.

Äkkiä Kyz Ku kompastui johonkin ja kaatua mätkähti rumasti sadatellen. Päästyään vaivoin jaloilleen hän säpsähti näkymää: vierellä seisoj tummakasvoista väkeä häntä ääneti tuijottaen. Kyz Ku syöksähti taaksepäin, mutta hänen tiensä tukki nuori mies (mansiko?!), joka sivalsi äkkiä irti hänen toisen korvansa. Kyz Ku kaatua kupsahti ehtimättä edes rääkäistä. Joku potki häntä. Kättä ei ojennettu, itse oli kompuroitava ylös. Mansit (nyt jo näkyi, keitä hänen ympärillään seisoj) virnuilivat ja irvailivat jotain keskenään. Sitten he äkkiä vaikenivat ja veivät hänet mukanaan.

Asyka katseli silmät sirrillään eteensä tuotua leveänenäistä, hapsottavatukkaista, risupartaista miestä. Jumalat olivat kuulleet hänen rukouksensa. Ääneti mansien johtaja käänteli käsissään taidokkaasti koristeltua miekkaa, joka oli vedetty tuon möhömahahan nahkahuotrasta. Vaatteista ja turpeista kasvoista saattoi päätellä, että tänne ei ollut tuotu mitään tavallista taapertajaa. Hyvä vain, että tuo tuossa vapisi pelosta suunniltaan. Asyka nykäisi Jumšania selkään ja osoitti sormellaan tärkeää Kyz Ku -ukkoa:

– Näyttää olevan Jemdinin komisyrjäni.

KAHDEN MYLLYNKIVEN VÄLISSÄ

Kyz Ku -ukosta puserrettiin irti kaikki, mitä hän saattoi paljastaa. Terävät keihäät selkään suunnattuna häntä kuljetettiin Jemdinin ympäri. Kyz Ku näytti, missä kaupunginvartijat seisovat, kuinka paljon heitä on, milloin ja mistä heille voisi tulla apua, suuriko apu olisi ja kuinka nopeasti se tulisi. Asyka kielsi kyselemästä liian kauan, hänelle riitti tieto ulkopuolustuslinjasta. Linja on murrettava sieltä, mistä sel-laista ei juurikaan odoteta. Rohkealle joukolle se olisi pikkujuttu, mutta kaupungin sisäpuolella sitten jokaisen olisi näytettävä oma kykynsä. Siihenhän heidät on valmennettu.

Kyz Ku oli kertoillut – tietenkin – vastahakoisesti. Yhä vain hänen päässään pyöri, onko tämä unta vai totta. Hän odotti heräävänsä pian omassa lämpimässä talossaan, jossa hänen pyöreäkasvoinen emäntänsä Lola Goli kutsuisi häntä herkuin katetun pöydän ääreen. Kyz Ku söisi ja joisi, ja ulkona työväki odottaisi hänen komentoaan. Joka vuosi hän tapasi palkata väkeä viljelemään laajoja peltojaan, kaatamaan ja kuljettamaan puita, kalastamaan, metsästäämään sekä käymään kauppa hänen

nimissään ja hänen hyödykseen. Työtä oli riittämiin. Ja vaikka omaisuutta oli jo kertynyt, enemmän vain teki mieli...

Mutta Kyz Ku ei herännyt: totta tämä on, ei unta. Kuusikon läpi kuljettaessa (he kiersivät kauempaa, etteivät kaupunginvartijat huomaisi), hän ryntäili yhteen jos toiseen suuntaan, mutta joka kerta vastassa törrötti teräväkärkinen keihäs. Hän oli aivan verillä. Sitten hänen voimansa ehtyivät ja hän alistui. Keskiyöllä hänet kuljettiin oman joukkonsa vartiopaikalle, jonne hän oli jättänyt sijaisekseen harteikkaan ja jäntevän Tšer Tyš Jakin ja josta hän oli ottanut ensiaskeleen iljettävien mansien suuntaan. Tuosta vartiopaikasta täytyi myös kertoa. Tietoa tikistettiin tikistämällä.

Kyz Ku katseli kahden keihään välistä eri suuntiin pimeyteen: siellä jossain häntä odottaisi oma väki, pelastus ja vuosi vuodelta karttunut rikkaus. Mansit osoittivat jaloissa pyöriskelevää tukkia, käskivät ukon nostaa se ja vetää sitä maata pitkin oman väkensä suuntaan ja kutsua heitä apuun. Terävä keihäs sohausi taas kipeästi selkään. Kyz Ku vaikersi ja huusi tovereitaan – ikään kuin apuun. Muutama mies lähestyi. Mansit piirittivät hetkessä heidät. Samassa ryntäsi tummakasvoinen joukko käsissään terävät miekat suojakatoksen paalulle, jossa riippui merkinantorauta. Ja siellä täällä syntyi lyhyt, verinen tappelu.

Jemdiniläiset eivät onnistuneet vastarinnassaan tilanteen arvaamattomuuden ja Kyz Kun petturuuden vuoksi. Heitä kaatui yksi toisensa perään. Vastuksen mansijoukko sai vain Tšer Tyš Jakista. Pahasti ruhjoutuneenakin hän huiski taistelukirveellään mansien keskellä. Sitten kirves hävisi jonnekin verihurmeen sekaan, ja uusi haava kärvensi taas selkää. Tšer Tyš Jak pinnisti viimeiset voimansa ja kalautti käteen osuneella puuvartisella rautakalikalla lähelle tupsahtanutta mansia. Hetken aikaa hänen edessään ei ollut ketään. Hän ryntäsi kohti paalua, jossa riippui rauta. Kerran, toisen ja kolmannenkin hän ehti paukauttaa rautaa raudalla: *Pom! Pom! Pom!* Siihen hän kaatui veren tulviessa ruumiista, johon miekka oli survaistu. Ja henki lähti...

Asykan oli käytävä taisteluun jemdiniläisiä vastaan suunniteltua aiemmin. Kaikki eivät olleet vielä paikalla. Voimamiehiä johtajineen rynnisti mäntymetsästä joukko toisensa jälkeen. Vitkasteluun ei ollut aikaa: kun tulit, niin heti taisteluun.

– Eteenpäin! Eteenpäin! Asyka hoputti.

Hän oli levoton. Viha oli vallannut hänet päästä jalkoihin.

– Tulla nyt esiin, kun ei olla vielä täysin valmiita!

Vihaisesti äristen kuin pesästään ilmestynyt karhu hän poukkoili ja lähestyi Kyz Ku -ukkoa ja sivalsi häntä muutaman kerran kylkeen lyhyehköllä, puuvartisella ruuskalla, jonka hän oli temmannut esiin vyötäisiltään. Vähän rauhoituttuaan Asyka viittoili luokseen voimamiehen, jollainen kulki aina hänen rinnallaan, vinkkasi Kyz Kun suuntaan ja sanoi tästä jotakin. Keihäillä tuoppien ukkoa alettiin viedä jonnekin. Voimattomana ja kauan kulkemisen, keihäshaavojen ja ruuskimisen uuvuttamana hän askelsi vaivalloisesti ja raskaasti hengittäen kahden nuoren mansin välissä. Hetken päästä tultiin alamäkeen ja kulkeminen kävi vähän helpommin. Edessä näkyi leveä vesikuoppa.

– Nämä kaksi mustanaamaa aikovat hukuttaa minut, Kyz Ku tajusi. – Hukuttaa!

Minut, joka tunnetaan jopa Suur-Permissä! Nämä pörröpääpeijoonit aikovat hukuttaa minut!

Ukon rinnassa kiehui viha. Haavat unohtuivat ja uupumus katosi. Hän alkoi salaa vilkuilla ja etsiä keinoa tästä umpisolmusta päästäkseen. Saattajakaksikko höpötti kilpaa keskenään. Mistä he puhuivat? Tietysti hänestä, kenestäpä muusta. Mutta sitten: toinen kompastui johonkin mättääseen ja kaatua lāsähti. Lyhyehkö miekka kimposi hänen kädestään ja päätyi aivan Kyz Kun jalkoihin. Toinen ei ehkä nähnyt syrjäänin luo lennähtänyttä miekkaa ja kumartui toverinsa puoleen ja ojensi kätensä.

Kyz Kun sydän alkoi pomppia, se ihan pyrki ulos rintakehästä. Nyt! Nyt! Tällaista hetkeä ei enää toisten tule. Nyt! Nyt! Nyt! Ihan hiki kahahti ukon pintaan. Silmänräpäystäkin nopeammin hän nappasi jaloistaan miekan, hypähti kumartuneen mansin viereen ja iskeä survaisi miekan kaksin käsin ja kaikkiin voimin tämän kumaraan selkään. Mansi haukkoili henkeään ja lāsähti toverinsa päälle. Hetkessä Kyz Ku nyhtäisi irti verisen miekan ja survaisi sillä alimpana makaavaa, joka pääsi vain häidin tuskin polvilleen. Hänkin uinahti ikiuneen koskaan nousematta. Kahden toveruksen veri jäi tulvimaan, kun Kyz Ku otti askeleen taaksepäin tuntien vasta sitten, että henkeä ahdisti. Tapahtuma näyttäytyi hänen edessään tosi pahana unena. Näin ei saanut käydä! Tällaista ei yleensä tapahdu! Ikään kuin kylmää vettä olisi kaadettu hikiselle iholle. Alkoi viluttaa. Entäs nyt? Mihin nyt? Kädet ovat veren tahrimat. Kiireesti hän pyyhki ne heinätukolla.

Kyz Ku, tuo Jemdinin kuuluisa asukas, silmäilee ympärilleen. Entinen asukas. Nyt hänen on puikettava pakoon. Vaan mihin? Hänhän oli joutunut kahden myllynkiven väliin. Häntä ei toteltaisi enää täällä eikä muuallakaan: oitis pistäisivät hengiltä. Hänhän oli kavaltanut väkensä ja ottanut manseilta hengen. Kaukaa alkoi kuulua ääniä. Kyz Ku syöksyi päätä pahkaa surmaamiensa mansien luo, raahasi molemmat rantaan ja potkaisi veteen. Hän liukastui ja oli vähällä molskahtaa heidän peräänsä, mutta pääsi ylös ja alkoi täristä sekä pelosta että vilusta. Edes miekkaa hän ei ollut tajunnut irrottaa, niinpä se jäi töröttömään mansin selkään. Sitten ukko pisti juoksuksi, kunnes tuli suolle. Hän alkoi upota. Jonnekin tänne hetteikköön se hänen vasikkansakin oli juuttunut.

– Mansit eivät kyenneet hukuttamaan minua, mutta nyt minä ryntään itse suohon, mutisi Kyz Ku jalkojensa kastuessa.

Hän päästi kirosan, ei kuitenkaan kuuluvasti ja alkoi sättiä itseään:

– Ajattele nyt vähän! Ajattele! Tällä tavoin et pitkälle pääse.

Ja äkkiä: aivan kuin korvien juuressa olisi paukuteltu. Kyz Ku meni pois tolaltaan. Niin kovaa alkoivat pauhata Jemdinin kaupungin suurimmat kirkonkellot. *Pum-poum! Pum-poum! Pum-poum!*

Tuttuja ääniä. Ne vaativat jemdiniläisiä vastarintaan, kun kutsumattomat vieraat ovat taas tunkemassa nokkaansa vieraille maille. Näin oli tapahtunut jo monesti. Eipä ollut vähäinen se verimäärä, joka oli vuodatettu Jemdinin lähistöllä, ja taas suuret kellot kutsuvat uuteen taisteluun. On käytävä vastarintaan. Se on ainoa mahdollisuus tai elämä Jemvan jokiharassa saisi loppunsa. Syvässä täällä ovat komilaisjuuret.

Ehkä moni vielä kaatuu, liiankin moni. Tänne asettuneella kansalla on jo muinaisista ajoista isovanhemmilta periytynyt voima, joka kannustaa puolustamaan ja voittamaan. *Pum-poum! Pum-poum! Pum-poum!*

Kyz Ku -ukko kuunteli melko kauan tuttuja ääniä. Hän, neuvottomaksi tullut ihminen, kulkea löntysteli ympäriinsä ja mietti. Sitten hän käänsi selkensä Jemdinille ja riensi yön selkään.

SAMANA PÄIVÄNÄ JORIDZJOEN YLÄJUOKSULLA

Lasten ja ratsumiehen välissä solisi kapeahko, vuolas joki. Tšangyria ei saatu rauhoittumaan. Korvat pystyssä se haukkui haukkumistaan. Lapset olivat pelästyneet ja jähmettyneet paikoilleen huomattuaan ratsumiehen seisovan Joridzin vastarannalla silmät pälyillen ikään kuin jotain odottaen. Kuka tietää, mitä sillä oli mielessään. Mutta sitten mansi nyhtäisi ohjaksia, ja pienikokoinen hevonen lähti verkkaisesti kulkemaan eteenpäin. Tšangyr vain haukkuu haukkumistaan. Sitten neuvottomuus katosi. Pelko väistyi hiukan.

Äänettömästi kaverukset tarttuivat jousipysyysnä, vetivät viinestään kumpikin nuolen ja kohdistivat silmänsä elävään kohteeseen. He seisahtuivat mäntyjen taa kätkeytyäkseen vastapuolen nuolista. Kyivan käskettiin myös piiloutua läheisen paksun männyn taa. Hevonen astuu jo veteen. Kaksi teräväkärkistä nuolta tähtää lähestyvää elävää maalia, mutta se on vielä kaukana, kiirehtiä ei kannata. Sellainen kiirehtiminen voisi maksaa ihmishengen.

– Tikö! Irjanko! kuului Kyivan huuto.

Poikien päät kääntyivät. He masentuivat täysin: Kyiva seisoj pönäkän männyn takana niin hentona kuin pajunvitsa ja katsoi heitä anovin silmin kyynelten valuessa pitkin hänen kapeita kasvojaan.

– Mikä sinun tuli? parahti Tikö.

– Ette kai te voi tappa ihmistä. Saatte mansin vain vihastumaan ja se nitistää meidät.

Kyiva... Hänen pitäisi leikkiä vielä nukeilla ja silitellä Njavi-kisulia. Tyttöillä tapaa olla kyyneleet herkässä, valmiina pulpahtamaan milloin vain. Nyt poikien taisteluhalu kyllä väheni. Kyiva ja mansi... Nämä kaksi sanaa eivät sovi yhteen. Mutta mikä ratkaisuksi? Huoli Kyivasta oli suurin.

– Pitäisi tulla näkymättömäksi kuin metsähiisi, totesi Tikö kaveriaan katsoen.

– Siihen tarvitaan kutevan sammakon luita, niiskutti Kyiva ja valotti kyynelten lomasta jostain kuulemaansa asiaa.

– Vai vielä sammakon luita..., tuhahti Tikö itsekseen.

Irjanko oli vaiti ja katseli jyrkän rantatörmän juurelle.

– Tikö, katso! kuiskasi hän kuuluvalla äänellä kaverilleen ja vinkkasi samalla ratsumiehen suuntaan.

Rantatörmän alla tapahtui muutoksia. Jokea ylittävä mansi pysäytti hevosensa ja rupesi katselemaan pää takakenossa ylöspäin. Siellä vuorostaan nuoret jemdiniläiset pälyilivät kuin saarroksiin joutuneet sudenpennut.

Tšangyr ei tokene millään. Tikö lakkasi komentamasta sitä, turhaahan se olikin. Lienevät pirut sen vaihtaneet. Ehkä juuri haukkumisen vuoksi mansi ohjasi hevosen rantaan. Ja nyt se katselee jyrkän, rapautuvan rantatörmän harjalle. Suoraan se ei sinne pääse, se on selvä. Lapsetkin sen näkevät. Heidän luo päästäkseen sen on kierrettävä melko kaukaa. Rantatörmä jatkuu metsämajalle saakka, jos kuljetaan veden rajassa. Mutta kiertäminenkö ottaisi kauan ratsumieheltä! On toinenkin reitti. Mansi ei jostain syystä huomaa katsoa ylävirrälle päin. Sitä kautta kiertäminen olisi joutuisampaa.

Ja niin mansi lähti liikkeelle. Se katsoo tuon tuosta rinteän harjalle ja ohjaa hevostaan loivalla rannalla hietikkoo pitkin. Siellä on matalaa. Joskus hevonen mennä porskuttelee vedessäkin. Se vie mansia metsämajan suuntaan. Hetken kuluttua se häipyi näkyvistä. Tšangyr, joka räksytti lakkaamatta, ryntäsi ratsumiehen perään, tosin pysyen joen tällä puolella. Sen estely oli turhaa. Ja kas: sama näky ilmestyi heidän eteensä rinteän harjalle.

Tuli hiljaista. Haukunta loittoni ja lakkasi kuulumasta. Äänekkäimpänä alkoi kuulua lintujen laulu. Pojat ikään kuin havahtuivat. He sieppasivat nopeasti tavaransa ja lähtivät pinkomaan joen yläjuoksun suuntaan. Melko lähellä joki tekee mutkan. He laskeutuivat nuolena rantaan – rinnehän oli tässä paljon loivempi – ja syöksyivät veteen. Joridzjoki ei ole syvä, mutta se on hyvin vuolas. Pojat tarttuivat Kyivaa käsivarsista, ja yhdessä he kiirehtivät joen yli. Sitten he suuntasivat suoraan metsään. He katsoivat taakseen: ketään ei näy. Aikaa jäi vähän, mutta hetkenä minä hyvänsä ratsumies saattaisi ilmestyä. Mansilla ei ole koiraa, ja hän itse etsisi ja etsisi heitä ja ehkä sitten luovuttaisi. Metsä on laaja, ja siellä edetessään mansin on aina vaikeampi nähdä heitä. Jollei sitten Tšangyr tuo mansia mukanaan. Ei viisas koira tee niin.

Tikö ei kysellyt, mihin Irjanko heitä johtaa. Hän ihmetteli itsekseen: eilen vasta lähdettiin Joridzjoen yläjuoksulle harjuksia pyytämään ja tänään on jo paettava mansia. Niin nopeasti kaikki muuttui. Kun tästä kerrotaan Jemdinissä, siellä syntyy hälinä ja hulina. Ja miksi ei syntyisi? Aivan nurkilla kuljeksii mansi, eikä kaupungissa tiedetä mitään. Mutta nyt on luikittava toiseen suuntaan, ei Jemdiniin. Jumalat pitäkööt huolta, että päästään kunnialla perille!

Kyiva oli hiljaa koko matkan ajan. Hän ymmärsi heti, mistä on kyse ja miksi tuli tullut rivakka lähtö harjusten pyyntipaikalta. Sadetta muka olivat pelästyneet... Olisivat voineet kertoa, että mansi kuljeksii Joridzin yläjuoksulla, kun olivat sen jostain tajunneet. Tietysti asiasta tulee kertoa aikuisille. Tikö on väsyksissä, hänhän raahaa sekä omiaan että Kyivan tavaroita. Tšangyr, se höpsö, katosi jonnekin.

Tšangyr ei lähde Tikön mielestä. Miksi se paineli mansin perään tottelematta ja vielä kovaa haukkuen? Joutuu vielä terävän nuolen eteen aivan kuin Keltši Jur -ukon koira Teryb. Sittenpä hän oppii. Niin, mitä oppii? Se tapetaan ja loppu tuli. Viekkauttaanko vai mitä se näyttää tällä tavoin? No, onhan Tšangyr metsästyskoira. Mutta silti, kuinka se toimi tällä tavoin? Metsästäjänsä se unohti... Äkkiä Tikölle kirkastui. Hän tajusi Tšangyrin itsepäisyyden. Tietysti! Tšangyr ryhtyi houkuttelemaan mansia

peräänsä pitääkseen tuon kaksijalkaisen elukan kauempana nuorista metsästäjistä. Tähän saakka koira oli ajanut riistaa nuolenkantaman päähän, mutta nyt se päinvastoin pyrki viemään sitä mahdollisimman kauaksi.

Jo toisen kerran tänään Tikön sydäntä kouraisi. Ensiksi niin oli käynyt, kun Kyiva tulla tupsahti metsästä, ja toisen kerran nyt, kun hän tajusi, miksi Tšangyr oli juosta vilistänyt metsään. Viisas koira erehtyy harvoin. Se löytäisi kyllä takaisin heidän luokseen, ja jollei löytäisi, se pyyhältäisi suoraan kotiin. Mehän ylitimme Joridzjoen, ja se voi kadottaa jälkemme. Mutta työnsä se on tehnyt: se oli eksyttänyt ratsu-miehen heidän kintereiltään. Kuka tietää, mitä sen päässä liikkui.

Irjanko pysähtyi.

– Me olemme edenneet niin syvälle metsään, että mansi ei löydä meitä mitenkään ilman koira, vaikka sitten etsisi itsensä näännyksiin. Keltši Jur -ukon metsämaja on jossain täällä. Meidän on odotettava siellä iltahämärään saakka.

– Hei, puro lirisee, Tikö huomasi. – Ehkä, maja on vähän ylempänä puron varrella.

– Sopii kuvaan, sanoi Irjanko oltuaan hetken vaiti.

Kaikki kolme lähtivät eteenpäin. Ja pian he todellakin osuivat ukon metsämajalle. Iltahämärän tuloa ei tarvinnut kauan odotella. He päättivät istahtaa tekemättä tulta. Savuhan antaisi heidät ilmi. Metsässähän saattoi liikkua useampikin mansi.

Lapset rentoutuivat ja haukkasivat vähän evästä. He istuskelivat hiljaisina siinä metsämajan seinustan penkillä. Märät vaatteet riippuivat oksilla kuivumassa.

– Kun hämärtyy, mennään veneellemme. Sehän on lahdella piilossa, Irjanko sanoi.

– Mutta jos mansi on sen huomannut? kysyi Tikö hieman huolestuneena.

– Sittenpäähän nähdään. Ilman venettä me emme pärjää mitenkään. Jo yöllä me päästään Jemdiniin.

– Vene näkyy rannalta käsin yölläkin.

– Joridzia myötävirtaan vene vie vauhdilla ja kun tullaan Jemvalle, voikin sanoa, että ollaan jo kotona. Meidän vene ui hyvin, sanoi Irjanko vakuuttavasti. – Tietenkin olisi parempi, jos Tšangyr olisi täällä.

– Minä luulen, että se kuljettelee manskia pitkin metsää.

– Mansiako? Totta tosiaan! Juuri äsken se kävi minunkin mielessäni. Kunpa se ei vain päästäisi lähelleen... kuten Keltši Jur -ukon koira.

– Käy kuinka käy...

– Tšangyr löytää meidät, puhahti Kyiva itsekseen. – Jo ennen Jemdiniin tuloamme.

– Käy kuinka käy, totesi Tikö toisen kerran. – Täytyy vain jouduttaa nopeasti tieto kotiin siitä, mitä me ollaan täällä huomattu.

– Me huomattiin ja meidät huomattiin, Irjanko hymähti katkerasti. – Nyt on sitten odotettava hämärän tuloa. Vastedes, Kyiva, otat sitten mukaasi niitä sammakon luita. Nyt niistä olisi apua. Lipuisimme kotiin kenenkään huomaamatta. Muistathan ottaa?

– Joo-o, Kyiva lupasi velmuillen.

Tikö iloitsi vähän itsekseen. Huomennapa heistä kohutaan Jemdinissä: kukaan ei ole huomannut kuljeksivaa manskia, mutta kaksi kaverusta, Tikö ja Irjanko, huomasivat ja ilmoittivat ajoissa asiasta. Asiasta saisi myös ruhtinas Gor tietää. Heidän viestinsä manskista kiirisi ruhtinaan korviin asti. Eihän sitä voisi estää. Kyivaa myös saisi

kehuja, vaikkakin hän oli karannut salaa isoäitinsä luota. Olisi vain saavuttava nopeammin. Aika matelee niin hitaasti. Näin näytti ajattelevan Tikön kaverikin.

– Eikös lähdetä liikkeelle? Irjanko katseli kysyvin silmin sisaruksia.

– Sinähän sanoit, että hämärän aikaan... Tikö aloitti.

– No joo! Jos kaikkea pelkää, eläminen käy hankalaksi, sanoi Irjanko kädellään huitaisten. – Omalla maallahan tässä vielä ollaan ja oman metsämajan lähellä.

– Entä jos ratsumies seuraa taas? kysäisi Kyiva silmät ympyriäisinä.

– Se mansi on itse peloissaan. Lymyilee kuin karkuri, jottemme saisi paljastettua sitä. Tietenkin nyt se on jo kaukana. Nyt menoksi! Hämärtääkin jo.

Irjanko ryhtyi valmistelemaan paluumatkaa.

– Sitten mennään eikä meinata, mutta varoen ja hoppuilematta, nyökkäsi Tikö. Kyiva ei vastustellut. Kaikki kolme laittoivat kengät jalkaansa ja vaatteet yllensä ja sieppasivat tavaransa.

– Kuivatellaan sitten kotona. Aamupuolella ollaan perillä, Irjanko totesi.

Paluumatkalle lähdettiin, Irjanko jälleen etunenässä. He sopivat pitävänsä pientä välimatkaa toisiinsa. Siten saattoi paremmin kuulostella metsän ääniä, eikä tulisi ryhdyttyä puhelemaan. Jäljempänä kulkeva ehdosi tehdä jotain, jos edellä kulkeva näkisi jotain epäilyttävää. Sovittiin, että Kyiva pysyttelee lähellä Tiköä.

He saapuivat ongelmitta Irjankon isän metsämajan kohdalle ja pysähtyivät. Maja oli joen toisella rannalla. Se oli ylänneellä kuin kämmenellä: sen kun tulet ja käyt sisään, lämmittele ja kuivattele. Mutta...

– Voi, ovi on auki, Kyiva kuiskasi pelonsekaisesti.

Pojat eivät sanoneet mitään, katsoivat vain toisiinsa. Sisään ei voi mennä. Jokivarren metsämaja voi olla tällä kertaa ansa.

He seisoivat ääneti rantapajukossa. Katseltiin ja kuunneltiin. Ketään ei näy. Lahdelle kätkeytyä venettä ei täältä näy. Onko se edes siellä?

– Pysykää täällä piilossa, älkääkä lähtekö pois. Minä menen joen toiselle puolelle ilman tavaroita, sanoi Irjanko lähes kuiskaten.

– Jos ylitetään joki, se on ylitettävä vähän alemmaa, joen mutkan takaa. Minä tulen mukaasi, tarjoutui Tikö.

– Sinun on jäätävä tänne.

– Kuinka niin?

– Kuuntele. Ehkei siellä ole ketään. Mutta jos se väijyy, niin minut nähdessään se ikään kuin lähtee pois. Minä ryntään takaisin joelle, ja sinä tiedätkin, mitä sitten on tehtävä. Nuolesi yltää joen toiselle rannalle. Tajusitko?

– Tajusin, Irjanko.

– Piiloudu sinä hyvin ja tarkkaile minua. Kyiva kääntyköön takaisin metsään päin.

– Eikö olisi parempi, Irjanko, jos odottaisimme pimeää? Tikö kysyi taas.

– Saattaisi olla niinkin, mutta meillä ei ole aikaa, keskeytti kaveri.

Oli yhä hiljaista. Parma-metsän äänet, joihin he olivat tottuneet, autoivat voittamaan sielua jäytävän pelon ja huolen. Irjanko sanoo suoraan, että mansi pelkää jokaista varjoa, sille tällainen luonto on tuntematonta ja käsittämätöntä, mutta jemdiniläiset ovat omassa metsässään kuin kotonaan.

Tikö tarkkaili tosi valppaana, kuinka Irjanko valitsi ylityspaikan – joenmutkan saattoi juuri ja juuri nähdä. Miten nopeasti ja hiljaa Irjanko ylittikään joen ja kadota viuhahti toiselle puolelle. On hiljaista. Linnut lentelevät ja elelevät omaa elämäänsä. Niistä ei voi päätellä mitään poikkeavaa. Koko ajan on rauhaisaa, mikään ei poikkea entisestä. Asianlaita oli niin, että joko mansi oli häipynyt täältä kokonaan tai etsi heitä toisaalta kulkien Tšangyrin haukunnan mukaan. Lähistöllä se ei ollut. Tämän todistaa luontokin...

Irjankon on täytynyt tulla jo lahdelle saakka. Hän puuhailee veneen luona kiirettä pitäen. Mutta tässä (Tikön luona) aika on pysähtynyt.

– Yksi, kaksi, kolme, neljä, viisi, kuusi, laskee Tikö ajankulua. – Seitsemän, kahdeksan, yhdeksän, kymmenen...

– Mitä sinä putkellat yksiksesi, Tikö? kuului tiedusteltavan selän takaa.

Tikö säpsähti. Hän käänsi päätään, ja vieressä seisoo Kyiva.

– Ai, sinä... Mihin sinun oli käskettykään mennä?

– Minun oli tylsää yksin, Tikö. Seison tässä sinun vierelläsi, eihän täällä ketään lie.

– Ei ole ja ei ole... Mutta jos tulee? Mansihan puraisee heti.

– Ei tule.

– Äläpäs siinä...

Vastapäisestä lahdesta pisti esiin heidän kauan kaipaamansa vene. Irjanko lähestyi sisaruksia sauvoen venettä heitä kohti.

– Heittäkää tavarat veneeseen, sanoi hän nopeasti pidellen sauvoimella venettä paikoillaan.

Vene lastattiin, noustiin kyytiin ja vene töytäistiin keskemälle jokea. Virta ottikin nopeasti veneeseen mukaansa. Irjanko pitää perää ja Tikö käyttää airoja. Vene ryyhkäisee kiviin. Mutkaa seuraa mutka. Ja taas kiviin! Tikö vilkaisee jalkojen alle, olisiko veneeseen tullut jo reikä. Irjanko viittilöi kädellään, että souda, ei ole ongelmia. Eteenpäin! Eteenpäin! Eteenpäin! Leveän Jemvan lähetessä sydän pakahtuu riemusta. Hämäryys on sumentanut ilman, joka sakenee pimeydeksi.

– Lähdimme nelisin, mutta palaamme kolmisin, Kyiva totesi alakuloisesti.

– Koira kun katosi jäljettömiin, Irjanko lisäsi.

Tikö pinnistää tarkkaavaisuuttaan ja katselee joen molemmin puolin pimenevää metsää. Hän ei halua puuttua puheeseen. He olivat lähteneet Joridzin yläjuoksulle toisen asian vuoksi ja takaisin tullaan nyt salaa ja kiirehtien toisen asian vuoksi. Kunpa kukaan ei näkisi heitä ja kunpa päästäisiin nopeammin Jemdiniin viestiä tuomaan. Tšangyrista on vaikea sanoa nyt mitään. Sitä kun ei ole, niin ei ole.

Joridzjoki lakkasi mutkittelemasta. Se leveni, syveni ja tyyntyi. Edessä avautui leveä Jemvajoki. He sopivat pysyttelevänsä Jemvan rannan tuntumassa ja lipuvansa myötävirtaan rantaa seuraten. Taakse jäi, luojan kiitos, vuolas Joridz. Äskeninen pelkokin hälveni. Näkemiin, Joridzjoki! Kiitos vaikkapa siitä, että et antanut meitä mansin käsiin ja että virtauksellasi autoit meitä saavuttamaan nopeammin Jemvan. Nyt he tuntevat olevansa jo kotona.

Mitä tapahtuu mansille? Totta kai se otetaan kiinni. Valppaiden koirien avulla se saadaan jäljitettyä jo huomenna. Siltä kysytään, mistä se tulee ja mihin menee ja

mitä se etsii Jemdinin ympäristöstä? Ehkä se oli joutunut eksyksiin. Ei se kyllä vaikuta eksyneeltä, kun pelästyttelä ja piileksii. Oli miten oli. Huomenna kaikki selviää. Läheltä käsin sitä voi katsella ja voi koskettaaakin ja jopa kysyä, mitä sen päässä liikkui, kun se ryhtyi koiran haukuessa kiertämään jyrkkää rantatörmää.

Airoja puristaen Tikö riuhtoo ja riuhtoo, vaikka vene kulkee mukavasti muutenkin myötävirtaan, ja koti lähestyy. Mutta äkkiä Tikö läiskäyttää airot veteen, sillä jo kauas jääneen Joridzin rannalta kuului koiran haukuntaa... Onko se Tšangyr?

Tikö nousi pystyyn ja huusi minkä jaksoi:

–Tšan-gyr! Tšan-gyr!

Pojan sydän pomppi riemusta. Hän oli valmis hyppäämään veteen ja uimaan koiraa vastaan Joridzjoen suulle saakka. Mutta Irjanko käänsi perämelalla veneen keulan suunnan ja huusi kaverilleen:

– Tikö, souda!

Kyiva nousi myös seisomaan ja taputti käsiään. Mansi? Missä se on? Ei sitä ole. Mutta Tšangyr on: haukkuu kovaa ja juoksee rannalla. Se oli löytänyt heidät. Se oli jäljittänyt heidät. Kyiva alkoi laulaa ilosta:

Ta-ra-raan, ta-ra-raan,

Metsään mentiin poimimaan.

Vingir-vangiri

Kultaseni, Tšangyri!

Kuka tietää, siinäkö hän laulun sepitti vai oliko se joskus aiemmin syntynyt.

Koira ryntäsi veteen ja alkoi uida kohti lähestyvää venettä. Tapaaminen oli mukava ja iloinen. Tšangyr räpiköi veneeseen ja ravisteli sitten veden yltään kastellen lapset, jotka vain nauroivat ja kiirehtivät silittämään ja halaamaan omaa nelijalkaista tove-riiaan. Tiköstä näytti, että Tšangyr ikään kuin odottaa kehuja ja kiitosta. Se tuntee tehneensä urotyön. Tuolla tavoin se tapasi katsoa aina Tiköä silmiin, kun se oli ollut avuksi jäniksen, metson tai teeren metsästyksessä.

– Mansia se on kuljetellut pitkin metsiä ja johdattanut haukunnallaan sen kauemmas meistä, tuumaili Tikö taas. – Niinpä koira odottaa kehuja.

Tikö irrotti tuohikonttinsa salpanappulaan kierretyn narun, avasi kontin ja veti sieltä leivän.

– Tämä on sinulle, Tšangyr, syö! hän sanoi koiralle lempeästi.

Irjankokin ojensi kontistaan leivän Tšangyrille.

– Kun tullaan Jemdiniin, saat suhusi jotain maukkaampaa, hän lupasi. – Sinä olet pelastanut meidät.

SAVUSTA TULEEN

Ketterä vene kulki nopeasti Jemvajokea myötävirtaan. Airot kitisivät. Iltahämärä peitti tienoon. Veneessä vallitsi hiljaisuus. Lapset olivat päivästä väsyneitä, melkoisesti oli tullut juosta rehkittyä. Ratsain liikkuva mansi oli vienyt heiltä voimat ja saanut heidät levottomiksi.

Joki kuohui vaahtopäinä. Rannempana virtaus oli vaimeampaa, mutta peränpitäjä ohjasi venettä keskiuomaan. Yhä vain silmien edessä kummitteli Joridzjoen vastarannalta tuijottava mansiratsastaja. Missä se on nyt? Ehkä se seurailee heitä yhä maksaakseen kalavelkansa päivän häirinnästä. Kun mansi ryhtyy johonkin, se vie asiansa loppuun asti. Ja jemdiniäläisen, tuon horroskärpäsen, voi voittaa vaikka paljain käsin. On siis syytä pysytellä keskemällä jokea. Virta kuljettaa venettä. Pian he tulisivat Jemdiniin. Kaukana edessä, tihentyneessä hämärässä häämötti Lönbin niemi. Tulia ei sieltä näkynyt. Loppukesän yö oli levittänyt mustat siipensä. Niemeen on vielä matkaa. Soutaja ja peränpitäjä saavat vaihtaa paikkaa vielä muutaman kerran. Leveä niemikin oli kierrettävä. Tikö istui pitämään perää. Vene oli pidettävä kurssissa, jotta olisi helppo soutaa. Venkuilla vene ei saanut.

Matka Irjankon kanssa Joridzin latvoille oli synnyttänyt monta ajatusta. Tikö oli tavannut ensimmäistä kertaa elämässään ihmisen, joka hän saattoi napata kiinni ja tappaa. Miksi? Eihän Tikö ollut tehnyt kenellekään mitään pahaa. Vai eroavatko he ihmisinä jotenkin?

Jemdiniäläiset metsästäjät ovat kulkeneet Jemvaa ja Ežvaa pitkin useidenkin majanvälien päässä ja kertoilleet sitten sikäläisestä rikkaasta luonnosta. Ruhtinaalta luvan saatuaan joku muuttaa sinne mielipaikkaansa sukuineen kaikkineen. He saapuvat asumattomille alueille, eivätkä häiritse ketään. Jos siellä joku jo asui, eivät jemdiniäläiset sinne tunkeutuisi. Toisin tekevät mansit. Nehän, samoin kuin jokirosvot, tunkeilevat vuodattamaan verta ihmisistä, joilla on halu elää parman keskellä omien mahdollisuuksiensa mukaan. Siispä valmiina on oltava puolustamaan omia asuinalueita.

Tikö katselee eteenpäin ja mietiskelee itsekseen. Pian on taas tarkkuusammunnat. Jemdiniissä sellaiset pidetään kahdesti vuodessa, keväällä ja syksyllä. Tikö olikin kunnostautunut hyvin jo keväällä, mutta nyt hän haluaa olla ikäluokkansa paras jousiampuja. Hänellä on selkeä tavoite, mutta siitä hän ei ole kertonut kenellekään, ei edes Irjankolle. Tikö valmistautuu jo ja tietää, että hänen suuri unelmansa on toteutettavissa. Pojat vaihtoivat paikkoja jälleen. Irjanko istui nyt pitämään perää ja Tikö soutamaan.

Yön pimeä syli oli jo vallannut tienoon. Lönbin niemen lähetessä Tšangyr alkoi äristä. Sitten se haukahti kovasti syöksähtäen samalla keulaan päin. Korkeaa kaislaa ja pajua kasvavalla rannalla vilahti ihminen. Se viittilöi käsillään venekuntaa luokseen. Hetken aikaa pojat pidättivät hengitystään. Tikö nosti aironsa, ja vene alkoi lipua virran mukana. Rantapajukossa seisova mies viittoili heille ääntä päästämättä, ikään kuin peläten jotakin. Mutta kun venekunta läheni, hän – kauan ja hiljaa heitä tarkkailtuaan – alkoi maanitella:

– Tulkaa lähemmäksi! Tulkaa nyt herran tähden lähemmäksi! Tännepäin, tännepäin!
– Ai, sehän on Kyz Ku -ukko! hämmästeli Tikö, joka ei ollut tavannut ukkoa sitten vasikan pelastamisen. – Mitä hän tekee yksikseen Lönbin niemessä?

Koira urisi taukoamatta ja haukahtelikin. Se ei osoittanut minkäänlaista riemua oman ihmisen tavatessaan.

– Tulkaa lähemmäksi! Minä olen jo ihan kohmettunut täällä seisoessani. Jos olisi ollut päivä, olisi voinut heti lähestyä. Mutta nyt ei vaikuttanut uskottavalta, että lähietäisyydellä seisoi ja huutelisi Kyz Ku -ukko, Jemdinin kuulu ja rikas mies. Hänen kanssaan monet pyrkivät olemaan väleissä. Mutta hänkö olisi täällä yksin ja vielä yöaikaan?

– Tämä ei tunnu minusta kivalta, sanoi Tikö hiljaa. – Ehkä se on ukon varjosielu.

– Varjosielu näyttäytyy ihmisen kuoleman jälkeen, Kyiva totesi. – Sitten se muuttuu kiveksi tai puuksi tai riistalinnuksi.

– Kotiinsa se on matkalla kuten mekin, sanoi Irjanko häkellyksestä selvittyään ja lisäsi: – Vaan mitä se tekee Lönbin niemessä... sitä minäkään en tiedä.

– Ukko kertoo, kunhan istuu veneeseen, rauhoittui Tikö ja alkoi soutaa. Irjanko ohjasi veneen keulan heitä odottelevan Kyz Ku -ukon suuntaan.

– Vetäiskää venettänne rantaan, ukko kehotti. – Täällä on syvää. Pojat nousivat veneestä ja alkoivat kiskoa sitä saviliejuussa. Ukkokin tarttui veneen laitaan. Helpottaakseen työtä Kyiva nousi veneestä ja kutsui Tšangyrin viereensä. Koira ei ollut vielääkään toennut, mutta se ei rynnännyt kuitenkaan tutun miehen kimppuun. Eihän siinä ollut äskeinen ratsain kulkeva mansi.

Kyz Ku -ukko näytti lähemmin katsottuna humalaiselta tai sairaalta. Ukon silmät leimahtelevat, ja hän katselee häijysti, suu vääränä ja kädet täristen. Hänestä levisi vahva hien haju.

– Se, jonka hiki haisee, on paha ihminen, Tikölle juolahti mieleen isoäidin sanat. Kun vene oli vedetty ylös, Kyz Ku ojentautui ja virkkoi Irjankolle:

– Jollei siitä ole vaivaa, Bi Kabyrin poika, tuolla on minun reppuni, toisitko sen. Mutta mitäs sitten tapahtuikaan! Irjanko lähti pimeään reppua hakemaan. Yhtäkkiä Kyz Ku tuuppasi Tikön nurin, töytäisi veneen takaisin vesille ja harppasi kiireesti siihen. Hetken aikaa kaikki sujuikin, kuten ukko oli etukäteen laskelmoinut. Kovasti puhkuen hän läsähti istumaan teljolle ja alkoi hamuta airoja päästäkseen etäälle Lönbin niemelle jääneistä lapsista.

Ukon tyrkkäyksestä Tikö oli kaatunut savi-liejuun. Se oli tapahtunut niin äkki-arvaamatta, että hän ei ollut edes tajunnut puolustautua, saati sitten varautua ukon hyökkäykseen. Se mitä oli tapahtunut avautui siinä silmien edessä. Tikö kompuroi pystyyn. Kaikenlaistahan sitä oli sattunut poikain kesken Jemdinissä: oli nahisteltu ja tapeltukin. Mutta koskaan ennen ei aikuinen ollut näpsäyttänyt luunappiakaan hänen otsaansa – eikä varsinkaan tuupannut tällä tavoin rantaliejuun.

Tikö oli raivoissaan. Kyz Kun aikeet olivat paljastuneet. Pojan sisällä kiehahti, ja ensimmäistä kertaa elämässään hän sätti aikuista:

– Roisto! Iljetys! Mitä sinä oikein teet? Tuo heti se vene takaisin! Se ei ole sinun. Nopeasti Tikö hypähti kohti venettä. Jo ennestään märät kengät kauhoivat vettä, mutta hän ponnistautui veneeseen ja alkoi mätkiä paksumahaista, inhottavaa miestä. Siihen viereen hyppäsi Tšangyr, joka syöksyi ukon kimppuun kuin ukko olisi ollut susi. Muristen koira alkoi repiä ja näykkiä ukkoa ja tuuppia häntä nurin. Äkkiä Kyz Ku oli itse ymmällä, kun tapahtumat saivat äkkikäänteen. Hänen silmänsä muljottivat: tällä tavoinko sitä voi joutua ojasta allikkoon. Kuuluu vain raskasta hengitystä,

sitten ruma suu aukeni uudesta kivusta kärsien:

– Senkin penikka! Kahdella tikulla nostettava räpäle! Minä sinut täin tavoin vielä... Niin raivosi ja ärhenteli Jemdinin kaupungin puolustajien entinen johtaja. Kaikin voimin hän kankesi Tiköä mustaan veteen, ja poika molskahtikin päistikkaa Jemvan aaltoihin. Röyhkeästi tuo ukko oli toiminut, sillä tokihan poika ja ukko olivat voimiltaan eri paria.

Kun Tikö oli pudota mätkähtänyt veneestä veteen, Tšangyr päästi ukon ja syöksyi veteen Tikön perään. Kyz Ku tyrmistyi täysin: hänen käsistään ja jaloistaan vuoti lämmintä verta. Hän tarttui airoihin ja alkoi soutaa räpeltää.

– Yhdessä päivässä minusta tuli täysin epäkelpo, motkotti hän itsekseen. – Tämä ei ole unta vaan valvetila. Täytyy mennä myötävirtaan kauemmas Jemdinistä. Kuka-han siellä pitää nyt valtaa, mansit vai... oma väki. Mutta kuka omasta väestä? Nämä räkänokatko? Omat olivat vallassa ehkä eilen, mutta tänään ei. Tänään olen menynyt miestä. Jumalat, älkää hyljätkö minua! Minä olen hyvä ja tahdon elää! Elää! Elää!

Anastettu vene loittoni, sitä tuskin näkyi ja pian se katosikin veden ja taivaan väliseen pimeyteen. Tämä kaikki kävi äkkiä. Kyiva ei ehtinyt edes pelästyä. Tikö ja Tšangyr nousivat vedestä liukkaalle savelle miteltyään vähän veneessä. Irjanko katsoi ymmällään sisaruksiin. Mitään ukon reppua ei tietenkään löytynyt. Lapset seisoivat ääneti. He eivät halunneet – eivätkä voineetkaan – uskoa, mitä äsken oli tapahtunut. Vai tällä tavoin sitä petkutetaan!

– Hiiteen koko iljetys! tiuskaisi Irjanko.

Hän oli nähnyt tapahtuman kertomattakin.

– Joudut vielä minun käsiini, lemuava lihaköntsä, vihastui Tikö puristellessaan vettä vaatteistaan.

Mitäs nyt tehdään? Joridzjoen luona kaksi kaverusta oli valmiina käymään taistoon ison karhun kanssa, jos sellainen olisi hyökännyt heidän kimppuunsa. He olivat valmiina antamaan vastusta ratsain liikkuvalle mansille. Mutta antautua nyt näin helposti ja vielä kenelle – Kyz Kulle! Hän, oma mies, oli häpeämättä petkuttanut heitä. Jos he olisivat tienneet etukäteen, että Kyz Ku (ukko-nimi on hänelle nyt liian arvokas!) oli mansiakin pahempi, he tuskin olisivat menneet lähelle Lönbin niemeä. He olisivat lipuneet lipumistaan myötävirtaan ja ampuneet vielä nuolen hänen rumaa olemustaan kohti.

Mikä häneen, Kyz Kuhun, oli mennyt? Ikään kuin hän olisi paennut jotakuta. Millä mielellä hän palaa nyt Jemdiniin? Mitä hän sanoo? Miten katsoo ihmisiä silmiin? Hän on tänään sekava mies. Täysin käsittämätöntä! Pitäisi ehkä lähteä, mutta jousipyssyt, saalis ja tavarat... ne kaikki jäivät Kyz Ku anastamaan veneeseen. Mitä kertoa huomenna Jemdinissä? Mansin kohtaamisesta, tietysti, mutta mitä Kyz Kusta? Uskotaanko heitä, kun he kertovat. Onhan siinä ihmettä kerrakseen: he olivat lähteneet veneellä ja pyydystelleet, mutta takaisin tullaan tyhjin käsin. Kyz Ku oli ryövännyt heidät.

Siinä he seisovat, ihmettelevät ja murehtivat. Mitäpä enää muuta kuin lähteä pyrkimään kotia kohti. Tikö oli puristellut vettä vaatteistaan ja kulkea kärvistelee nyt kylmissään. Vähitellen lähestytään Jemdiniä. Kaukaa edestäpäin alkoi kuulua ääniä. Tšangyr hörästi korviaan. Vieläkö tulisi jotain yllättävää?

– Jemdinin suuri kello pauhaa, tiesi Irjanko sanoa. – Sitä tunnutaan läiskittävän kaikin voimin.

He tiesivät varsin hyvin, mitä se merkitsee. Jemdin on kuohuksissa. Suuri kello kutsuu kaupunkilaisia taisteluun. Yhdessä he ryntäävät äänten suuntaan. Äkkiä edessä taivaanrannassa leimahti vielä tuli. Aivan käsittämätöntä tapahtuu tänään Jemvajoen rannalla.

Kyiva oli hyvin väsynyt. Siinä sinun sienestyksesi! Tšangyr kyöhnää hänen luonaan, yrittää olla avuksi, pyöriskelee ja kannustaa eteenpäin. Mutta ei koira ole hevonen, ei se ota selkäänsä. Se näykkii, nuolaisee käsiä ja johdattaa eteenpäin ikään kuin tahtoen sanoa: vielä vähän, vielä vähän... meitä odottaa lepo, maukas ateria ja oma pihapiiri. Näin he kulkivat jonkin aikaa, sitten Tšangyr muuttui ihan silmissä. Se alkoi tulla vihaiseksi. Matkaajat katsoivat sitä käsittämättä mitään. Tikö käänteli päätään sinne tänne ja silitti koira.

– Mitäs sinä taas näit, Tšangyr?

Koira näytti vihansa. Jäykkänä, niskakarvat pystyssä se seisoo paikoillaan. Eteenpäin se ei jatka.

Heidän oli mentävä pikku metsän läpi ja sitten kiivettävä ylös. Sieltä avautuikin jo näkymä armaaseen Jemdiniin, joka näyttää kaukaa katsottuna valtavalta tulimereltä. Taaskohan siellä kaupunginvarjijat harjoittelevat, miten päästä paremmin voitolle öisessä taistelussa? Ihan kellot raikavat. Ruhtinas Gorilla on tapana kutsua väki tällaiseen harjoitukseen äkkiarvaamatta. Silloin myös lapset rientävät ulos ja saavat katsella kauempaa aikuisten leikkiä. Nytkin ehkä harjoitellaan voittamaan jokirosvot tai mansit yöllisessä taistelussa. Mutta lapsethan ovat kaukana, ja ilman heitäkö noin hauska leikki nyt käydään! Jemdinin lapsetkin käyvät leikkisotaa jokirosvojaan tai mansejaan vastaan. Kaupungin takana, tietysti. Ja aina he voittavat kutsumattoman ilkimysjoukon.

Mansin huomaamisen ja Kyz Ku -episodin jälkeen lapset kulkevat varovaisemmin. Koira tarkkaillen he pysähtyivät ja ryhtyivät kuulostelevaan. Tšangyr rupesi ihan hassuksi: se hiljensi äkkiä ja katseli lapsia silmät pyöreinä ja alkoi vetäytyä metsään. Tikö ihmetteli suu auki. Mutta Kyiva, tarkkasilmäinen ja -korpainen kun oli, alkoi supattaa kuuluvasti:

– Tikö! Irjanko! Katsokaa tuonne!

Kaukaa Jemdinin suunnalta ilmestyi varjoja. Yksi, toinen, kolmas, neljäs... turha laskea enempää. Sormet eivät riitä. Varjojen kulkusuunta oli suoraan heitä kohti. Yhdessä hujauksessa kaikki kolme ryntäsivät Tšangyrin perään metsää kohti. Nyt koira ei enää haukkunut niin kuin Joridzjoen luona mansin kohdatessaan. Ääneti se johdatti lapsia syvemmälle metsään. Varjot lähestyivät yhä. Yön pimeydestä niitä tuli yhä vain lisää. Alkoi kuulua puheen ääntä. Komin kieltä puhe ei ollut.

– Manseja! äkkäsivät Tikö ja Irjanko yhtä aikaa.

MITÄ JEMDINISSÄ ON TAPAHTUNUT?

Asykan pelottomat voimamiehet kulkivat yhtäällä peräkanaa, toisaalla ryhmänä. Mansien johtaja oli pahasti haavoittunut alkaneessa taistelussa ja istui nyt hiljaa välillä keinahdellen puolelta toiselle häntä varten tuodun hevosen selässä. Hänen perässään tulivat poronartat ja hevosten vetämät juurakkoreet. Ne vetivät Asykan, mansijoukon johtajien ja joidenkin rikkaampien voimamiesten tärkeimpiä tavaroita. Korkeat kuormat olivat raskaita, ja ne saivat ajopelit huojahtelemaan uhkaavasti hevosten jokaisesta askeleesta.

Asyka oli vaiti. Vihanpidolla ei näyttänyt rajoja olevan. Jemdinissä oli puhjennut taistelu, sitä hänen oli ilo katsella. Keihäillä pisteltiin, kirvein hakattiin ja miekat välähtelivät kuin pienet salamet. Asykan mieli paloi mukaan. Hän työntyi sinne, missä mansisusien ja jemdiniläisten teurastus oli kiivainta. Aivan kuin juovuksissa, hurjapäisenä ja voimasanoja karjuen hän ryntäsi keskelle verenvuodatuspaikkaa. Sieltä se elämä löytyi! Sieltä löytyi tosi riemu! Hänen kapea, terävä miekkansa iski vasemmalle ja oikealle ja pyöri välkkyen kuin tuuliviiri myrskyssä. Nuoren miehen lailla mansiruhtinas syöksähteli eteen ja taakse yrittäen tavoittaa mitä useamman vihollisen, rynnätä kimppuun ja päästää hengiltä. Ympärillä oli huutoa, välkyntää ja raudan kalsketta.

– Nyt voitto on meidän, irvisti Asyka kaikin jäljellä olevin hampain. Hammassäryn hän oli unohtanut heti. Taisteluhan oli mitä oivallisinkin parantaja.

Sitten mansisudet, jotka kahlekoirien tavoin riuhtoilivat eteenpäin, määrättiin lähelle Asykaa, minne oli syntynyt toinen samanlainen verenvuodatussolmu. Siellä oli joku jemdiniläinen voimamies, joka esitteli omaa taitoaan ja oveluuttaan. Hän oli tarkka, ketterä ja vahva ja sivaltelee pitkällä miekallaan säälimättömästi kuin Asyka. Mansi toisensa jälkeen kellahti tämän jemdiniläismiehen edessä.

– Se on Jemdinin ruhtinas Gor! huusi roteva mansisusi Asykan korvaan.

Asyka tunsu vihaa molempia Permejä kohtaan. Hän unohti jopa itsensä, sillä yksi asia nousi ylitse muiden: saada sivaltaa miekallaan jemdiniläisruhtinas. Sillä voisi sitten rehvastella lopun ikänsä.

– Eteenpäin! Asyka huusi ja hyppäsi ketterästi juuri hänen vieressään toisiaan lahtaavaan ihmisjoukkoon. Hän ehti hetken heilutella miekkaansa, kunnes tunsu keihään tärähtävän ohimoonsa. Silmissä pimeni ja ruumista alkoi poltella – kuin keitettyä vettä olisi kaadettu päälle. Hän lehahti kuumaksi kiireestä kantapähän saakka.

– Tämä veri vuotaa on minusta, tajusi Asyka.

Suuri mansi kuljetettiin pois taistelupaikalta. Muidenkin oli lähdettävä Jemdinistä. Tappiot olivat valtavat. Ruhtinas Gorin johdolla jemdiniläiset olivat ryhtyneet vastaiskuun: he pysäyttivät mansit kaikkialla, mihin suinkin he olivat pystyneet tunkeutumaan. Jemdiniläiset alkoivat välitellen itse pakkautua vallihautaan. Eteen asetui jousimiehet. Soihduilla mansit pystyivät sytyttämään Jemdinissä vain pari kolme taloa. Laajemmalle tulta ei päästetty leviämään, se sammutettiin. Mutta palavista taloista oli hyötyä varsinkin jemdiniläisille. Jousimiehet näkivät nyt hyvin

mansien hahmot ja pystyivät vallihaudasta käsin kiirehtimättä ampumaan heitä kuin hidasliikkeisiä sorsia.

Hätään joutuneet mansisudet pelasti johtaja Ajurt voimamiehineen. Haavoittunut Asyka määräsi hänet lähtemään nopeasti kauemmas taistelutantereesta, toiselle puolelle kaupunkia. Tähän saakka Ajurtin joukko oli seissyt sivussa. Taisteluun se ei ryhtynyt, vaan odotti suuren ruhtinaan käskyä. Kun tämä käsky oli tullut, Ajurt ja hänen voimamiehensä ylittivät vesihaudan etukäteen laitettuja paksuja aidaksia pitkin, kiipesivät korkealle maavallille, hajottivat muutamista paikoista vahvan, suippopäisistä hirsistä rakennetun aidan ja tunkeutuivat Jemdiniin. Sieltä oli lyhyt matka korkeimmalla kukkulalla seisovalle Blagoveštšennjö-kirkolle, joka myös oli ympäröity vankalla aidalla ja maavallilla.

Väsymättömät voimamiehet paiskivat hajalle jemdiniläisten muutaman miehen suuruisen kirvein ja puukoin varustetun joukon. Mutta raudan kalske oli kantautunut kaupungin väen korviin, ja ihmisiä alkoi kerääntyä paikalle. Blagoveštšennjö-kirkon suuri kello pauhasi vaatien apuun lisäväkeä. Viereisellä kukkulalla kalkatti Mikail Arkangelilaisen kirkon pikku kello. Kirkkojen ympärillä olevien vahvarakenteisten aitojen suojassa olivat naiset, pikkulapset ja vaivalloisesti liikkuvat vanhukset. Mutta kaikki muut olivat nousseet manseja vastaan.

Jemdiniläiset yrittivät pakottaa manseja takaisin maavallien taakse. Ajurt vetäytyi voimamiehineen yhtä nopeasti kuin oli tullutkin. Kaupungissa hän ei ajatellutkaan taistella (voimat eivät olisi siihen riittäneet). Hänen kuului panna toimeen Asykan määräys: aiheuttaa jonkin aikaa levottomuutta taistelijoiden selustalla. Eipä sieltä mitään erityistä tultu hakemaankaan. Ajurtin koukkaus Jemdinissä auttoi kaikkia manseja – suurella vaivalla – irtautumaan jemdiniläisten ahdistelusta. Haavoittuneet toverit otettiin mukaan, samoin kaatuneista ne, jotka suinkin pystyttiin kuljettamaan. Heidät haudattiin sitten kaupungin takaiseen metsään, ja maailman luoja Toorum otti luokseen kaatuneiden sielut.

Asyka oli laskenut ohjat käsistään kyyhöttäessään synkkänä leveäkylkisen, säyseän hevosen selässä. Juuri säyseiden vuoksi hänelle oli valittu tämä hevonen. Hevosen kavioiden kapse, vaikkakin se asteli hyvin pehmeästi, tuntui Asykan haavoissa. Kipu sai hänet voihkimaan ja huutamaan. Turhaan ei hänen sydämensä sanottu olevan seitsenhaarainen. Hän pyrki olemaan välittämättä tuskistaan. Asykan tuskahan oli se, että mansijohtajat olivat ohjanneet hänen pelottomat voimamiehensä kauemmaksi taistelupaikalta ja se, että vauras Jemdin jäi paikoilleen koskemattomana, varastot täynnä tavaraa ja navetat täynnä kaikenlaista karjaa. Eikä tataareille saatu edes yhtä jemdiniläistä myytäväksi.

Voimamiehistä moni ontuu, kädet roikkuvat velttoina ja päät ovat painuksissa. Tietysti, jos heitä käskisi hyökkäämään uudelleen, he kävisivät urheasti ja pelotta jemdiniläisiä ampujia vastaan ja olisivat valmiit kaatumaan viimeiseen mieheen viimeisessä taistelussa. Mutta käskeä ei voinut. Nyt he ovat Asykalle tarpeen elävinä. He lepäilevät, siemailevat metsäpuroista voimia antavaa vettä, syövät

mahansa täyteen rasvaista kalaa, riistalintua ja poronlihaa ja saavat näin uutta voimaa ollakseen taas valmiina taittamaan niskat nurin vaikka keneltä.

Tuliko törmättyä salvalla lukittuun oveen? Ei se mitään. Aika kuluu ja paha unohtuu. Hinta osoittautui nyt suureksi, mutta koira muistaa kepityksen kauan. Ja nyt kotiin! Mitä nopeammin, sitä parempi. Pian on karhunpeijaiset joka kylässä, ja sitten... Yksi salainen ajatus ei anna rauhaa...

MANSI KOSTAA

Tummat hahmot lähestyvät vähitellen Jemvajokea. Kasvot eivät näy pimeässä, mutta korviin kantautuu mansien keskinäinen puhe. Hengitystään pidättäen lapset katsovat peräkanaa kulkevaa joukkoa.

– Jemdinin suunnasta ne tulla laahustavat, kuiskasi Irjanko. – Eivät näy olevan kovin reippaalla mielellä. Meikäläiset ovat mätkineet kunnolla.

– Mikä hirveä onnettomuus onkaan tapahtunut meidän ollessamme poissa! Mitenhän meidän isoäiti siellä? murehti Kyiva.

– Rauhoittukaa, komensi Tikö heitä.

Hän silitti Tšangyria estellen sitä haukkumasta. Koira näyttikin ymmärtävän kaiken ja oli ääneti.

Aivan heidän sivuitse mennä harppoi muista erillään pysyttelevä isohko ryhmä, laitimmaisesti tiiviisti yhdessä. Jalkamiesten keskellä kulki leveäkyllinen hevonen selässään kuivakkahahmoinen ukko. Tikön silmät seurasivat ratsastavaa ukkoa.

– Se on joku mansien johtajista, hän tuumasi.

Sitten samoili jokin yksinäinen ryhmä. Viimeiseksi lähestyi joukko nuoria manseja, äänekkäitä ja reippaita. Jokunen heistä jopa leikiskeli miekallaan. Tikö alkoi viluttaa yön viileyden ja kylmässä maassa paikallaan kyyhöttämisen vuoksi. Vaatteetkin olivat märät. Mutta hän kesti.

– Pian tullaan Jemdiniin, rauhoitteli hän itseään. – Siellä on lämmintä ja mukavaa. Vaihdan vaatteet, ja isoäiti keittää pakurikäpājuomaa. Juon sitä hunajan kanssa.

Tikö torjui ajatuksen, että Jemdiniä olisi kohdannut suuri tuho noiden kuljeksivien mansien vuoksi. Yön viileys ei hytisyttänyt vain häntä. Tikö säpsähti, kun Kyiva tirskautti äänekkäästi hänen vieressään. Äkkiä myös Tšangyr haukahti kahdesti, niin että se kuului kauas. Irjanko katsoi silmät ymmyrkäisinä Tiköön ja Tikö häneen. Kuinkas tässä nyt käy, tietysti mansit kuulivat heidät...

Niinhän se on, että päivällä on silmät ja yöllä on korvat. Muutama mansi pysähtyi, ja pikaisen neuvonpidon jälkeen he lähtivät tulemaan suoraan lapsia kohti. Pelko silmissään Kyiva tuijotti lähestyvää joukkoa ja painoi kätensä suun eteen. Tšangyr tokeni ja naulitsi silmänsä edessä olevaan mansijoukkoon. Ja he, mansit, vetivät esiin miekkansa ja terävät kärjet tanassa lähestyivät askel askeleelta kohti lasten piilopaikkaa. Jotain olisi tehtävä – ja tehtävä nyt heti. Kohta se olisi jo myöhäistä. Irjanko oli yhä vaiti. Kyiva oli pelosta suunniltaan. Hän ei uskalla liikahtakaan, pupattaa jotain itsekseen ja tuijottaa manseja. Oli vain hetken kysymys, kun he olisivat niiden käsissä. Kaikki kolme. Verisessä taistelussa voitettut mansit keihästäisivät

ja silpoisivat säälimättä nämä käsiinsä joutuneet jemdiniläiset. Viis siitä, että he eivät ole aikuisia. Manseille se on yhdentekevää. Kosto tulee. He tekevät, mitä tahtovat ja saisivat kehuskella vielä kerran verenvuodatuksella.

On yö ja pimeää. Luonto on ääneti, aivan kuin sekin pelkäisi.

– Irjanko, kääntyi Tikö kaverinsa puoleen. – Kuuntele ja tee kuten sanon. Sinä viet Kyivan täältä...

– Tikö...

– ... kotiin, isoäidin luo. Kuulitko?

– Tikö, minä otin teidät mukaani ja minä...

– Tottele, Irjanko. Kiistelyyn ei ole nyt aikaa, tokaisi Tikö ja ihan suutahti. – Muuta mahdollisuutta ei ole. Tajuatko? Me erkanemme. Sinä ja Kyivan lähdette Jemdiniin, ja minä yritän eksyttää manseja Tšangyrin kanssa. Ja piste. Enää ei aikailla.

Tikö hyppäsi pystyyn.

– Tšangyr, hauku! Hauku lujaa! Nyt mentiin! Tule perästä!

Poika ryntäsi piilopaikasta ja suuntasi pois päin Jemdinistä. Tšangyr syöksähti hänen peräänsä haukkuen kovaa. Tikö kannusti sitä yhtä mitta:

– Tšangyr, mukaan! Tšangyr, älä viivyttel! Hauku! Hauku!

Eikä se viivytteltyt. Kuin kilpaa he juoksivat: Tikö yllytti ja Tšangyr haukkui haukkumistaan. Tikö ei vilkuillut jälkeensä, mutta kuuli, että heitä seurataan.

– No, hyvä, ne tarttuivat syöttiin, ilahtui Tikö itseksensä.

Hän ajatteli ehtiä Jemvan rantaan saakka ja heittäytyä siellä veteen. Hän osasi uida hyvin ja kauhoisi joen yli leikiten. Niin kylmää ei vielä ollut, että pohjoistuuli kangistaisi raajat. Vaatteet hän riisuisi sitten vedessä. He kyllä pääsisivät Tšangyrin kanssa vastarannalle. Mansit eivät heittäydy veteen. Ei tietenkään. Tällä tavoinhan Tšangyr oli jo yhden mansin eksyttänyt.

Jemva pilkahti jo edessä pimeydestä. Mutta Tikö saatiin kiinni. Nopein manseista iski takaa, ja Tikö mätkähti nurin. Mansit kävivät hänen kimppuunsa kuin puun, jossa on orava. Kauan juokseminen sai heidät puhkumaan raskaasti, vaikka kaikki olivatkin nuoria ja vahvoja. Tiköä alettiin piestä ja potkia. Tšangyr haukkui lakkamatta ja hyökkäili lähelle pyrkivien kimppuun. Lyhyenlöntä mansi alkoi jahdata sitä miekka kädessään, mutta koira ei päästänyt lähelleen. Muristen se ryntäili ja perääntyi ja oli valmis puremaan mansia. Tikön kävi koira sääliksi.

– Tšangyr, mene kotiin! Mene ja etsi Kyiva! Mene nyt! hän tivahti koiralle.

Manseja väsytti rehkeminen jemdiniläispojan vuoksi. Nyt sohittiin enää miekoilla, jotka hipoilivat toinen toisensa jälkeen maassa makaavan Tikön kurkkua. Niiden kylmät, terävät kärjet pyrkivät iskeytymään häneen yhtä aikaa.

– Loppu on edessä, totesi Tikö suruissaan ja sulki silmänsä.

JOSKUS APU TULEE SIELTÄ, MISTÄ SITÄ EI ODOTA

Kuului kipakka huuto, ja samalla mansit hiljenivät. Tšangyr-koiraa ei kuulunut.

– Ne ovat tappaneet Tšangyrin, päätteli Tikö ja avasi silmänsä.

Mansit olivat loitonneet hänen läheltään, perääntyneet pari askelta kauemmaksi.

Mutta Tikön edessä seiso i terävänäinen mansipoika, jolla oli tummat kasvot ja pitkä musta tukka. Iältään hän saattoi olla vähän Tiköä vanhempi. Hän puhui nopeasti ja vihaisesti. Ketään hän ei kuunnellut, mutta häntä mansit kuuntelivat ääneti ja vain päättään nyökytellen.

Mansipoika viittoili, että Tikön olisi noustava. Joku jysäytti kovalla nyrkillään maassa lojuvaa Tiköä, mutta taas kuului vihainen huuto, ja hänet jätettiin heti rauhaan. Tikö nousi ylös viivyttelemättä ja katseli ympärilleen, tulisiko vielä korville ja mitä oli tulossa. Hänen kehoaan särki potkinnan vuoksi. Erityisesti kipu tuntui käsivarsissa; niillä hän oli yrittänyt suojautua mansien jaloilta. No, nyt häneen ei kajottu. Mansipoika osoitti häntä etusormellaan.

– Syrjääni, vai?

Tikö oli ääneti. Sitten mansipoika lähestyi häntä, tuijotti kauan ja nipisti sitten sormillaan kuin pihdeillä Tikön poskea ja nauroi ivallisesti.

– Se on syrjääni!

Jotakin hän ärjähti ympärillään seisoville manseille ja moksautti keskenkasvuisella nyrkillään Tiköä rintaan ja katosi sitten takaisin yön pimeyteen. Hänen vierellään kulki kaksi vahvaa mansia.

Tikö ei muistanut, milloin hän olisi viimeksi itkenyt, mutta nyt kyyneleet tulvahtivat esiin. Niitä hän pyyhki hihansuuhun kipunsa voittaen. Itkeä vollottamaan hän ei sentään ryhtynyt. Mansit tyrkkivät Tiköä niskasta ja veivät häntä oman ryhmänsä suuntaan. Koko matkan he riidellä kähinöivät keskenään, mutta Jemdinin poikaan he eivät uskaltaneet koskea. Jokin heitä pidätteli. Tietenkään Tikö ei voinut edes kuvitella, että joskus mansisudet, Asykan rohkeimmat urhot, kuljettaisivat häntä tuuppien ja tyrkkien ja että tuo kiilusilmäinen mansipoika on Asykan oma poika Jumšan. Juuri hän, Jumšan, nuorten mansisusien teräväkielinen ja ovela johtaja, oli määrännyt, että Tikö on kuljetettava elävänä ja ehjänä heidän joukkoonsa.

YHÄ VAIN KAUEMMAKSI JEMDINISTÄ

Asyka hoputti joukkoaan kulkemaan itään päin niin nopeasti kuin suinkin. He ylittivät pysähtelemättä Joridzjoen ja muut pienemmät joet, ja sitten vielä Jemvan venein ja etukäteen järjestetyin lautoin. Ja aina vain mentiin eteenpäin. Matkaa oli tehty jo kolme päivää. Samat kolme päivää oli Jemdinin ruhtinas Gor ajanut heitä takaa ja hyökkäillyt joukon hännillä kulkevien kimppuun. Öisin hän oli uhannut jopa joukon keskellä kulkevia, jotka matkasivat rennommin siksi, että heidän edessään ja takanaan oli valpassilmäistä ja -korvaista väkeä.

Tietenkin suuri ruhtinas Asyka ja hänen joukkonsa olisivat voineet kääntyä kasvokkain takaa-ajajien kanssa ja eksyttää nuo jemdini läiset, mutta hän katsoi, että tämä joukko oli tehnyt jo kaiken voitavansa. Heitä, Ežvan haarassa taistelemaan oppineita nuoria urhoja, oli nyt säästettävä tuleviin taisteluihin.

– Turha panna kaikkea peliin Vähä-Permissä, tuumaili Asyka. – On päästävä Ežva-joen latvoille ja sitten ylitettävä Ural ja suunnattava Pelymiin ja Sosvalle...

Jo toiset salaiset ajatukset häivyttivät hänen silmistään Jemvajoen veriset taistelut. Heidän kiireistä menoaan itää kohti voi sanoa jopa pakenemiseksi.

– Eteenpäin ja aina vain eteenpäin! Asyka hoputti.

Tosin tämä *eteenpäin* piti nyt käsittää toisin: *taaksepäin*. Taaksepäinhän sitä oli mentävä, kun on paettava, häivyttävä ja päästävä eroon inhottavista jemdiniläisistä.

Soturit purnasivat, kun rikasta Jemdinin kaupunkia ei saatu kukistettua ja kotiin oli palattava tyhjin käsin. Napistiin, mutta tietysti vain salaa. Asykaa he kaikki pelkäsivät, sillä Uralin kummallakaan puolella ei ollut häntä kuulumpaa ja vahvempaa. Mielsensä mukaan hän joko antaa tukensa tai tuhoaa. Asyka ei kumarrellut ketään, ei edes Moskovaa – ja ei nyt ainakaan näitä jemdiniläisiä. Kuka muu paitsi hän pystyisi yhdistämään kaikki heidät Soorni Naajn, Kultaisen jumalan ympärille. Jumšanko? Hän on vielä liian nuori, vaikka luonne onkin samanlainen kuin isällä. Vai tuleeko hänestä vielä pahempi? Nytkään hän ei tottele ketään, vaan tekee mitä tahtoo. Näistä syistä koko urhojoukko asteli ääneti. Suuren mansin jokaisen sanan he olivat panneet täytäntöön täysin ja ajallaan. Tosin tällä kertaa Jemdinin luona oli käynyt huonosti, mutta kyllä Asykan toimet vierailta mailla ovat useimmiten onnistuneet. Ei nytkään voi sanoa, että jemdiniläiset olisivat voittaneet heidät kokonaan. Saahan sitä välillä vähän hengähtää ja hyökätä sitten toisen kerran. Mutta nyt Asykan oli peräännyttävä rikkaan ja jumaluskovaisen kaupungin luota...

Kaikki tiesivät, että Asyka oli käväissyt Jemdinissä jo nuoruudessaan. Hän oli tullut sinne lautoilla Ežvajoen latvoilta ja riehua mellastanut verta vuodattaen. Olipa hän ärhäköine joukkoineen tullut samalla kertaa keihästäneeksi piispa Pitirimin aivan keskellä kirkkoa, kun tämä oli opastamassa jemdiniläisiä ja sen lähiseuduilta tulleita elämään Kristuksen opetuksen mukaan.

Lopulta jemdiniläiset kuitenkin aina väistyivät ja lopettivat häirinnän. Eiväthän he olleet Ežvan yläjuoksulla saakka enää kotonaan ja ilmaantuivatkin sinne harvoin. Asyka tiesi hyvin, että ruhtinas Gor ei tunkeile koskaan vieraille maille. Ei edes nyt.

KERRAN YÖN SAAPUESSA

Tiköä tuupittiin kohti iäkstä, isonenäistä mansia, jonka kuontalo ei ollut nähnyt kampa aikoihin ja jonka pitkän takkutukan seasta näkyi vain yksi korva. Toista Tikö ei nähnyt, vaikka kuinka yritti tiirailla. Hukassa mikä hukassa. Mansi vinkkasi keskisormellaan, että pojan on pysyteltävä hänen rinnallaan karkuun yrittämättä.

– Ei näy kaikki sormetkaan olevan tallella, hämmästeli Tikö.

Näin kuljettiin päivästä toiseen, välillä kuitenkin hetken aikaa leväten ja ruokaa haukaten. Tuimakatseinen mansi ei käyttäytynyt mitenkään röyhkeilevästi Tiköä kohtaan. Häntä seuraamaan määrätty Tikö vilkuili ensimmäisenä päivänä peloissaan miehen julmia ja hyvin ryppyisiä kasvoja. Kuka sen tietää, mitä tuollainen pelottava hirvitys hautoi päässään. Pikkuhiljaa Tikö kuitenkin tottui asiaan. Mies osoittautuikin hyväsydämiseksi. Kahdesti päivässä he pitivät ruokatauon. Joka kerta hän jakoi syötävän ja antoi jopa isompia lihapaloja pojalle. Ensin hän käänteli kädessään kuivattua poronlihaa tai kalaa ja... noin vain ojensi sitten suuremman palan Tikölle. Tämä mies hillitsi myös vihan lietsontaa, mutta ärähti lujaa, jos viekkaat nuoret

mansit yrittivät kiusaamaan matkalla tai levon aikana. Häntä pelättiin, eikä toista kertaa pyritty tulemaan lähelle. Tietysti joskus hän katsahti Tiköön alta kulmain, mutta sen voi ymmärtää. Hänet oli määrätty pojan vahdiksi ja vahtia piti.

Taipaleet olivat pitkiä ja väsyttäviä ja tauot lyhyitä. Tikö näki omin silmin, kuinka laaja ja moninainen olikaan maa. Mäntymetsissä jalan alla rahisi poronjäkälä. Taakse olivat jääneet lakkasuot, mustikka- ja puolukkametsät, aukeat paikat ja rantatörmät, tummat kuusimetsät ja heleät lehdot. Välillä oli mukavaa ja helppoa kulkea, mutta välillä kyllä itse Vörpöl-metsänhaltiakin olisi taittanut jalkansa, jos siellä olisi kulkenut. Metsällä on oma elämänsä ja omat salaisuutensa. Tuolla salama näyttää iskeneen korkeaan, vantteraan mäntyyn katkaisten sen. Tuolla on myrskyn kaatama ikikuusi, joka on juurineen rojahtaessaan riuhtaissut laajalti maata mukaansa. Tuo kuivunut puu näyttää kaukaa ihan elävältä; se ikään kuin astelee vastaan. Mitä kaikkea sitä voikaan nähdä, kun samoaa äärettömissä metsissä!

Kerran yön lähetessä pysähdyttiin koivikkoon, jossa puunrungot välkehtivät hopeanhohtoisina. Lähellä solisi ruovikkoinen puro. Mansit sytyttivät nuotioita, haukkasivat evästä ja kävivät maaten kuka mihinkin. Tikö käpertyi jalat kippurassa vartijansa viereen ja katseli ääneti tulen loimua. Hän muisteli entistä mukavaa elämäänsä. Lähimmän nuotion ympärillä hääräili vielä tummakasvoista väkeä, mutta vähitellen hekin hiljenivät. Tikö murehti omia huoliaan. Hän aavisti, että Irjanko ja Kyiva olivat jo saapuneet perille Jemdiniin ja kertoilivat sattumuksistaan. Joridzjoen yläjuoksulla tavatusta mansista ei saataisi enää mitään tietoa. Mitä hirveää olikaan ehtinyt tapahtua: kokonainen joukko, lukematon määrä ihmisiä oli menetetty. Tikö ymmärsi mansien perään lähtemisen: juuri hänen vuokseen jemdiniläiset olivat ajaneet manseja takaa näin kauan ja jopa joskus taisteluunkin ryhtyen. Mutta nyt oli rauhaisaa. Liian kauas jemdiniläiset eivät halunneet työntyä, ja niin oli unohdettava ajatus Tikön pelastamisesta.

Mitähän Kyiva tekee nyt? Isoäiti varmaan suree kaikkein eniten. Ja Irjanko tuntee itsensä syylliseksi. Mutta Tikö ei ajattele niin, päinvastoin: olihan kaveri johdattanut hänen siskonsa pois mansien kynsistä, ja siitä hänelle suurkiitos. Hyvä, että Irjanko oli totellut, eikä mitään pahaa ollut tapahtunut. Tikön mieli huojentui. Mutta koira... mansit ovat tappaneet Tšangyrin, keihästäneet noin vain. Koira ei voinut jättää häntä, sen poika tiesi. Voi, sitä raukkaa! Tikö istuu ja katselee, kuinka tuli pyrkii ylöspäin ja kuinka se muuttuu koko ajan.

– Tuli on elävä, tuumii Tikö. – Siksi se on arvokas ja pyhä. Tuleen ei saa sylkeä. Jos sylkäisee, se tietää pahaa itselle. Tulta ei saa kirotta, sille ei saa nauraa eikä sillä leikkiä.

Poika heitti nuotioon kuivan risun tulen ruoaksi. Tuli oli ikään kuin odottanut sitä, ja hetkessä se leimahti kirkkaasti. Risusta jäi jäljelle vain musta hiilijuova. Tikö tajusi, ei järjellään vaan sydämellään, ettei tuli voi olla mansien eikä jemdiniläisten omaa, vaan se kuuluu koko maailmalle. Jumalat loivat tulen, ja vain he pystyvät sammuttamaan sen kaikkialta. Silloin sanaa 'tuli' ei enää olisi. Eikä elämää olisi. Tiköäkään ei olisi. Seuraisi loputon kylmyys. Tulta on siksi kunnioitettava.

Tikö nukahti hetkeksi. Isoäiti tuli taas mieleen. Ehkä hän on mennyt lahja mukanaan Terensai-mummon luo kyselläkseen Tiköstä. Mummon ševahan tietää kaikesta. Tietenkin lahjan saatuaan ševa kertoisi kimeällä äänellään Tikön joutumisesta mansien käsiin. Sehän on totta. Mutta ševa erehtyi Kyz Ku -ukon tappamisesta. Ukko oli itse petkuttanut myötävirtaan veneileviä lapsia. Jos Tiköllä olisi ollut silloin jousipyssy kädessään, ei hän olisi kuitenkaan rohjennut – niin Tikö nyt ajatteli – päästää terävää nuolta kohti ukon iljettävää nahkaa. Olihan hän sentään jemdiniläinen. Sen jälkeen Tikön ajatukset alkoivat harhailla. Taas oli vietettävä yö avoimen taivaan alla. Ilman suojaa tai katosta. Se mansipoika ei ollut näyttäytynyt vieläkään, mutta jos se näyttäytyisi, niin... Vieressä korvapuoli – Tikön vartija – puhisi ja kuorsasi lujaa. Lämpimän nuotion ääressä uni oli ottanut vallan. Mansit olivat väsyneitä, ja niinpä ympärillä kuului korinaa ja kuorsausta. Heidän nuotionsa hiipuivat hiljalleen, kun puita ei lisätty.

Ivö Tšud -ukko tapasi kertoa, etteivät vain ihmiset nuku, vaan myös kasvit. Yön tullessa lehdet uupuvat voimansa menettäneinä ja kukat, jos niitä on, sulkeutuvat ja nuokkuvat. Tämä ei ole tarua vaan totta. Tikö olisi halunnut nähdä itse kasvien nukahtamisen, mutta ei ollut jostain syystä tullut tehneeksi sitä. No, nytkö sitten, mitä kukkia tässä olisi... Miksi olisi ja millaisia? Tikö katseli ympärilleen: hiipunut nuotio hädin tuskin valaisee. Pari askeleen päässä oli säkkipimeää. Useimmat nukkuvat kuin tukit, vain jossain jotkut höpisevät yhä keskenään. Lähistöllä kuljeksii tietenkin lepopaikan vartijoita miekat ja jousipyssyt mukanaan. Pimeys tihenee yhä.

Tiköä alkoi kiusata nuotion ääressä syntynyt ajatus: täältä on paettava. Yöllä häntä ei aleta etsiä, ja aamuun mennessä hän olisi jo tavoittamattomissa. Tähän saakka uni oli tehnyt tuloaan; hetkittäin hän oli torkahdellutkin. Mutta nyt yöllä syntyneen pakoajatuksen vuoksi hän valpastui ja alkoi silmäillä ympärilleen. Hän istuskeli melko kauan. Puita hän ei lisännyt nuotioon, ja se sammui hiljalleen, vain kekäleet jäivät hehkumaan.

– On lähettävä myöhemmin, kun nukkujat ovat syvässä unessa, tuumi Tikö. Hän alkoi teeskennellä nukkuvaa. Korvapuolimansi kallistui vähitellen ja keikahti sitten makuulleen rötköttämään vuoteeksi levitetyn porontaljan päälle. Unissaan hän höpötti jotakin ja jopa karjahti. Vaikea ymmärtää, nukkuiko hän siinä höpistessään vai ei. Tikö tarkkaili häntä kauan ja huomasi, että täydessä unessa se on. Nyt vaikka läimäyttäisi sitä ainoalle korvalle, ei mansi heräisi.

Sitten Tikö kohottautui vähän. Metsästäjänliivi kirveineen oli jäänyt veneeseen, hän kun oli riisunut sen yltään, jotta olisi helpompaa soutaa. Aina päällä ollut vaate oli nyt poissa. Puukkoakaan ei ole. Sen olivat mansit kekanneet ja riistäneet häneltä pidätyspaikalta lähettäessä. Puukko olisi kyllä oltava. Metsässä ei pärjää, jollei kirvestä ja terävänuolista jousipyssyä ole mukana. Ja jos puukkoakaan ei ole, olet ihan hukassa. Silloin voi vaikka jänis pökätä.

Mansi oli äänekäs nukkuessaan. Hänen leveästä puukontupesta kurkistaa puukon kahva. Se on lähellä Tiköä. Ihan vieressä. Jos käden ojentaa, tavoittaa sen. Tikölle oli lapsesta saakka taottu päähän opetus: seitsemästi pyydä, mutta älä varasta. Se

pani nyt epäröimään. Hän nousi ylös ja siirtyi siinä neuvottomana jalalta toiselle. Sitten hän huokasi ja tarrasi oikealla kädellään puukon kahvaan ja vasemmalla piteli varovasti kiinni puukontupesta. Tikön sydän hakkasi, mutta nyt perääntyminen oli myöhäistä. Hengitystään pidätellen hän veti puukon hitaasti tupesta. Mansi ei liikahtanut. Nyt täältä voikin paeta! Tikö kuulosteli hiukan ja katseli ympärilleen. Makea uni oli vallannut jok'ikisen mansin. Nyt ei saa vitkastella. Tikö otti askeleen pois päin nukkuvasta mansista ja pysähtyi hetkeksi. Muutoksia ei näy edessä, ei takana eikä ympärillä. Hän otti toisen askeleen, kolmannen... Vähitellen ja hyvin varovasti hän etäännytti nuotion rippeistä. Sitten hän pinkaisi juoksuun.

VOIKO JUMALIA RUKOILLA TYHJIN KÄSIN?

Tikö mennä viiletti eteenpäin päästäkseen mahdollisimman kauas mansijoukon lepo-paikasta. Nukkuvien mansien täyttämä laaja koivikko oli jäänyt taa jo aikoja sitten. Tikö kulki pysähtymättä läpi tiheän kuusikon ja huitoili sivuun pisteleviä kuusen-oksia ja tuli sitten korkeaan männikköön, jonka puut seisoivat suorina kuin kynttilät. Siellä hän seisahtui. Juostuaan kauan hänen kätensä ja jalkansa olivat aivan uuvuk-sissa. Voimattomana hän painautui edessään olevaa mäntyä vasten. Ivö Tšud -ukon kertoman mukaan männystä siirtyy ihmiseen voimaa. Siitä syystä Tikö ei kiirehtinyt eroon sopivasti kohdalle osuneesta puusta. Ukon mukaan jokaisella puulla – kuten ihmiselläkin – on sielu. Niin on sillä puullakin, jota vasten hän oli painautunut. Tikö valitsi parhaat sanansa kiittääkseen mäntyä avusta.

Sitten jossain lähellä pään yläpuolella äänteli käki. Tikö katseli pää kenossa ylös, jossa puun latva kurotteli kohti ääretöntä taivasta. Aamun sarastukseen oli vielä melkoinen tovi, mutta kas vain, metsälinnuista ensimmäisenä käki tervehtii syntyvää aamua – vaikka aamulta ei vielä tunnukaan. Sen jälkeen herää tiainen, ja tikkakin alkaa takoa. Auringon noustessa koko metsä täyttyy varpusten äänistä. Korkeat männyt humisivat ja yrittivät ehkä kertoilla jotain, mutta Tikö ei niiden puhetta ymmärtänyt.

Metsää Tikö on kunnioittanut lapsesta saakka. Sehän ruokkii, vaatettaa ja antaa ihmiselle asunnon. Tietysti metsähiisikin kuljeskelee näkymättömänä siellä jossain. Se näkee Tikön, mutta Tikö ei näe sitä. Metsähiiden on helppoa: se voi ilmestyä tahtonsa mukaan tuulenpuuskana, puuna, eläimenä tai lintuna. Ihmiseksikin se pystyy muuttumaan, jos haluaa. Ja sitten se voi noin vain häipyä näkyvistä. Siitä on jemdiniäläisillä metsästäjillä havaintoja. Metsähiidellä on monta mahdollisuutta kätkeytyä, kadota tai muuttua joksikin, mutta ihmisellä ei ole. Kunpa nyt saisi niitä Kyivan mainitsemia sammakon luita, jotta voisi kulkea kotiin näkymättömänä!

Moni tapahtuma osoittautui Tikölle vaikeaksi käsittää. Miksi Kyz Ku -ukko oli varastanut valehtelemalla ja viekkaasti heidän veneensä? Olisihan hän voinut pyrkiä mukaan, ja yhdessä he olisivat saapuneet Jemdiniin. Mihin mansit olivat viemässä häntä, Tiköä? Mihin päin ne itse ovat matkalla? Mitä oli tapahtunut Jemdinissä ja mikä tuli sieltä oli näkynyt? Entä Tšangyr? Mitä sille on tapahtunut? Onko se tapettu vai haavoitettu vain? Tikö huokasi ja lähti eteenpäin. Aika riensi. Aamurusko alkoi

punertaa, ja sitten auringon kultaiset säteetkin pilkahtivat puiden välistä. Seisottuaan mäntyä vasten Tikön voimat olivat todellakin ikään kuin lisääntyneet. Hän kulki siten, että aurinko pysyi selän takana, näin hän uskoi pääsevänsä joskus Jemvajoelle.

Metsä, tuo parma, muuttuili usein. Taas kerran Tikö tuli kuusikkoon, ja siellä hän huomasi muinaisten komilaisjumalien palvontapaikan. Tällaisia palvontapaikkoja kerrotaan muinoin olleen paljonkin Jemdiniä ympäröivissä metsissä. Piispat olivat tuhonneet ne, sillä venäläisten jumala ei – kuulemma – siedä muita jumalia. Sitten palvontapaikat kätettiin kauemmas ja niissä käytiin salaa. Ihmisten käynneistä kielivät sinne jätetyt lahjat. Puujumalien päällä ja vieressä oli vanhojen nahkojen lisäksi myös vasta äsken tuotuja kärpän, näädän ja jopa soopelin nahkoja. Keskellä palvontapaikassa oli suurin jumala, joka oli Voipöl [’Pohjanukko’]. Tikö seisautui sen eteen. Hän ei koskenut mihinkään, niinhän ei ole lupa tehdä, mutta alkoi pyytää apua. Sanat tulivat sydäimestä. Hän pyysi apua päästäkseen kotiin asti.

– Kaikkien komilaisten suojelija ja puolustaja voimakas Voipöl, rukoili Tikö. – Olen aina pysynyt esi-isiemme opetuksessa, olen kumartanut aurinkoa, tulta, vettä, kiviä ja parman puita. Kun olen metsästännyt, terävä nuoleni ei ole koskaan satuttanut joutsenta, pöllöä eikä kurkea. Olen osannut kiitellä metsää ja vettä niiden suopeudesta. Pyydän sinua, viisas Voipöl, kaikkien komilaisten suurin jumala, auta ja näytä minulle lyhin tie rakkaaseen Jemdiniini, omieni luo...

– Olisi pitänyt jättää lahja, mutta kun minulla ei ole mitään, Tikö totesi. – On vain puukko, mutta miten pärjätä parmassa ilman sitä? Ei tämä nyt mene oikein... Kyz Kun vasikan pelastuttua lupailin jumalille melkoisesti, vaan lupailemiseksi se jäi. Kotiin päästyäni maksan velkani. Kunhan vain auttaisivat minua.

Tikö kumarsi maahan asti Voipöliä ja muita pienempiä jumalia, huokasi ja lähti pois palvontapaikalta. Lintujen liverrys täytti koko metsän. Taivaalle ilmestyi yksittäisiä pilviä. Tikön maha alkoi kurnia.

– Ollapa nyt lämmintä ohrajauhoppuroa ja siinä keskellä iso rasvasilmä! Sen kun vain lusikoisi puuroa, kastaisi lusikkaa rasvassa ja sitten suuhun! Voi, että se olisi maukasta! Tai saisipa nyt harjuksesta tehtyä kalakeittoa... tai mistä kalasta tahansa! Jotta Tikön voimat eivät olisi aivan loppuneet, hän noukki kulkiessaan suuhunsa mustikoita ja juolukoita. Paikoitellen niitä näkyi kasvavan hurjan paljon, mutta ei niiden takia saa eksyä. Mansithan ovat vielä lähellä ja Jemdin hyvin kaukana.

Metsä muuntuili nyt kovasti: näreikkö vaihtui lehtimetsäksi, notkot kumpareiksi, männikkö rämemetsäksi ja tuomisaareke korkeaksi ja tuuheaksi sembrametsäksi. Tikö huomasi edessään ison kiven. Sen päällä oli kuoppa, johon oli kertynyt vettä äskeisestä sateesta. Tikö kauhaisi sitä ja hörppäsi kourastaan. Tuli taas hyvä olo. Hän muisteli kuulleensa, että jos juo kiveen syntyneestä kuopasta vettä, sydäimestä tulee kiven kaltainen, ja se ihminen ei pelkäisi mitään. Nyt Tiköä, joka oli päässyt manseista ennen aamuauringon nousua, tervehtivät iloisesti solisevat metsäpurot. Niiden sanoman hän ymmärsi:

*Pulputtelee puro tää,
vedettä ei kukaan jää.*

Jossain Tikö osui sitten pauhaavan vesiputouksen luo ja jäi nauttimaan ryöppyilevän veden katselemisesta melkoisen pitkäksi aikaa ja hän melkein unohti, missä hän oli ja mistä tuli. Sitten hän lähti eteenpäin ja tuli aukealle niitylle, jossa puhalteli vieno lounatuuli. Sellaisella tuulella on Jemdinissä oma, erikoinen nimensä. Valkopilviä purjehti taivaalla, ja luonto hymyili Tikölle.

Mutta entäs sitten! Tikö ei ollut uskoa omia silmiään: läheisestä jokilaaksosta häntä vastaan lähti tulemaan ratsumies. Tikön sydän pompahti kurkkuun. Kummituksiako hän jo näkee? Hevosen selässä istuvan miehen hahmo näytti hyvin tutulta. Tikön ei tarvinnut kauan pohtia: suoraan häntä kohti lähestyi verkkaisesti se mansimies, jota he kolme – Irjanko, Kyiva ja hän itse – olivat paenneet vasta muutama päivä sitten Joridzjoen yläjuoksulla.

– Se musta iljetys tavoitti kuitenkin, saattoi poika vain tuumata. – Jumalan korviin asti ei ollut rukoilu ilman lahjaa kantautunut, lisäsi hän vielä.

Sitten Tikön pään yllä viuhahti paksupäinen, raskas ruoska. Sen sivallus tuntui koko kehossa päästä jalkoihin.

MANSI EGATEIN VIERESSÄ

Kyömynenäinen, korvapuoli mansi nauraa hohotti, kun ratsumies toi hänen eteensä, Tikön, joka ojensi hänen puukkonsa takaisin. Toiset mansit olivat jo matkaamassa eteenpäin. Poika odotti pahinta.

– Varmasti ne nyt tappavat minut tai pieksävät nahkani ihan kirjavaksi, päätteli Tikö murheissaan. – Mutta toisin tässä kävi: jouduin naurunalaiseksi. Tuo mustakotka, mitä sekin irvistelee? Suukin sillä on leveä kuin aitan ovi.

Tikö kompuroi mansin silmien edessä, vilkuili alta kulmain, mutta oli ääneti. Hän oli varovainen. Riemusta vai miksi se nauraa? Ne jahtasivat, nappasivat kiinni ja nyt tuo voi tehdä, mitä tahtoo. Ihmisen tappo on korvapuolimansille kuin itikan nitistys.

Heidän sivuitseen kulki manseja yksin ja ryhminä, mutta kukaan ei pysähtynyt eikä hakeutunut heidän seuraansa. Lopulta mansi rauhoittui, sanoi jotain omalla tavallaan ratsumiehelle, viittoili kädellään käskien hänen mennä ja työnsi puukonsa tuppeen. Sitten hän läimäytti Tiköä selkään.

– *Saran kum* [’syrjääni’], sinä näyt olevan ovela poika ja nerokas poika, sanoi mansi komiksi ja jatkoi: – Olen ikäni käynyt taisteluja teidän väen kanssa ja osaan hieman sekä Vähä-Permin että Suur-Permin kieltä. Ne eroavat toisistaan sen verran kuin nuo kaksi haarapääskyä, sanoi mansi osoittaen keskisormellaan lenteleviä haarapääskyjä. Hän nauraa hohotti taas ja jatkoi kertomustaan.

– Jouduin, en kiellä sitä, syrjäänien käsiin. Eräässä taistelussa haavoituin pahasti. Voi, pahasti! Elelin siellä vuoden, tulin kuntoon ja pakenin. Tataarit eivät hoitaisi haavoittunutta mansia. Niin se on. Mutta syrjäänit hoitivat. Mikäs sinun nimesi on?

– Tikö.

– Minä olen Egatei. Teikäläisittäin Egatei-setä. Sano sinäkin niin, mansi kehotti.

Sitten hän riisui selkäreppuunsa, työnsi kätensä reppuun ja ojensi Tikölle kuivan lihapalasen. – Sinä olet nälissäsi. Heh, tässä, syö!

Tikö oli tietoinen siitä, että jokaiselle mansille annetaan ruokaa muutamaksi päiväksi

poronartoista. Mutta annetaanko hänellekin osansa? Tuskinpa.

– Kiitos, ... Egatei-setä.

– Syö, syö! Ja puhu sinä lujemmin. Näethän, että olen korvapuoli ja kuulen huonosti.

– Kiitos!

– No, vot! Minun puukkoni sinä kyllä otit, kun pinkaisit pakosalle, mutta syötävää et älynnyt ottaa. Melko kauan sinä silloin seisoit ja sitten tartuit puukontuppeen ja vedit esiin puukkoni. Hah-hah. Hitaasti ja peloissasi...

– Ja sinä... ja sinä näit sen, Egatei-setä?

– Näin kaiken ja odotin vain, että et tappaisi minua. Sitten sinä nousit pystyyn, mutta en minä napannut sinua kiinni. Lähetin vain Ješnek-urhon perääsi. Kerroin hänelle, että se syrjäänipoika mennä pötkii pakoon, minkä jaloistaan pääsee. Sitten kun hän väsähtää, palatkoon takaisin.

Näin kertoili korvapuolimansi nauraa hohottaen ja jatkoi:

– Te syrjäänit, mitä päähänne saattekin, sen te myös toteutatte. Tunnen syrjääniväen. Siis silloin annoin sinun paeta. Jollet olisi yhtenä päivänä paennut, toisena kuitenkin olisit. Mutta nyt on mentävä Uralin taa. Muistapas: jos toisen kerran pakenet, sinut tapetaan. Minä tapan. Moni on saanut loppunsa Egatein kädestä: niin nenetsi, tataari, vjatkalainen kuin teikäläinenkin, molemmista permiläiskansoista. Sinutkin olisin voinut pudottaa jaloiltasi, mutta jostakin syystä Jumšan, se Asykan poika, tarvitsee sinua. Ja minä, Egatei, olen hänen orjansa.

Hetken kuluttua hekin, Egatei ja Tikö, liittyivät jalan kulkevien mansien joukkoon. Nyt he kaikki etenivät kiirehtimättä, kukaan ei enää lietsanut vihaa eikä hyökkäilyt. Yöksi pysähdyttiin jonkin pienehkön joen varteen, lepuutettiin raajoja, mutta aamun sarastaessa noustiin – ja matka jatkui. Lämmittävän nuotion äärellä nököttäessään Tikö päätteli Pienen Otavan tähtikuvioista, että he tekevät matkaa suoraan mansien kotipesän suuntaan, itään päin. Menosuunta oli selvä myös auringon mukaan, mutta ollaanko vielä kaukanakin määränpäästä, sitä ei aurinko eivätkä tähdetkään paljastaneet. Tikö luuli, että he lähestyvät jo maan äärtä.

Egatei piti Tiköä kuin lieassa: jos hän alkoi pyrkiä jonnekin edemmäksi, kuului heti perään huuto – ja vielä omalla kielellä. Oli käsittämätöntä, mitä hän halusi sanoa. Mutta kun he kulkivat rinnatusten, mies rikkoi välillä pitkän hiljaisuuden ja osoitti yhtä ja toista kohdetta:

– *Torn*, Egatei levitti käsiään niittämättömän pellon suuntaan, nyhtäisi kourallisen heinää ja sanoi taas: – *Torn*.

Tikö tajusi mansin sanan olevan komiksi *turun* [’heinä’]. Samotessaan kuusikossa heidän editseen pyrähteli pyitä. Egatei viittoili:

– *Šula*.

Kenkiä hän osoitti sanoen: – *Kjuta*.

Tikö katsoi kummissaan mansiin: – Siis komiksi *köti* [’nahkalipokkaat’].

– Kyllä, kyllä! *Kjuta!*

Tikö hämmästelee. Totta se on, mansin ja komin kieli ikään kuin matkisivat toisiaan: mansin *torn*, *šula*, *kjuta* ovat komin *turun*, *sjöla*, *köti*. Egatei ei pyrkinyt kääntämään merkityksiä komiksi. Hän tahtoi opettaa Tikölle omaa mansin kieltään.

Isoäidillä oli tapana sanoa joskus: *Jos antaudut murheille, hankit niitä vain lisää.* Tietysti tällä hän rauhoitteli pikemminkin itseään, kun he päreen valossa muistelivat äitiä ja isää. Ketään ei saa unohtaa, mutta vanhempien tietä täytyy kulkea eteenpäin. Jokainen päivä tarjoaa jotain uutta. Elämä muuttuu nopeasti: paha vaihtuu hyväksi ja päinvastoin...

Mutta nyt vain mennään ja mennään jonnekin. Tikö katselee taivaanrantaan. Hänestä tuntuu kuin olisi tultu jo maan reunalle, mutta yhä eteenpäin vain talsitaan. Mitähän siellä edesspäin on? Sitä Tikö ei tiedä. Mutta hän ihmettelee, kuinka paljon täällä on asumaton maata. Mikseivät ihmiset muka mahtuisi tänne? Onko hyökkäiltävä toisten kimppeen ja vuodatettava verta? Jos hyvään halutaan pyrkiä, naapureina pystyisi kyllä elämään ja käymään toisissaan kylässä. Kummallista, mutta Egatei-setä, tuo korvapuoli, tuima mansi, tuntuu tänään läheisemmältä kuin ilkeä Kyz Ku, joka on kuitenkin jemdiniläinen, siis omaa väkeä. Vaan minkä lajin omaa väkeä? Juuri hänen vuokseen Tikö on joutunut mansien käsiin ja kulkee nyt jonnekin, josta ei ehkä koskaan palaisi.

Näin Tikö tuumiskeli. Huomispäivästä hän ei tiennyt yhtään mitään. Tuskinpa hänen rinnallaan kulkeva Egateikaan näki senpäiväisestä elämästä yhtään pitemmälle kuin hankään, jemdiniläispoika. Turha ehkä sanoa, että Egatei ei halunnutkaan nähdä. Hän pyrki elämään vain tätä päivää: ei kyselty keneltäkään mitään, ei myöskään pyrkinyt itse kertoilemaan. Tikö oli pannut merkille, että Egatei pysytteli erillään muista manseista. Hän ei kutsu ketään lähelleen eikä hakeudu toisten läheisyyteen itseään. Ikään kuin hän pitelisi sisällään jotain suurta salaisuutta.

EGATEIN SALAISUUS

Mistäpä Tikö olisi voinut tietää, että korvapuolimansilla oli ollut aivan toisenlainen elämä joskus. Myöhemmin siitä kerrotaan hänelle, mutta nyt vain Toorum-jumala, äärettömän maailman luoja, tiesi, kuinka monelta nenetsiltä, tataarilta, permiläiseltä, vjatkalaiselta, moskovalaiselta ja jokirosvolta Egatei ja hänen julmat urhonsa olivat riistäneet hengen verisissä taisteluissa. Asyka itsekin pelkäsi Egatein julmuutta, josta tiedettiin puhua kaukanakin. Hän tapasi lähettää Egatein sinne, mistä olisi vaikeaa palata elävänä. Mutta tätä miestäpä olivat suojelleet jo monta vuotta perätysten sekä Toorum-jumala että Soorni Naaj.

Egateilla on totisesti, mitä muistella. Kauas Uralin takaisia jääkenttiä pitkin olivat kiirineet huhut terävin miekoin sivalletuista nenetsien päistä. Järjettömästi huutaen olivat tataarit paenneet sankoin joukoin sieltä, mihin Egatein suuret pikisilmät ja hevosen verellä sivellyt kasvot ilmestyivät. Kaksinkertaisena kaikuna kiiri hänen korvia vihlova karjuntansa. Melkoisen joukon permiläisiä oli tuo mielettöntä vihaa uhkuva mansi lähettänyt tuonpuoleiseen. Arvossa pidetyssä Novgorodissa hänen nimellään oli peloteltu tottelemattomia lapsia. Ja jokirosvot, jotka olivat käyneet mansien mailla asti, olivat liittäneet Egatein nimen kaikkein hurjimpiin satuihinsa. Mutta jostain syystä mansijumalat olivat vihoissaan Egateille...

Pelymjoen varrella isossa kodassa hänellä oli hyvin kaunis Luli-niminen tytär, jolla oli isot pikisilmät kuten isällään. Tytön äiti – Egatein vaimo – oli kuollut jo varhain. Ehkä siitä syystä isä oli kovin kiintynyt ainokaiseensa. Lulista huolehtivat ja häntä paapoivat palkatut naiset. Tyttöä ruokittiin herkuilla ja hänet vaatetettiin sievästi. Ja se lahjojen määrä, minkä isä oli tuonut Lulille kaukomailta! Jalokivistä pujoteltuja helminauhoja, kultaisia sormuksia, häikäisten välkkyviä korvakoruja, monenlaisin kuvioin kirjottuja vöitä, helmikoristeisia, kulta- ja hopealangoon ommeltuja vaatteita, jollaisia ei sielläpäin ollut ennen nähty... Mestariompeelijat olivat valmistaneet tytölle valkoisesta poronahasta *malitsa*-takin ja *pimi*-saappaat. Aina oli saatavilla soopelin, näädän, vesikon ja muiden eläinten arvonahkoja. Ja vaikka kuinka paljon! Kukaan ei ollut määrää laskenut, sillä heitä oli vähän, jotka tunsivat niin suuria lukuja.

Joskus muinoin oli puhjennut taas taistelu mansien ja Suur-Permin välille. Tuolloin Asykalla ei ollut sen kummempia suunnitelmia, kuin että heidän olisi rynnättävä Izkariin, saatava sikäläiset asukkaat levottomiksi ja illansuussa samana päivänä oli puikittava takaisin ilman suuria menetyksiä. Mutta paluumatkalla urhojen käsiin oli joutunut eräs melko pahoin haavoittunut nuori mies, joka oli Suur-Permin ruhtinaan Mikalin sukua. Hän oli taistellut etujoukoissa. Vaikka hän oli erittäin nokkela, urhot saartoivat hänet ja haavoittivat miekoillaan. Nuorukainen lysähti maahan. Mitä nyt yhdestä permiläisestä! Hänet haluttiin surmata heti, päästää päiviltä ihan ohimennen. Mutta Asyka oli itsepäinen kuten aina. Hän antoi määräyksen, että nuorukaista on kuljetettava mukana. Tätä Mikalin sukulaismiestä – muka – tarvitaan, jos hän toipuu. Hän saattaa olla hyödyllinen, silloin kun neuvotellaan permiläisten kanssa tai joskus muulloinkin. Asyka määräsi hänet otettavaksi mukaan ja hoidettavaksi kuntoon.

Pelymjoen haaraan saavuttua haavoittuneelle permiläismiehelle annettiin asuttavaksi ja toipumista varten *tšoval*-pystytakalla lämmitettävä *maanj kol*, maapirtti, jossa oli porontaljoja ympäriinsä lattialla. Arsin luona – Arsi oli haavoittuneen nuorukaisen nimi – tapasi käydä vanha ukko, mansitietäjä, joka pesi haavat lasten virtsalla, kääri pehmein rievuin ja juotti hänelle monenlaisia yrttijuomia. Hän käsitteli maapirtin sisätilat palavan katajan savulla ja hoki samalla sanoja, jotka vain hän itse ymmärsi. Tietäjäukko ruokki Arsia prokekitolla, paikallisella maukkaalla kalalla ja murealla riekonlihalla. Asyka itse halusi antaa ukolle hyvän korvauksen, ja siksi tämä yritti parhaansa. Asyka oli mahtava mansi: hänen määräyksiään tuli kaikkien noudattaa täydestä sydäimestä, sillä hänen puolellaan olivat mansijumalat Toorum ja Soorni Naaj, joilta ei voi ajatuksiaan salata. Nämä näkevät, kuulevat ja tietävät kaiken.

Kerran taas tietäjäukko tuli maapirttiin kapeaa siltaa pitkin ja hänelle oli mukanaan nauravakasvoinen Luli, jolla oli kauniit tummat silmät. Hän vain pyörähti ahtaassa maapirtissä makaavan Arsin luona ja lähti heti takaisin. Toisena päivänä Luli tuli taas ja auttoi ruokkimisessa ja haavojen sitomisessa. Kului päivä toisensa perästä. Toipilaana makaava Arsi loi useasti katseensa ystävälliseen ja mukavaan mansityttöön. Nuorukaisen voimat palasivat vähin erin. Hän alkoi kävellä ja viettää enemmän aikaa ulkona. Alinomaa hän katseli taivaanrantaan: jossakin siellä hyvin kaukana häntä odotti mittaamattoman suuri, mahtava ja laajalti tunnettu Suur-Permi. Arsi ikävöi kovasti synninmaataan ja omaa kansaansa. Päivä päivältä hänen sielunsa

kaipasi yhä enemmän vihreänä aaltoilevaan parma-metsään. Mutta samalla Arsin sydän pamppaili heleänauruisen Lulin vuoksi. Hän rakastui kauniiseen mansityttöön. Minkäs sille mahtoi!

No, sitten eräänä pimeänä syysyönä Egatein nopeimmat porot katosivat. Kaikkein parhaimmat porot kevyine narttoineen, mukanaan maailman rakkain Luli-tytär ja mitä epämieluisin permiläisnuorukainen. Egatei oli silloin jahtaamassa häiriköiviä nenetsejä Jäämeren rannalla. Kun hän palasi kotiin ja sai kuulla tapahtuneesta, hän kiivastui kuin terävillä keihäillä tökitty karhu. Hän hyökkäili sinne tänne ja hajotti sen maapirtin, jossa tuo inhottavista inhottavin kiharahiuksinen vaalea mies oli kuntoutunut. Egatei vollotti, ulvoi ja huusi häpeämättä kenenkään edessä. Mutta sitten eräänä yönä hän itse häipyi muutama mies mukanaan.

Egateista ei kuultu aikoihin mitään. Huhuja vain kuultiin jostain hulluksi tulleesta mansista, joka pysäyttelee metsäteillä hevostmiehiä, varsinkin jos nämä kulkevat rekineen. Venekuntiakin hän oli jahdannut ja poikennut jopa suurissa kaupungeissa. Hänellä oli mukanaan myös kavereita. He olivat tunkeutuneet Izkariin, mutta saaneet sieltä keppikyttä. Tuskinpa Poktšasta lähtiessäkään kaikkien jalat kantoivat. Mutta Tšerdinissä heidät oli tavoitettu ja taistelu oli käytävä. Kavereista joka ikinen kaatui lyhyen, kiivaan kamppailun jälkeen, mutta kiireestä kantapähän haavoittunut Egatei joutui permiläisten käsiin. Jonnekin hänet kuljetettiin, muttei surmattu. Päinvastoin. Hänet hoidettiin kuntoon. Egateista tuli ikään kuin levollinen: hän totteli kaikkia ja teki, mitä käskettiin. Mutta heti kun hän oli hiukan parantunut ja saanut voimia, hän yhtenä yönä otti ja pakeni. Hän samosi läpi äärettömien parma-metsien ja aavojen soiden ja ylitti Uralin. Sitten Egatei tupsahti odottamatta Pelymjoen rannalle selkä ja etupuoli arpien peitossa ja miekaniskujen kirjavoittamana. Myöhemmin kerrottiin, että permiläisille oli jäänyt hänen toinen korvansa ja sormi sekä hänen unohtumaton aarteensa, Luli-tytär, jota hän ei ollut yrityksistään huolimatta löytänyt.

Egatei oli tullut synkkämieliseksi: hän ei halunnut jutella eikä ystävystyä kenenkään kanssa. Hän eleli vain omissa oloissaan ja murehti omia murheitaan. Mutta Asyka oli keksinyt jonkin syyn erottaakseen Egatein johtajan paikalta ja teki sen kaikkien urhojen edessä. Hän oli löytänyt Egatein suvusta jonkun toisen, jonka hän määräsi johtamaan joukkoa Soorni Naajn nimen suojassa. Egatein into sammui. Hän kulki vielä urhojen mukana vierailta mailla, mutta ei pyrkinyt tarpeettomasti taisteluihin. Miekkaan hän tarttui harvoin, ja piti mukanaan vain metsästyspuukkoaan, sitä, jonka oli Tikö vetänyt salaa tupesta. Terävä-älyinen mansi antoi pojalle mahdollisuuden maistaa vähän vapautta. Hän oli tosin lähettänyt Ješnek-urhon Tikön perään ja käskenyt tämän ottaa karkulainen kiinni ja palauttaa mansien joukkoon. Sitten joskus keskipäivän jälkeen Egatei ei enää jostain syystä tuntenutkaan vihaa Vähä-Permin poikaa kohtaan. Miksi, sitä hän ei itsekään tiennyt.

Siinä he nyt sitten vieretysten astelevat: iäkäs, kauttaaltaan haavoittunut mansi, joka oli nähnyt jo monenmoista eikä odottanut elämältä enää mitään hyvää, ja Jemdinin kaupungista Vähä-Permin poika, joka oli nähnyt elämästä vasta vähän, mutta joka aavisteli, että kaikenlaista – kenties jotain hyvääkin – oli vielä tuleva hänen eteensä.

KUN OLI SAAVUTTU URALIN TAA

On vaikeaa käsittää, että hyvin moniin ihmisiin vaikuttavia asioita saattaa syntyä yhden ainoan ihmisen päässä. Hänen lausueksaan jotain elämän aallot osuvat melko suuriin joukkoihin, jotka eivät ole edes omin silmin nähneet tuota arkielämänsä häiritsijää. Kysypä vain Ežvan, Kaman tai Vjatkan jokivarsien silloisilta asukkailta, ketä he eniten pelkäävät. Vastaus on: Asykaa.

Viekkaalla Asykalla oli tosin myös omia huolia. Tuohon aikaan kuuluisia olivat Novgorod ja Moskova, Suur-Permi ja Vähä-Permi sekä etelässä ja idässä kolmen joen Turan, Tobolin ja Irtyšin varsilla kasvavalla voimallaan uhoavat tataarit. Jos nuo olisivat voittaneet, Asyka olisi nujerrettu jo kauan sitten, mutta vielä ei mansien kukistajaa näyttänyt syntyneen. Pohjoisessa asui nenetsejä, joita putkahteli aaltona Jäämeren rannalta ja jotka häiritsivät etupäässä manseja. Asyka oli pölyttänyt heitä monesti. Vain jokunen vuosi ehti kulua, ja taas oltiin kasvokkain. Nenetsejä vastaan Asyka lähetti iäkkäämpiä urhojaan, joiden oli jo raskasta tarpoa pitkiä matkoja kaukomaille. He suojasivat Asykan ikiaikaisia sukusijoja pohjoispuolelta.

Uralin taa saavuttua Asyka jätti Jumšan-poikansa Kondan jokivarrella sijaitsevaan Urai-Pauliin, esi-isiensä ikimuistoiseen asuinpaikkaan. Urai-Paul oli myös matkan päätepiste sieltä kotoisin oleville urhoille. Asyka itse suuntasi pohjoista kohti, jossa Sosvan jokihaaran mansit keräilivät voimiaan suureen taisteluun. Monet Jemdinistä palaavista urhoista jäivät Uralin länsipuolelle, Ežvan ja Petšoran yläjuoksulle omille sukusijoilleen. Erotessaan heistä Asyka antoi ankaran määräyksen, että heidän on oltava täysvalmiudessa, jos tulee tarve. Ja tarve tulikin pian. Sosvan jokihaaraan lähtiessään Asyka otti mukaansa myös Egatei-urhon.

TIKÖ MANSIEN KOTIPESÄSSÄ

Tikö oli jo tottunut Urai-nimeen. Niin sanottiin mansien kesken, mutta paikan koko nimi on Urai-Paul. Siellä on asunut manseja ikiajoista asti. Vieressä on Kondajoki. Läheisistä järvistä pyydetään paljon kalaa. Riittävästi pitkän talven varalle. Mureaa poronlihaa ja maukasta kalaa on jokaisella *pasanilla*. Se tarkoittaa mansien kielellä pöytä. Kodan pöydät ovat melkoisen matalia, niiden ääressä istutaan jalat ristissä. Lähimetsät pursuavat marjoja ja sieniä. Marjoja poimitaan ja syödään hanakasti, mutta sieniin päin ei edes katsota. Nehän ovat – muka – porojen ruokaa. Hassua, että sieniä ei poimita.

Urai-Paul leviää hajanaisesti pitkin kirkasvetisen Kondajoen vartta. Puoliksi maahan kaivetut talot – maapirtit – erottuvat jonkin verran maanpinnan yläpuolellakin. Ne ovat mansien talviasumuksia. Maapirtin vieressä seisoo pari kolme korkeaa kotaa. Yhteen kotaan tarvitaan poronahkoja jopa viisi-, kuusi- tai seitsemänkymmentä kappaletta. Kota on kesäasumus, siinä asutaan keväästä myöhäiseen syksyyn. Urai-Paulin kodat näkyvät kauas, niitä on silmän kantamattomiin. Väkimäärä vaihtelee Urai-Paulissa. Joskus jopa puolet sen asukkaista voi olla poissa. He joko kulkevat porojensa mukana tai käyvät lähellä ja kaukana näyttämässä nokkeluuttaan, etteivät

miekat vain pääsisi ruostumaan. Varttuneempi väki kulkee metsällä täkäläisten herkkävainuisten, pitkäkarvaisten koirien kanssa tai käy kalassa kevyine, ketterine veneineen. Lyhyen veneen nimikin on lyhyt: *haap*. Egateilta Tikö oli jo oppinut jonkin verran mansien kieltä. Urai-Paulissa sitä piti osata, ja nopeasti hän oppikin.

Jumšan, Asykan poika, ei pysynyt koskaan aloillaan. Jemdinissä häntä olisi ehkä sanottu äkkipikaiseksi. Hän suuttui aina, jos jokin asia ei ollut hänen mieleensä. Jumšan asui korkeassa ja komeassa kodassa, *joorn kolissa*, kuten mansit sanovat. Vieressä asui Tikö vanhoista nahoista kyhätyssä kotapahasessa. Jumšan oli vuoden verran Tiköä vanhempi kuten Irjankokin. Hän oli ohjeistanut lyhyesti Vähä-Permin poikaa: on tehtävä, mitä hän käskää. Tikön elämä oli kuin veneen kulku aallokossa vastavirtaan ilman airoja: aallot keikuttivat ylös ja alas ja kuljettivat ties mihin.

Juuri nyt Tikö puuhaili maapirtissä, *maanj kolissa*, siinä osin maahan upotetussa talviasunnossa. Hän siveli tuoreella savella pirtin nurkassa seisovaa pystytakkaa, *tšovalia*. Muutaman kerran hän oli jo lämmittänytkin sitä ja kunnostelee nyt tulevaa talvea varten. Maapirtti on Jumšanin talviasunto, mutta missä Tikö itse viettäisi talven, sitä hän ei tiedä. Huomisesta hän ei kysele. Hän kaipaa kotiin. Urai-Paulissa kaikki on vierasta, käsittämätöntä, odottamatonta ja kauhistuttavaa. Tikö on kuin harakka tai varis, siis tarpeeton. Nimetön syrjääni mansien keskellä.

– *Nang ty juva, saran kum!* [’Tule tänne, syrjääni!’], kuului vierestä Jumšanin viiltävä ääni.

Tikö meni ulos, pesi saviset kätensä maapirtin seinustalla olevassa pienessä saavissa ja lähti häntä kutsunutta Jumšania kohti. Tämä seiso iäkkäiden mansien keskellä ja kuunteli, kuinka ukot iskivät juttua toinen toistaan paremmin. Suuren ruhtinaan poika nyökytteli ja sormeili tupessa olevaa pitkää kookasta puukkoaan. Hän nyki sitä esiin ja työnsi takaisin, veti ja työnsi ja kuunteli äänestä jutustelua. Ukkoja oli hauska katsella: heillä ei ollut partakarvoja nenänsä alla, mutta mustat hiukset oli sidottu pitkiksi, ohuiksi hänniksi. Muutamilla sellainen ylsi vyötärölle saakka.

– Jotain on tapahtumassa, Tikö tuumasi.

Niin olikin. Siinä lähellä seisoskeli sekä nuoria että iäkkäitä naisia kädessä kenellä mitäkkin: vakka, tuohipurnukka, säkki tai kori. He valmistautuvat lähtemään yhdessä jonnekin. Tikö ei ehtinyt silmiään räpäyttää, kun hänen käsiinsä jo työnnettiin vakka, joka oli täynnä auringossa kuivattua kalaa.

– *Šeg jam!* [’Hyvä!’] sanoi Jumšan Tiköön vilkaistuaan ja viitto i kädellään lähtemään. Hänhän toimi nyt johtajana Uraissa.

Joukolla lähdettiin metsään päin. Matkalla puheltiin vähän. Tikö ymmärsi jo sen verran mansien kieltä, että hän sai heti selville, mihin oltiin menossa: kalmistoon, tuonpuoleiseen siirtyneitä muistelemaan ja pyytämään heiltä siunausta vastaisen varalle. Mansien kalmisto oli seesteisen männikön kätöksässä. Sen hiljaisuus tuntui sisikunnassa asti. Tulijat hajaantuivat jokainen omaan kulmaansa. Kalmisto poikkesi jemdiniläisten kalmistosta. Jokaisen mansihaudan päälle oli kyhäty parista kolmesta hirrestä pienehkön talon kaltainen rakennelma. Sen pätyyn oli jätetty aukko, johon vainajalle laitetaan syötävää ja juotavaa. Talorakennelman päällä voi nähdä hyvin monenlaisia tavaroita, jotka liittyivät vainajaan: poronartta, vanha vene, hajonnut

merta, metsästyssukset, jousipyssy, tuohivakka, saavi, nukkavieru *malitsa*-takki, ansoja, meloja... Elinaikanaan ihmiset olivat osanneet tehdä kaikenlaista. Yhtään puupatsasta ei haudoilla näkynyt.

Jumšan syytti nuotion omien sukuhautojensa luo, jakeli tuomansa ruoan ja juotavan hautarakennelmien aukkoihin ja seiso i kauan hiljaa, vain huulet vähän liikkui vat. Tällä tavoin isoäitikin tapasi seisoa Jemdinissä illoin ja aamuin jumalnurkan edessä ristinmerkkejä tehden. Jumalalle suunnatut sanat liikuttelivat hänen huuliaan. Tikö odotteli hiljaa seisoskellen muutaman askeleen päässä ja tarkkaili Jumšania ja muita ihmisiä. Hän nosti katseensa ylös: taivaalla purjehti taukoamatta harmaita pilviä.

– Kunpa sitä voisi olla pilvi ja purjehtia vain tuolla korkealla! Eikä minkäänlainen mansi saisi kiinni, poika ajatteli. – Ei edes ratsain kulkeva Ješnek, jonka Egatei-setä oli lähettänyt perääni. Jumšania saattaisin kyllä hännätä ylhäältä, että yrittäköön päs nyt jahdata urhoineen.

Tikö laski katsettaan alaspäin. Siellä täällä mäntyjen oksilla roikkui poronsarvia. Osa oli vasta äskettäin ripustettu, ja osan oli jo aika tummentanut.

– Miksiköhän näitä sarviakin pitää olla? tuumiskeli Tikö. – Mansit näyttävät olevan samanlaista väkeä kuin jemdiniläisetkin. He iloitsevat ja surevat, ja suurin osa heistä elää omasta työstään: he hoitavat elikoita, pyydystelevät kalaa ja riistaa, marjastavat, hankkivat tavaroita, varastoivat, rakentavat ja valmistavat jos mitä... Sen kun vain elelisivät, mutta miksi pitää taistella vierail la mailla? Miksi pitää vuodattaa verta? Ja mitä asiaa heillä on Jemdiniin? Me emme koske manseihin. Älkööt hekään koskeko meihin. Eläkää ja hoitakaa porojanne (ja opettakaa meidätkin hoitamaan), pyytäkää herkullisia kaloja, metsästelkää ja poimikaa mustikoita ja puolukoita, lakkoja ja karpaloita. Ei tarvitse kauas mennä, tästä läheltä niitä saa. Sieniä mansit eivät syö. No, älkööt syökö. Sienittäkin parma-metsässä riittää syötävää. Mutta taisteleminen, se ei ole mistään kotoisin. Mutta voi, kenenköhän pieni mansipoika tuolla tepastelee ja kompastuu, kaatuu ja itkee? Häntä pitää lohduttaa. Lapsi on lapsi. Samalla tavoin ne itkevät kaikkialla.

Jumšan seisoskeli vielä tovin ennen kuin lähti hitaasti Urai-Paulin suuntaan. Kaksi urhoa lähestyi puun takaa ja ryhtyi saattamaan häntä, mutta Jumšan torjui heidät viittoen kädellään ja jatkoi yksin eteenpäin. Tikö asteli Jumšanin perässä, ei kovin kaukana mutta ei lähelläkään. Jalan alla rahisi poronjäkä lä. Niistä kahdesta urhosta toinen oli Ješnek, sama, joka oli tullut vastaan Joridzjoen rannalla Tikön pyrkiessä metsämajan suuntaan. Juuri hän, Ješnek, oli Egatein käskystä ottanut Tikön kiinni ja tuonut hänet takaisin karkureissultaan yönuotion äärestä. Nyt Ješnek piti valppaasti silmällä Tiköä. Se katse ei tiennyt hyvää jemdiniläispojalle. Päinvastoin...

JOUSIPYSSYKISAT

Rummun kumina herätti Tikön varhain aamulla. Samaani Iusi, jota Asyka ei ollut ottanut mukaansa Sosvan jokihaaraan, kulki kotien ohitse ja kumisutti rumpuaan minkä jaksoi. Jotain hän huusikin. Ei edes terävä-älyisin mansi ymmärtänyt, mitä tuo vanha samaani laushteli ja kurkustaan päästeli. Mutta kun rumpu kumisee, silloin

Asykakin on vaiti. Sen tiesi jokainen mansi. Tikö läpsäytti sivuun kodan oviaukkoa peittävän taljan, lähti ulos ja seisahtui Jumšanin kodan luo. Asykan poika on tulossa itsekin ulos. Hän napsautti sormiaan vinkaten Tikön tulemaan perästään Pelymjoen rantaan, jonne Urai-Paulin mansit, niin nuoret kuin vanhatkin, kokoontuivat.

Yksi sana kaikui ympärillä äänekkäimmin: *Tuuliglap!* Huudettiin myös: *Maa-kol-oojka jeekew!* ja *Uuj tan!* Samaa ne kaikki tarkoittivat: karhunpeijaiset. Kauempaa tulleilla manseilla oli omat sanansa. Heidän puheensa poikkesi tšekäläisten mansien puheesta. He eivät käytä itsestään nimitystä mansi vaan *mantši*. Kun tarkennetaan, mistä kukin on kotoisin, käytetään jokien nimiä: Pelymjoen *kum mantšit*, Sygvajoen *kum mantšit* ja Tahyjoen *kum mantšit*. Paikalle saapuneet huutelevat kuka mitäkin, mutta juhla on kaikille yksi ja sama: karhunpeijaiset, *tuuliglap*, karhulle omistettu juhla. Lähelle jokea on pystytetty kota ja sytytetty iso nuotio. Ihmiset seisovat nyt kasvot joelle päin.

– *Saran haap! Kajuk!* [’iso vene’ / ’hyvin iso vene’] -huudot kaikuilivat, ja Iusi-samaani kumisutti taas rumpuaan. Pelymin yläjuoksulta näkyi suuri vene, jossa oli raskas lasti. Pian vene kaarsi ihmisjoukon luo, ja sen riu’uin tuetun tuohikatoksen alta tuli esiin kaksi metsästäjää. Ihmiset piirittivät veneen, josta kovien huutojen säestämänä kiskottiin esiin suuri, pitkäkarvainen karhu.

– Karhunpeijaiset! Se sana sanottiin kolmella murteella: *Tuuliglap!* / *Maa-kol-oojka jeekew!* / *Uuj tan!*

Väki hälisi; huudetaan, nauretaan, tanssitaan ja räiskytellään vettä toistensa päälle. Koko juhlaa ohjasi samaani Iusi. Jumšaniin aika ajoin vilkaisten hän kumarsi karhun edessä maahan asti ja käski kuljettaa sen kotaan. Mansimetsästäjät alkoivat puuhailia karhun parissa. Heillä kaikilla oli tiukkaan palmikoituja, pitkiä lettejä, ja heidän käsissään oli neuloin pisteltyjä mustia kuvioita.

Kodan ympäristössä alettiin kilpailla: kuka olisi voimakkain, kuka nopein ja kuka tarkin ampumaan. Jousipyssyllä ampujat oli valittu. Päällikkyyttä heidän joukossaan piti Jumšan. Hänellä oli kädessään oma jousipyssynsä, ja Tikö tuli perässä kantaen nuolia täynnä olevaa viintä. Jousipyssy kädessään seisoivat myös Ješnek, joka oli ottanut Tikön kiinni hänen paettuaan mansien luota. Paikalle tulleita ilahdutti nuori urho Anemgur. Tikö sai tietää, että juuri Anemgurin isä oli väijynyt ja surmannut tuon kotaan kuljetetun karhun. Uroskarhun.

Maahan iskettiin seiväs, jonka kärjessä oli taidokkaasti tehty orava. Se oli maali. Se oli ihan elävän näköinen. Ensimmäiset terävät nuolet lentää viuhahtelivat. Maali oli kaukana, eivätkä kaikki osuneet siihen. Heidän osaltaan kilpailu oli ohi. Jumšanin nuoli osui keskelle maalia. Ihmiset, joilla ei ollut muuta tehtävää, irrottivat nuolet maalista ja toivat ne vuoroaan odotteleville ampujille. Rajaksi jalan alle pantiin kivi, jota ei saanut ylittää. Anemgur otti askeleen kivistä taaksepäin ja jännitti hitaasti jousensa, mutta ei vielä ampunut vaan kääntyi Jumšanin puoleen.

– Jumšan, et ole vielä ilmoittanut, kuinka palkitset voittajan.

– Hän tulee saamaan kultakahvaisen puukon ja kultakoristeisen tupen.

– Siitä kannattaakin kilpailla, nyökkäsi Anemgur ja jännitti jousensa uudestaan.

Kuten Jumšanin niin hänenkin terävä nuolensa osui aivan keskelle maalia. Asykan poika lähetti Tikön hakemaan kodasta mainitsemansa kultakahvaisen puukon. Tikö oli nähnyt useasti tuon puukon ja jopa pidellyt sitä kädessään. Se oli todella komea. Kauan sitä ei voinut pidellä, sillä se ikään kuin poltteli käsiä. Puukossa oli hämmästyttävän selkeä kuviointi, ja käännettäessä se välkehti hennosti. Tikö toi puukon Jumšanille. Nuori johtaja katsoi häneen karsaasti ja ärjäisi suuttuneena:

– Älä pane sitä puukkoa paljaalle maalle. Siellä on vesikon nahka. Hae se!

Tikön oli juostava uudelleen kodalle. Vesikon nahka levitettiin maahan ja nahan päälle asetettiin tupessaan oleva puukko. Oli se kyllä komea!

Kilpailmassa oli enää muutama ampuja: Jumšan, Anemgur, Ješnek ja vielä kaksi kaukaa tullutta mansia, joiden murteella 'karhunpeijaiset' sanottiin *maa-kol-oojka jeekew* ja *uu j tan*, ei niin kuin täällä *tuuliglap*. He eivät olleet täkäläisiä. Jälleen Anemgur oli äänessä.

– Jumšan, kokeilkoon Vähä-Permin poikakin ampua. Mikä sen nimi nyt olikaan?

– Hän on Tikö.

– Yrittäköön hänkin. Onhan *tuuliglap* karhun juhla. Tänään kaikki on mahdollista. Toorum-jumala ei vihastu meille, jos omistamme koko juhlan karhulle, hänen maan päällä olleelle pojalleen. Vai mitä?

– Tehdään, kuten sanot...

– Käske antaa jousipyssy Vähä-Permin syrjäänille, *saran kumille*. Luulenpa, ettei hän vaikuta keskinäiseen kilpailuumme. Vai pelkäätkö, Jumšan?

Jumšan yskäisi vähän ja ojensi sitten vapautuneen jousipyssyn Tikölle, tosin hyvin vastahakoisesti. Ettei kuitenkaan päästäisi sanomaan, että hän pelkää. Ja tuossa tuo metsästäjä Again poika vielä pullistelee. Rehentelee vallan. Onhan juuri hänen isänsä kaatanut karhun.

– Vot, tämä on niin meidän reippaan Jumšanin tapaista, kehui liukaskielinen Anemgur Jumšania ja käski Tiköä:

– Ammu!

Tikön sydän alkoi pomppia. Hän piti taas käsissään jousipyssyä, ei mitä tahansa pyssyä, vaan Asykan pojan ojentamaa. Jousipyssy vaikutti hyvältä. Umpimähkään Tikö veti viinestä nuolen ja kävi sellaiseen asentoon, johon hän oli tavannut asettua aina, kun ampui jousipyssyllä. Maali oli kaukana, mutta osumisetäisyydellä. Ympäriällä nauraa hohotettiin. Joku heitti kivenmurikan häntä kohti, mutta Jumšan loi julman katseen ihmisiin, ja pilkanteko loppui alkuunsa. Joskaan puhe ja nauru eivät lakanneet.

– Ammu nyt! Jumšan tiuskaisi Tikölle.

Tikö katsoo maaliin. Hänen silmiensä eteen piirtyy Jemdinin kaupungin laidan mänty ja sen haaraan ripustettu oma maali. Siellä hän tapasi käydä Tšangyr-koiransa kanssa. Hän oli tahtonut tulla Jemdinin kuuluisimmaksi jousipyssyllä ampujaksi. Siitä ei tullut mitään, kun hän joutui mansien käsiin, ja nyt ne pompottelevat häntä miten sattuu. Heitellään jopa kivillä, ja uskallapas sanoa vastaan. Tikö sydän rauhoittui vähän. Nyt oli näytettävä kykynsä... Hän siristi silmiään, jännitti jousen, ei liikaa, mutta riittävästi, ja päästi irti nuolesta. Terävä nuoli suhahti äänekkäästi maaliin. Ihmiset hälisivät: viiden jäljellä olevan ryhmään lisättiin kuudes, ja se on syrjääni. Jumšanin orja, apulainen. Miten tällainen muutos on tulkittava?

Kilpailut jatkuivat. Kaikki kuusi ampuivat maalia kohti, ja kaikki kuusi osuivat siihen. Kukaan ei keskeyttänyt. Kenenkään ei tarvinnut poistua nolona katsojien joukkoon. Päätettiin yksimielisesti, että kilpailua vaikeutetaan. Ampuma-alueen päässä, lähellä Pelymjokea on kodan suuruinen kivi. Sovittiin, että seiväs ja siinä oleva oravamaali siirretään kiven taa. Sitä ei iskettäisi kiinni maahan, vaan ihminen pitelisi sitä. Tulee tuplasti vaikeampaa: maali on kauempana ja ihmisen kädessä. Se siis liikkuisi, ei seisoisi tukevasti maassa.

Kaksi muualta tullutta mansia ampuivat osumatta maaliin. He vetäytyivät sivuun kultakahvaista puukkoa haikeasti silmäillen. Mikä ylpeilyn aihe se olisikaan ollut: Jumšanin kädestä saatu komeasti kuvioitu arvopuukko. Toisilta ampuminen onnistui. Jäljellä olivat nyt Jumšan, Ješnek, Anemgur ja Tikö. Kilpailua vaikeutettiin vieläkin. Jostain löytyi koiran nahasta ommeltu reuhkahattu. Se vanha ja kulahtanut päähine kiidätettiin maalipaikalle. Kiven takana seisoja heilutteli keppiä, jonka nenässä reuhka keikkui ylös alas, ja siihen piti ehtiä osumaan. Siinäpä haastetta kerrakseen!

Jumšan jännitti jousensa. Viivyttellä ei voi sen pienen hetken aikana, kun maaliksi pantu reuhkahattu kieppuilee ilmassa. Jumšan osui siihen. Valppaasti hän katseli ympärilleen ja otti pari askelta sivuun. Anemgur jännitti jousensa. Maali keikahti ylös ja putosi alas metsästäjän pojan nuolen osuessa siihen. Ješnek ei onnistunut. Hänen nuolensa myöhästyi hieman ja suhahti vähän maalin ylitse. Kasvot synkkinä hän laahusti seisovan ihmisjoukon suuntaan.

– Siitäs sait, kun paetessani otin minut kiinni, Tikö tuumasi jostain syystä.

Näin hän tuli ajatelleeksi vasten tahtoaan siirtyessään Ješnekin paikalle. Heiluvan maalin hän oli itsekin rakennellut Jemdinissä: ripustanut männyn haaraan ohuen nuoran ja kiinnittänyt sen päähän laudankappaleen, jonka molemmille puolille hän oli piirtänyt metsäneläimen. Annettuaan maalille vauhtia hän juoksi etemmäs ja yritti osua sinne tänne heilahtelevaan laudanpätkään. Silloin sopivaa ampumishetkeä sai haeskella useammankin kerran, sai tähdätä rauhassa ja ampua, kun oikea aika koitti.

Mutta nyt hänelle annetaan vain hetki: maali heilahtaa ja putoaa jo ennen kuin silmä ehtii räpsähtää. Kauan se ei heiluskele silmien edessä. Se putoaa ja siinä se, ja itsekin putoat pelistä. Kaikki odottavatkin juuri sitä. Tiköä ei kannustanut yksikään ihminen. Kaikki ovat katsomassa, ovat jopa kaadetun karhun unohtaneet. Enemmistö on Jumšanin puolella, ehkä myös Anemgurin. Mutta Tikön puolella ei ole kukaan.

– Komin jumalat, isoäiti ja Ivö Tšud -ukko, auttakaa! Tikö rukoili.

Hänen katseensa on nauliintunut ison kiven yläpuolelle. Mitä nyt merkitsisi vesikko, soopeli tai kettu! Ei yhtään mitään! Komeintakin turkiseläintä arvokkaampi oli tuo seulaksi ammuttu reuhkahattu. Tikö ei näe vielä maalia, mutta hän on jo sielullaan yhteydessä siihen. Nyt ei saa möhliä. Joskus toisten, mutta ei nyt... ei nyt... ei nyt...

Sitten ilmaan lennähti koirannahkareuhkana, jota ei voinut enää suurin surminkaan kutsua hatuksi. Se toimii nyt maalina. Ja nyt se putoaa ihan heti... Aivan kuin joku olisi ohjannut Tikön käsiä. Maali lentää ylös, ja alkaessaan pudota se pysähtyy hetkeksi, ei siis lennä ylös eikä putoa alas. Siispä täytyy ottaa ja tähdätä vähän

alemmas, jotta nuoli ja maali kohtaisivat. Sitten nuoli jo lentää suhahtikin sormien pihtiotteesta. Se osui maaliin. Maali lennähti kauas kivenjätkäleen taa. Tikö ihan valahti voimattomaksi. Hän katsoi ympärilleen. Mansit tuijottivat silmät tapillaan. Tuli korvin kuultava hiljaisuus. Sitten puhkesi puheenhälinä, alettiin huutaa kilpaa ja huitoa käsillä. Jumšan lähestyi.

– Sinä osui hyvin.

Tiköä värisytti. Hän ei tiennyt, mitä vastata. Laskettuaan jousipyssyn kultakahvaisen puukon viereen hän vetäytyi kauemmas. Kilpaileminen sai nyt riittää. Hän ei tarvitse enää mitään. Tämä riittää. Mutta Anemgur ei asetu millään. Hän yllyttää jatkamaan.

– Jumšan! Älä nyt suutu, mutta komeaa puukkoa me emme voi jakaa kolmeen osaan. Kilpailu täytyy viedä loppuun asti. Asykan poika mulkaisi häntä, mutta ei sanonut mitään. Ympärillä seisova väki nyökytti myöntävästi: kilpailu on käytävä loppuun.

Ympärillä hälistiin, ja kuka ehdottaa mitäkin. Lopulta päätettiin, että terävien nuolien repimä hattuvainaja lennätetään korkealle ilmaan, ja kaikki kolme ampuvat yhtäaikaan oman – ennalta merkityn nuolensa. Ješnek ryhtyi heittämään maalia. Hän työnsi hattureuhkaan pikku kiviä, jotta se lentäisi ylemmäs. Ennen kuin kilpailu alkoi hän tuli Tikön luo ja työnsi salaa nyrkinsä Tikön nenän alle ja sanoi ikään kuin jonnekin sivuun:

– Ruhtinas Jumšan on ollut aina tarkin ampuja. Ja niin tulee olemaan nytkin... siis tietysti, jos haluat pysyä elossa. Ymmärsitkö? Painapa tämä mieleesi, syrjääni, muistutti Ješnek, lähti aukiolla olevan ison kiven taa ja piiloutui.

Tikön katse seurasi häntä. Hän on aivan ilmetty isänsä, joka hänkään ei ollut tottunut elämään toisten älyn varassa eikä pelkäämään ketään. Tosin nyt on kyseessä hengen vaarantaminen. Entäs sitten?

– Ehkä sinä olet syntynytkin juuri tämän hetken vuoksi, jemdiniläinen Turöbin Jarašin poika Tikö, totesi Tikö itseksensä.

Jumšan katsoi kivelle päin. Hän ei kääntynyt Tiköä kohti. Omat huolet näyttivät kihisevän hänen päässään. Anemgur tapaili jotain mansilaista laulua. Hän ilmaisi avoimesti, että hänelle oli aivan yhdentekevää, mitä nyt tapahtuisi. Anemgurille riitti se, että hän oli ollut yksi osujista. Jos hän tavoittelisi enemmän, siitä ei hänelle itselleen hyvää seuraisi. Miksi hänen olisi oltava parempi kuin Jumšan? Ei tarvitse olla. Täytyy osata lopettaa ajoissa.

Kaikilla kolmella oli jousipyssy kädessään. Jokainen otti nuolen. Pyssy oli vasemmassa kädessä ja nuoli oikeassa. Etsittiin mukava haara-asento. Ja valmista tuli. Monien kymmenien huutojen säestyksellä reuhkahattu, johon oli saatu lisäpainoa kivillä, heilahti ylös. Ješnek heitti sitä muutaman kerran sen aina pudottua. Kolme nuolta lentää suhahti yhtäaikaan kohti koirannahkaista reuhkanaa...

Maalista irrotettiin vain yksi nuoli ja se oli Tikön. Jumšan ei edes katsonut häneen, nosti vain maasta kultakahvaisen puukon vesikon nahkoineen, tunki sen Tikön käteen ja osoitti sormellaan, että häipyköön nyt heti täältä. Niin Tikö tekikin. Mutta puukon ja vesikon nahkan hän vei Jumšanin kotaan. Sitten hän ryhtyi arkisiin

puuhiinsa pikku kodassaan. Siellä oli viimeistelyä odottelemassa suola-astioita, lusikoita ja hierimiä, kaikki täkäläisille mansinaisille tarkoitettuja.

Jumšan tulla syöksähti sisään kädessään vesikonnahkakäärö. Sen hän heitti Tikön jalkoihin.

– Tämä on sinun. Niinhän oli sovittu. Minä en syö sanojani. Ja nyt jätä jo nuo hierimesi! Urai-Paulissa on *tuuliglap*, karhunpeijaiset. Tänään sankareita ovat Iusi-samaani ja Anemgurin isä Agai. Kaikkien tulee olla heidän seurassaan. Aivan kaikkien. Jumšan lähti kodasta ja Tikö asteli ääneti hänen perässään.

MANSIT JUHLIVAT

Kaikkiaan viisi yötä juhlittiin Urai-Paulissa karhunpeijaisia. Illasta aamuun syötiin, juotiin, tanssittiin ja laulettiin. Täysi purnukka humalluttavaa hunajaolutta kiersi kädestä käteen. Suurella nuotiolla mustassa padassa porisi poronlihaa. Kalaa oli raakana, keitettynä ja paistettuna. Sitä leikataan ja otetaan sormin ja kuumaa kala-lientä juodaan korkeareunaisista astioista. Kallista suolaa oli säästely kauan, mutta nyt sitä lisätään ruokiin reilusti. Ja sehän alkaa janottaa. Väki riehaantuu: kun on juhlat, pitää juhlia, ja juoman on oltava juovuttavaa ja ruuan suolaista. Siellä täällä mansinaiset juoda hörppivät suuta polttavaa, makeaa pakurikäpājuomaa.

Viisi yötä kaikuivat surulliset ja iloiset, loppumattoman pitkät laulut. Hauskanpitoa ja tanssia riitti, ja sitten muisteltiin sukulaisia: joku heistä oli kaatunut taistelussa, joku hukunut, jonkun oli karhu raadellut ja joku oli noin vain kadonnut jäljettömiin äärettömissä metsissä. Sureksitaan, rauhoitutaan ja taas aletaan juhlia. Minkäs sille voi, elämä on niin arvaamatonta – sekoitus hyvää ja pahaa.

Juhla oli omistettu karhulle, mutta karhun nimeä ei kukaan tohdi lausua. Jopa Anemgurin isä, onnekas metsästäjä, toisteli useita kertoja kaikkien nähden:

– Älä ole minulle vihainen, pitkäkarvainen ukko. En minä sinua halunnut pyydystää, mutta niin vain kävi. Älä ole vihainen...

Hän teki syviä kumarruksia maahan saakka. Kaikkein kuuluisimmat metsästäjät saivat nylkeä karhun nahkan. He kaikki olivat pitkähiuksisia. Tikö sai myöhemmin kuulla, että pitkää tukkaansa mansit eivät katkaise, sillä ihmisen sielu asuu hiuksissa, ja että se auttaa taistellessa ja varjelee noitujilta.

Kaadettu karhu on melkoisen suuri.

– Jos tuollaisen karhun kohtaisi, pelkkä sen murina jo jähmettäisi. Yhdessä silmänräpäyksessä se rusentaisi, Tikö tuumasi.

Hän huomasi, että jousipyssykisojen jälkeen häntä osoiteltiin sormella, mutta kukaan ei koskenut suoraan. Jumšanin voittaneena hän ikään kuin kasvoi mansien silmissä ja hänestä tuli arvostetumpi.

Karhunliha oli laitettu kiehumaan patoihin, mutta sydän, kun siihen oli ensin tehty merkkejä puukolla, keitettiin erillään. Jumšan maistoi sitä vähän ja sitten Urai-Paulin metsästäjät. Kun sydän oli saanut tarpeelliset merkkinsä, karhu ei enää palannut

henkiin, ja sydäntä maistellessa karhun voima siirtyy ihmiseen.

– Kaadetun karhun kielellä ei ole arvoa Jemdinissä, mutta sydän sielläkin saa omat merkkinsä samalla tavoin, oivalsi Tikö taas.

Täkäläisten uskomuksen mukaan karhu oli joskus hyvin kauan sitten ollut ihminen ja asunut taivaassa, mutta Toorum-jumala oli jostain syystä suuttunut ja lähettänyt sen maan päälle ja muuttanut karhuksi.

Nuotioiden ympärillä monet tanssivat peitettyään ensin kasvonsa huiveilla ja rei'itetyillä tuohenkappaleilla. He uskoivat, että karhun sielu oli vielä elossa. Jos se huomaisi sinut joskus metsässä, se tuntisi ja silloin et enää kotiisi palaisi. Joka yö saattoi nähdä jonkin uuden näytöksen: tanssein esitettiin, kuinka karhu syö vadelmia ja menee sitten veteen, kuinka metsästäjät pyytävät hirveä ja kuinka he suojelevat poroja susilta, kuinka jäljittävät ovelaa kettua tai lipuvat veneellä ja tuulastavat isoja kaloja atraimella. Mitä ei olisi esitetty! Innoissaan ihmiset pärskyttelivät vettä toistensa päälle.

Viidennen yön loppupuolella juhla päättyi ja väki hajaantui kukin omaan kotaansa. Karhunlihaa oli jokainen halukas saanut maistella. Kaikki, viimeistä murua myöten syödä ahnehdittiin. Aamurusko tulla pilkahti esiin, ja päivä koittaa taas riemukkaan yön jälkeen. Mitähän se tuo mukanaan? Turhaan ei karhunpeijaisia ollut järjestetty: juhliessaan ihmiset saivat vähän rentoutua. Uusi päivä tuo mukanaan uusia, ties millaisia tehtäviä. Jollei heti huomenna, niin pian kuitenkin on jotain tapahtuva. Sen jokainen tunsu sisimmässään.

ASYKAN LAHJA POJALLEEN

Oli syyskuu, joka kutsuttiin mansiksi nimellä *sukyr eetpos*, jemdiniläisittäin se oli *kötš*, jäniskuu. Tähän aikaan mansit juhlivat omaa uutta vuottaan. Eräänä viileänä aamuna Asyka saapui odottamatta Urai-Pauliin Sosvan jokihaarassa koottujen, mitään pelkäämättömien urhojensa kanssa. Hänen tulonsa oli monille yllätys, vaan Jumšan kyllä tiesi siitä. Hän oli kiivennyt useasti korkealle kummulle tähyilläkseen sinervää taivaanrantaa, eikö isää ja hänen joukkoaan jo näkyisi.

Oikeana kätenä Asykalla oli Ajurt, joka tunnettiin molemmilla puolilla Uralia terävä-älyisyydestään ja hyvästä onnestaan. Ajurt oli juuri se mies, joka yöllisellä hyökkäyksellään oli antanut Jemdinissä manseille mahdollisuuden siirtää silloinen taistelu kaupungin taa. Nyt mansisudet olivat menneet suoraan Tšimgi-Turaan, tataarien Tjumenin kaanikunnan pääkaupunkiin. Tjumenin kaanikunta oli pysynyt erillään Siperian kaanikunnasta, ja se pyrki omin voimin laajenemaan länteen ja luoteeseen. Mutta sen tiellä seisoa pönötti viekas Asyka, joka oli jo pieksänytkin tataareja. Viime ajat Tšimgi-Tura on ollut valmiina työntymään Pelymjoelle saakka ja saartamaan Asykan Sosvan haaraan. Kyyhöttäköön hän siten siellä jyrsimässä jäistä poronluuta. Tjumenin kaanikunnalla on kuitenkin vielä yksi vastus. Asyka ei kunnioittanut tataarien kauaskantoisia pyrkimyksiä. Hän nimittäin valmistautui itse oikomaan rauhaisan elämän vuoksi kangistuneita raajojaan ja mätkimään taas tataareja. Tapahtukoon se juuri uuden vuoden alkaessa. Se olisi hyvä merkki.

Tura- ja Tavdajokien välissä oli monta tataarien asuinpaikkaa, mutta Tšimgi-Tura oli arvostetuin kaupunki, heidän pääkaupunkinsa. Sen valloittaminen saisi kaanikunnan hajalle koko laajuudeltaan. Sovittiin, että veriseen taisteluun ei ryhdytä, kaupunki on vain pelästytettävä suunniltaan ja tultava takaisin. Keskusteluista selvisi, että suuri jumala Toorum ja Soorni Naaj eivät olleet unohtaneet Asykan urhoja. Kaikki olivat palanneet ehjinä. Se, mikä ei ollut onnistunut Jemdinissä, onnistui Tšimgi-Turassa.

Jalkaväkenä liikkuvat tataarit, joilla oli vaaleat huopahatut, eivät olleet odottaneet manseja kaupunkiin yön aikana. He ryntäilivät käyrine sapeleineen miten sattuu ja huutaa mellastivat lisäten sillä tavoin unisen väen hämmennystä. Ilmeisesti kaani Atai oli antanut ankaran määräyksen keihästää kaupunkiin tunkeutuneet mansit sekä ne, jotka olivat päästäneet nuo raa'an lihan syöjät tuohon Tjumenin kaanikunnan pääkaupunkiin. Atai-kaanille olisi ollut mieluisa näky, jos hänen vastustajansa olisivat joutuneet terävien keihäiden lävistäminä ihmisjoukon töllisteltäviksi. Mutta levottomat mansit pystyivät pakenemaan aivan nenän edestä.

Tšimgi-Turassa käyneet mansit eivät tulleet Pelymin haaraan tyhjin käsin. He olivat poimineet mukaansa taisteluvälineitä sekä kultaa, hopeaa ja monivärisinä säihkyviä jalokiviä. Jumšanille hänen isänsä antoi lahjaksi tataareilta ryöstämänsä kevyen, välkähtelevän miekan, lyhytvartisen kirveen ja teräsvahvisteisen, kevyen ja kauas kantavan jousipyssyn ja muutakin.

No, nousiko Jumšanin mieliala näistä lahjoista? Saihan hän isältään kauniisti kuvioidussa tupessa olevan kultakahvaisen puukonkin. Juuri sellaisen, jonka hän, Asykan poika, oli heittänyt Tikölle jalkoihin. Puukot, Jumšanin ja hänen apurinsa, Vähä-Permin pojan, olivat samanlaisia. Samanlaisia kyllä, mutta eivät ne olleet päätyneet heidän käteensä samalla tavalla... Niin, Jumšan se piti kovasti puukoista, jotka oli upeasti koristeltuja.

URAI-PAULISSA ON TALVI

Sitten aivan huomaamattoman nopeasti oli tullut talvi. Koillisesta lipui raskaita, tummia pilviä, jotka ikään kuin jumiutuivat Uralin huipuille, kääntyivät sitten takaisin ja pudottivat lumikuorman Urai-Paulin asukkaiden niskaan. Pelymjoen rannat saivat valkean peitteen ja jäätyivät nopeasti, ja joelle muodostui jäälauttoja. Sitten tulivat paukkupakkaset. Ne takoivat jokea kevääseen asti. Oli pukeuduttava kunnolla ja lämmitettävä pystytakkoja taukoamatta. Tikölle tyrkättiin eteen kulunut turkistakki ja vasannahkasta ommeltu hyvin pitkäreuhkainen hattu, joka olisi kelvannut vain ampumamaaliksi, sekä vanhat poronahkajalkineet. Sopihan niissä elellä, jos elämäksi voi nimittää yksitoikkoisia vuorokausia mansien joukossa.

Asyka lähti urhoineen taas Sosvan suuntaan. Tälläkin kertaa hän jätti Jumšanin Urai-Pauliin – kesän alkuun saakka, niin hän oli sanonut. Ja sitten... Mitä sitten seuraisi, sitä ei Jumšan tietenkään paljastanut kenellekään. Hän vain leikitteli hymyssä suin uudella kultakahvaisella puukollaan. Muutaman kerran Asykan poika kävi metsällä ja otti mukaansa Tikönkin, muiden ohessa. Tikö näytti jälleen, että hän oli tarkka

ampuja ja taitava metsästäjä. Jonkin ajan kuluttua Jumšan liittikin hänet omien vartijoidensa joukkoon, mistä Ješnek sai aiheen vihata vielä enemmän Tiköä. Pakkasten tultua Jumšan muutti *maanj koliin*, maapirttiin ja vitsaili Tikölle:

- Alamme asua yhdessä *Ilta*-maahisten kanssa.
- Keitä ne ovat? Tikö hämmästeli.
- Ilta-maahisetko? Ne ovat maanalaisia pikkuisia ukkoja.
- Haltioitako?
- Ehkä ne teillä ovat haltioita, mutta meillä Ilta-maahisia. Niiden kanssa on oltava sovussa ja annettava lahjoja, jotteivät ne vihastuisi vieretysten asumisesta. Sellaista kerrotaan Ilta-maahisista.

Tikö lämmitti pystytakkaa öin ja päivin. Sen puuhan hän osasi, eikä Jumšanilla ollutkaan koskaan valittamista. Tikön makuupaikaksi ruhtinaan poika oli osoittanut ovensuun. Itse hän nukkui peremmällä, porontaljoilla eristetyssä makuusopessa, joka oli pystytakan vieressä. Pystytakan savu meni kaikki ulos, ja maapirtissä saattoi istuskella myös silloin, kun sitä lämmitettiin.

– Tällainen uunihan syntyisi helposti Jemdinissäkin, Tikö totesi hämmästellen. – Ei siihen Keltši Jur -ukkoa tarvittaisi.

Tikön arkihuolia olivat polttopuut ja vesi. Päivällä Jumšan kierteli Urai-Paulissa, jossa hänestä huolehdittiin hyvin. Mutta ei Tikökään tarvinnut nälissään olla. Hän sai annoksensa isosta kodasta, jossa ruokaa valmistettiin. Tietenkin hänen oli syötävä viimeisenä ja vain tähteitä. Ahkera Tikö autteli päivittäin ruoanlaittajia. Mansiniaisille hän oli jo melkein omaa väkeä.

– Millaisia lahjoja Ilta-maahisille tavataan antaa, Jumšan-ruhtinas? tiedusteli Tikö eräänä iltana, kun Jumšan loikoili makuupaikassaan lämpöä hehkuvan pystytakan kyljessä.

Jumšan ei ihmetellyt kysymystä.

– Urai-Paulin takana on korkea koivu. Se kasvaa kummulla. Sieltä näkyy kauas. Koivun lähelle on kaivettava kuoppa, heitettävä sinne rautakolikko ja täytettävä kuoppa taas mullalla. Maahinen heltyy, ja rinnakkain asuminen sujuu mukavasti.

– Nyt maa on lumipeitteen alla, jäässä...

– Niin on. Talvella tehdään toisin. On keitettävä vettä pystytakassa ja heitettävä rautakolikko veteen. Veden jäähtyttyä se raha otetaan ja sujautetaan maalattian kuoppaan.

– Heh, tässä! huikkasi Jumšan ja heitti Tikölle muutaman kuparilantin. – Nämä ovat tataarien rahaa. Raha on heidän kielellään *tenga*. No, kyllä nämäkin käy.

Sitten hän hiljeni ja käski myös Tikön olla hiljaa. Pian alkoi kuulua kova kuorsaus.

Jo aamusta Tikö laittoi vedessä keittämänsä rahan maalattiaan kaivettuun kuoppaan. Hyvää hän sitten odotti Ilta-maahisiltakin. Ja kyllä maapirtissä on haltia, sen Tikö oli huomannut. Kerran iltamyöhällä hän oli kävellyt maapirtin suuntaan oksin merkittyä polkua pitkin. Siivouspuuha ruokailukodassa oli venähtänyt, ja oli jo pimeää, ja kuukin oli piilossa pilven takana. Tuuli ulvoi ilkeästi, tuprutti kuivaa lunta, heitti sitä kasvoille ja yritti häivyttää polun piiloon. Tikö pysytteli viehkotulla reitillä, mutta oli silti upota lumeen. Lähellä maapirttiä tuulenpuuska yritti heittää hänet nurin,

mutta hän upposikin vyötäröä myöten hankeen. Polku katosi jalkain alta. Myräkästä nousut lumiryöppy kiertyi valkoiseksi patsaaksi ja paiskautui oveen. Hetken päästä ovi lennähti selkoselälleen. Ja pamahti taas kiinni...

Näky ihmetytti Tiköä. Säppi, kääntyvä puukalikka, on auki. Jumšanin täytyy olla sisällä. Tikö astui sisään. Siellä oli pimeää ja viileää. Pystytakka oli alkanut sammua. Ketään ei näy. Hän etsi kädellä tunnustellen tuohenkäppyrän, repi sen pieniksi suikaleiksi ja työnsi suikaleet kekäleiden sekaan. Lastuja lisätessään hän huomasi käsiensä tärisevän. Tikö ei pitänyt itseään pelkurina, mutta kyllä siinä vieressä vaikutti näkymätön voima, mansien haltia. Selvästikin se vastusti kaukaa tullutta Tiköä. Tiedä sitten, miten haltia alkaisi vastedes käyttäytyä. Oven se oli kyllä saanut auki.

Tikö katseli ympärilleen, työnsi päänsä pystytakan pesän suulle ja puhalsi vielä hehkuvia kekäleitä. Tuohisuikaleet käpristyivät ja syttyivät. Tikö valikoi pienempiä puita ja lisäsi pesään. Hän säpsähti odottamatonta ääntä:

– *Ma-ana tältä-a!* [’Mene täältä!’]

Vai kuvitteliko hän? Mutta toisenkin kerran kuului:

– *Ma-ana tältä-a-a-a!*

Ja vielä muutaman kerran toistui sama:

– *Ma-ana! Ma-ana! Ma-ana!* [’Mene!’]

Ääni kuului ikään kuin savuaukosta. Tikö mennä pyyhkäisi ulos. Siellä oli hiljaista, vain koirat haukahtelivat. Ketään ei näkynyt talven pimeydessä. Maapirtistä tuprusi savu. Tuli pystytakassa oli syttynyt.

– Tuuli se vain ulvoo savuaukossa, ja minä pelästyin kuin pikkulapsi, tuumasi Tikö häpeillen. – Tuuli ulvoo, mutta minä kuvittelen ääniä. Tällä tavoin sitä säikkyä vielä omaa varjoaankin. Harakatkin ihan nauravat.

Vielä jonkin aikaa hän kärvisteli pyryssä katsellen eri suuntiin ja tuli sitten takaisin sisälle. Hän asetteli polttopuita pystyasentoon takkaan. Urai-Paulissa lämmitetään sillä tavoin. Tuli räiskyi ja rätisi, ja Tikö kuuli aivan korvansa juuresta:

– *Uu-sem! Uu-sem! Uu-sem!* [’Kuolema!’]

Tikö rohkaisi mielensä ja luikahti lattialta ylös ovelle, mutta törmäsi sisään tulevaan Jumšaniin.

– Mikäs sinun tuli? Täikö puri? kysäisi Jumšan. – Miksi täällä on pimeää?

– No, tuota... olin menossa juuri tarkastamaan takan savuaukkoa, onnistui Tikön sanoa. – Pystytakka tuntuu savuttavan hiukan. Savuaukko lienee täyttynyt lumesta.

– Ulkona on kova pyry, ja tuuli ihan kaataa nurin, sanoi Jumšan sisällä riisuessaan päällysvaatteita. – Tuuli vonkuu, puhuu kuin ihminen. Se on vihainen.

Tikö ei vastannut tähän mitään. Hän sytytti päreen ja rupesi ripustamaan Jumšanin päällysvaatteita naulaan. Hän ei rohjennut katsoa Asykan poikaan, joka oli vaiti ja vain virnuili ovelasti... Ilta-maahinen lakkasi vähitellen häiritsemästä. Välillä kuului savuaukosta vielä ujellusta, mutta Tikö lakkasi huomioimasta ääniä.

– Rahan jo annoin, mitä se vielä vaatii, tuhahti Tikö itsekseen. – En minä ole tänne vapaaehtoisesti tullut. Jos maahisella on suuret voimat, vieköön sitten minut takaisin Jemdiniin. Kiitän kyllä. Mutta jollei se voi viedä, ei sen tarvitse oikutellakaan.

AGAI-SEDÄN SATU

Aika kului hyvin hitaasti. Päivät olivat lyhyitä, mutta yöt hyvin pitkiä. Tuntui, että talvi ei pääty koskaan. Aina vain sataa tupruttaa lunta, ja nipistelevä pakkanen tekee olon toivottomaksi. Nenetsien suunnalta puhaltava pohjoistuuli ei lakkaa puremasta. Yöstä toiseen Urai-Paulin lähistöllä kuului nälkäisten susien ilkeä ulvonta. Niitä tapettiin, mutta loppumaan ei saatu. Susien sanottiin lisääntyneen kovasti. Elämä kulki aina vain latuaan, pysähtymättä.

Karhunpeijaisiin pystytettyä kotaa ei ollut purettu talven tultua, vaan sisälle kodan keskelle tehtiin suurehko pystytakka. Nuoret kävivät kodassa istumassa iltaa ja tarinoimassa. Kerran illansuussa Tikökin pujahti kotaan. Hän seisoskeli tovin ja vetäytyi sitten ääneti kodan sivuseinustalle, jossa oli enemmän tilaa. Kukaan ei kiinnittänyt huomiota hänen tuloonsa. Loimuavan pystytakan ympärillä istuskeli nuoria manseja. He rupattelivat yhtä sun toista ja muistelivat soturien käymistä Tšimgi-Turassa ja tuomisia sieltä. Taistellessa rosvoilu ei ole, muka, varastamista. Sitten oltiin vaiti. Edessä oli uusia matkoja vieraille maille – ja uusia taisteluita. Kodassa istuvista kaikki ovat lähdessä mukaan. Mutta kaikki eivät tulisi takaisin kotiin. Tšimgi-Turassa jumalat olivat auttaneet, mutta muualla – niin – ne saattavat suuttua jostain. Silloin urheiden soturien sielut kimpoavat taivasta kohti ja heidän maanpäällinen elämänsä saa lopun.

Kodassa istuvien nuorten joukossa oli myös metsästäjä Agai, Anemgurin isä. Hän oli keihästännyt monta karhua ja pyydystännyt lukemattomia soopeleita ja ilveksiä. Mitä hän ei olisi nähnyt ja kuullut! Niinpä häntä alettiin houkutelua kertoilemaan sattumuksista tai vanhasta elämästä. Agai siveli karhealla kädellään mustaa lettiään, pisti pystytakkaan muutaman kuivan risun ja alkoi kertoilla. Kehuskella hän ei aikonut. Useasti ennenkin hän oli tarinoinut, mutta yhä saadaan kuulla jotain uutta. – Täytyy kunnioittaa omia jumalia, alkoi metsästäjä Agai kertoa. – He suojelevat meitä näkymättömällä, vahvalla kädellä ja suovat runsaat laitumet poroille, antavat maan suodattamaa puhdasta vettä ja kokoavat kaloille riittävän ravinnon, järjestävät metsästäjän eteen murealihaisia riistalintuja ja arvokasnahkaisia eläimiä. Jos käännyimme pois jumalistamme, nekin kääntyvät pois meistä. Siitä seuraisi *mantšien* kansan loppu, me vähenisimme ja häviäisimme kokonaan. Mutta kuunnelkaahan...

Tikö nökötti loimuavan pystytakan ääressä toisten joukossa ja tarkasteli valppaasti metsästäjä Agaita. Häneen oli jotenkin jo totuttu. Tikö ei tiennyt, että Again satu ei pääty tänään. Sadun lopun hän saa kuulla myöhemmin, mutta ei enää Agailta. Tikö kuunteli korva tarkkana ja toivoi, että satu jatkuisi ja takan loimu viihdyttäisi aina vain ja että pakkassää pysyisi jossain kaukana kodan takana. Ikätoveriensä joukossa myhäili itseksensä myös Anemgur isäänsä kuunnellen. Taatusti hän oli kuullut sadun monta kertaa, mutta toisten seurassa istuessa vanha satukin avautuu uudelleen.

– No, kuunnelkaapa, kehotti Agai.

Olipa kerran Kondajoen yläjuoksulla suuri johtaja nimeltään Nimjan. Sikäläiset metsät olivat täynnä arvokasnahkaisia eläimiä ja joet maukkaita, rasvaisia kaloja.

Metsällä ja kalassa käytiin paljon. Saalista riitti koko vuodeksi niin hänelle itselleen kuin sikäläisille asukkaillekin ja vieläpä hankintoihin. Kaukomailta tuotiin kauniita astioita, ihmeellisissä väreissä kimaltelevia, häikäisevän kirkkaista kivistä tehtyjä helminauhoja, kalliita vaatteita ja tietysti *jeemtan*-miekkoja [’teräsmiekköjä’] ja paljon muuta. Kondan jokihaarassa elettiin oikein hyvin.

Nimjan itse oli ollut viisas johtaja. Kauas oli kiirinyt tieto hänen vahvuudestaan ja komeudestaan. Mutta vähän oli niitä, jotka tiesivät Nimjanin kätkemän salaisuuden. Ehkä vain kaikkein läheisimmät tiesivät sen, että hänen otsassaan tuikki tähti ja niskassaan loisti kuu. Kondan jokihaaran asukkaat eivät tätä tienneet, sillä Nimjan piti aina soopelinnahkaista päähinettä. Hän pelkäsi väen joutuvan hämilleen.

Elettiin ilman murheita. Sitten Nimjanin maille ryhtyi tungeksimaan omavaltaisia venäläisjoukkoja. Ne alkoivat ryöstellä, mitä tielle osui, ensiksi tietysti arvokkaita nahkoja. Venäjänmaalta tulleet kumarsivat omaa Jumalaansa, eivätkä kunnioittaneet ollenkaan täkäläisiä jumalia. Nimjan suuttui vanhoille jumalille, koska nämä eivät kyenneet suojelemaan tulijoilta, ei maata, ei ihmisiä – eikä myöskään itseään. Venäläiset häpäisivät kaikin tavoin Kondan jokihaaran asukkaiden jumalia. Tästä huolimatta salama ei iskenyt venäläisiin, eivätkä he saaneet pienintäkään ruhjetta. Silloin Nimjan sai ajatuksen: hän ottaa vastaan uuden uskon ja että kastakoon hänet siihen, ei kuka tahansa, vaan itse venäläinen ruhtinas. Mutta kukapa hänet nyt maksutta kastaisi!

Nimjan oli ollut hyvä metsästäjä. Kerran kuljettuaan kauan hän oli huomannut jossain synkän metsän keskellä ketun pesän, jossa oli pentuja. Yhden ketunpennun turkki näytti välkkyvän kultasätein niin kirkkaasti, että silmiä häikäisi. Sen Nimjan pyydysti. Itse hän uskoi, että venäläisten Jumala oli auttanut häntä pyydystämään tuon kultavälkkeisen pennun. Siksi hän halusi viedä sen Venäjänmaalle. Ja niin hän lähti matkaan kalliine lahjoineen.

Kului kuukausi, toinen ja kolmantena hän saapui venäläisen ruhtinaan asuinpaikkaan. Se oli hiotuista valkoisista kivistä rakennettu suuren suuri, valoisa ja sileäpintainen rakennus, jonka sisäkatto oli niin korkealla pään yläpuolella, että *hareilla*, poron ohjastusriu'ulla, ei sinne ylettyisi. Vartiomiehet, jotka puristivat lujasti pitkävartista sotakirvestä, pertuskaa, kourassaan, ilmoittivat venäläisruhtinaalle mansijohtajan saapuneen ja tahtovan tapaamista. Meitä *mantšejahan* kutsutaan kaikkialla nimellä mansi.

– No, tulkoon sisään.

Nimjan astui sisään, kumarsi ruhtinaan edessä maahan saakka, mutta ei riisunut päähinettään. Ruhtinas polkaisi jalkaa:

– Kuka sinä olet ja mistä olet tullut, mille asialle ja miksi et riisu päähinettäsi? Minun edessäni jokainen riisuu.

Nimjan vastasi näin:

– Minä olen mansien johtaja, meidän kielellämme *mantšien*. Tulin luoksesi asialle, mutta päähinettä en ota pois, jotta en pelästyttäisi sinua.

– En ole pelkuri, ruhtinas vastaa. – Voit riisua päähineesi. Minua älä pelkää.

Nämä sanat kuultuaan Nimjan otti päähineen käteensä, ja samalla ruhtinaan suureen majaan tuli hyvin valoisaa. Ruhtinas ymmärsi, että tämä mies ei ole kuka tahansa. Hän on hyvin erikoinen, toista tällaista ei ole ehken koko maailmassa. Ruhtinaasta tuli leppeämpi. Hän kestitti Nimjania mitä maukkaimmilla pöydänantimilla. Sitten hän tiedusteli miehen asiaa.

– Minä olen 35-vuotias, vastasi Nimjan. – Mutta minua ei ole vielä kastettu teidän uskoonne. Haluaisin, että sinä ryhtyisit kummikseni.

– Mikä ettei, vastasi ruhtinas. – Se sopii, ei se ole vaikea asia.

Sitten Nimjan otti käteensä mukanaan tuomansa käärön, avasi sen ja levitti ruhtinaan eteen kultaisena välkkyvän ketunnahkan.

– Tämä on lahja sinulle minulta, sanoi hän ojentaessaan molemmin käsin lahjansa: tuon auki levitetyn nahkan.

Ruhtinas ilahtui kovasti, otti lahjan ja sanoi:

– Mitä haluat vastalahjaksi minulta?

Nimjan oli itse hyvin nokkelaälyinen, ja hän sanoi näin:

– Kolme nyrkin kokoista kultakimpaletta, jos sopii.

– Miksei sopisi, kuuluu vastaus. – Sopii.

Hänen eteensä tuotiin kolme nyrkin kokoista kultakimpaletta. Kultahan on raskasta. Nimjan otti yhden käteensä ja työnsi sen pussiinsa. Mutta jäljellä olevat kaksi hän ojensi takaisin.

– Nämä olkoon lahjana siitä, että minua kestittiin hyvin.

Kas, kuinka nerokas ja ovela hän olikaan ollut.

Venäläinen ruhtinas oli kastanut ja samalla vihkinytkin Nimjanin annettuaan hänelle vaimoksi pajarin sievän tyttären. Häitä oli vietetty iloisesti ja juhlistu muutaman päivän ajan. Sitten Nimjan lähti nuoren vaimonsa kanssa paluumatkalle Uralin taa. Matkalla nuori nainen oli alkanut surra kovasti: koko hänen elämänsä kun näyttäisi nyt kuluvan hyllyvien soiden ääressä, synkkien metsien keskellä, karhujen ja susien seassa. Mitä tällaisesta elämästä tulee? Vaimo asetti itselleen päämäärän: irti on päästävä vaikka miten tuosta miehestä, jota hän oli alkanut vihata. Niinpä sitten kerran hän juottaa Nimjanille jotain myrkyä, ja mieheltä lähtee henki. Vaimo palaa takaisin Venäjänmaalle kertoen, että mies oli sairastunut ja kuollut. Kuollut, mitäs teet. Venäjän Jumala ei siis ollut auttanut Nimjania.

Nimjanin kotonakin oli tapahtunut onnettomuus. Nenetsit ja tataarit olivat saaneet tietää, että hän oli lähtenyt Kondajoen väen parista jonnekin kauas ja kuollut siellä. Tämän kuultuaan he olivat hyökänneet ja ahdistelleet sikäläisiä ihmisiä: kenet tappaen, kenet mukanaan vieden. He olivat myllertäneet kaiken. Mitä oli jäänyt jäljelle, sen olivat sitten Venäjänmaan jokirosvot hajottaneet maan tasalle. Nykyään Kondajoen yläjuoksulla ei asu ketään. Näin käy sille, joka hylkää vanhat jumalansa. Älkää etsikö hyvää jostain kaukaa. *Missä elät, siellä sinua tarvitaan.* Näin tapasivat sanoa meidän muinaiset esi-isämme. Painakaa tämä mieleenne.

Tikö istua kyyhötti toisten takana. Pystytakka oli alkanut jo hiipua. Viileä yö työntyi ulkoa kodan sisään. Tikö ajatteli itseään ja myös manseja. Eivät he kaikki ole ilkeitä:

on heissä hyviäkin ihmisiä. Mutta jokin voima vain sysää manseja jemdiniiläisten ja muidenkin kimppuun. Helppoa ei ole käsittää tässä elämässä yhtään mikään.

Metsästäjä Agai käänteli kuivalla oksalla takan kekäleitä ja oli vaiti. Hänellä ei ollut tapana kulkea vierailta mailla, vaan hän pyydysteli rauhaisasti metsissä, joita oli Urai-Paulin ympärillä. Siihen hän kannusti myös nuorisoa. Nuoret kuuntelivat häntä, mutta toimivat oman päänsä mukaan. He kyllä kunnioittivat Agaita, joka terävä-älyisenä tiesi, milloin, mitä ja mistä on metsästettävä. Metsässä hänelle ei ollut salaisuuksia. Jokaiselle elolliselle on annettu oma ajanjaksonsa. Esimerkiksi: jos muutama vuosi peräjälkeen on saatu hyvin näätä tai kettua, metsästäjä kiiruhtaa jo varoittamaan, että seuraavana vuonna nämä eläimet vähenisivät kovasti. Häntä ei uskota, koska riista oli niin hyvin lisääntynyt. Yhtenä vuonnako saalis vähenisi – höpsis!

Ellellään vähän eteenpäin, ja todellakaan metsästäjä Agai ei ollut höpötellyt joutavia. Näätä oli jonnekin kadonnut. Yötä päivää samaanit kumisuttavat rumpua, mutta turhaan: näätä pysyy poissa, ei edes sen jälkiä näy missään. Jäniskin katosi jonnekin. Jälleen ryhdytään kyselemään Agailta: mitä riistaeläimille on tapahtunut? Metsästäjä vastaa, että jo muinoin esivanhemmat olivat panneet merkille tämän: joka yhdeksäs vuosi vähenee näätien, ilvesten, pöllöjen ja haukkojen määrä kovasti. Nyt on juuri se yhdeksäs vuosi, ja ensi vuodesta niiden määrä alkaisi taas lisääntyä. Kuunnellaan ja voitotellaan, mutta vuosi kuluu ja ihmiset huomaavat, että Again sanat käyvät toteen. Näätiä joutuu ansaan, ja koiran haukuntakin ajaa niitä esiin.

Oli tullut aivan pilkkopimeää. Nuoriso alkoi hajaantua. Myös metsästäjä Agai lähti. – *Pajam ula!* [’Näkemiin!’] sanoi Tikö mansien tavoin pystytakan vierelle jääneille nuorille manseille ja lähti nukkumaan.

– *Pajam ula!* sanoi joku hänen peräänsä.

– Agai-sedän minä ottaisin ehkä asumaan Jemdiniin, Tikö tuumasi jostain syystä, kun hän asteli kohti makuupaikkaansa. – Hän ei ole kuten toiset mansit, hän ei pyri vuodattamaan verta ihmisistä. Anemgur voisi myös tulla asumaan isänsä kanssa. Minä kehuisin heitä kovasti ruhtinas Gorille.

Tiköllä oli hellä sydän. Hän oli ikään kuin unohtanut jo, että mansit olivat tuoneet hänet väkipakolla Uralin taa. Karhunpeiijaisten ja jousipyssykisan jälkeen joku rupesi sanomaan häntä Tikö-urhoksi, mutta useimmille hän oli aina vain se *saran kum*, syrjääni, Vähä-Permistä väkisin tuotu. Muutamat manseista loivat avoimesti epäystävällisiä katseita Tiköön, varsinkin taisteluissa haavoittuneet.

Entä Jumšan? Hän ei pitänyt Tiköä enää lyhyissä ohjaksissa, vaan lähetti metsälle muiden mansien mukana eikä estellyt ulosmenoia illalla. Ei hän kuitenkaan katsonut Tiköä tasaveroiseksi muiden kanssa. Hän saattoi huutaa ja huomautella aivan syyttää suotta. Mutta karhunpeiijaisten jälkeen Jumšan oli alkanut kohdella Tiköä enemmän kaverinaan kuin apurina. Hän aisti Tikössä vertaisensa ihmisen. Sen Tikö oli pannut merkille.

MYRSKYN EDELLÄ

Kevät tuli. Jäät lähtivät ryskien Pelymistä. Muuttolinnut saapuivat. Luonto heräsi ja mieliala nousi. Päivänvalo lisääntyi. Lämpimiä päiviäkin alkoi olla. Jumšan muutti kotaansa ja Tikö sen vieressä olevaan, kulunein taljoin päällystettyyn kotapahaseen. Kesä läheni ja Urai-Pauliin tuli vähitellen paljon väkeä. Sitä tuli poroilla ja vesitse. Tikö ymmärsi jo hyvin mansien puhetta. Urai-Paulin takaa kuului öin ja päivin kalketta, eikä paksu savu lakannut tupruamassa siltä suunnalta. Tikö tiesi, että Urai-Paulin sepät työskentelevät siellä.

– Tietysti heilläkin on oma Bi Kabyr -seppänsä, tuumiskeli Tikö usein.

Jumšanin huolet lisääntyivät. Hän neuvotteli ja puuhaili tulijoiden kanssa. Omaan kotaansa hän tapasi tulla vasta yöllä. Tikön korviin oli kantautunut, että itse Asyka, Jumšanin isä, oli antanut määräyksen takoa pikaisesti enemmän kirveitä, miekkoja, keihäitä, nuolen kärkiä ja teräväpiikkisiä nuijia sekä panssaripaitoja ja kypäriä. Kesä oli käsillä. Vedet tulvivat. Mansien kesken puhuttiin tästä lähtien vain yhdestä asiasta: Asyka on ryhtymässä uuteen suurtaisteluun. Mutta kenen kanssa?

SUUR-PERMIÄ VASTAAN!

Tieto tästä uutisesta kiiri korvasta korvaan pitkin ja poikin Urai-Paulia. Tataarien mailla poikkeaminen tai Jemdinin kimppuun hyökkääminen oli silkkaa leikkiä, jos niitä verrataan tulevaan taisteluun.

Jumšan hyöri soturien joukossa yötä päivää. Tikön työ oli käskyjen mukaista: käy siellä, käy täällä, kerro, kysy, pyydä ja ilmoita... Asyka kokosi kaiken hänen valtansa alla oleva joukkovoiman, siksi lähes koko Urai-Paulin aikuisväen oli jätettävä kotansa joksikin aikaa tai ehkä lopullisesti. Jopa metsästäjä Agaille oli sanottu, että hänenkin oli tällä kertaa varustauduttava pitkälle matkalle. Ikämiehet kunnostivat poronarttoja ja valitsivat vahvoja poroja. Heidän oli määrä kuljettaa ruokavaroja, aseita ja muuta tarvittavaa tavaraa taisteluun menevien soturien perässä.

Ensimmäiset joukot kulkivat Urai-Paulin läpi lounaaseen päin lähes pysähtymättä. Ankara Asyka oli määrännyt jokaiselle matkaan lähtevälle joukolle oman suuntansa ja tehtävänsä sekä sen, milloin ja mihin on saavuttava. Etujoukkojen perään virtasi yötä päivää monenmoista väkeä: jalkamiehiä ja poronartoin liikkuvia, yksittäin ja ryhmissä. Kondajokea myötävirtaan lipui kaikenlaisia veneretkikuntia, ja jos minkälaisia veneitä näkyi: isoja ja pieniä, katettuja ja avonaisia. Mistä suinkin oli saatu koottua väkeä, kaikki he kiiruhtivat nyt sinne, minne harmaatukkainen, jo ikääntynyt, itsepintainen Asyka oli määrännyt. Eräänä aamuna Urai-Paulistakin lähdettiin sitten matkaan. Tikö pysytteli Jumšanin vierellä, kuten oli käsketty. Selkää painoi raskas poronahkareppu. Poronahasta olivat kaikki vaatteetkin: lyhyt nahkapusakka, päähine ja jalkineet. Tikö ei poikennut mitenkään manseista.

Pysähdyksiä tehtiin harvoin. Vain jos uupumus yllätti, saatettiin poiketa jollekin kuivemmalle paikalle. Mutta pian oli nopeajalkainen kuriiri niskassa hoputtamassa taas Asykan nimissä. Ankaraan taisteluun rientävien soturien kesken huhuttiin, että

Asyka oli suorittanut paljon uhrauksia jumalille, ja samaanit olivat ääni käheänä rukoilleet voittoa. Tataariruhtinaat, *mirzat*, jotka halusivat kostaa Tšimgi-Turaan tunkeutumisen, olivat päättäneet antaa Asykalle mahdollisuuden mennä Suur-Permin maille. Tšimgi-Turassa ymmärrettiin, että mansien ja kaanikunnan pyrkimys on nyt sama. Etelä-Uralilta venäläisten maille asti levinnyt Suur-Permi ei herättänyt vihaa vain Asykassa. Tataarit olivat valmiit jopa auttamaan manseja, jotta voisivat lyödä sikäläisen ruhtinas Mikalin, joka oli kääntynyt uskomaan venäläisten Jumalaan. Mitä sitten jatkossa Mikalin kukistamisen jälkeen tapahtuisi, selviäisi siellä.

Ensimmäisiin taisteluihin jouduttiin heti, kun oli saavuttu permiläiskaupunkien lähelle. Mansien tien tukkivat vastaan tulleet Izkarin, Poktšan ja Tšerdinin sotajoukot. Ne olivat määrältään vähäisiä, eivätkä siitä syystä pystyneet pysäyttämään Asykan sotajoukkoa. Mutta kovasti ja taitavasti ne pistivät vastaan. Tikö katsoi ihmetellen ruumiita: kasvot ja vaatetus olivat aivan samanlaiset kuin jemdiniläisillä. – Mitähän tästä seuraa, poika harmitteli itsekseen. – Minähän olen noussut omanlaistani väkeä vastaan. He puolustavat maitaan, eivät he hyökkää manseja vastaan. Päinvastoin: mansit piinaavat Permiä.

Tikön ahdisti – mitä enemmän eteenpäin mennään, sitä enemmän ahdisti. Sinne tänne tuupertuneiden permiläisten lähellä vääntelehti mansejakin. Hekin olisivat voineet jatkaa elämäänsä. Kuka oli noitunut tällaisen määrän ihmisiä ja kuka heitä työntää toistensa kimppuun? Asykako? Onhan hänkin ihminen: kuolee ja lakkaa olemasta. Yllyttääkö näkymätön Toorum todellakin manseja veriseen taisteluun permiläisiä vastaan?

Kulkiessaan Tikö yritti katsoa ylös korkeisiin mäntyihin ja kuunnella metsän ääniä. Mutta laskettuaan katseensa alas hän huomaa taas mansin ja permiläisen makaavan maassa vieretysten. Nyt he eivät voi tehdä toisilleen enää mitään, ei pahaa eikä hyvää. Tikö sai ajatuksen, kauhistuttavan ajatuksen. Tällä tavoinhan hänkin voisi sukeltaa upoksiin vetiseen, vihreään sammalikkoon. Ihan päätä huimasi... Miten se on mahdollista, että mitään ei enää kuuluisi eikä näkyisi? Joet jäisivät virtaamaan, ja aurinko olisi valmis suomaan kultasäteitään yhtä paljon kuin aiemminkin. Ihmisten elämässä ei muuttuisi mikään. Mutta Tiköä ei olisi enää. Ei olisi! Poika ihmetteli: – Voisiko niin käydä? Eikö maa edes vavahtaisi? Eikö taivaskaan pimenisi?

SAAPUMINEN POKTŠAN LAIDALLE

Monien pienten, mutta veristen taistelujen jälkeen mansit saapuivat sitten Poktšan kaupungin tuntumaan. Asyka tiesi, että Mikal asuu juuri tuossa pikkukaupungissa. Se olisi helpompi vallata kuin Tšerdin ja Izkar. Sitten kun permiläisruhtinas olisi voitettu, hyökättäisiin muuallekin. Muutkin paikat oltiin valmiita voittamaan raa'asti yksi kerrallaan.

Poktšan kaupunki oli lähellä Tšerdiniä, Suur-Permin pääkaupunkia. Sinne oli vain yksi majanväli [n. 5 km]. Kaupunki on korkealla kukkulalla ja katselee ylävirrälle päin. Toisella puolella virtaa Kolva, toisella Poktšajoki, jota kutsutaan myös Kemzelkaksi. Se laskee Kolvaan. Poktšan kaupunki on siis niemellä. Niemen kannas

viettää alaspäin ja muuttuu kaupungin takana tiheäksi, vihreäksi rämemetsäksi. Se siintelee kauas. Sitä kautta Asyka oli päättänyt – kourien edes hikoamatta – tuhota Mikalille rakkaan kaupungin.

Jumšan piti Tiköä vierellään. Poika aavisti, että hänenkin on osallistuttava suureen taisteluun. Hän oli saapunut mansien mukana, ja heidän kanssaan hän myös kapuaisi kaupungin kukkulalle. Mutta permiläiset... Tiköstä he eivät tiedä mitään. Varmasti he olivat olleet jo kauan valmiita puolustautumaan ja voittamaan tunkeilevan sotajoukon. Eivätkä he ensi kertaa kohtaa manseja. Ne olivat tuttuja jo aiemmista taisteluista. Se tiedetään, että Asykalta ei olisi mitään hyvää odotettavissa.

Kaupungin viereiset rämemetsät pysäyttivät tulijat. Päivä oli kääntymässä jo illaksi. Jumšan käski mansisusiensa tehdä havuista laavuja ja sytyttää nuotioita. Hän oli sanonut, ettei aamuun mennessä tapahtuisi mitään. Poktšan suunnalle hän lähetti tiedustelijoita. Vasemmalta ja oikealta kuului kirveen kalske. Metsää kaadettiin, puita karsittiin ja katkottiin tasapitkiksi. Mitä siellä puuhataan, sitä Tikö ei tiennyt. Johtajat huusivat, ja ympärillä roihusi nuotioita vierä vieressä. Niitä käskettiin sytyttää yhä enemmän, jotta permiläiset hämmentyisivät niiden määrästä.

Aivan kuin sadetta edeltävä ukkosmyrsky salamoineen olisi saartanut Kolvan ja Poktšan rannat, ja näkymättömänä pölyhiukkasena Tikökin oli joutunut sinne. Hän kummasteli ihmisten ryntäilyä ja huutoja. Ihmetellen hän katseli ympärilleen eikä odottanut mitään maailmanlopun tapaista. Kuulemma nyt on kiivettävä edessä kohoavan kukkulan laelle ja vallattava voimalla permiläisten kaupunki, Poktša. Vastustajat on surmattava – niin sana kuului – viimeiseen mieheen, jottei enää yksikään käsi eikä sana olisi vastustamassa heitä.

Mansisudet muistuttivat toisilleen, että kun asukkaat oli listitty, kaupungista voi ihan vapaasti rosvota itselleen mitä ikinä silmiin osuu. Asyka oli luvannut, että tavaraa saa tuoda niin paljon kuin vain poroilla, hevosilla, veneillä ja sikäläiset eloon jääneet kuormittaen pystytään kuljettamaan. Kun kaupunki oli kokonaan tyhjennetty, se olisi hävitettävä ja poltettava. Tämä määräys oli kiirinyt jokaisen mansin korvaan.

Tikö kyyhötti loimuavan nuotion ääressä ja katseli tyynesti lämmittävään tuleen. Mitähän tänään mieltisi? Eipä erityisesti mitään. Hän tuijotti tulta ja odotti, mitä tuleman piti. Tuli lämmitti ja rauhoitti. Tuli on tuli: samanlainen kaikkialla, myös Jemdinissä. Se voi lämmittää ja polttaa, se voi ilahduttaa ja jähmettää pelosta. Oli keskiyö ja alkoi haukotuttaa. Olihan Tikö oli puuhastellut melkoisesti: hakannut puita ja kuljetellut riukuja ja kuusenoksia ja auttanut havulaavujen teossa. Sitten hän oli järjestellyt Jumšanin kodassa taisteluvälineet omiin ryhmiinsä: nuolia täynnä olevan, kauniisti koristellun viinen ja jousipyssyn, hihattomat nahka- ja panssaripaidat sekä kädessä pideltävän kilven.

Monet mansisudet olivat ottaneet mukaansa *kytang narapin*. Se on lyhytkahvainen kurikka, jonka päänä on koivupahka. Taistelussa sillä kumautettiin tai heitettiin vastustajaa, joka yhdellä motaisulla pääsi hengestänsä ja lähti omien jumaliensa luo.

Jokainen oli valinnut taisteluvälineistä parhaimpia, kuten johtajat olivat tähdentäneet suurtaisteluun lähdetessä.

Tikö järjesteli itselleen lepopaikan lämpimän nuotion ääreen. Maata vasten hän asetti tuuheahkon kuusen oksan ja – tulkoon mitä tahansa – kävi maaten. Hän veti peitokseen nahkaisen *parka*-takkinsa. Uni tulikin tuossa tuokiossa. Unessa Tikö siirtyi hetkessä Jemvajoen rannalle. Hän näkee Irjankon metsästäjänliivi yllään lähtevän metsään. Tämä sanoo menevänsä pyydystämään pyitä. Tänä vuonna niitä on paljon. Hänellä on oma koira mukanaan. Isä oli luvannut sen.

– Lysko! Lysko!

Koira ei reagoi Tikön kutsuun.

– Miksikäs sinulla on noin erikoinen metsästäjänliivi, Irjanko kysyy. – Poronahasta tehty. Ei Jemdinissä tuollaisia ommella. Siinä ei ole renksukkaa kirveelle. Mihin sinä laitat metsästyskirveesi?

– Tämä minunhan on mansien metsästäjänliivi, Tikö vastaa. – Mansit ovat vieneet minut Uralin taa. En tiedä, kuinka päästä takaisin kotiin (unessa hän oli jo päässyt sinne, mutta tuntuu tietävän, että tämä on vain unta). Isoäiti odottaa murehtien, samoin Kyiva-sisko... Kuinka te silloin pääsitte perille?

– Hyvin, Irjanko vastasi. – Mansit olisivat kyllä tehneet täydellisen tuhon, jos heitä ei olisi saatu hädettyä pois. Nyt on rauhallista. Sinun Tšangyrisi on hyvä koira. Sillä on kylläkin vain kolme jalkaa. Se vahtii kotianne...

– Se oli siis päässyt eroon manseista, Tikö tuumasi. – Hyvä. Mutta miksi se on kolmijalkainen?

– Sellainen se oli ollut palatessaan Jemdiniin, Irjanko vastasi.

Sitten Irjanko alkoi loitota Tiköstä. Tikö tarttui Irjankoa käsivarteen.

– Ota, Irjanko, minut mukaasi pyyn metsästyksen. Olen tarkka osumaan. Tiedäthän, kuinka karhunpeijaisissa kävi. Minä olin kaikista tarkin. Minulla on jousipyssykin. Tosin on vain yksi nuoli, mutta se riittää.

– Se ei sovi pyyn metsästyksen, Irjanko vastaa. – Sinun nuolesi on tarkoitettu osu-
maan Kyz Ku -uksoon.

– Sinähän puhut kuin Terensai-mummo, Tikö hämmästeli.

Hän halusi lisätä vielä jotakin, mutta Irjanko hävisi hänen silmistään. Tikölle tuli paha mieli ystävän kadottua äkkiä. Kyyneleitä alkoi vierähdellä hänen kasvoilleen. Kylmiä kyyneliä... Miksi kylmiä?

Tikö avasi silmänsä ja pyyhkäisi kostuneita kasvojaan kädenselällä. Pilviseltä taivaalta sataa vihmoili. Aamuinen sadekuuro oli vienyt pojalta unen. Nuotio oli alkanut sammua sateen vuoksi. Tikö kohensi ylemmäs kelomäntyä, latoi haalimiaan oksia nuotioon ja nousi pystyyn. Jumšan mennä harppoi havulaavujen ohi edes-takaisin ja sivalteli maata ruuskallaan. Sivummalla isossa padassa kiehuskeli poronlihaa. Herkullinen tuoksu houkutteli heräilevää väkeä. Jumšanin luo syöksähti nopeajalkainen lähetti, kertoi jotakin ja häipyi saman tien. Jumšan huusi väelleen, että he söisivät ensin vähän ja valmistautuisivat sitten katkaisemaan permiläisiltä kaulanikamat. Sitten hän kutsui Tiköä.

Keskenään mansit puhelivat vähänlaisesti. Valmistelut tehtiin nopeasti. Kaikki olivat pukeissa, varusteina vyötäröllä kenellä kirves, kenellä miekka. Kasvonsa he olivat maalanneet, ja he olivat vihaisia. Intoa täynnä oleva joukko oli kuin yhtä sielua, ja sillä oli vain yksi pyrkimys: eteenpäin. Anemgur ilmestyi hetkeksi Tikön silmien eteen nyökäten hänelle, että pysyttelehän mukana. Sitten hän katosi karjahtelevien mansien sekaan.

TAISTELU

Jostain kaukaa kuului tuohitorven ääni, ja siihen vastasi toinen samanlainen. Ja vielä toinen ja taas toinen. Pitkin metsää raikuivat hengennostatusäänet. Samaanit takoivat rumpujaan ja pyysivät jumalia auttamaan taisteluun ryhtyviä, jotta nämä voittaisivat permiläiset. Huudot kajahtelivat heidän omien jumaliensa Toorumin ja Soorni Naajn puoleen.

Mansit lähtivät liikkeelle. He olivat täynnä käsittämätöntä vihaa. Enää ei oltu kuin *tuuliglap*-karhujuhlassa. Kiirehtimättä he etenivät kohti kukkulaa. Taivas selkeni, sade lakkasi ja aurinko nousi. Ympäri oli aivan kirkasta. Kukkulan laelle ilmestyi permiläisiä. Tuo näky yllytti manseja, ja he nopeuttivat kulkuaan, päästivät ilmoille korvia vihlovia huutoja ja heristelivät miekkojaan ja kirveitään.

Jumšanin joukon oli käsketty pysähtyä ja odottaa määräystä. Tikö oli vetänyt ylleen metsästäjänliivin kaltaisen paidan, joka oli jäykkää nahkaa, melkein kuin rautaa. Se suojelisi häntä permiläisten nuolilta. Päässään Tiköllä oli nahkapäähine, jäykkä sekini ja vyötäisillä huotrassa lyhyt miekka. Se oli hänelle annettu jo Urai-Paulissa. Viinessään hänellä oli teräviä nuolia, ja kädessään hän puristi jousipyssyä, jolla oli määrä ampuu permiläisiä. He olivat Tikölle tuntemattomia. Ei hän tuntenut vihaa heitä kohtaan. Mutta kukapa sitä olisi kysellyt? Varsinkaan nyt...

Rämemetsästä mansit olivat lähteneet yhdessä... kävelevinä taloina. Sellaisilta ne muodostelmat näyttivät. Tikö laski niitä olevan viisi. Vankoilta ne näyttivät, ne oli kasattu pitkistä aidaksista ja varustettu katoilla, mutta takaa ne oli jätetty avoimiksi. Mansit ovat näiden talojen sisällä ja pitelevät käsillään rakennelmia ylhäällä. Sinne sisään mahtuu kymmenisen miestä, ehkä enemmänkin. Rakennelman etupäässä oli tarkkailureikä, siitä nähtiin menosuunta. Tikö katsoi suu selällään näitä ”jalallisia taloja”. Näitä ne mansit olivat tehdä nakutelleet pitkin yötä! Talojen sisällä eteneviin manseihin ei mikään nuoli osuisi. Ovelia ovat mansit! Mitä kaikkea he olivatkaan keksineet!

Mansisudet mennä tarpoivat mielellään Jumšanin vierellä. He hinkuivat taisteluun, mutta kukaan ei uskaltanut liikahtaa ilman käskyä. Jos Jumšanille sattuisi jotain, heidän päänsä putoaisivat samana päivänä. Sen tiesi jokainen. Siksi he katsoivatkin eteenpäin, mutta eivät silti päästäneet silmistään Asykan poikaa. Taistella rohkeasti, mutta samalla suojella Jumšania – se on mansisusien velvollisuus. Mutta Jumšania on hankala vahtia. Hän on itse kuin tulen lieska: kun hän taistelleessaan vihastuu, ei ole lähelle menemistä. Nahkoihinsa hän ei silloin mahdu.

Kävelevä talo -muodostelmat olivat kiivenneet puolet matkasta. Nyt ne muodostivat yhden linjan vapaana kulkevien mansien kanssa. Mitä jatkossa tapahtuu? Poktšassa oltiin hiljaa. Näin jatkui vähän aikaa. Asykan soturit etenivät taas vähän ylemmäksi. Samalla rinnettä alas vieräi muutama valtava kivi. Jopa kukkulan alapuolelta katsoen kivien suuruus kauhistutti. Rymistellen niitä tuli alas. Se, joka ei ehtinyt hypähtää sivuun vierivän kiven tieltä, jäi sen alle ehtimättä edes älähtää. Henkihän siinä lähti. Kiviä sysättiin alamäkeen toisen kerran. Yksi kivi jysähti talomuodostelmaan, joka hajota romahti huutojen säestämänä. Mansit säntäilivät ympäriinsä, mutta muutama jäi pitkin pituuttaan maahan.

Riemuhuudot raikuivat kukkulalta, kun permiläiset juhlivat ensimmäistä voittoaan. Jumšan puri huultaan ja katseli ääneti sinnepäin, missä veri virtasi vain toiselta osapuolelta, manseilta. Kukkulan huipulla loimusi räätisevä, mustasavuinen tuli taivasta kohti. Tulisena hehkuvia paksuja tukkeja alkoi vieräjä alaspäin.
– Nuo tukit on tervattu ja sytytetty, ymmärsi Tikö.

Mansit kärsivät jälleen suuria tappioita. Yksi tukki kieriskeli talomuodostelmaa kuljettavien satureiden jalkoihin. Muodostelma hajosi täysin, ja mansit hyppivät voihkien kuka minnekin. Palava terva oli tarttunut monen vaatteisiin. Kaukaa katsottuna näytti kuin tulenliekit olisivat juosseet rinnettä alas. Siinäpä manseille terveiset Poktšasta!

Muutamats mansit pyrkivät yhä kukkulan laelle, nuolen kantaman päähän. Jalalliset talot myös, mutta viidestä oli vain kolme jäljellä. Nuolia suhahteli vastaan – niitä tuli aikamoisesti. Vähäinen määrä manseja pääsi kaupunkia ympäröivän maavallin reunoille asti. Heitä kellistyi miekat ja kirveet käsissään – voihkien ja permiläisiä kiroten. Mutta jalallisille talomuodostelmille permiläisten nuolet eivät pystyneet aiheuttamaan vahinkoa. Iskut osuivat vain suojareunoille. Maavallin luona mansit käänsivät talorakennelman paaluaitaa vasten ja kiipesivät sitä pitkin aidalle ja tulivat suoraan silmätysten kaupungin puolustajien kanssa. Viisaasti harkiten he olivat talonrakennelmansa tehneet: perille päästyä ne toimivat siltoina.

Sateen jälkeen kirkkaassa auringonpaisteessa välähtelivät sekä kirveet että miekat. Taistellen mansit olivat ylittäneet maavallin ja häipyvät nyt silmistä. Samassa alkoi nousta mansien toinen aalto ja kolmas... He ryntäsivät siihen suuntaan, mihin ensimmäisten rohkeiden satureiden oli onnistunut murtaa kulkureitti Poktšan kaupunkiin. Nyt vain eteenpäin!

Jumšanin luo tulla pyyhälsi kuivakka lähetti kovasti huohottaen, ilmoitti nopeasti jotain ja häipyi. Jumšan riuhtaisi miekkansa vyötäröllä roikkuvasta huotrasta ja sohaisi sillä ylöspäin: mansisudet oli kutsuttu taisteluun. Alkoi syöksähtely ja villi huuto. Tällä tavoin nostatettiin uhoa ennen ryhtymistä tulossa olevaan veriseen kohtaamiseen. Lisäksi kaikki olivat jo rämemetsässä maalailleet kasvoihinsa mustia ja punaisia juovia, jotka näkyisivät kauas. Arveltiin, että näin jumalat huomaisivat heidät paremmin. – Ja tietysti myös sen vuoksi, että permiläiset pelästyisivät.

Paljonko aikaa lie kulunut taistelun alkamisesta, mutta lyhyen sateen jälkeen maa oli jo ehtinyt kuivahtaa. Mansisudet lähestyivät yhtenä tiiviinä joukkona mikä missäkin vääntelehtivien ruumiiden luo. Jotkut olivat vielä elossa ja vavahtelivat. Rämeiköistä ilmestyi poronarttoja vetämään haavoittuneita metsään, jossa samaanit ja parantajat odottivat. Tikö harhautui ja sekoili mansisusien joukossa, mutta joku paukautti häntä voimalla selkään. Se oli Ješnek. Hän tyrkkäsi Tikön kävelevän Jumšanin eteen ja huusi korvaan:

– Pysy aina Jumšanin etupuolella, ei askeltakaan syrjään!

Jotta Tikö ei poikkeaisi suunnasta, oli hänen aika ajoin katsottava taakseenkin, jossa Jumšan kulki. Mansisudet ylittivät korkean maavallin – eikä vastassa ollut ketään. Taistelu olikin siirtynyt kaupungin laidan talojen suuntaan. Mansit ja permiläiset silpoivat, keihästivät ja hakkasivat toisiaan nyt siellä. Voi, sitä meteliä, huutoa ja ihmisten raakuutta!

Tikö pysytteli Jumšanin edessä. Jumšan säntäili ja etsi pääsyä taisteluun. Yhtäältä mansit olivat alkaneet jo perääntyä. Permiläisille oli tullut apua, ja heitä oli nyt enemmän. Sinne suuntasi nyt Jumšan oman mansisusijoukkonsa kanssa. Heidän vasta lähetessään paikkaa... mitä! Jotkut manseista juoksivat jo heitä vastaan. Viuhvauh! Jumšan alkoi piestä pakenijoita kaikin voimin ruuskallaan. He pysähtyivät ja näyttivät tajunneensa tilanteen.

– Eteenpäin! Vain eteenpäin! karjui Jumšan.

Pian nuo kaksi vastakkaista voimaa iskivät yhteen. Teräs kalskahteli terästä vasten. Tiiviinä ryhmänä mansisudet puskea rynnivät vastaan tulevien permiläisten sekaan, hajaannuttivat ja hämmensivät heidät ja ryntäsivät yhtenä huutona eteenpäin. He kalauttelivat ohimennen permiläisiä nurin ja etenivät joukolla kaupungin katua pitkin pää ylväästi pystyssä. Edessä ei näkynyt ketään. Aasukkaat olivat tietenkin piiloutuneet kellareihin ja istua kyyhöttivät siellä vapisten ja näyttäytymättä. Hyvä niin, heidän aikansa tulee vähän myöhemmin. Kaupunki on tyhjä: siellä ei ole ketään, kenen edessä uhota. Mansijoukko rauhoittui. Jotkut ryhmästä alkoivat jo livahdella hiljaisina seisoviin taloihin. Se ärsytti Jumšania, mutta hän ei ryhtynyt heittelemään heitä ulos. Kaupunki oli koskematon ja rikas. Mutta penkoileminen siellä olisi kuitenkin liian aikaista.

Taistelun äänet olivat jääneet jo jonnekin taakse. Mansisudet ylittivät aukion, jollainen oli jokaisen kaupungin keskellä. Edessä oli taas taloja tiiviisti rinnakkain, ja leveä, kovettunut hiekkakatu vei kulkijoita jonnekin eteenpäin. Tikön pää väsyi jatkuvasta taakse vilkuilemisesta. Hänhän oli ihmiskilpi Jumšanin edessä. Tikö tiesi, mihin siinä voisi päätyä, mutta hän ei välittänyt kantaa huolta itsestään. Tulloon, mitä tulee. Hän aavisti, että rauhan hetki ei tiedä hyvää. Kaupunki on laaja, ja siellä on paljon väkeä. Jokainen pyrkii suojautumaan, jotta ei joutuisi hurjimousjoukon tallaamaksi. Kyllä pokšalaiset tiesivät, mikä heitä odottaisi, jos mansit voittaisivat. Siksi tämä hiljaisuus.

– Lisätkää vauhtia!

Jumšanin miekka viuhui taas päiden yllä. – Vielä vähän, ja kaupunki on meidän!

Siinä samassa ympäriltä alkoi lentää tulisia nuolia mansien joukkoon. Muutama mies kaatui heti. Aivan kuin tämä ei olisi koskenut Tiköä lainkaan. Hän katseli silmät ymyrkäisinä maahan mätkähtäneitä, savuavissa vaatteissaan olevia, verta vuotavia manseja. Heitä vaikersi ja vääntelehti hiekalla. Kauas ei päästykään katua pitkin. Oli pysähdyttävä. Mansisudet suojasivat heti itsensä puukilvillä. Mutta tuliset nuolet jatkoivat lentelemistään.

– Kaikki menee päin mäntyä, tuumi Tikö.

Ampujia ei näkynyt, he olivat piilossa talojen ja varastoaittojen takana, joka paikassa mihin vain voi suojautua. Näkyviin he tulivat vain ampumishetkellä. Nyt tulisia nuolia viuhui sekä vasemmalta että oikealta. Vielä kaatui muutama mies. Ješnek riensi Jumšanin luo.

– Täällä meidät ammutaan kuin pyyt, Jumšan! Ješnek huusi. – On peräännyttävä oikein nopeasti.

– Se on myöhäistä. Nyt on mentävä vain eteenpäin. He ampuvat läheltä, ja me pääsemme käsiksi heihin, huikkasi Jumšan ja ryntäsi eteenpäin.

Mansisudet asettuivat tiiviinä joukkona nuoren johtajansa ympärille ja ryntäsivät hänen kanssaan aukiolta lähitaloja kohti voidakseen taistella talojen välissä, ahtaassa paikassa. Mutta tulisia nuolia viuhui niin paljon, että sotureita kellahteli yhteenään. Sitä oli murheellista katsoa. Tätä menoa eloon ei jäisi kukaan. Lopulta he eivät enää ryhtyneet kyselemään Jumšanilta, mitä tehdä ja minne mennä, vaan tarttuivat häntä molemmin puolin kainaloista ja kiskoivat väkisin pois päin. Jumšan haroi vastaan, huusi, rimpuili ja puhkesi jopa itkuun, mutta mansisudet veivät ääneni häntä siihen suuntaan, mihin permiläisten tulinolet eivät yltäneet. Tikön oli oltava nyt Jumšanin selän takana. Hän otti pari kolme askelta taaksepäin ja tuumaili taas jostain syystä:

– Kaikki menee päin mäntyä...

Tikö kompastui maassa makaavaan mansiin ja oli vähällä kiljahtaa noustessaan ylös: hänen edessään makasi kasvot ylöspäin Anemgur, metsästäjä Again poika. Tikö kumartui hänen yläpuolelleen. Anemgurin silmissä oli vielä katse, mutta jälkeäkään vihasta ei niissä näkynyt. Näkyi vain kipua. Metsästäjän poika vetäisi henkeä, ja hänen silmänsä painuivat kiinni. Suupielessä oli vielä eloa. Tikö katseli polvillaan häntä. Kasvoilla ei näkynyt enää verevyyttä, verenkierto oli pysähtynyt. Ihminen on kuollut...

Anemgur oli ollut aina niin seurallinen, vilkas ja hyväluonteinen. Sanavalmiskin hän oli, eikä hänen kanssaan ollut tylsää. Ja nyt... Tikön tuli sääli Anemguria, hän alkoi ihan kyynelehtiä ja nykäisi kädellään maassa makaavaa soturia:

– Anemgur, nouse ylös! Anemgur...

Mutta kaatunut puu ei tunne tuulta eikä aurinkoa. Teräspanssari ei ollut auttanut. Tuliset ja terävät permiläisnuolet olivat repineet rautapaidan kainalosta aina sydämen paikalle asti. Veri oli ehtinyt jo hyytyä. Tikö nousi ylös ja katsoi ympärilleen. Permiläisten tulinolet lentelivät nyt Jumšanin peräännyttävää joukkoa kohti.

– Minun on tavoitettava heidät, totesi Tikö.

Hän hyppäsi pystyyn ja ryntäsi heidän peräänsä, mutta äkkiä käsittämätön pistävä

kipu poltteli häntä kaikkialta. Tikö päästi jousipyssyn kädestään ja mätkähti saman tien lähelle Amenguria. Tulinuolia lenteli yhtenään, ja ne kaikki pyrkivät jostain syystä osumaan häneen, Tiköön.

– Miksi? En minä ole tehnyt pahaa kellekään, en yhtään kellekään. Isoäiti! Kyiva! Äiti! Isä! Miksi minun kävi näin?

Maa tuli punaiseksi, taivaskin tuli punaiseksi, kaikki tuli punaiseksi. Tikö menetti tajuntansa.

Permiläisten piirityksestä päästyään mansisudet tarttuivat jousipyssyihinsä. Monta nuolta lensi permiläisiä kohti. Se hillitsi heitä. Mansisusi Ješnek tiiraili jo melko kaukaa maahan mätkähtäneen Tikön, *saran kumin*, suuntaan. Hänellä oli kädessään pitkä, jännittämätön jousipyssy. Tähän asti hänen oli vastahakoisesti kulkenut ja perääntynyt vihaa puhkuvien tovereittensa kanssa, mutta muutaman kerran hän oli saanut tilaisuuden heittää tuiman silmäyksen Tiköön, joka oli jäänyt joukosta. Viimein Ješnek pysähtyi ja jännitti jousensa.

Sudet eivät pidä siitä, että niiden joukosta erotaan.

TŠERDIN

TŠERDININ KIRKONKELLOT

*Poum! Pum! Pom!
Maailmanloppu on.*

Tällä tavoin kumahteli Tšerdinin iso kello. Sen perään kaikuivat myös pienemmät kellot. Odoteltiin maailman ja elämän loppua. Vanhan Raamatun tulkitsijat levittivät pöyristyttävää uutista maanpäällisen elämän päättymisestä ja viimeisestä tuomiosta. – Taivaan voimat liikehtivät, varoittivat nämä sormi pystyssä. – Ja taivas käpertyy keräksi.

– Mitä nyt on sitten tehtävä? kyseli jumalantuntijoiden hätäännyttämä väki.
– On rukoiltava tempeleissä ja kotona. Kristus-jumalalta on pyydettyvä anteeksi syntejä, joita on paljon. Sitten ehkä sielumme pelastuvat.

Iso kello jatkoi yhä kumahteluaan: *Poum! Pum! Pom! Poum! Pum! Pom!* Mutta Suur-Permi on laaja. Kellojen soitto ei voinut kiiriä jokaiseen kolkkaan. Useimmat asukkaista päättelivät itsekseen hirveiden ennustusten olevan sekoilua ja hölynpölyä. Eivät he olleet jättäneet jokapäiväisiä puuhiaan: runsasriistaisissa metsissä metsästettiin, maata viljeltiin, karjaa hoidettiin, lapsia kasvatettiin ja rukoiltiin ja pyydettiin Voipöyliltä ja Zaranilta kylläistä ja rauhaisaa elämää jatkossakin.

Oli kulunut jo kymmenen vuotta ajasta, jolloin Joona – järjestyksessä neljäs piispa Stepan Permiläisen jälkeen – oli kastanut tšerkäläisen väen Kristus-jumalan uskoon. Kastettujen joukossa olivat myös permiläisruhtinas Mikal, hänen vaimonsa Jevd sekä heidän lapsensa Matei ja Sjarin. Matei oli isänsä tavoin leveähartiainen, mutta äitinsä tavoin pehmeäluonteinen poika. Sjarinilla oli isänsä tummien silmien lisäksi myös hänen rauhaton luonteensa. Häneltä, vaikka hän oli tyttö, kävi leikiten hevosen valjastaminen ja valjaista riisuminen sekä ratsastaminen – joko kasvot menosuuntaa kohden tai poikittain istuen. Hän kun oli tulenlieska koko tyttö.

Joona oli tullut Suur-Permiin heti saatuaan nimityksen piispaksi. Ensitöikseen hän oli ryhtynyt kastamaan permiläisiä uuteen uskoon. Jonkin aikaa hän asuikin siellä: perusti Tšerdiniin luostarin ja loi pohjan uudelle uskolle. Sitten hän asettui takaisin Jemdiniin. Juuri siellä olivat piispat asuneet aina Stepan Permiläisestä alkaen. Mikal ja Jemdinistä tullut piispa olivat tavanneet tuolloin ensimmäisen ja myös viimeisen kerran. Kymmenen vuotta on siitä kulunut, ja paljon on muuttunut tuona aikana. Mansit oli pitänyt taas karkottaa, tosin hyvin suurin tappioin. Hekin muistelevat vielä kauan veristä taistelua Poktšan luona. Asyka oli tullut pää pystyssä, mutta saanut lähteä häntä koipien välissä. Hänelle oli annettu hatkat. Suureen riemuun ei siis ollut aihetta. Lännen suunnalla huhuttiin, että tämä verinen taistelu manseja vastaan olisi ollut lasten leikkiä. Lieköhän asia sitten niin...

Mikal vaistoa rauhaisan elon loppuvan. Mansit ovat alkaneet ahdistella toisiakin. Siitä seuraisi kyllä maailmanloppu. Silloin kutistuisi Suur-Permin yllä oleva taivas

pieneksi keräksi. Mutta tulkoon mitä tuleman pitää! Etukäteen ei pidä voitotella.

– Ignaš! Minja Ignaš!

Mikalin kutsusta sisään tuli nuori mies. Hän pysähtyi odottamaan hymyillen, mitä hänen käsketään tehdä. Minja Ignašin paikka oli ruhtinaan vierellä: hän seurasi tätä kaikkialle ja noudatti käskyjä. Hän oli nerokas ja jopa ovela. Mikalille tämä mies oli mieleen, joskin hän torui ja moitti joistain asioista. Hän piti Minja Ignašin rinnallaan siksi, että tämä ymmärsi häntä jo puolesta sanasta ja totteli käskyjä aikailematta.

– Olen paikalla, suuri ruhtinas.

– Missä on meidän sotasaaliimme, kuinka hän voi ja kuntoutuu?

– Ai, Vähä-Permin poikako?

– Niin, hän juuri.

– Ensin näytti huonolta, mutta nyt poika voi jo paremmin. Jenika-mummi kertoi, että poika syö jo vähän ja että pian hän pääsee jaloilleen.

– Hyvä. Siis Ežvalta tuli Permiin apua. Nyt me näytämme, kuka on kuka sekä manseille että... kelle tahansa.

– Vieläkö meitä joku muukin ahdistelee, suuri ruhtinas?

– En sanonut mitään, Ignaš. Menepä nyt Vähä-Permin pojan luo ja kerro Jenika-mummille, että minä tulen pistäytymään siellä tänään.

– Se tapahtuu tuossa tuokiossa, sanoa huikkasi Minja Ignaš ja häipyi.

Mikal siirtyi ikkunan ääreen, jonka kalvon läpi näkyi hämärästi ihmisiä, asutuksen väkeä. Kukkoa, punahelhtaista, ei kukaan tšerdiniläispojista rohjennut lähestyä. Nyt se kajautti reippaasti *kikurulju*-kiekunsa. Kukko oli kyllä tullut vallan kurittomaksi. Ajasta se ei piitannut lainkaan, vaan kiekuili rauhallisten kanojen joukossa, milloin huvitti. Mikal seisoi kauan omiin salaisiin ajatuksiinsa vaipuneena. *Poum! Pum! Pom! Pom!* Valtavia ovat Tšerdinin kellot, ja kauas ne kuuluvat.

– *Täytyy* olla tulossa suuria muutoksia, Mikal huokasi. – Myrsky täällä jo on. Sehän se taitaakin noita kelloja kumisuttaa: *Poum! Pum! Pom!*

JENIKA-MUMMI

Tikö avasi silmänsä ja alkoi kuunnella ulkoa kantautuvia ääniä. Hän oli jo tottunut niihin. Äänet tulivat uniinkin, ja hänen valveilla ollessaan ne kuuluivat kuin jostain ylhäältä taivaista.

– Aivan kuin jumalat puhuisivat, poika tuumaili jostain syystä.

Hän odotti kuulevansa mansien jutustelua, mutta ympärillä oli ihan äänetöntä. Ei huoneessakaan ole mansilaista tuntua: on valoisaa, siistiä ja kuivaa. Lisäksi hän makoili pehmeän peiton alla eikä millään havupedillä. On lämmintä ja mukavaa. Mutta makoilla nyt puolille päiville! Miksei kukaan huuda: *saran kum!*

Tikö heitti peiton reunaan sivuun ja yritti nousta pystyyn, mutta taas tuntui kipu oikeassa olkapäässä. Voimattomana hän laski päänsä tyynylle ja sulki silmänsä.

Jälleen – kuinkahan monennen kerran jo – hänen silmiensä eteen piirtyi mansien lähtö taistelusta, maahan tuupertunut Anemgur ja viuhahtelevat nuolet. Ja huuto ja säntäily. Ja äkillinen pistävä kipu. Mistäpäin se nuoli oli häneen lentänyt? Minne olivat kadonneet Jumšan ja hänen mansisutensa? Tikön aika kuluu hitaasti. Päivä

seuraa toistaan, ja Tikö vuoroin nukahtaa, vuoroin herää. Hänen silmänsä etsivät Jumšania koko ajan ja hän odottaa huutoa: *saran kum!*

Mutta huoneessa, jossa Tikö makaa, on hiljaista ja valoisaa. Välillä hän kiinnittää huomionsa mummoon, joka istuu kehruupuuhiissaan lähellä hänen makuupaikkansa. Mummo muotoilee sormenpäillään lankaa muhkeasta kuontalosta. Värttinä surraa ja mummo kuiskailee jotain suupielestään. Hänen kasvonsa ovat lempeät, jokainen hänen ryppyensä tuntuu hymyilevän. Tikö käännähti. Kehräävä mummo huomasi sen ja keskeytti työnsä.

– Meidän pojumme on siis jo herännyt. Nyt täytyy syödä vähän. Saat lisää voimia. Sitten nouset ylös... no, no, no, en tarkoittanut, että juuri nyt nouset.

Tikö nousi kyynärpäiden varaan, mutta mummo käski takaisin makuulle ja kohensi hellin käsin peittoa. Tikö ei suuttunut ollenkaan. Liekö syynä ollut mummon juttelu vai hänen hellät kätensä, kun pojan kipu alkoi hellittää ja mielialakin nousta. Tikölle tuli mieleen kaukainen Jemdin ja oma Njavijö-kissa. Hän sai kumman ajatuksen: jos hän olisi kissa, hän alkaisi nyt kehrätä. Sanoin kuvaamaton raukeus valtasi hänet.

– Kuka sinä olet?

– Minä olen Jenika-mummi, pojuseni.

– Miksi sinä puhut komia?

Mummo löi kädet yhteen ja sanoi: – Voi hyvänen aika! Se on meidän kielemme. En minä muulla tavoin osaa puhua. Ruhtinas Mikal taitaa venäjääkin, mutta minä en. Vain tätä kieltä minä osaan. Ja sinäkin puhut meidän tavoin.

Totta tämä on. Tikö ei kyennyt käsittämään, että hän kuulisi jossain hyvin kaukana Jemdinistä omaa kieltään. Suur-Permi... hän oli kuullut siitä. Ivö Tšud -ukko oli useasti maininnut käyneensä nuorena Tšerdinissä ja Izkarissa ja sanonut, että kerran tekin tulette käymään. Se ei ole vieras maa, vaikka onkin kaukana. Tikö on nyt siis siellä. Mansit olivat tuoneet hänet Tšerdinin kulmille asti. Ne olivat aikoneet tuhota Suur-Permin, mutta näyttää jääneen uhoamiseksi. Jumalat olivat auttaneet Tiköä vapautumaan manseista, tosin suurin lunnain. Tikön olkapää oli kääreessä, mutta haava tuntuu alkaneen parantua. Joskus se ihan syyhyää ja kutiaa. Siispä se paranee.

Tikö ryhtyi muistelemaan menneitä päiviä. Hän oli nähnyt joko unessa tai valveilla ollessaan muutakin väkeä kuin Jenika-mummin vilahtelevan silmissään. Niitä menee ja tulee. Joku aiheuttaa kipua kosketuksellaan, mutta myöhemmin hänkin silittää kädellään. Tikö panee merkille, että nuolen aiheuttama ruhje on sidottu uudelleen. Petivaatteita vaihdetaan, pyritään syöttämään ja huolehditaan kaikin tavoin. Eräs nainen oli seisonut hänen edessään.

– Jenika-mummi, keitä minun luonani on käynyt?

– Ei monia, mutta kenen oli käytävä, se kävi. Mikalimme on lähettänyt Tšerdinin parhaita parantajia tänne. Hän itsekin pistäytyi ja muitakin on käynyt. He odottavat, että nouset ylös ja pystyt kertomaan itsestäsi, mistä ja kuka olet.

– Mutta sinä et siis kysy.

– Kun sen aika tulee, sinä itse juttelet. Kunhan paranet vähän. Silmistäsi näkyy, että sinä olet rauhallinen ja seurallinen luonne.

– Sinä olet kuin minun isoäitini. Sellainen hyvä ihminen.

– Kaikki ihmiset ovat hyviä, jos itse olet hyvä. Minä olen hoitanut Matea ja Sjarinia heidän lapsuudestaan saakka. Antakoot jumalat heille onnea. Eivät ole hyljänneet minua, vanhusta, nuo ruhtinaani lapset.

– Minua sanotaan Tiköksi. Koko nimeni on Turöbin [pojan] Jarašin [poika] Tikö. Turöbin [poika] Jaraš on isäni, joka kuoli taistelussa jokirosvoja vastaan. Se tapahtui Jemdinin lähellä. Minä olen sieltä kotoisin.

Jenika-mummi huokasi.

– Minä olen kuullut jokirosvoista. On niitä käynyt täälläkin asti. Ne eivät viihdy kotonaan, vaan tunkeutuvat sinne, missä voivat salaa ja väkivalloin rosvoilla. Kaikki ne ovat samanlaisia: jokirosvot, mansit ja tataarit...

– Miksi Jenika-mummi ei kysy, miten minä olin joutunut mansien luo, Tikö mietiskeli. – Niiden takiahan minä tässä lojun.

Kaukaa kuului jälleen kellojen ääniä. Mutta kapeasormiset, hellät kädet... sellaiset piirtyivät Tikön silmien eteen. Kenen sormet ne ovat? Kasvoja hän ei muista, mutta sormien kosketus tuntuu nytkin. Ne koskettavat kevyesti ja tuntuvat niin mukavilta. Vai oliko tämä unta? Sormista hän ei aio kuitenkaan kysyä Jenika-mummilta. Unissaanhan ihminen voi nähdä mitä tahansa. Mummihan se kyllä tietää kaiken, mitä nukkuessa tapahtuu.

– Jospa minä nousisin, Tikö katsoi kysyvästi mummoon.

– No, noustaanpa vain, mummo vastasi. – Jos tahdot, pystyt kyllä pian. Ripottelin hyppysellisen jauhettua belemniittiä [ukonvaajaa] haavaan. Se näyttää paranevan. Sinun päätäsi kivisti kauan. Vaihdoin muutaman kerran sidettä, jossa on raastettua retikkaa.

– Onko mansit ajettu kauas?

– Kyllä, ajettu on. Voi, miten kauhea se taistelu olikaan! Asutuksemme väkeä kaatui paljon. Jotkut piiloutuivat. Murhetta riitti. Poktšassa itkevät monet vieläkin. Mutta sinut, Tikön, jumalat pelastivat. Zarni An jätti sinut henkiin. Kiitä sinä häntä!

– Kiitos! Meillähän on myös Zarni An.

– No, hyvä. Nyt annan sinulle linnunlihaa, kuumaa maitoa ja voirieskasia. On myös maukasta marjamämmiä ja hunajaa... Mitä vain haluat. Mikal, joka on hyvä ihminen, käski ruokkia sinua kaikilla herkuilla. Hän pistäytyi täällä sinun nukkuessasi ja tulee joskus uudelleenkin.

Ovi narahti, ja Minja Ignaš pisti päänsä sisään.

– Jenika-mummi, hyvää vointia sinulle!

– Kiitos! Mitäs sinä pyrähtelet?

– Ruhtinas Mikal lähetti. Hän kyselee Jemdinin sotasaaliista...

– Mistä?

– Sotasaaliista... Tuosta pojasta.

– Hänellä on nimikin. Hän on Tikö, Jemdinin Tikö. Kerro, Ignaš, ruhtinas Mikalille, että tulisi käymään. Ei nyt heti vaan vähän myöhemmin. Nyt on juuri ruoka-aika.

– Kerron kyllä, Jenika-mummi.

Minja Ignaš katseli veikeästi Tiköä, rippasi silmää ja katosi ovesta.

– Ignaš on joutuisa, totesi Jenika-mummi hänen peräänsä. – Kerran, kun Ignaš oli vielä keskenkasvuinen ja oli palaamassa isänsä kanssa kaukaa metsästä, niin isä

lähettääkin hänet takaisin, heiltä kun oli unohtunut jotakin metsämajalle. Syy oli Ignašin, ja siksi isä lähetti hänet yksin. Oppiipahan toisten olemaan hoksaavampi. Metsämaja ei ollut lähellä. Sinne oli taivallettava kauan. Ignaš saapuu sinne pimeään jo tultua. Hän ei ollut huomannut ajoissa vaaraa: outoa väkeä näköpiirissä. Poika pyörähtää ympäri ja pinkaisee takaisin. Metsämajan luona häärivä väki uhittelee ilkeästi. Tämä oli sitä mansien vaivihkaista tunkeutumista Poktšan suuntaan. Ignaš oli jo väsyksissä, hänhän kulkee samaa reittiä jo kolmannen kerran, silti hän pinkoo kaikin voimin. Mansit eivät saaneet häntä kiinni, vaan kadottivat hänet näkyvistään ja jättivät rauhaan. Mutta Poktšassa – Ignašin kerrottua kaiken – väki kuohahtaa ja lähtee manseja vastaan ja häätää heidät pois. Hyvin moni mansi saa loppunsa siellä. Sitten – vähän myöhemmin tietysti – Mikal ottaa Ignašin lähipiiriinsä. Hän on hyvin omapäinen, mutta ei jää pulaan. Jauhinkiven altakin hän selviäisi pois. Tästä syystä Mikalimme, pyhä miehemme, arvostaa häntä. Jumala suokoon hänelle terveyttä!

RUHTINAS MIKAL JA TIKÖ

Tätä tapaamista ja keskustelua Tikö ei tule unohtamaan koskaan. Jenika-mummi oli ehtinyt juuri syöttää hänet, kun ovi avautui selkosen selälleen ja sisään astui kevein askelin valkoviittainen mies, jolla oli pitkät nahkasaappaat. Hänen silmänsä olivat tummat ja partansa lyhyt, ja hänen kasvoillaan leikki hymy.

– Tuohan on Suur-Permin ruhtinas, Tikö oivalsi.

Häntä ei ujostuttanut lainkaan, vaan hänessä heräsi halu päästä mitä nopeammin jaloilleen ja tulla tuon ylväsryhtisen miehen kaltaiseksi. Mitään virkkamatta Tikö katseli miestä, jonka luo hän oli tullut kutsumatta ja vieläpä miekka kädessään.

– Terve sinulle, Vähä-Permin poika!

– Terve itsellesi, Mikal-setä... Mika..., Tikö takerteli ja hämmentyi.

Mikal purskahti iloiseen nauruun ja siirtyi Tikön viereen. Poika yritti istua, jotta olisi helpompi keskustella. Häntä nolotti äskeinen häkeltyminen.

– Minähän olen kuin lapsi, tuumi Tikö häveten itseään.

Jenika-mummi alkoi estellä: ppsyköön poika vain makuulla, ei pidä vielä kovasti liikkua. Mutta Mikal huitaisi kädellään, että ei nouseminen ole pojalle pahaksi.

– Istu, istu, poikakulta, mutta älä kiirehdi. Juuri noin. Se riittää. Tyyny saa tukea selkääsi. Tehdäänpäs tuttavuutta. Minä olen Mikal, ruhtinas, venäjäksi *knjaz*. Mikäs sinun nimesi on?

Kyllähän Mikal tiesi sen. Mutta kun tehdään kunnolla tuttavuutta, on sanottava nimi.

– Tikö... Jemdinistä Turöbin Jarašin Tikö, poika vastasi.

– Tikö. Niinhän minulle kertoikin se parantaja, joka ensiksi tarkasti sinut ja sitoi haavasi. Olet kuulemma Vähä-Permistä. Vaikeaa sinulla silloin oli siellä taistelussa, sen tiedän. Olit kuin kauttaaltaan tulella ja tajuissasi käväisit harvoin. Sanovat, että muistelet Jemdiniä, kotoväkeäsi ja lausahtelet mansien nimiä. Pystyisitkö sinä nyt jo vähän juttelemaan?

– Pystyn. Minun on jo helpompaa, varsinkin tänään.

– Hyvä, hyvä. Kerrohan vähän itsestäsi, Jemdinin Turöbin Jarašin Tikö. Ole kuin kotonasi, tee olosi mukavaksi ja kerro, mitä haluat. Jos et vielä kykene, minä voin

tulla toisten. Vai mitä, Jenika-mummi?

– Niin, niin, poikakullat, vanhus kiirehti sanomaan. – Sairastuminenhan ei aikaa kysele. Jos tauti iskee, on otettava rauhallisesti.

– Lieneekö tämä ollenkaan mikään tauti.

– Särkyjä kyllä on ja siksi poika on sairas, ruhtinas-ruokkijani. Aivan yhtä lailla se sattuu ihmiseen, on sitten kyseessä ulkoinen vamma tai jokin sisäinen tauti. Älä nyt vihastu, kun minä, vanhus, rupesin tässä puheliaaksi.

Mikal taputteli hellästi selkään Jenika-mummiä, joka oli liekutellut paitsi hänen lapsiaan, myös häntä itseäänkin koivupuuisessa vipukätkyessä.

Tikö ei tiennyt, mistä alkaisi kertomisensa.

– Oletko sinä itse nimenomaan Jemdinistä? avitti Mikal.

– Kyllä.

– Ovatko vanhempasi myös sikäläisiä?

– He eivät ole enää elossa...

Reitti kertomiselle avautui. Poika alkoi kuvailla vanhempiaan ja sitä, kuinka hyvin he olivat eläneet. Isä oli ollut metsästäjä ja osannut tehdä kaikenlaista. Myös lapsille häneltä oli riittänyt aikaa. Äiti oli pystynyt luomaan kodista viihtyisän. Hymysuin hän eleli valittamatta milloinkaan vaikeuksia, vaikka niitä silloinkin oli ollut, sen Tikö ymmärsi nyt. Masentua ei saa, vaan on pyrittävä löytämään elämästä myös valonpilkahduksia. Kuten äiti oli tehnyt.

Jokirosvojen hyökkäys oli muuttanut koko elämän jakaen sen kahteen puoliskoon. Nyt Tikö muistelee, että ensin oli ollut lapsuus, se oli ennen jokirosvoja. Sitten tuli aikuisikä, joka oli alkanut heti jokirosvojen jälkeen. Elämä oli opettanut monenlaista ja nopeasti. Vanhempien poismenon jälkeen oli kotieläinten määrää vähennettävä, mutta ei karjanhoito ollut täysin loppunut. Jemdinin ruhtinas Gor oli järjestänyt apua orvoille. Piispa Joonalla oli omat huolensa. Hän ei puuttunut pyytämättä ihmisten asioihin tai elämään. Hänen toimintansa oli kauaskantoisempaa, jotta Moskovasakin kuultaisiin. Venäjän kieli oli kaikunut Jemdinissä jo pitemmän aikaa, ja se pyrki voittamaan alaa edelleenkin.

Mansien viimeisimmät hyökkäykset Jemdiniin olivat sotkeneet Tikön elämän perinpohjin. Ei hän nytkään tiedä, mikä häntä odottaa huomenna. Tikö ei voinut olla kertomatta *tuuliglap*-karhunpeijaisista, joissa hänestä oli tullut tarkin jousipyssyllä ampuja. Kultakoristeinen puukko oli tosin jäänyt mansien luo – olkoon, kelvotonhan se sellainen olisi metsässä. Sitä saattoi pitää vain koristuksena jossain kotona. Mutta missä on Tikön koti? Kiitos, että tšerdiniläiset eivät olleet keihästäneet häntä mansijoukon keskelle siitä hyvästä, että hän oli noussut heitä vastaan.

– Yhteenvetona voimme sanoa, että sinä haavoituit mansin kädestä, Mikal keskeytti Tikön. – Sinun olkapäästäsihän irrotettiin mansien nuoli. Se oli uponnutkin syvään. Joku taitavakätinen oli päästänyt nuolensa sinua kohti. Jumalat auttoivat sekä meitä että sinua. Ehkä myös piispa Joonan Jumalakin.

– Toki omat jumalatkin auttoivat, Tikö sanoi luoden silmänsä ylös. – Zarni An...

– Se Zarni An sieltä kirkkaasta auringosta, jatkoi Jenika-mummi kuultuaan pyhän

nimen. – Hopeinen hevonen kiidättää häntä kullatussa reessä. Missä hän kulkee, siellä maa voimistuu ja kaikenlaista syntyy, kasvaa ja kypsyy. Zarni An auttaa hyviä ihmisiä.

Mikal vaikeni ja alkoi katsella kalvoikkunan suuntaan. Sen takana vilahteli koko ajan ihmishahmoja.

– Mikalin hiuksissa on jo harmaata, Tikö huomasi ja tuumaili vielä: – Kaikki tarpeellinen tuli kerrottua, ja keskustelu on päättynyt.

– Ei venäläisten Jumalakaan paha ole, sanoi Mikal tuoden julki ajatuksensa. – Hänen opetuksensa on suoraa: älä tapa, älä varasta, älä valehtele, kunnioita vanhempiasi ja niin edelleen. Entä meidän jumalamme? Opettavatko he toisin? Luulenpa, etteivät.

– Jemdinissä komilaisia jumalia loukataan, Tikö puuttui puheeseen. – Lähistöllä on jäljellä hyvin vähän rukouspaikkoja. Minä tiedän, missä niitä on, mutta en kerro. Jos ne löydetään, ne poltetaan.

– Niin ihmiset tekevän Sus Kristoksen [Jeesus Kristuksen] nimissä, huokasi Mikal ja jatkoi odottamatta: – Onko sinulla ikävä kotiin?

– Kyllä, Tikö sanoi tunteensa paljastaen. – Lähtisin matkaan vaikka tänään. Ei täällä ole kurjaa, lisäsi hän vilkaistuaan Jenika-mummiin. – En haluisi olla teille vaivaksi.

Ruhtinas naurahti.

– Ymmärrän. Olkoon tämä huone sinun siihen saakka kunnes paranet. Ei sinusta ole yhtään vaivaa. Mutta pitkälle matkalle sinun on liian aikaista lähteä. Kunhan sopiva hetki koittaa, lähdemme kenties yhdessä: sinä kotiisi ja minä tapaamaan ruhtinas Gorja. Onhan hän omaa väkeä, jopa ikään kuin samasta suvusta. Mutta malta vielä vähän. Ja jotta sinulla ei olisi tylsää, lähetän tänne Sjarinin ja Maten Poktšasta. Se on lähellä, vain majanvälin päässä. Heistä on mukavaa viettää kesää siellä. Poktšassa on niin viihtyisää ja hauskaa. Siellä on niittyjä, vettä ja ilmaa, jota on helppo hengittää. Minunkin pitäisi viettää vähän lomaa, mutta aikaa ei vain ole.

– Kesällä sinne on mentävä, ruokkijani, – ei työ ikinä lopu, Jenika-mummi neuvoi kasvattiaan.

– Niinhän se on, äitikulta. Hellekesäkään ei päästä rentoutumaan.

– Itsepä sen tiedät, itse tiedät, virkkoi Jenika-mummi.

Mikal nousi ylös, mikä tarkoitti, että ensimmäinen keskustelu Vähä-Permin pojan kanssa oli päättynyt. Kevyesti astellen hän lähti ovea kohti.

– Yritähän parantua, toivotti Mikal.

– Minulta terveiset ja maahan asti kumarrus ruhtinatar Jevölle, Sjarinille ja Matelle, Jenika-mummi virkkoi kumartaen.

– Minä kerron, Jenika-mummi. Pianhan he itsekin saapuvat tänne. Mutta tulkaa te terveiksi täällä! Pojan täytyy päästä jaloilleen mitä pikimmin. En minä vaadi kiirehtimään, vaan aika.

Mikal poistui.

– Tulla nyt kesän alkaessa sieltä Poktšasta tänne Tšerdiniin, mutisi Jenika-mummi ja jatkoi: – Ainahan sinnepäin on menty kesäksi. Minä en kyllä ymmärrä mitään tästä elämästä. Maailmanloppu tuntuu olevan lähellä. Minäpä käyn tänään tietäjän luona kuulemassa, mitä hän sanoo. Mutta sinä, pojuseni, lepäile. Väsyttäähän se juttelukin. Lepäile ja nuku vähän. Se on nyt tärkeintä. Pian pääset jalkeille ja unohdat Jenika-

mummin. Niin ne ruhtinaan lapsetkin ovat unohtaneet minut, ei niitä näy enää ollenkaan. Kauanko se hevosella kestäisi tulla tänne! Ennen he pyörivät tässä helmoisani. Nyt on toisin. Puuhaa heillä tuntuu riittävän, kun joka paikkaan on ehätettävä.

Tiköä alkoikin todella unettaa. Hän ei jaksanut kuunnella loppuun asti puheliasta mummoa. Silmät painuivat kiinni ihan itsestään. Sitten hän vajota humautti johonkin, mutta pehmeästi kuin äidin syliin. Makea, parantava uni valtasi hänet.

MANSISADUN LOPPU

Vähitellen Tikö pääsi jaloilleen. Hyvien ihmisten luona ja kunnon ruoan avulla hän parani nopeasti, vahvistui ja reipastui. Hän meni ulos, kiersi muutaman kerran suuri-ikkunaiset talot, pitkän pitkät varastoaitat ja hevostallit ja tutustui alueen ihmisiin. Tšerdin on levittäytynyt Kolvajoen oikealle rannalle. Sitä ei voi tietenkään verrata Urai-Pauliin tai edes Jemdiniin. Tšerdinissä on nimittäin keskuskadun varrella taloja, joissa on ylä- ja alakerta. Väkeäkin on huomattavasti enemmän.

– Kirkkoja meillä on kyllä enemmän, totesi Tikö. – Mutta puhe täällä on hyvin samanlaista.

Kaupungin naiset kutsuivat häntä hellästi Jemdinin pojaksi, mutta useimmat ihmiset olivat alkaneet sanoa Jemdinin Tiköksi. Se nimi juurtuikin käyttöön. Jo lapsesta työhön tottunut Tikö katseli syyllisenä ihmisiin tietämättä, mihin kätkeä toimettomat kätensä. Tältä osin kyllä hänen elämänsä helpotti kovastikin Minja Ignaš, Mikalin apulainen. Millä tavoin helpotti? Joka päivä hän löysi Tikölle työtä. Poika sai mennä käymään jossain tai sai käydä kutsumassa jotakuta. Tikö kiitti mielessään Minja Ignašia siitä, että sai kulkea ihmisten joukossa pää pystympänä. Tikön päivistäkin alkoi tulla erilaisia.

Nyt tänään Tikö oli lähetetty Öndža Jakin luo, joka joukkoineen vartioi Tšerdinin kaupunkia lännestä. Kaupungin toisella laidalla virtasi Kolva, runsasvetinen ja leveä joki. Mutta Öndža Jakin edessä riitti silmäkantamattomiin alarinnettä ja sen takana siinsi loputon parma-metsä. Sieltä hyökkäilevät aika ajoin mansit ja tataarit. Siitä syystä hänet oli määrätty tähyilemään kauas eteenpäin ja pitämään myös valpasta väkeä sinisenvihreässä parmassa, jotta huomattaisiin, jos näkyviin tulisi jotain outoa. Tikö löysi Öndža Jakin. Hänethän oli lähetetty, siis, no... Poika hämmentyi ja unohti samalla, mille asialle hänet oli lähetetty. Edessä nimittäin seisoivat karhumainen setä, jonka parta oli leveä kuin uuninluukku ja nyrkit vasikanpään kokoiset.

– Ahaa, Jemdinin Tikö!

Poika melkeinpä lyhistyi, kun Öndža Jakin kivenkova koura tömähti jostain ylhäältä häneen. Ei se sattunut yhtään, tämä kun oli pyyhkäissyt *vain* sormillaan.

– Olet kuulemma voittanut Asykan pojan jousipyssykisoissa. Onko se totta?

– Totta se on.

– Tottapa tietysti. Meidän ruhtinas ei kertoile joutavia. Mutta kuinka Asykan poika jätti sinut henkiin tappionsa jälkeen? Mansithan ovat tulistuvaa väkeä.

– En tiedä. Minä olin hänen palvelijansa. Kyllä hän olisi voinut tappaa, jos olisi tahtonut.

- Tapahtui niin kuin jumalat olivat määränneet, Öndža Jak totesi. – Mutta sinä tulit varmaankin asialle. Kerro!
- Minja Ignaš käski ilmoittaa, että auringon laskettua ruhtinas Mikal kokoaa johtajat luokseen.
- Jos hän on pyytänyt, niin me tulemme... Jemdinin Tikö, tule sinä huomenna tänne minun luokseni! On asiaakin. Voitko tulla?
- Tikö katsoi hämmästyneenä pää takakenossa: ei kai tuo Öndža Jak vain vitsaile. Mutta Öndža Jak ei vitsaillut ja Tikö vastasi:
- Kyllä minä tulen, Öndža Jak -setä.
- Tule aamusta. Rumatellaan sitten yhdessä täällä. Odottelen sinua.

Tikö laahusti hitaasti asunnolleen päin. Muita tehtäviä hänellä ei ollutkaan enää. Minja Ignaš oli sanonut, että loppupäivän hän voisi puuhailla, mitä lystää. Mutta mitähän sitä voisi tehdä? Tikö olisi tarvinnut samanikäisen kaverin voidakseen jutella ja vaihtaa ajatuksia tai tehdä jotain työtä yhdessä. Kaksin olisi kivempaa. Omissa mietteissään Tikö tuli koivikkoon, joka takana näkyivät ruhtinaan suuri-ikkunaiset talot. Aivan tien viereen oli laitettu penkki. Hän istahti penkin keskelle ja venytteli jalkojaan. Olkapäässä jomotti yhä mansin nuolen aiheuttama kipu. Tikö oli pannut merkille, että haavoittuminen oli muuttanut häntä kovasti. Lapsuus oli jäänyt taa, ja aikuisten seura alkoi kiinnostaa häntä. Enää hän ei pyrkinyt esiin, vaan teki rauhallisesti ja kehuja odottamatta kaiken, mitä piti ja mitä käskettiin. Tikö ajatteli Öndža Jakia, joka oli kutsunut hänet luokseen. Häntä siis tarvitaan. Ajatus, että aikuinen arvostaa häntä, oli Tikölle mieleen. Sillä hän ei tosin vaivannut päätään, huomennahan tuo Kört Aika -voimamiehen kaltainen tuhti mies kertoisi kaiken itse.

Äkkiä Tikö huomasi, että hän ei istunut penkillä enää yksin. Penkin toiseen päähän oli hänen tietämättään istahtanut kaunis, pitkäripsisinen ja tummasilmäinen nuori nainen. Tikö aikoi jo nousta ja lähteä siitä, mutta nainen hymyili vienosti, ja hän jäikin vielä istumaan. Nainen ei ajanut häntä pois, päinvastoin: hän tuntui haluavan, että Tikö jäisi vielä hänen viereensä.

– Haavoittunut poju, sinä olet jo jaloillasi. Se on minusta mukavaa. Särkeekö olkapäätäsi yhä?

Tikö nosteli vähän olkapäätänsä.

– Vähän vielä särkee, mutta vähitellen se paranee.

– Minä kävin muutaman kerran luonasi, kun makasit tajusi menettäneenä.

Ohutsormiset hellät kädet, ne olivat koskettelleet niin kevyesti. Tikö ymmärsi, että juuri tämä nainen oli käynyt hänen luonaan. Mieleen jäivät kasvot, jotka hän näki silloin ikään kuin kalvoikkunan läpi. Siispä muistikuva oli oikea. Tikö katsoi kauan sievää, vaiti olevaa naista ja etsi sopivia sanoja. Jotain kaunista hänen pitäisi sanoa.

– Kiitos! Kiitos, kun kävit luonani. En minä tiennyt, kuka kävijä oli. Mutta nyt tajuan, että se olit sinä.

Tikö sulki silmänsä ja avasi taas.

– Kyllä, sinä se olit! Minun oli aina helpompaa käyntiesi jälkeen.

Nainen ei edelleenkaan vastannut, vaan istui ja katseli vaiti eteensä. Mutta sitten hän kysyi:

– Sinä vietit talven Urai-Paulissa, niinkö? Mansien luonako?

- Kyllä, minä jouduin mansien käsiin, kun he tekivät hyökkäyksen Jemdiniin.
- Millaisia ne mansit ovat? Ovatko ne kaikki ilkeitä?

Tikö oli viety väkisin Uralin taa. Hän oli ollut Jumšanin palvelijana ja kuluttanut aikaansa tähyilemättä kauas eteenpäin. Manseja oli monenlaisia, ei heitä kaikkia voi laittaa samaan muottiin. On sellaisia kuin Anemgur tai hänen isänsä, metsästäjä Agai, hän, joka oli kertonut kodassa lämpöä hehkuvan pystytakan ääressä sadun Nimjanista. Tikö oli halunnut silloin, että satu olisi vain jatkunut jatkumistaan. Pystytakan lämpö oli tuntunut ihanalta, ja kylmä oli poissa jossain kodan takana...

– Manseja on kaikenlaisia...

Kiirehtimättä Tikö alkoi kertoilla elämästään mansien luona. Hän aloitti korvapuoli Egateista, jonka silmälläpidon alla hänet oli kuljetettu Urai-Pauliin ja joka oli ihan ensiksi alkanut opettaa häntä puhumaan mansia. Tikö ei itsekään tiennyt, miksi hän näin avautui tämän pitkäripsisen naisen edessä.

Muistot tulvahtivat Tikön mieleen. Hän alkoi kertoa Again satua, sitä lämpimässä kodassa kuulemaansa. Satu kertoo Nimjanista, joka oli elellyt Kondajoen yläjuoksulla. Hän oli lähtenyt Venäjänmaalle ja ryhtynyt uskomaan uuteen Jumalaan hyljäten omat jumalansa, jotka tuhosivat tästä syystä hänen mukavan elämänsä. Venäjänmaalla hän oli mennyt naimisiin pajarin tyttären kanssa. Tämä surmasi mansijohtajan myrkyn avulla.

– Siinäkö kaikki? kysyi nainen hymyillen.

– Kaikki, vastasi Tikö. – Me lähdimme sitten jokainen omaan asuntoonsa. Olihan jo tullut yö. Miksi sinä kysyt?

– Tällä sadulla on loppukin. Haluatko kuulla sen?

– Tietysti haluan.

– Pajarin tytär, joka oli Nimjanin vaimona, palasi tämän kuoltua takaisin Venäjänmaalle. Sitten hänelle syntyi poika. Pienestä asti lapsi oli ollut itkuinen ja itkiessään sanonut aina: *ene, ene*. Äiti pani hänen nimekseen Öndrei. Lapsi itse näytti tahtovan sellaisen nimen. Poika varttui, mutta Öndreiksi hän ei kutsunut itseään koskaan, eikä vastannut, jos sillä nimellä häntä kutsuttiin. Hän käski sanoa itseään Eneurtiksi. Hänessä virtasi mansien verta. Vahva mies hänestä kasvoikin, ja siksi Moskovan ruhtinas kiinnitti huomionsa häneen. Hän pystyi siirtämään kodan kokoisen kiven. Sisäistä voimaakin hänestä löytyi: katseellaan hän pystyi häivyttämään ihmisen luotaan. Siihen aikaan Moskovan ruhtinas soti kovasti vieraita maita vastaan. Hän lähetti Eneurtin aina kaikkein verisimpiin taisteluihin. Ruhtinas arvosti Eneurtia, mutta myös pelkäsi. Olihan tämä hyvin voimakas. Ehkäpä hän kuitenkin kaatuisi jossakin taistelussa. Mutta ei, Eneurt palasi aina ehjänä taistelupaikoilta.

Kerran sitten ruhtinas kokoaa voivodit ja kaikkein urheimmat miehet herkuista notkuvan pöydän ääreen. Eneurtia hän ei ollut kutsunut. Tämä suuttuu ja vierittää ruhtinaan ovelle isoimman kiven, minkä ikinä pystyi löytämään. Kukaan ei pääse ulos eikä sisään. Saatuaan tiedon tästä ruhtinas suuttuu kovasti. Siellä pöydän ääressä hän kirjoittaa paperille:

Eneurtia on syötettävä ja juotettava, kunnes hän kellahtaa nurin, ja siten on hänen päänsä hakattava irti.

Paperin hän lähettää kaupungin vartioinnista vastaavalle voivodille, jonka alaisia ovat kaikki kaupungin soturit. Eneurt sattuu istumaan juuri tämän voivodin luona. Häntähän ei ollut päästetty ruhtinaan luo, niin jonnekinhan sitä oli pitänyt häipyä. Hän vaistosi, että kirjoitus oli suunnattu häntä vastaan, ja vilkuili tuotuun paperiin. Kaupungin voivodi lukee:

Eneurtille on annettava parhaat hevoset ja varattava mukaan riittävästi ruokaa ja juomaa ja siunattava matkaan. Hän itse tietää, minne menee.

Voivodi uskoo, että Eneurt lähetetään taas uuteen taisteluun. Hän teki kaiken, kuten oli paperista lukenut. Vasta jälkeinpäin huomattaisiin, että kirjoitusta oli muutettu, mutta se oli jo myöhäistä. Eneurt oli päässyt mukavasti Kondajoen haaraan saakka. Hänestä oli tullut isänsä tavoin johtaja, ja hän oli tehnyt paljon hyvää manseille.

Aivan kuin Tikö olisi tullut jälleen Urai-Pauliin. Hän katseli ympärilleen, mutta kotarakennuksia ja talvisia, osittain maan sisässä olevia talviasuntoja, maapirttejä, ei näkynyt.

– Soma satu, sanoi Tikö. – Minä en tiennyt, että sadulla olisi tällainen loppu.

Kaunis nainen nousi ylös.

– Tämä ei ole vielä loppu, pojuseni. Satu loppuu vasta tulevaisuudessa, sanoi nainen ja huokaisi syvään. – Kuka sinut kuljetti Urai-Pauliin?

– Egatei-setä.

– Oliko hänet määrätty kuljettamaan?

– Tietenkin oli määrätty. Mies puuhasteli kanssani ja opetti minulle mansin kieltä.

– Sanot karanneesi sieltä, niinkö?

– Karkasin, mutta minut otettiin kiinni. Ješnek sai kiinni. Egatei-sedästä minulla on hyvät muistot. Kerrotaan, että hänen oma elämänsä oli ollut täynnä epäonnea: hän oli haavoittunut, hän oli ollut sotajoukon johtaja, mutta erotettu ja hänen rakas tyttärensä oli ryöstetty...

– Egatei, niin... Eneurthan on hänen isänsä ja Nimjan isoisänsä. Tämän voin lisätä satuun.

– Oliko Nimjan Egatein isoisä?!

– Oli. Sanoit, että Egatein rakas tytär oli ryöstetty?

– Urai-Paulissa minä sain kuulla siitä usein.

– Se tytär olen minä.

– Onko sinun nimesi...

– On. Minä olen Luli.

Tikö hämmästyí tämän odottamattoman uutisen vuoksi. Tämä pitkäripsisinen, kaunis nainen on todellakin Luli! Nainen hymähti surullisesti ja suuntasi hitaat askeleensa kohti taloja. Hän kääntyi vielä ja sanoi mansin kielellä:

– *Pajam ula!* [’Näkemiin!’]

– *Pajam ula!* vastasi Tikökin mansiksi ja jäi istumaan.

Aivan kuin hänet olisi naulattu penkkiin. Egatei-sedän Luli-tytär on Tšerdinissä! Isä oli niin kovasti etsinyt tätä tyttärtään, joka oli istunut nyt Tikön vieressä ja kertonut kaiken. Tiköä huimasi. Vielä kauan hän hämmästeli siinä, sitten hän nousi ja lähti asunnolleen päin. Mielessä pyörivät yhä Egatei ja Luli... Mutta vielä yhden ihmisen on oltava täällä, sillä eihän Luli ole tullut yksin Tšerdiniin. Hänen mukanaan oli Arsi. He olivat rakastuneet toisiinsa. Mutta kuinkahan lie asianlaita nyt?

SJARIN JA MATE

Tšerdin, Suur-Permin pääkaupunki, sijaitsee seitsemällä kukkulalla. Siellä on paljon asukkaita. Erityisen paljon väkeä on silloin, kun sinne tullaan kaikkialta myymään ja ostamaan. Venäläisten kauppiaiden määrä onkin viime vuosina kovasti lisääntynyt. He tapaavat käydä siellä ostamassa arvokkaita nahkoja ja ovat saaneetkin niitä ihan rekikuormittain. Maksuksi nahkoista ostajat saivat raudasta valmistettuja tavaroita, kalliita vaatteita ja herkullisia ruokia ja juomia.

Tšerdin oli avoin kaikille, jotka tulivat sinne hyvin aikein. Pahaa aikovia joukkoja estämään kaupunki oli ympäröity korkealla maavallilla ja tiiviillä, vankalla, suippo-paaluisella aitauksella. Maavallin edessä oli rotko täynnä vettä. Koko aitauksen pituudelta oli lyhyistä hirsistä salvottuja, korskeita talomaisia rakennelmia, joissa ikkunoiden sijaan oli ampuma-aukkoja. Näitä aukkoja oli ylimmässä kerroksessa.

Juuri tuollaisen talon luona Tikö tapasi Öndža Jakin seuraavan päivän aamuna. Miehen ympärillä parveili ihmisiä, joilla oli käsissään jousipyssyjä, miekkoja, keihäitä ja kirveitä. Komin kieltä puhuttiin, sellaista kuin Jemdinissä, mitä nyt vähän poikkeavasti. Tikölle valkeni nopeasti kutsun syy. Hän asettuu seisomaan jousipyssy kädessään ampuma-aukon luo (hän oli saanut kevyehkön jousipyssyn). Viereisten ampuma-aukkojen luo asettuu muita ampujia. Edessä komeilee maaleja rivissä: ensimmäinen rivi oli lähimpänä, toinen kauempana, kolmas vielä kauempana ja niin edelleen aina nuolen kantamattomiin asti. Pian maalien sivuilta alkaisi nousta erillisjoukko kohti Tšerdiniä. Oli pyrittävä osumaan sen linjan maaliin, jonka kohdalla lähestyvä väki olisi. Öndža Jak halusi tietää, kuinka monta ampujaa – keskimäärin – tarvitaan pysäyttämään esimerkiksi 100–200 miestä.

– Tšerdiniläisiä koulutetaan, oivalsi heti Tikö, jolle oli kovasti mieleen, kun hänet oli katsottu aikuseksi ja laitettu seisomaan tarkimpien ampujien viereen.

– Tämä ei olekaan Jemdinin takana kieppuvaan maaliin ampumista, eikä edes Urai-Paulin ammuksia. Leikkiä se oli, täällä Tšerdinissä valmistaudutaan puolustukseen.

Tikö ei tiennyt, keitä odotetaan. Mansejako? Tämän kaltaisen taistelun jälkeen he eivät tulisi tajuihinsa pitkään aikaan. Jokirosvojako oli tulossa? Eivät ne hyökkää Tšerdinin kimppuun. Jokirosvot kulkevat ryöstelemässä 20–30 miehen ryhmissä. Niiden voittaminen olisi Tšerdinille kuin itikan nitistys. Tikö esitti taitojaan hyvin. Joihinkin kaukaisimpiin maaleihin hän ei osunut, mutta hyvällä ampumaetäisyydellä oleviin hänen nuoliaan iskeytyi yhtä mittaa. Ikään kuin maalit olisivat kiivenneet ylöspäin juoksevan väen rinnalla. Oli ammuttava nopeasti ja tarkasti.

– Hyvä! Sinä olet todella tarkka ampuja, kehui Öndža Jak Tiköä, kun rinnettä ylös rientävä väki saapui suippopaaluisen aitauksen laidalle. – Niin minulle kerrottiinkin.

Tikö ei tiennyt, kuinka hänen kävisi, jos edessä olisi eläviä ihmisiä oikeasti. Siitä syystä hän ei sanonut mitään kehut kuultuaan.

– Voi tulla vielä noidutuksi, jos kuuntelee kehumista, juolahti hänen mieleensä.

Myös ruhtinas Mikal saapui paikalle. Hänen mukanaan oli solakka ja reipas tyttö ja hidasliikkeinen, hiljainen poika.

– Paljonko ampujia tarvitaan pysäyttämään vaikkapa sadan hengen joukko? Mikal kysyi.
– Sataa miestä kohden tarvitaan 50. Vähempi ei riitä, vastasi Öndža Jak. – Lisäksi on oltava 10–15 pyssymiestä ja saman verran kiviä ampuvia tykkejä.
– Muuallekin pyydetään paljon...
– Tämä on vähän. Ammunnat näyttivät sen. Jos lukumäärää pienennetään, meille tulee tappio. Tämähän on keskeisin paikka. Suurella joukolla voi meitä vastaan iskeä vain täällä.
– No, katsotaan. Sanot, että Vähä-Permin poika esitti taitojaan hyvin.
– Minulle kerrottiin, että oikein hyvin. Hänet on pantava ampujien joukkoon ja opetettava pyssyn käyttö. Hänellä on tarkka silmä.
– Siispä Jemdinistä on lähetetty kelpo apua, minulle, Mikal hymyili. – Mutta tutustukaahan, hän sanoi ja osoitti vieressään seisovia sisaruksia. – Tässä ovat Sjarin ja Mate. Ja tämä kuuluisa poika on Tikö Vähä-Permistä.
Öndža Jak ja Mikal lähtivät sitten ihmisjoukon luo. Rinnettä kavunnut väki huohotti. Sen tehtävä oli ollut leikkiä vihollista ja edetä mitä nopeammin paaluitauksen luo. Nyt tehtävä oli suoritettu ja väsyksissä oltiin, totta kai. Mikal ja Öndža Jak rupesivat nyt juttusille heidän kanssaan.

Tikön oli käsketty tehdä tuttavuutta. Hän seiso i kauan hiljaa osaamatta aloittaa juttua. Sisarukset katselivat häntä ja odottelivat. Sitten sanat löytyivät.

– Jemdinissäkin harjoiteltiin puolustusta tällä tavoin, hän sanoi. – Mutta mansit pääsivät silti tunkeutumaan kaupunkiin. Minusta tulijat pitäisi kyllä pyrkiä huomaamaan jo niin kaukaa kuin mahdollista.

– Kyllähän ne metsästäjät kiertelevät kauempanakin, aloitteli poika, mutta hänet keskeytettiin:

– Kutsutaanko sinua todella Tiköksi? tyttö kysyi.

– Kyllä.

– Aika hassu nimi. Minä olen Sjarin. Tässä on veljeni Mate. Isä sanoi, että sinä olet meillä kesän.

– En tiedä, teilläkö...

– Meillä tietenkin. Sinä olet rohkea poika ja osaat ampua niin hyvin. Sinua on kehunut itse Öndža Jak. Minua hän kehuu harvoin, ja Matea ei koskaan.

– Pyh, tuhahti veli.

Jo ensimmäinen tapaaminen osoitti, että sisarukset ovat kovin erilaiset. Jos Sjarin olikin puhelias, reipas ja eläväinen tyttö, toisenlainen oli Mate. Hän puhui vähän ja hitaanlaisesti, ja oli – kuten sisko totesikin myöhemmin – lauhkea kuin lammas.

– Ihan kuin hän ei olisi ollenkaan ruhtinaan poika, tuumasi Tikö. – Mutta jotain sisäistä vahvuutta hänessä kuitenkin on. Syvällä jossakin, mutta on. Verkkaisuuskin tuntuu sopivan hänelle.

Sisarukset pyysivät Tiköä tulemaan heille illalla. Sjarin pyysi ja Mate nyökkäsi päättään kutsun vakuudeksi.

– Isä käski meidän tulla tänne, ja tänä aamuna me sitten tulimme Poktšasta äidin kanssa. Ja siksi nyt järjestetään illanvietto. Pian me sitten palaamme takaisin. Minä en viihdy täällä, Sjarin sanoi.

- Kuinkahan sitten käyneekään, Mate epäili. – Poktšassa surraan vieläkin mansien hyökkäystä.
 - Elämä asettuu pikkuhiljaa. Nyt meitä tarvitaan enemmän siellä kuin täällä. Me voimme olla vähän avuksi ihmisille; heitähän tulee paljon joka päivä.
 - Koko Permi auttaa nyt Poktšaa.
 - Sen näet sinäkin. Siksi meidänkin täytyy auttaa.
 - Täytyy tietysti.
 - Äiti on samaa mieltä kanssani, Sjarin tokaisi ja tökkäsi sormellaan Tiköä rintaan.
 - Ehkä sinä tulet meidän mukaan? Riittää tämä nyhjäminen täällä Tšerdinissä. Se oikea elämä on nyt Poktšassa. Mutta tänään sinun on tultava meille.
- Sisarukset lähtivät.
- Vai että ihan ruhtinaan tytär, ja vai että minun on muka pakko tulla, Tikö tuumaili ja seurasi silmillään heitä. – Katsotaan. Entäs jos en tulekaan...
- Mutta jo nyt Tikö tiesi menevänsä. Aamulla hänen päässään oli pyörinyt vain Öndža Jakin kutsu. Sen suurempaa asiaa ei Tikö tiennyt olevankaan. Nyt tuo ketteräkielinen tyttö sitten päihitti kaiken: Öndža Jakin, tämän taisteluopetuksen ja hänen oman onnistuneen ampumisensakin.
- Mitä minä siellä illanvietossa teen ja miten minun on oltava? Tikö voivotteli.
- Piru vieköön! Tällaista Tikö ei ollut ennen kokenut.

ILLANVIETTO

Ruhtinas Mikalin vaimo, Sjarinin ja Maten äiti, Jevö ei eristäytynyt ihmisistä, ei Poktšassa, jossa he viettivät kesiään, eikä Tšerdinissä. Hän ei ollut puhelias, mutta hänellä oli taito kuunnella. Ylpeä hän ei ollut lainkaan. Hän osasi olla ihmisten kanssa: jutella ja vaieta – tarpeen mukaan. Lapsiaan hän ei erityisesti hemmotellut, silloinkaan kun he olivat pieniä, jotta he tottuisivat elämään itsenäisesti. Hyvään äiti pyrki heitä ohjaamaan. Vartuttuaanhan heidän on kerran otettava koko Suur-Permin johtajuus käsiinsä, isänsä tavoin. Siksi oli huolehdittava, että soturit tuntisivat heidät jo nyt, pitäisivät ominaan ja huomaisivat heidän älykkyytensä.

Ruhtinatar Jevö vaistosi, että vain omiensa joukossa kasvanut ihminen tunsi heidän todelliset huolensa, tahtonsa ja toiveensa. Ihminen, jota oli tuuditettu permiläisin lauluin ja saduin ja joka oli puhunut lapsesta saakka tšekäläistä pehmeää, kaunista kieltä, ymmärsi ja rakasti kansaansa. Vain sellaisesta ihmisestä saattoi tulla kaikkien soturien johtaja ja suuri ruhtinas.

Lapsia opettamaan kutsutut ihmiset takoivat vuosi toisensa jälkeen tietoja heidän päähänsä. Sisarukset lukivat ahkerasti; äidinkieltänsä lisäksi he opettelivat ja osasivat muutamaa muutakin kieltä, kuten tietysti venäjää. He osasivat luonnollisestikin laskea ja tunsivat Permin ja muiden maiden historian, taivaan rakenteen ja paljon muutakin. Vanhemmilla ei ollut tarvetta moittia heitä. He kaikki elivät eristäytymättä kansasta ja olivat arvostettuja. Niin Tšerdinissä, Poktšassa kuin Izkarissakin, siis vaikka missä, vaikkapa parma-metsän syrjäkylässä Mikalin perhe viihtyi kuin kotonaan – rennosti ja sikäläistä väkeä kunnioittaen.

Avaraan huoneeseen, jonne väen oli määrä kerääntyä, oli asetettu pöytiä pitkittäin. Ruhtinatar Jevö käski palvelusväen ottaa esille upeimmat liinat ja – kuten sanonta kuului – panna pöydät notkumaan kaikenlaisia herkkuja. Se, mitä huolehtivainen emäntä tarjosi, oli kaikki parasta laatua: parhaat leivät, parhaat lihat ja kalat, rahka, maito, smetana, voi... Äsken laitettua, keitettyä, valmistettua ja tuotua, siis parasta. Tällä tavoin arvostettiin herkkuja Suur-Permissä.

Juhlaan saapui monia huomattavia ihmisiä, sukulaisia ja hyviä tuttuja. Jenika-mummi, jonka viereen Tikö oli sijoitettu, luetteli vieraiden nimiä ja luetteli juuri hänelle. Tikö oli saanut uudet vaatteet heti kun oli päässyt jaloilleen ja alkanut liikkua. Vaatteidensa puolesta hän ei juurikaan poikennut edes Matesta, vaikka Mate olikin ruhtinaan poika, josta oli kerran tuleva Suur-Permin johtaja. Tietenkään tällaista vaatekertaa Tiköllä ei ollut Jemdinissä: pitkähihaista silkkipaitaa, tummia verkkahousuja ja jalkoja myötäileviä nahkakenkiä. Ne kaikki olivat uuden uutukaisia ja istuivat hänelle hyvin.

Ympärillä loisti kynttilöitä. Ruhtinas Mikal ja Jevö istuivat edessä, näkyvimpinä, vieressään Sjarin ja Mate. Sitten molemmin puolin pöytää istui kuuluja johtajia: Burmort, Mitšai ja Zyrai Izkarista sekä Bisjar Poktšasta ja Öndža Jak ja Kötš Tšerdinistä. Kaikilla oli vaimo mukanaan. Mikalin ja Jevön sukuryhmät jutustelivat keskenään. Omissa pöydissään huomiota keräsivät valkopartaiset papat vierellään puheliaat mummit. Heistä useimmat olivat huonokuuloisia, mutta jokaisella riitti tarinaa. Ukot istuivat enimmäkseen vaii, oman arvonsa tuntien. Keskivaiheilla ihmisten joukossa oli kaunis Luli ja hänen vierellään nuori mies, joka oli ryöstänyt Lulin isänsä luota. Hänen nimensä oli tuttu: Arsi. Juuri häntä oli korvapuoli Egateisetä etsinyt ja jos olisi tavannut, olisi tappanut. Nyt Arsi on yksi tšerdiniläisistä johtajista. Hän hymyili vaiteliaalle Lulille, ja he juttelivat keskenään vähän ja verkkaisesti.

Vähitellen ilta tuli äänekkäämmäksi ja iloisemmaksi. Ruokailun lomassa kädestä käteen kulki tuoppeja täynnä humalluttavaa olutta ja maittavaa kaljaa. Jokainen ryysti, minkä halusi ja ojensi sitten tuopin vierustoverilleen. Näin juomia kulki pöydässä taukoamatta. Pyöreäkasvoiset, kauniisti sonnustautuneet naiset kantoivat ruokia ja pitivät huolen, etteivät tuopit pääse tyhjenemään eikä ruoka loppumaan istujien edestä. Kaikki toivottivat pitkää ikää ja onnea ruhtinasparille – illan edetessä aina vain kuuluvammin. Sitten kajautettiin tervehdys Suur-Permille, jotta se vuosi vuodelta voimistuisi ja vaurastuisi ja pystyisi vastustamaan vaikka ketä.

Tikö kuunteli aikuisten juttelua ja vilkuili useasti kauas pöydän päähän, jossa Sjarin ja Mate istuivat vanhempiansa vieressä. Mate katsoi muutaman kerran Tiköön päin ja jopa nyökkäsi. Mutta Sjarin, joka oli kutsunut Tikön tähän illanviettoon, ei suonut hänelle puolta silmäystäkkään. Ja jatkossa tilanne vielä vain paheni: Sjarinin viereen istuutui pitkänhuiskea Minjö Izkarista. Jenika-mummi oli kuiskannut Tikölle, että Minjö on johtaja Zyrainin poika.

– Minähän nyt jouduin tukalaan tilanteeseen, toruskeli Tikö itseään. – Tänä aamuna minulle vielä tuntematon Sjarin-niminen tyttö kutsui tähän illanviettoon. Ja minä

tulin. Mitä muuta pitäisi tehdä? Toinen kutsui ja toinen tuli. Ei hän minua luokseen kutsunut. Siispä istu, syö, juo ja kuuntele, mitä hyvät ihmiset juttelevat. Mutta mitä tuo pitkä Minjö taas höpöttää Sjarinille?

Lopulta Sjarin loi katseen Tiköön päin. Tikö hymyili. Vieressä istunut Jenika-mummi pani kämmenensä yhteen. Näin hän tervehti Sjarinia. Ehkäpä Sjarin olikin katsahtanut vain Jenika-mummiin.

– Oi, että tuo Sjarin on soma neitonen, kehaisi Jenika-mummi. – Hän oli tomera lapsi ja jo pienenä nopeajalkainen. Hän juoksutti minua pitkin mansikka-ahoja ja mustikkalehtoja: *Mennään, mennään, Jenika-mummi*. Mentävä oli, minkäs teet! Tyttö suostutteli, kinusi ja vaati itsepintaisesti. Minähän hänet kasvatin. Voi, kuinka soma neitonen hänestä onkaan nyt tullut!

Se oli totta. Hän on jo sinällään sopusuhtainen, mutta lisäksi sievästi puettu kuin ostonukke. Hänen vaatteensa oli koristeltu helmin ja kultalangoin. Hiuksensa hän oli sitonut paksulla, punaisella silkillä, mutta yksi suortuva ei ollut pysynyt oikein kurissa vaan laskeutunut aivan silmien eteen – ikään kuin häiritsemään. Mutta kun katsoo tarkemmin: se sopiikin Sjarinille. Kuten myös hänen vaaleaa kaulaansa koristava kaksinkertainen, välkehtelevä helminauha, joka oli punottu monivärisistä jalokivistä.

Tikö eksyi omiin ajatuksiinsa ja huomasi vasta myöhemmin, että hän ei ollut kuullut hälinää pöydän ääressä. Kaikki katsovat nyt Mikaliin, joka puhui.

– Me, Suur-Permin komilainen alkuperäiskansa, haluamme katsella koko ikkunan leveydeltä maailmaa. Vieraita maita me emme tarvitse, onneksemme meillä on kaikkea tarpeeksi: me sulatamme rautaa ja saamme riittämiin suolaa Usolkajoen haarasta. Kaukana tunnetaan pehmeä kultamme: näätä ja kärppä, soopeli ja vesikko, naali ja majava; mitä meillä ei olisi! Joet antavat riittävästi kalaa itsellemme, ja myytäväksikin sitä on runsain mitoin.

– Mutta, aloitti Mikal, kurtisti kulmiaan ja oli hiljaa jonkin aikaa, – sydäntä riipaisee. Rauhassa ei anneta elää. Mansit ovat työntäneet taas nenänsä tänne. Täällä pöydän ääressä istuu Vähä-Permin poika, joka vietti talven mansien luona.

(– Ahaa, Sjarin, vihdoin huomasi! pani Tikö merkille puheen aikana.)

– Hän on tavannut Asykan, jonka pojalle, Jumšanille, hän oli palvelijana. Mansit eivät kätke aikeitaan: ne tahtovat lyödä hajalle meidän Suur-Permimme. Mutta se ei minua niinkään huolestuta. Monien vuosien ajan me olemme maksaneet veroja Novgorodille, mutta nyt Novgorod on joutunut Moskovan vallan alle. Moskova on ilmoittanut moninkertaistavansa verot. Mutta tässä ei ole vielä kaikki... Se aikoo ottaa meidät valtansa alle mainemme, vesinemme ja ihmisinemme.

Juopunut väki hälisi ja päästi huutoja:

– Emme antaudu! Vähä-Permin Pamin he karkottivat. Nytkin vielä alkuperäiskansa piileksii Objoen haarassa. Nyt riittää! Me käymme vastaan.

Mikal nosti kätensä ylös ja hillitsi tulistuneen väen.

– Kiitokset sanon piispa Joonalle, joka kastoi uuteen uskoon minut, vaimoni Jevön ja monet teistä. Pyhän miehen sanoin: Jos otatte vastaan Kristus-jumalan uskon, kukaan ei teihin kajoa, ja jos kajoaa, minä puolustan Jumalan nimeen ja vahvaan

käteän luottaen. Eikä teihin uskalleta koskea. Näin on asia.

Jälleen kuului huutoja.

– Kiitos piispa Joonalle! Hän on viisas mies. Me emme antaudu kenenkään valtaan. Totisesti emme!

Astiat vain kilisivät johtajien iskiessä nyrkkiä pöytään. Mikal kävi istumaan pöydän ääreen, ja kaikki alkoivat puhella vierustoveriensä kanssa. Joku laittoi kätensä Tikön olkapäälle. Tikö kääntyi: se oli Mate, joka pyysi häntä jonnekin.

Tikö lähti pöydän äärestä ja seurasi Matea. He lähtivät isosta juhlasalista, menivät läpi pitkän eteisen, kääntyivät vasemmalle, ja Mate avasi parioven. Siinä oli Sjarinin huone. Voi, ihmettä! Pöydällä on kolmihaarainen kynttelikkö, siinä seisovat kynttilät valaisevat niin pöydän kuin koko suurehkon huoneenkin. Nurkassa seisoo tiiliuuni, josta savu menee ulos. Ympärillä on siistiä, ja uuninsuukin on valkoinen. Seinillä riippuu kudonnaisia, joissa on kirkkaita kukkakuvioita. Nurkassa on ikoni (se on lahja piispa Joonalta Sjarinille). Oven kamanan takaa töröttää katajan oksa. Jalkain alla on huoneen päästä päähän ulottuvat kaikenkirjavaiset lattiamatot.

Tikö katseli ääneti ympärilleen, siksi että pöydän ääressä kynttilänvalossa istuivat Sjarin ja pitkä Minjö pelaten lampaanluisilla pelinappuloilla. Värjättyt luunappulat napsatelivat Minjön kämmeneltä pitkin pöytää.

– Ei olisi pitänyt tulla, Tikö ajatteli. – Olisi pitänyt vedota, että on jo myöhäinen ilta ja mennä omaan huoneeseen. Mutta kun pyydettiin, niin tulin. Kukaan tosin ei näy ryhtyvän puheisiin. Täällä vallasväen lapsilla on oma elämänsä, jota minä en ehkä ymmärrä.

Mikä oli käsittämätöntä, sitä Tikö ei kyennyt sanomaan itselleen. Päinvastoin kaikki näyttää vielä ymmärrettävältä. Jemdinissäkin pelataan lampaanluisilla nappuloilla, mutta Kyiva käyttämät luut ovat isompia. Hän leikkii oman kotansa luona ja isot luut ovat hänen karjaansa. Kyiva käyttää niistä nimeä *taitö*.

Sjarin sekoitti pöydällä olevat luunappulat ja kääntyi Tikön puoleen.

– Riittää murjotus, Tikö. Siirretään pöytä seinän vierelle ja aletaan leikkiä... Mitä aletaan, Minjö? Sokkoleikkiäkö?

– Aletaan vain, Minjö vastasi. – Näinkös sinä sitten lopetit pelin, kun hävitä aloit?

Sjarin naurahti ja tuli Tikön luo liina mukanaan.

– Sinä olet meillä uusi ja saat etsiä ensiksi.

Sjarin tuli ihan lähelle Tiköä ja levitti liinan. Tikö punastui ihan korviaan myöten katsellessaan häntä niin läheltä. Tytön poskilla oli hymykuopat ja rinnan alkujakin oli. Kunpa Sjarin seisoi kauemmin siinä ja puhua pulputtaisi... Puhua mistä? No, mistä tahansa!

Sjarin sitoi liinan tiukasti Tikön silmille (tytön hengitys poltteli häntä), pyöräytti vikkellillä käsillään hänet kolmesti ympäri ja huusi nurkasta naurussa suin:

– Etsi, Tikö!

Mate ja Minjö olivat toisella suunnalla. Heitä Tikö ei nähnyt, mutta kuuli. He eivät Tiköä kiinnostaneet. Itselle tärkeämpiä ääniä oli kuulosteltava. Tikö teki verkkaisesti tunnusteluja kädet levällään ja otti askeleen eteenpäin. On ihan hiljaista. Jostakin

hänen sisästään tulee kuin määräys: tytön suuntaan vielä pari askelta ja pysähdy ja kuulostele tarkkaan. Sjarin yrittää hiipiä varpaillaan ja vaihtaa paikkaa. Aivan niin! Edessä kuuluu vasemmalle pyrkivää sipsuttelua. Sjarin ei ole kaukana, vain kolmen neljän askeleen päässä. Pojat ovat jossain hänen selkensä takana. He ottivat leikin jo rennosti ja hihkuilivat paikannusääniä. Alkakoot vaikka tanssia, heidän suuntaansa Tikö ei aio mennä. Edestäpäin kuuluu seinänvieren suuntaista liikettä. Tikö lähestyy, lähestyy ja naps! Sjarin on ihan sylissä. Tämä ei tunnu enää leikiltä. Hiki kahahtaa pintaan. Liinan Tikö irrotti itse, ojensi sen Sjarinille ja vetäytyi sivuun ja yritti olla katsomatta häneen.

Leikki sai uutta vauhtia. Äänekkäästi puhkuileva Mate joutui Sjarinin vangiksi, ja sitten Minjö, joka saikin etsiskellä melko kauan. Sitten Tikö joutui taas sokoksi, ja näin leikki jatkui, kunnes oltiin melkein yön sylissä. Intokin alkoi jo loppua. Oli leikitty ihan tarpeeksi. He kävivät istumaan, koska eivät halunneet vielä erota.

– Talonhaltia suuttuu kellarissa. Lopetetaan, Sjarin sanoi osoittaen etusormellaan alas. – Haltia, haltia, älä suutu meille, mehän olemme tulleet kotiin, älä tee meille mitään pahaa vaan pelkkää hyvää. Oma väki on tullut, jos Tiköä ei lasketa. Ja on Tikökin omaa väkeä. Tikö, onko teillä kodinhaltia?

– On meillä sellainen.

– Metelöikö se?

– Toisinaan.

– Pelkäätkö te, että se noituu?

– Me olemme varautuneet noitumista vastaan. Ihmisillä on kotonaan tai mukanaan rautaraha, silmätön neula, hauen hammas tai katajan oksa...

– Mekin teemme niin. Onko teillä metsänhaltia?

– Olen kuullut siitä, mutten ole nähnyt.

– Meillä Izkarissa tapahtui yksi juttu, Minjö sanoi. – Oli talvi. Metsästäjä hiihtää metsästyssuksillaan parmassa ja tulee kotiin. Yö oli tullut ennen kuin hän pääsi kotiin. Hän oli luullut kodin olevan lähellä, mutta näytti siltä, että joku oli saartanut hänet. Hän näkee edessään tulen, joka ei ole nuotiosta, vaan kantautuu ikkunoista. Metsästäjä on ihmeissään: aiemmin tässä ei ollut minkäänlaista taloa. Talon edessä seisoo ukko ja pyytää tulemaan sisään. Metsästäjä menee. He syövät ja juovat. Se tuntematon ukko ojentaa oluttakin. Metsästäjä humaltuu. Talon ukko ottaa haitarin esiin ja alkaa soittaa. Metsästäjä ei pysty hillitsemään itseään: hän alkaa tanssia. Koko yön hän tanssii. Myöhemmin hän oli päässyt eroon ukosta ja pakeni.

Aamulla hän aikoo katsoa, miltä se talo näyttäisi valoisaan aikaan. Hän lähtee eilistä tietä takaisinpäin ja saapuu juuri siihen paikkaan, jossa talo oli ollut. Mutta mitään taloa ei olekaan, on vain korkea kuusi, jonka ympäriltä joku oli tallonut lumen tasaiseksi. Metsästäjä tunnisti omat jälkensä. Ilmeisesti hän oli yöllä tanssia pyörähdellyt kuusen ympärillä. Lienee metsästäjä pelästynytkin, mutta käsittänyt myös, että kuusen luota on lähdeävä pois takaperin. Metsänhaltian luota on aina lähdeävä takaperin. Tällä tavoin metsänhaltia oli narrannut izkarilaista metsästäjää.

– Jemdinissä ehkä sanottaisiin, että Vörpöl-metsänhaltia oli suuttunut jostakin, Tikö totesi. – Me jätetään aina metsällä käydessämme saalislintu tai kourallinen marjoja, mustikoita tai puolukoita, kannon päälle. Mitä poimitaan, siitä jätetään osa.

– Mekin tehdään niin, Minjö sanoi. – Tuo metsästäjä saattoi olla saita ja ahne. Hän ei ollut jakanut saalistaan metsänvaltiaan kanssa. Niinpä hän oli joutunut sen pauloihin.

– Poktšassakin oli tapahtunut sellaista, Mate liittyi jutteluun. – Metsästäjän poika Tšomša – hän on minun hyvä tuttu – kertoi, että heidän talonsa vieressä oli asunut Šybanin pariskunta. Heillä oli Onnyr-niminen poika, joka oli ystäväystynyt Tšomšan kanssa. Yhdessä he tapasivat käydä metsässä tai joella kalastamassa. Kerran sitten Šybanit olivat rakentaneet uuden tiiliuunin. Sellaisesta savu menee ulos, eivätkä sisätilat nokeennu. Mutta uutta uunia on osattava käyttää. Kerran Šybanit olivat sulkeneet uunin pellit normaalia aikaisemmin saadakseen enemmän lämpöä. Sitten he olivat käyneet maaten. Mutta kukaan ei ollut noussut aamulla: he olivat saaneet häkää ja kuolleet. Kolmantena päivänä heidät kaikki kolme, Šybanin pariskunta ja Onnyr, haudattiin. Mutta Tšomša oli tavannut käydä iltaisin kalassa ja usein hänellä oli ollut mukanaan kaverinsa Onnyr. No, nyt kun kaveria ei enää ollut, Tšomša alkoi käydä yksin.

Kerran illalla hän lähtee sitten yökuntiin alas joelle. Ympärillä oli sumuista. Hän huomaa kolmen ihmisen kävelevän jonkin matkan päässä hänestä: Šybanit olivat lähteneet talostaan ja olivat matkalla jonnekin. Kaverini olisi halunnut sanoa jotain, vaikkapa tervehtiä, mutta olikin jähmettynyt paikalleen: lähimetsään päin astelevat Šybanin pariskunta ja heidän poikansa Onnyr. Elävinä! Kaverini totesi vielä: – He huomasivat minut, mutta minä en tohdi sanoa mitään. Hekin katsoivat minuun ja lähtivät sitten ääneti metsään päin ja katosivat sumuun. Tšomša ei jatkanut joelle, vaan kääntyi takaisin kotiin. Tapahtumasta on kulunut muutama vuosi. Šybanien talo on ränsistynyt ja lyyhällään, eikä siellä ei asu enää ketään. Ihmiset pyrkivät kiertämään talon kauempaa. Kuulemma joskus pimeän tultua Šybanit tapaavat käydä kotonaan. Mutta miksi, sitä en tiedä. Tällaisen jutun Tšomša minulle kertoi.

Nuoret hiljenivät.

– Kuoleman jälkeen heitä ei ollut muisteltu oikealla tavalla ja siksi heidän sielunsa olivat rauhattomia ja kulkivat kuolleiden kanssa, Sjarin totesi.

– Isoäiti kertoi, että ihmisellä on kaksi sielua, alkoi Tikö selittää.

– Tiedän, Sjarin keskeytti. – Toinen lentää kuoleman jälkeen taivaaseen ja muuttuu tähdeksi. Kuinka hyvä ihminen oli ollut, niin monta tähteä hänelle syttyy. Se toinen sielu jää maan päälle ja muuttuu kiveksi, puuksi, riistaeläimeksi tai -linnuksi.

– Jokaisella puulla on sielu. Ehkä se on ihmisestä siirtynyt, Tikö sanoi ja muisteli Ivö Tšud -ukkoa ja hänen kertomuksiaan.

Nuoret olivat jutelleet yli keskiyön. Sitten ovenraosta pilkisti Minja Ignaš ja ilmoitti, että vanhemmat etsivät Minjöä. Ennen kuin erottiin, Mate kysyi Tiköltä, haluaisiko hän kokeilla ampumista varsijousella ja pyssyllä.

– Tietysti haluan, Tikö kajautti.

– Mennään huomenna alas kaupungin taa, jossa Öndža Jak piti tänään ammunnat. Ilmoitetaan hänelle, etteivät hätäntyisi, pyssystähän lähtee kova ääni. Minjö palaa huomenna kotiinsa Izkariin, muuten hän olisi tullut mukaamme. Hän käyttää hyvin pyssyä. Mennään siis kahdestaan.

Mate kertoi harvoin näin paljon yhdellä kertaa. Sisko katsoi häntä ihmetellen ja virnisti veikeästi Tikölle, että tällaisia ihmeitä tällä kertaa.

– Käy minunkin luona, Sjarin sanoi ja perui heti. – Odotas. Minä pistäydyn ensin sinun luonasi katsomassa, kuinka sinä asut.

– Milloin? Tikö hätääntyi.

– Kun kissa ammuu, vitsaili Sjarin.

Heti aamusta kaikki sai odottamattoman käänteän, eikä Mate voinut näyttää Tikölle, kuinka pyssyä ja varsijousta tulee käyttää. Sovittuaan ampumisistaan Öndža Jakin kanssa pojat ehtivät vain laskeutua rinteeseen alle, josta alkaa sekametsä, kun he huomaavat, että heitä vastaan kiittää ratsu kuin tuulispää.

– Missä on ruhtinas Mikal?! huusi ratsumies hevosta pidätellen.

– Kotona. Tšerdinissä, Mate viittoili kädellään. – Mitä on tapahtunut?

– Moskovalaiset soturit ovat tulossa tykit ja pyssyt mukanaan. Ne ovat jo lähellä, ja jo huomenna tai ylihuomenna Tšerdinin luona.

Ratsumies jatkoi vauhdilla eteenpäin.

HUOLI OMASTA MAASTA

Permiläiset johtajat eivät olleet vielä ehtineet lähteä kotiinsa, ja niinpä Mikal kokosi heidät uudelleen yhteen. Minja Ignas ja Tikö tulivat juosten, heidänkin oli määrätty olemaan paikalla. Keskusteluaihetta ei peitelty. Miksi niin olisi tehtykään, kun parin päivän kuluttua kuurokin kuulisi ja sokeakin näkisi, mitä on tulossa. Lisäyksenä on sanottava, että monia oli kutsuttu. Ennennäkemättömän suuri uhka lähestyy nyt Tšerdiniä. Se ei ole mansien hyökkäys. Suur-Permiä vastaan on lähtenyt tulemaan itse Moskova.

– Suoraan sanoen, Mikal aloitti, – eilen suutani syyhyisi saada kertoa jotakin siitä, mitä nyt on pakko sanoa. Turhia jaarittelematta suoraan asiaan: jo viime talvena Moskovasta oli lähtenyt sotureita Suur-Permiä vastaan. Heidä johtaa voivodi Fjodor Davidovitš Pjostryi, ja hänellä on apunaan Gavriila Ivanovitš Nelidov, Pjostryin kaukainen sukulainen. He kuuluvat Moskovan nimekkäimpiin voivodeihin. Heillä on mukanaan tykkejä ja pyssyjä sekä omia pyhiä isiään: pappeja, igumeeneja ja munkkeja. He ovat perinpohjin valmistautuneet iskuun, muutakaan ei voi sanoa. Hevosia heillä on runsaasti vetämässä taisteluvälineitä. Tarkoituksenahan heillä on yhdistää Suur-Permi Venäjän maihin.

Ihmiset hälisivät ja poukkoilivat pystyyn. Jokunen kaatui tuoleineen.

– Mitä Moskovalta puuttuu?

– Itse se on tataarien alla, vapautukoon ensin heistä.

– Me emme antaudu!

– Liian paljon se haluaa...

Mikal oli vaiti. Hän tiesi, että Kultainen orda oli jo niin hajalla, että Moskova oli lopettanut vuotuisen verojen maksun tataareille. Hän tiesi senkin, että viime vuonna moskovalaiset soturit olivat tuhonneet täysin Suur-Novgorodin armeijan Šelonjoella. Se Novgorod, jolle Suur-Permi oli maksellut jonkinmoista vuotuista veroa, ei ollut

enää itsenäinen eikä mahtava vaan Moskovan osa. Sitten Iivana III, suuriruhtinas, oli iskenyt silmänsä vauraisiin permiläismaihin. Kova oli hänellä halu hyökätä. Permi makseli veronsa Novgorodille, mutta Moskovan verotko olisivat vähäisiä! Se haluaa koko Permin. Novgorod ei ole puuttunut tšekäläiseen elämänmenoon, vuosittain lähetetyt verot ovat riittäneet sille. Mutta Moskovan suuriruhtinas ahnehti: haluaa hotkaista meidät kokonaan mainemme ja vesinemme, ja yllä olevan taivaankin se nielisi kuten myös maanpäälliset ja maanalaiset rikkaudet.

– Me elämme omaa elämäämme, kuten haluamme! karjaisi Öndža Jak. – Moskovan kanssa eivät meidän ansapolkumme mene ristiin. Eläkööt omaa elämäänsä, ja niin mekin elämme.

– Niinpä niin, Mikal huokasi. – Vaan kuinka se toteutetaan?

Aiemmin hän oli kuvitellut, että Novgorodin hajottua ja Moskovan ollessa vielä itse Kultaisen ordan alla he voisivat pyrkiä tykkänään venäläisistä eroon. Mutta toisinpa kävi. Moskova valloitti Novgorodin ja pitää sen maita nyt ominaan.

– Onkohan siihen jokin syy, kun meidän kimppuumme käydään avoimesti? kysyi Burmort, joka istui Mitšain vieressä.

He molemmat ovat Izkarista ja pitävät aina yhtä.

– Niinkin on sanottu, Mikal vastasi. – Viime vuoden kesällä ruhtinas Iivana III oli halunnut vallata paitsi Novgorodin myös Kazanin kaupungin. Kuulemma sikäläiset tataarit ärsyttävät ruhtinasta suuresti, ja tämä oli sanonut ottavansa voiton myös Kazanin kaaneista. Hän oli lähettänyt sinne voivodiksi veljensä.

– Sen me tiedämme. Hän oli kutsunut myös tšerdiniläisiä hyökkäämään Kazanin kimppuun, mutta mitä me sieltä etsisimme!? kuivahko Kötš, tšerdiniläisjohtaja, kajautti reippaasti.

Hänen väkensä vartioi kaupunkia vastapäätä Öndža Jakia.

– Tiedämme jotain, mutta emme silti kaikkea, toppuutteli Mikal Kötšiä. – Venäläiset kyyhöttivät Kazanin kyljessä viikon uskaltamatta käydä taisteluun. Varmaankin ruhtinas oli jo silloin suuttunut tšerdiniläisiin, mutta hän on pitänyt tähän saakka vihansa sisällään. Vielä yksi asia. Meillehän tullaan kaikkialta käymään kauppaa. Te tiedätte, että täällä käy moskovalaisia kauppiaitakin. He tuovat myytävieniensä lisäksi ruhtinaalta asiapapereita, joiden mukaan kauppiailta ei saisi periä mitään veroja kaupankäynnistä. Mutta me perimme veroja kaikilta tasapuolisesti. Tästä he ovat suuttuneet. Asiapaperien mukaan meidän olisi vielä annettava kauppiaille ilmaiseksi myyntitilatkin ja varustettava heidät hevosin.

– Tällä tavoin he istuvat niskan päällä. Myykööt kuten kaikki muutkin, kuten oma väkemmekin! pokšalainen Bisjar sanoa pamautti.

– Me emme ole kunnioittaneet heidän mahtailuaan, Zyrnai sähähti.

– Emme mekään, toiset karjuivat.

– Luulen sen olleenkin tässä heidän vaikuttimenaan, Mikal päätteli. – Kauppiat itse kävivät luonani ja sanoivat valittavansa suuriruhtinaalle heidän kohtelustaan. Muusta he eivät halua tietää, mutta itselleen he pyytävät helpotuksia.

– Ovelaa väkeä, Burmort nyökkäsi, – aivan kuin muut eivät olisi heidän kaltaisiaan ihmisiä ollenkaan.

– Moskova tarvitsee Permin, kertoi Mikal mietteistään.

Ihmiset eivät vielä rauhoittuneet. He odottivat Mikalilta lisätietoja.

– Jo nyt suuriruhtinas saa turkiskaupalla puolet tuloistaan. Silti hän sotii yhä ja levittäytyy jatkuvasti. Siihen tarvitaan paljon rahaa. Meidän laskuun hän haluaa nousta ja rikastua. Sotaväkeä hänellä on monen tuhannen soturin verran. Heille opetetaan lakkaamatta vain yhtä asiaa: taistelemista. Me emme tiedä, kuinka suuri sotavoima meitä lähestyy. Luulen, että on noustava joukolla, on kutsuttava kaikki niin asutuksen kuin kylienkin väki. Nyt heti on lähetettävä tarkkailijoita vakoilemaan, mihin asti soturit ovat jo edenneet ja arvioimaan heidän likimääräinen lukunsa. Jos suinkin onnistuisi, kävisimme taistelun hyvin tuloksin ennen kuin he ehtisivät rynnä lähemmäksi kaupunkeja.

– Vahvimmassa kunnossa meillä on Izkar, joka on ympäröity korkealla, kaksinkertaisella kivimuurilla. On varattava kaikenlaista ammuttavaa, mitä vain löytyy. Erityisesti Tšerdinissä ja Poktšassa on lisättävä puolustusta jo tästä päivästä alkaen. Tykkejä meillä on. Öndža Jakin pyynnöstä pannaan aseisiin ei sata vaan monta sataa ihmistä. Riittävästi meillä on katapulttejakin, kiviä on vain tuotava enemmän. Pitäkää mielessänne: aika rientää. Nyt ei ole unen aika.

– Ruhtinas Mikal, sinä sanoit, että..., Öndža Jak aloitti kumartuen eteenpäin. – Eilen kiitit piispa Joonaa, joka on kastanut sinut ja lapsesi uuden Jumalan uskoon... että muka teihin ei uskalla kukaan kajota. Kuinkas asianlaita on nyt?

– Tänään minä panen lähettejä matkaan Jemdiniin. Meillä on Vähä-Permin poika, joka menee mukaan. Hän tiedottaa sotureiden tulosta Permiin piispa Joonalle ja ruhtinas Gorille, jonka kanssa meillä on yhteistä sukutaustaa. Olkoonkin, että hän on jo ennestään venäläisten alla, mutta voihan hän auttaa vähän, kun kuulee meidän kimppuun hyökättävän. Vielä viime vuonna hän oli puolustautunut hyvin manseja vastaan. Sotavoimaa hänellä on. Lähettien mukana toimitan asiapaperin molemmille.

– Jos kestämmme siihen asti, Kötš muratti.

– Kestämme! Jumalat auttavat: Zaran, Voipöl ja parma-metsä itse. Mehän olemme kotonamme. Tänne me olemme syntyneet ja täällä me tulemme näkemään elomme päättymisen. Meitä ei odota kukaan missään. Kertokaa tämä ihmisille. Jos me emme pidä puoliamme, joudumme sääliittävään asemaan.

Koolle kutsuttu väki hajaantui pian eri suuntiin. Todettiin, että on pidettävä koko ajan yhteyttä. Kaikesta on ilmoitettava toinen toiselle. Yötä päivää on oltava ihmisiä kaupunkien ja kylien ympärillä, jokien varsilla ja metsässä. Kaukana ja lähellä. Kun kohdataan kutsumattomia tulijoita, heitä on ahdisteltava terävin nuolin, erityisesti pimeään tultua. Mikalin puhe teki suuren vaikutuksen Tiköön. Tuo ylväsryhtinen, teräväjärkinen ja rehti mies piti vahvasti käsissään Suur-Permin elämäntulkua. Ihmiset arvostivat ja tottelivat häntä ja luottivat häneen.

Hetken kuluttua kuhisikin väkeä ulkona. Mutta kellot olivat vaiti. Tikö ja kolme tšerdiniläismiestä olivat jo valmiina lähtemään ratsain matkaan, kun jo kaukaa huutaen lähestyi Minja Ignaš ja ilmoitti, että Mikal kutsuu taas heitä luokseen.

– Ei tarvitse lähteä mihinkään, Mikal sanoi apeasti läheteille. – Soturit piirittävät jo meitä. Ja piispa Joon on kuollut Jemdinissä yllättäen.

YÖLLINEN LEVOTTOMUUS

Päivällä kaupungin takana Mate näytti Tikölle, kuinka varsijousta ja pyssyä tulee käyttää. He kertoivat tästä etukäteen kaupunginvartijoille, hehän tarkkailivat nyt valppaasti eteensä ja kuulostelivat jokaista ääntä.

– Tässä se sitten on, se tuliase, Tikö totesi käänneellen käsissään Maten ojentamaa pitkää pyssyä. – Eipä ole kevyt. Jousipyssy on paljon kevyempi.

Tikö oli kuullut monesti jo Jemdinissäkin, että pyssy saattaisi vähitellen syrjäyttää jousipyssyn. Nyt hän pyrki uskomaan siihen itsekin.

– Kyllähän jousipyssyn käsittely vaatii enemmän taitoa ja aistien valppautta. Kun näkee maalimerkin, tajuaa oitis, kuinka jousi on jännitettävä, jotta osuisi varmasti. Tähdätä voi kiirehtimättä. Ampumishetkessä on mukana kaikki: sydän, sielu, silmät, kädet ja jopa mielialakin. Kaikella on silloin merkityksensä. Pyssyn käytössä lienee omat puolensa, mutta...

Mate näytti, kuinka tulee ampua, ja Tikö pamautti pyssyllä kohti asetettua maalia. Ei hän tietenkään osunut, vaan ampuminen täräytti jo ennestään kipeää olkapäätä.

– Tämä ei ole oikeaa ampumista, Tikö totesi kolottavaa olkapäätään hieroskellen.

Mate ei huomannut, että Tiköön sattui, vaan ojensi hänelle varsijousen.

– Ammupas tällä!

– Täräyttääkö sekin?

– Ei varsijousi täräytä.

Tikö ei ruvennut nurisemaan, vaan otti ja ampui varsijousella. Nytkään hän ei osunut maaliin.

– Ei onnistu, Tikö sanoi itselleen vihaisena ja ojensi laitteen takaisin Matelle.

– Ei tietenkään ensimmäisellä kerralla, Mate totesi häntä puolustellen. – Niin pyssyä kuin varsijoustakin on opeteltava käyttämään. Sinulla on ampumistaitoa, kyllä sinä pian opit. Soturit eivät ole manseja, ne alkavat paukutella ja vieläpä tykeilläkin, niin että korvat kuuroutuvat. Heidän ryskettään sinä et olekaan vielä kuullut. Se kyllä saa suunniltaan jos kenet. Se on varma!

Illalla Tikö pyrki väijyntäryhmään, jossa johtajana oli Arsi, nuori mansi, Lulin mies. Jotkut olisivat halunneet ottaa mukaan koiria, mutta Arsi ei sallinut. Haukkumaan ryhtyessään koirat saattaisivat pelästyttää Tšerdinin ympärillä liikuskelevia ennen aikojaan. Niitä oli jo havaittu. Aina vain lähemmäksi ne, kuulemma, tulevat, mutta yrittävät pysyä piilossa ihmisten silmistä. Öndža Jak käskei väijyä ja ottaa kiinni pari kuljeksijaa. Keitä ne ovat? Miksi ne samoilevat kaupungin ympärillä? Millä asialla ne ovat? Jos ne alkavat taistella, ne on hillittävä ja rauhoitettava siihen tilanteeseen sopivalla tavalla.

– Käyttäytykää kuten nekin. Älkääkä vain ryhtykö hellämielisiksi ovelia kulkureita kohtaan, Öndža Jak varoitti lähtijöitä saatellessaan heitä.

Lähtijät ottivat mukaansa muutamia pyssyjä. Ei puolustus- vaan tiedotusmielessä: ampumisen kuultuaan tšerdiniläiset vartijat saivat tiedon, että oli kohdattu paljon väkeä ja että nyt pitäisi olla valmiina taistelemaan. Väijyjillä ja myös Tiköllä oli mukanaan jousipyssy ja terävät puukot tupessa. He asettuivat seisomaan metsään huhuilumatkan päähän toisistaan, mutta tarvetta huhuiluun ei ollut. Eivät he tulleet viettämään yötä jutustellakseen, vaan väijymään ilkeää sotajoukkoa.

Tikön valtasi metsästysmieliala. Hän tunsu ikään kuin sulautuvansa luonnon osaksi. Astellessaan hitaasti puiden ohitse hän silitteli oksia, piteli niitä käsissään, muttei katkaissut yhtäkään, vaan päästi vapaaksi oksat, joihin hänen kädestään oli virrannut lämpöä. Ilahtukoon puun sielu. Joskus sitten Tikönkin sielu siirtyy puuhun, ja tällä tavoin hänkin seisoi ja päästäisi ihmisiä ohitse.

– Meidän mielestä puut ovat resukoiia. Varsinkin pakkasella, kun ne seisovat hiljaa kylmissään ja ovat polviin tai vyötäröön asti lumessa. Eivät ne voi astella sisään lämmittelemään, eivätkä edes valitella toinen toisilleen. Vaitonaisina ne seisovat. Mutta me, me liikumme, syömme ja juomme ja nukumme lämpimässä vuoteessa pehmeän peiton alla. Me tunnemme niin murhetta kuin iloakin.

Tikölle juolahti mieleen Sjarin. Tyttö aikoi pistäytyä, kun kissa ammuu, mutta eiväthän kissat tapaa ammuu. Elämä mutkistui odottamatta: nyt on puolustettava Tšerdiniä, kun soturit lähestyvät sitä.

– Minäpä käyn itse Sjarinin luona, Tikö lupasi itselleen.

Kun hän ajatteli asiaa, kasvoja alkoi heti kuumottaa. Jostain syystä hävetti, mutta mistähän syystä? Maten vuoksiko? Kun juttelen hänen kanssaan, niin mielessäni pyöriikin hänen siskonsa. Sellainen tuntuu vähän narraamiselta.

Edessäpäin näkyi ihmisen hahmo. Näytti olevan oma mies. Tikö kääntyi ja alkoi astella puiden lomitse hitaasti toiseen suuntaan. Viileä tuuli henkäili pohjoisesta. Pilviä torkkuili taivaalla. Entäs täällä... kosketat kuusen oksaa ja havu ikään kuin estelee torkahtamasta. Kiitoksen voisi sanoa. *Attjöv*, kuten tšekäläiset sanovat.

– Saattaa olla, että puut pitävätkin ihmisiä resukoina, Tikön päähän pälkähti. – Puut seisovat pystyssä talvet kesät, monta kymmentä vuotta, murhetta tuntematta. Mutta ihmiset juosta sääntäilevät elantoa etsien. Ja tuntuu heillä olevan aikaa tapellakin keskenään. Alituisesti on jotain puuhattava. Tältä kannalta katsoen puiden elämä on todella helpompaa. Ne seisovat rinnatusten toistensa kanssa. Eipä ole tylsää! Ne puhuvat humisten. Mutta ihminen voi liikkua, ja silti hänellä on tylsää.

Elettiin keskiyötä, aivan yön sydäntä. Väijyjät olivat hiljenneet. Tikö astelee varoen ja katselee ympärilleen ja jalkoihinsa, ettei tallaisi risun päälle. Hän ei ollut päässyt kertomaan kuljeksivasta mansista ruhtinas Gorille, koska oli joutunut itse mansien käsiin. Tšerdinissäkään Tikö ei ollut saanut aikaan mitään mainittavaa. Häntä alkoi vähitellen kiinnostaa ajatus, että hän huomaisikin tänä yönä metsässä kuljeksivan miehen, pysäyttäisi tämän ja käskisi kulkea edellään Tšerdiniin. Tikö pysyttelisi 10–15 askelta taaempaa. Jousipyssy kädessään hän veisi tunkeutujan Öndža Jakin joukon asemapaikalle ja sanoisi:

Ottakaa tämä. Vaikea oli saada kiinni. Kuulustelkaa te, mistä ja missä aikeissa se oli tänne tullut. Minä olen tehnyt työni, mutta kuulustella en osaa.

– Suunnilleen noin se voisi mennä, ajatteli Tikö. – Kunpa nyt tapahtuisi niin! Ruhtinas Mikal saisi tietää ja kehuu, että onpas se nokkela ja rohkea tuo Vähä-Permin poika.

Tikö vähät välittäisi tuosta kehuista, sillä tärkeämpää hänelle olisi se, että myös Sjarin kuulisi asiasta. Mitähän tyttö sanoisi? Tikö sulki silmänsä muistellakseen Sjarinin kasvoja. Tosiaan, mitähän Sjarin sanoisi? Ehkä hän sanoisi:

Sinä se vasta jotakin olet, Tikö. Sitä en vielä tiennyt. En tosiaankaan. Jos olisin tiennyt, olisin silloin illanvietossa pyytänyt sinut istumaan viereeni. Minä luulin Minjön olevan fiksuin, mutta se oletkin sinä, Tikö.

– Ja... voi taivas, hän suutelisi minua. Sitä tosin ei saisi kukaan nähdä... paitsi Minjö. Minjö saisi nähdä. Parempi niin. Ehkä kaikki tuo pitäisikin kertoa hänen kuullen.

Tikö innostui niin, että oli näkevinään edessään ilkeän kuljeksijan. Hän nyhtäisi umpimähkään viinestä yhden nuolen.

– Auttakaa, jumalat, jos lähistöllä kuljeksisi joku, että se osuisi eteeni.

Näin hän rukoili ja pelästyivät itsekkin.

– Entäs jos joku todella ilmestyisikin? On mahdollista, että meidän jumalat eivät välitä rukouksestani, mutta se isoäidin jumala, se ottaisi ja toisi tänne Jagmort-jättiläisen, leveän kuin ladon ovi. Isoäiti rukoilee, että *minä uskon yhteen Jumalaan*. Mutta jumalnurkassa hänellä on liuta ihmisen kuvia ja jokaisella niistä on sädekehä pään ympärillä. Ei siis ole vain yksi jumala vaan monta...

Tikö aivan jäähmettyi näreen viereen huomattessaan, että eteen tupsahti kumarassa kulkeva mies. Se ei ollut oma!

– Pysähdy! Minä ammun! Seis! Tikö huusi ja jännitti jousipyssyinsä.

Mies ei vastannut, mutta pysähtyi ja käänsi kasvonsa häneen päin. Hahmo muistutti karhua. Tikö ei tuntenut nyt minkäänlaista pelkoa, siihen ei ollut aikaa. Tuntematon mies tuijotti häntä ääneti ja heilautti kättään. Tikön onnistui kumartua juuri ennen kuin hänen päänsä ylitse lennähti jokin puukkoa muistuttava esine. Kun mies näki, että se ei osunut, hän ryntäsi pakoon.

– Seis! Tikö huusi vielä kerran ja jännitti jousensa. Hän tähtäsi pakenevaa miestä selkään – ja päästi nuolen. Se osui! Se osui elävään maaliin! Tikön kädet tärisivät. Mies rääkäisi ja mätkähti maahan. Läheltä kuului vielä toinenkin huutoääni. Tšerdiniläisiä väijyjä tuli jo Tikön luo, ja he lähestyivät Tikön surmaamaa miestä. Eräs heistä lausahti:

– Se on osunut selän läpi sydämeen. Kuollut se on, ei hengitä.

Jalat eivät totelleet Tiköä. Hän hoiperteli maassa makaavan, verta vuotavan miehen luo ja oli melkein pyörtyä. Uhri oli käännetty jo selälleen. Sen silmät olivat auki. Siinähan makaa... Kyz Ku -ukko!

Tikö muisti äkkiä unensa, jossa Terensai-mummo oli käskenyt häntä:

Tapa Kyz Ku! Tapa Kyz Ku! Jollet tapa, nitistän sinut!

Se uni oli siis nyt toteutunut. Ja vielä toinenkin näky nousi Tikön silmien eteen, nimittäin se, kun hän tapasi Terensai-mummon kotonaan Jemdinissä illalla ja kuuli hänen hokevan:

Kyz Ku – mikä ilkimys, rasvanaama, kyhmyiniska! Hän pettää teidät kaikki ja sinutkin hän kampittaa. Tänään sinä pelastuit, mutta huomenna laukaiset äkki-arvaamatta. Kyz Ku saa loppunsa sinun kädestäsi, Turöbin Jarašin poika...

Taas tuo uni sumensi kaiken muun:

Tapa Kyz Ku! Tapa Kyz Ku! Jollet tapa, nitistän sinut!

Tikö kääntyi maassa makaavan ruumiin puoleen. Tuollaiseksiko ukon oli sitten kuihduttava! Poskipäät töröttävät, vain leveä nenä on entisensä. Miten paksu hän

olikaan ollut! Tiköä alkoi oksettaa. Horjahdellen hän vetäytyi syrjään paikalle rientäneistä ihmisistä ja seiso i sitten kauan korkean männyn takana. Hän pyyteli tekoaan anteeksi luonnolta, metsänhaltia Vörpöiltä, Komin jumalilta ja vieläpä Venäjän Jumalalta Jeesus Kristukselta. Taukoamatta hän hoki hiljaa:

– Antakaa anteeksi... anteeksi... anteeksi...

VASTUSTUS

Tšerdiniläiset väijyjät toivat kaupunkiin neljä miestä. Ruhtinas Mikal keskusteli heidän kanssaan venäjäksi itse. Hän osasi venäjän lisäksi puhua myös mansia ja osasi hän tataariakin. Vangittujen kertomuksista avautui lohduton kuva: suunnaton määrä sotureita lähestyy yhtä aikaa Tšerdiniä ja Izkaria. Myös vastataisteluun lähetetty oma joukko kertoi monilukuisista tulijoista. He olivat väijyneet yksittäisiä sotureita ja ampuneet heitä jousipyssyillä. Mutta sitten tunkeutujat olivat perään-tyneet hiljalleen ja hävinneet äärettömään parma-metsään.

Eipä ollut vähän niitä sotureita, jotka päättivät päivänsä lähestyessään Suur-Permin kaupunkeja. Synkkä metsä sai tulijat pelkäämään. He luulivat, että tšekäläiset idolit, näkymättömät voimat, tukkivat heidän tiensä. Mutta käskyn voima oli vahvempi, ja soturien oli hiiviskeltävä yötä päivää permiläisten tärkeimpiä kaupunkeja kohti. Nyt he sitten ovat päässeet perille – ja vastakkain ovat Moskovon suuriruhtinas Iivana III:n ja Suur-Permin ruhtinas Mikalin sotajoukot. Toinen haluaa vallata permiläisten rauhalliset kaupungit, toinen taas haluaa puolustaa omaa isänmaataan ja itsenäistä elämäänsä.

Parman ihmiset eivät olleet tottuneet kumartamaan kenenkään edessä. Sellaiseen ei ollut tarvetta. Jonkinmoinen vero meni Novgorodille, mutta siitä ei jokainen asukas edes tiennyt. Mutta nyt Moskovalle, joka oli alistanut valtaansa Novgorodin vapaan väen, oli tuo vanha veronmaksu riittämätöntä. Ensin veroja lisättiin muutaman kerran, ja sitten päätettiin vallata Permi maineen ja vesineen. Juuri Venäjä alkoi laajeta nopeasti. Lännessä kuohui Liettua, joka halusi itse kahmia toisten maita. Etelässä Venäjää riitti Krimin kaanikuntaan saakka ja lämpimälle merelle, mutta sillä suunnalla pelkoa herätti yhä Teutonien ritarikunta. Kuten tulvavesi löytää aina alavia maita, niin Moskovakin oli ovelana päätellyt, että nyt oli edullista suunnata itään päin. Siellä olisivat Suur-Permi, Siperian kaanikunta, mansit ja vielä järjellä käsittämättömän laajat maa-alueet.

Mikal seiso kulmiaan kurtistellen kalvoikkunan luona. Pitkän keskustelun jälkeen hän oli vapauttanut kaikki neljä venäläistä, jotka olivat anelleet, että *päästä meidät, me emme, Jumalan nimeen, enää koskaan ilmesty tänne*. Ristinmerkkejäkin he olivat tehneet. Mikal päästi heidät. Heidät kuljetettiin, kuten oli tuotukin, sidotuin silmin kaupungin halki. Kauan ei tarvinnutkaan kuljettaa: soturithan olivat jo siinä silmien edessä. Vaikea sanoa, tarttuisivatko nämä vapautetut miekkaan. Ehkäpä, mutta tämä asia ei vaivannut Mikalia ollenkaan. Hän oli saanut tietää, että vihollinen aikoo ensin hyökätä Izkariin, joka on kaikin puolin hyvin vahvistettu. Burmortiin, Mitsaihin ja Zyrnaihin voi luottaa, he seisovat vahvoina eivätkä peräänny.

Izkariin on matkalla voivodi Fjodor Pjostryi, kahdesta voivodista mahtavampi. Tšerdinin kimppuun lähtenyt voivodi Gavriila Nelidov on jo asemassa kaupungin laidalla. Monista voivodeista Pjostryi oli jostain syystä valinnut juuri Nelidovin, kaukaisen sukulaisensa. Äsken vapaiksi päästetyt venäläiset olivat kertoneet, että Nelidov on ovela mies ja paljon ankarampi ja viekkaampi kuin Pjostryi. Hän oli viime vuonna polttanut ja tuhonnut sääliä tuntematta novgorodilaisten Rusa-nimisen kaupungin ja lyönyt heidän joukkonsa Ilmenjärven luona. Verta oli vuotanut paljon. Eloon ei ollut jäänyt ketään. Pian sen jälkeen itse Novgorodkin tuhoutui. Mutta sinne ei Nelidov enää mennyt. Hänet oli kutsuttu Moskovaan varustautumaan Suur-Permiä vastaan.

Aurinkoiset kesäkuiset päivät tulivat. Ohuen ikkunakalvon läpi näkyi Mikalin ylväskaulainen, pitkäharjaksinen hevonen. Se oli lieassa ja söi ahnaasti tuoretta heinää. Sen ei tarvinnut lähteä nyt mihinkään. Lähetit olivat vieneet Mikalin määräykset kaupunkeihin ja kyliin. Nyt oli ryhdyttävä järjestämään Tšerdinin puolustusta. Mikal kutsui Minja Ignašin ja lähetti hänet Öndža Jakin luo.

Tikö kävi saunassa aamulla tultuaan metsästä, ja häntä alkoi heti unettaa. Hän meni omaan huoneeseensa. Ruhtinatar Jevö oli käskenyt lämmittää saunan. Sjarin oli kertonut hänelle, mitä Tikölle oli tapahtunut metsässä. Nyt Vähä-Permin pojasta tiedettiin koko kaupungissa. Olihan Tšerdiniä puolustettaessa kaatunut ensimmäinen mies – ja kaatunut juuri Tikön käden kautta. Sjarin oli tavannut Tikön, ja sitten myöhemmin ruhtinatar Jevö oli käskenyt lämmittää saunan, jotta poika rauhoittuisi ja jotta hän puhdistautuisi Jumalan edessä. Kuuma sauna auttaisi häntä parhaiten.

Oli mahdotonta nukkua kauan. Jossain paukahteli pyssy, ja Tikö heräsi heti. Hän katsoi ikkunasta: oli jo kirkasta. Hän pukeutui rivakasti ja ryntäsi ulos, mutta palasi takaisin ottaakseen nuolia täynnä olevan viinensä ja jousipyssyinsä. Kolmesti hänen oli pyörähdettävä ympäri (se on varokeino, jos on palannut jo kerran lähdettyään!) ja sitten hän lähti juosten sinne, mistä kuului ampumisääniä.

Sen jälkeen kun Tšerdinin alapuolella oli kuulunut ampumista, rinnettä ylös lähti tulemaan kolme miestä. Heillä oli päässään piikkikypärä ja yllään raudasta yhdistelty lyhythihainen, takkimainen paita. He heiluttavat käsiään päänsä yläpuolella haluten näyttää, että ne ovat tyhjät ja että neuvottelemaan ollaan tulossa. Ylämäkeen tulijoita vastaan lähti myös kolme: kepeästi kulkeva Arsi edellä ja hänen perässään kaksi vartijaa. Hekin paljastavat kätensä näyttääkseen, että tyhjät ne ovat heilläkin.

Tikö kiipesi erääseen korkeaan kaupungin suojarakennukseen ja näki ampuma-aukosta, että kolmikot ovat kohdanneet toisensa ja ryhtyneet keskusteluun.

– Ehkäpä voivodi itse on lähtenyt neuvottelemaan...

Näin puhelivat permiläiset. Tikö höristi korviaan.

– Voivodi? Voi se tulla taas.

– Luulenpa, että taistelua ei synny. Onhan henki venäläisillekin kallis.

– Entä meille? Kotona on pieniä viisi kappaletta ja iäkkäät vanhemmat.

– Ehkä ne vain pelottelevat?

- En tiedä, kun ne ovat näin kauas tulleet...
- Ne hyökkäävät!
- Ei voi mitään! Osansa saavat nekin – turpiinsa ottavat.

Ympärillä kuuluu puhetta. Nuoret puuhastelevat vakaalla alustalla seisovan tykin luona. Paikalle tuotiin suuria, sileiksi hiottuja kiviä ammuksiksi. Isossa saviastiassa tuotiin sytytysmyrkkyä. Tšerdiniläisiä kuhisi koko puolustuslinjan pituudelta. Tiköä ihmetytti isoja kiviä ampuvat ”lusikat”. Lusikkaan kuormattiin kivi ja – todistajien mukaan – laite linkosi kiven tosi kauas. Tikön näki, kuinka neljä miestä tuoda ähelsi kiveä laskien sen sitten alas maahan. Monella oli yllään haarniskapaita ja teräväksi piikiksi suippeneva kypärä, sellainen kuin rinteiden juurelle neuvottelemaan tulleilla sotureillakin. Jollakulla oli pyssy, tosin ei monella. Useimmilla oli kädessään jousipyssy, miekka, hyvin teroitettu pitkä keihäs tai kirves.

Arsi ja hänen toverinsa tulivat takaisin. Mikal odotti häntä tykin luona, joka oli valmiina ampumaan.

– Voivodi Gavriila Nelidov lähettää sinulle tervehdyksen, ruhtinas Mikal.

Nopea nousu rinnettä ylös oli hengästyttänyt Arsin.

– Hän käski sanoa, että meidän on antauduttava vangiksi ja siten kaikki säilyisivät hengissä. On kuulemma alistuttava hyvällä suuriruhtinas Iivana III:n siiven alle. Se olisi kaikille permiläisille parempi.

– Soturin äänellä ilmoitettu hyvä ei kelpaa meille, Mikal keskeytti puhujan.

– He haluavat puhua kanssasi, Arsi jatkoi. – Kuulemma illansuussa Gavriila Nelidov lähettää miehen omissa nimissään. Silloin tehtävän päätöksen mukaan tullaan sitten toimimaan.

Mikal oli vaiti melko kauan. Sitten hän sanoi vihoissaan:

– Omin voimin me taistelemme kuin mielipuolet manseja ja tataareja vastaan ja helpotamme Moskovan työtä.

Sitten hän kääntyi Öndža Jakin puoleen.

– Tykkeitä meillä on vähän. Elelimme huolta, emme varustautuneet kunnolla taistelemaan.

– Katapultteja olemme valmistaneet riittävästi. Niitä on parisataa.

– Entä kiviä?

– Niitä on varattu lähes 150 jokaista katapulttia varten.

– Se on vähän. Täytyy saada enemmän.

– Haetaan. Raahaamme niitä, minkä jaksamme.

– Pitäkää riittävä määrä tervapatoja ulottuvillanne. Niitä tarvitaan.

– Niitä on. Huomiseksi saadaan lisää.

– Hyvä. Aletaan siis odotella voivodin lähettämää miestä.

Mikal pyysi luokseen Minja Ignašin ja käski hänen kertoa saapujasta ruhtinatar Jevölle, jotta tämäkin valmistautuisi.

Kun Kyz Ku -ukko oli lähetetty tästä ajasta ikuisuuteen, Tikö tuli entiselleen. Mutta yhä hän muisteli ihmeissään Terensai-mummoa. Miten ihmeessä hänen ševansa oli ennustanut totuuden? Mistähän se tietää? Tikö asteli Öndža Jakin luota asunnolleen päin. Mitään erityistä tehtävää hänellä ei nyt ollut. Kaupungilla kulki tyttöjä paljain,

päivettynein jaloin. Tikön nukkuessa oli sadellut lämpimästi, ja alavilla mailla solisi nyt puroja. Kanat kuopsuttivat maata talojen seinävierillä, ja kotihanhet taapersivat verkkaisasti päätään ylpeästi nostellen. Ilmassa liverteli satakieliä. Mutta kaupungin ympärillä seisoivat sotureita pyssyineen. Ne valmistautuivat hyökkäämään kaupunkiin. Kaunis kesäinen näkymä ei sitten millään yhdisty siihen, mitä voisi olla tulossa. Vaikeaa on käsittää tätä elämää...

Tikö meni sisälle huoneeseensa. Siellä istuu Sjarin.

– Jokos kissa on ammunut? Tikö virnuili.

Mutta siihen se vitsailu tyssäsikin. Sjarinin edessä hän meni taas sekaisin. Tuolla tytöllä oli jonkinlainen oma sisäinen voimansa, joka kesytti Tikön hetkessä.

– Kumpi korva soi? Sjarin kysyi vastaamisen sijaan.

– Vase... ei kun oikea, sai Tikö sanotuksi.

Sjarin nyökkäsi.

– Lähipäivinä voi sattua kaikenlaista. Äiti itkeskelee jo, ja isä on siitä vihainen. Poktšaan lähdöstä ei tullut nyt mitään. Milloinkahan sinne pääsee? Mitä tapahtuu, jos venäläiset soturit voittavat? Tullaanko meidät kaikki surmaamaan?

Tikö ei keksinyt, miten lievittää Sjarinin ahdistusta, vaan uhoi:

– Mitä vielä? Turpiinsa ne ottavat.

Eräs mies Öndža Jakin joukoista oli sanonut juuri näin: *turpiinsa ne ottavat*. Mutta jos käy päinvastoin? Jos soturit pääsevätkin Tšerdiniin asti? Kukaan ei tiedä, miten silloin kävisi. Tikö pysyi kuitenkin kannassaan:

– Me pannaan vastaan! Viime vuonna annettiin manseille lähtöpasseit Jemdinistä ja samoin oli tehty täälläkin. Ruhtinas Mikalin mahti on suuri. Me voitetaan!

– Minulla on sellainen tunne kuin korpit peittäisivät auringon ja elämä päättyisi.

Tikö hämmästytti: puhuuko Sjarin tuollaisia sanoja? Vastaamaan Tikö ei pystynyt, mutta jossakin syvällä hänessä syntyi vähitellen huoli tuon tytön vuoksi, johon hän oli ihastunut. Samaisena hetkenä Tikön päähän iskostui ajatus: tapahtui jatkossa mitä tahansa, aina voi löytää keinon selviytyä. Kun Sjarin oli mennyt, oven raosta työnsi päänsä Minja Ignaš (hän ei koskaan tule sisään eikä puhu kunnolla, vaan käyttäytyy aina juuri noin).

– Mikal kutsuu sinut luokseen. Nyt heti! Aikailematta!

Ja hän katosi oven taa.

Mikalin luona oli pöytä katettuna ja sen ääressä istui komeasti pukeutunut mies. Miehet kävivät keskusteluaan venäjäksi.

– Olutta kun juovat, ehkei joudutakaan taisteluun, Tikö pani helpottuneena merkille.

Mikal käänsi päätään.

– Ahaa! Vähä-Permin poika! Tule peremmälle. Tämä tulija tässä kyselee, kuka oli surmannut hänen apulaisvoivodinsa. Tämä ohjasi opastajia, ja itse oli jostain Ežvan haarasta.

Tikö punastui. Häntä hävetti Mikalin edessä, että Ežvan jokihaaran ihminen oli näyttänyt tien verenvuodatukseen tuleville sotureille. Siksi Tikö pysyi vaiti. Mutta venäläinen kysyi jotakin ja osoitti ihmettelyään päätä pudistaen. Tikö ymmärsi jotain hänen puheestaan, ja Mikal käänsi lisää:

– Tulija sanoo, että jos meillä alaikäiset pystyvät käymän heidän kyvykkäimmän

väkensä kimppuun, niin heillä ei tule olemaan helppoa tulevassa taistelussa. Tulija sanoi todella: *tulevassa taistelussa*. Ja näin hän sanoi – siltä vaikutti – vasta täällä käydyn pitkän keskustelun jälkeen. Myöhemmin Tiköltä kysyttiin käynnistä Mikalin luona, mutta hän vastasi sekavasti. Mitään sanottavaa kun ei ollut! Mieleen jäi vain tulijan puheesta kaksi sanaa kaksi: *tulevassa taistelussa*.

VIELÄ YKSI KOKOONTUMINEN

Kynttilöiden sytytyksen aikaan Mikal kokosi vielä tärkeät henkilöt yhteen. Izkarista, Poktšasta ja suurista kylistä oli saapunut lähettejä, joiden on määrä karauttaa omiin suuntiinsa rivakoilla ratsuillaan viimeiset määräykset mukanaan.

– Me keskustelimme melko kauan, mutta emme päätyneet mihinkään ratkaisuun, Mikal ilmoitti. – Muutamassa asiassa annoin periksi. Lupasin venäläisille sotureille kulun Permin läpi Siperian kaanikuntaan ja edelleen, minne he – voivodit – tahtovat edetä. Ei tietenkään suurin joukoin. Te itse ymmärrätte, jos päästää taloonsa paljon ihmisiä, joutuu itse ulos. Lupasin, että maksaisimme veroa kolme kertaa sen, mitä maksoimme Novgorodille. Lisäksi lupasin joskus auttaa suuriruhtinas Iivana III:ta hänen taisteluissaan. Moskovalaiset eivät halunneet kuulla mitään, ilmoitti voivodin lähettämä mies. Vain yhdestä asiasta siellä puhutaan:

Päästäkää Tšerdiniin, älkääkä vastustelko. Teistä on tuleva erottamaton osa Venäjänmaata. Siinä kaikki. Puhe veroista on vain leikkiä. Sen, minkä me määräämme, sen te maksatte. Jos ryhdytte niskuroimaan, valtaamme kaupunkinne väkisin, poltamme sen ja hävitämme maan tasalle. Voivodi Fjodor Danilovitš Pjostryi on itse Jugdinista, joka ei ole kovin kaukana täältä. Hän jauhaa jo teidän joukkojanne Izkarin laitamilla ja valtaa pian kaupungin. Mutta Tšerdin kokee häviön aiemmin. Jollei tänään, niin huomenna.

Mikal selosti lyhyesti voivodin lähettämän miehen kanssa käymänsä keskustelun.

- Mihin me permiläiset olemme syylistyneet? joku kysyi pimeästä nurkasta.
- Siihen, että me muka kiusaamme moskovalaisia kauppiaita. He ovat valittaneet suoraan suuriruhtinaalle, Mikal vastasi.
- Emme me ole kiusaa ketään, itse he mahtailevat, joku taas totesi.
- Meitä syytetään siitä, Mikal jatkoi, – että viime vuonna emme menneet venäläisten mukaan valtaamaan Kazania.
- Meidän ei tarvitse etsiä sieltä mitään! huusi Bisjar, joka on Poktšasta. Se kaupunki on lähellä, matkaa sinne on yksi majanväli, siksi johtaja itse oli tullut ratsain Mikalin luo. Vartijat mukanaan, tietysti.
- Me muka hyljeksimme venäläisiä kauppiaita ja suosimme Kazanista tulleita.
- Kovasti ne vyöryttävät syitä päällemme.
- Käytöstapoja ne eivät tunne.
- Tulkoot vaan tänne kompuroimaan!
- Sen suuruinen sotaväki ei tule tänne rupertellakseen. Mielessä niillä on vain yksi asia: tulla ja vallata.
- Tässä ei ole vielä kaikki, ruhtinas sanoi väsyneenä. – Voivodi oli käskenyt sanoa, että me olemme aiheuttaneet ahdinkoa Tšerdinin Ioanno-Bogoslovin luostarille, jonka perusti piispa Joonas, kun hän kävi täällä kymmenen vuotta sitten. Tämä on

tietenkin valhetta. Minä aion kutsua täkäläiset pyhät isät paikalle, mutta se mies ei antanut. Nämä kun eivät muka uskaltaisi minun kuullen puhua suoraan.

– Todella valhetta! Häpeämätöntä valhetta!

– Ahdistelemista syntyy muka siitä syystä, että täällä kumarretaan vanhaan tapaan aurinkoa, tulta, vettä, kiviä, puita, tietäjiä, kaikenlaisia idoleja ja *Zarni babaa*...

– Zaranja! sanoa täryytti Öndža Jak.

– Näin me muka teemme syntiä.

– Kuka niin sanoo?

– Piispa Filofei. Hänestä tuli piispa kuolleen Joonan tilalle. Kuulemma Filofei kummastelee meitä kovasti...

– Ahaa, hän on siis siunannut voivodit vuodattamaan verta Suur-Permissä.

– Suuresta synnistä puhutaan, mutta se on pelkkää silmänlumetta. Moskovan väkeä vetää tänne rikkautemme, parma-metsämme pehmeä kulta. Moskovan tyhjä kassa hoputtamalla hoputtaa voivodeja kimppuumme. Ankara taistelu on odotettavissa. Ensimmäisen osuman Tšerdinin taistelussa teki Vähä-Permin poika, Turöbin Jarašin Tikö. Venäläisellä voivodilla Gavriila Nelidovilla on tänään yksi mies vähemmän. Me permiläiset aiheutamme voivodille lisää menetyksiä. Totta kai. Sitä he kerjäävät. Ja Tikö – siinä meillä oiva esimerkki!

Minja Ignaš tönäisi kevyesti Tiköä keskemälle huonetta. Ympärillä kaikui kehuja, hänen lähelleen työnnyttiin ja puristettiin kädestä, taputeltiin selkään ja pörröteltiin tukkaa. Mikal katsahti Tiköön eikä voinut hillitä itseään, vaan hymyili. Tänään oli vielä mahdollista hymyillä.

TAISTELU TŠERDINISTÄ

Varhaisaamusta alkaen Tšerdinin alapuoli täyttyi tupruavasta savusta, ja tuulen mukana sieltä levisi sitten ruoan tuoksu. Soturit saivat lämpimän aterian. Valkeat pilvenhattarat purjehtivat taivaalla. Aurinko nousi verkkaisesti taivaanrannasta. Mikal ja Öndža Jak katselivat metsän reunaa, josta savua tuprusi. Kaikkialla oli taisteluun varustautunutta väkeä. Ratsumiehet muodostivat oman ryhmänsä.

– Mitä jos keskeytämme heidän murkinointinsa? Öndža Jak ehdotti. – He luulevat, että me vapisemme pelosta, emmekä uskalla jättää korkeaa suojapaikkaamme hetkeksikään.

– Odotellaan vähän. Heidän tulee hyökätä meidän kimppuumme. Siitä he itse tekevät myöhemmin merkinnän niin sanottuihin historiankirjoihin. Jolleivät he valehtele, se tulee kuulumaan näin:

Venäjän ruhtinas valtaa väkivalloin vieraita maita, mutta me [tšerdiniläiset] puolustaudumme.

Sadan ja kahdensadankin vuoden kuluttua tiedettäköön tämänpäiväisestä suuresta yhteenotosta.

– Soturit ovat ihan nenän edessä...

Vastaukseksi Mikal viittasi kädellään: *seisokaa, missä seisotte* ja vetäytyi sivuun.

Tikö määrättiin olemaan lähellä Mikalia, jonka vierellä kulki jo paljon toisiakin. Minja Ignaš seurasi häntä lähimpänä ja pyrki nurisematta toteuttamaan ruhtinaan jokaisen käskyn. Taisteluun ryhtyminen tällä tavalla ei ollut aivan Tikön mieleen. Hän halusi kovasti Öndža Jakin joukkoihin voidakseen olla ampuma-aukon ääressä

ja tehdä sitä työtä, jota hänen oli huomattu osaavan hyvin. Mutta Mikal ei näyttänyt huomioivan sitä. Reippaasti asteleva ja jo kaukaa vahvarakenteiseksi havaittava mies pyrki käymään kaikkialla, myös jututtamassa asutuksen sotureita ja rohkaisemassa heitä odotettavissa olevaan ankaraan taisteluun.

– Venäläiset soturit eivät ole manseja, hän painotti. – Heidän edessään jopa mahtava Novgorodkin kukistui. Mutta pelätä ei pidä. Te olette saaneet karhun takajaloilleen ja susiakin metsästäneet. Pelkoon teillä ei ole aihetta!

Mikalin luo tulla pyyhälsi mies ilmoittaen, että sotureita lähestyy kaupungin toiselta laidalta, jossa johtajana toimii Kötš.

– Se on valehyökkäys. Siellä on suota laajalti pitkin joen rantamia. Isolla joukolla sieltä ei kyllä tulla, mutta mentävä meidän on sinne kuitenkin... – Ignaš! Mikal huusi. – Ilmoita hyökkäyksestä Öndža Jakille.

Sitten hän katsahti Tiköön.

– Ei sittenkään. Pinkaisepa sinä sinne, poikaseni. Kerro Öndža Jakille, että pian ne ovat hänen kimpussa. Sellainen aavistus minulla on. Älä itse jää sinne, vaan juokse kiiruusti takaisin. Sinä saat oman tehtävän.

Tikö pinkaisi matkaan. Ympärillä kiehui ja kuohui levotonta väkeä. Jokaisella oli jokin oma tehtävänsä. Äskettäinen mansien hyökkäys oli antanut lisäopetuksen: on oltava valmiina suurtaisteluun. Apua ei ollut odotettavissa mistään; on turvaututtava vain omiin voimiin. Jos soturit pääsisivät kaupunkiin asti, se tietäisi loppua sekä puolustajille että taloihin jääneille naisille, lapsille ja vanhuksille.

Öndža Jakin Tikö tapasi Tšerdinin kookkaimman tykin luota, jossa hän oli jakele-massa määräyksiä ampujille. Päivä oli kaunis ja aurinkoinen. Olisi heinänteko-aika. Mutta täällä ei kasata rukoja heinistä vaan ihmisistä. Öndža Jak oli hiestä märkänä ja läähätti puhkuen.

– Selvä, hän sanoi Tikön kerrottua Mikalin viestin. – Minä aavistelen samaa. Siellä Kötš kyllä panee vastaan. Hänellä riittää nyt työtä, ja kyllä minäkin alan pian kiehua rautapuserossani. Hiki virtaa edestä ja takaa. Mutta odotellaan. Jää tänne, pian alkaa riemu...

– Ruhtinas Mikal ei salli minun jäädä.

– Kun ei salli, tyydytään sitten siihen. Hän tajuaa paremmin, kenet mihinkin on pantava. Joka paikassa riittää työtä.

Tikö lähti palaamaan. Hänestä tuntui, että Öndža Jak paheksui siitä ”riemupaikasta” lähtemistä. Edestäpäin kuului huutoja. Ratsumiehiä viuhahti hänen ohitse. Kärryt kirskuivat kovasti ja juurakkoreet hiersivät kadun pintaa.

Kötšin joukon kimppuun oli hyökännyt ratsumiehiä. Tšerdiniläiset olivat linja-aseissa pitkät keihäät tanassa. Se oli taitavasti suunniteltu: yksikään hevonen ei uhmaa sitä kohti sojottavaa keihästä. Se vain nousee korskuen takajaloilleen, mutta eteenpäin se ei jatka. Keihäsmiesten takana odottivat vuoroaan jousipyssymiehet. Yhtä aikaa he tähtäsivät nuolensa ratsumiehiä kohti, ja pian kenttä tšerdiniläisten edessä tyhjentyi. Parikymmentä miestä jäi kieriskelemään maahan. Monet vaikerivat ja kiroilivat, mutta useimmat makasivat ääneti, niin kuin kuolema oli määrännyt.

Ryskettä kuului sieltä, missä Öndža Jakin väki oli puolustusasemissa. Maa järisi: siinä jylysi tšerdiniläisten suurin tykki. Alkoi melske, kalske ja huuto. Ankara taistelu kuului puhjennun. Mikal riensi uusien äänien suuntaan. Hän huusi Tikölle, että tämä etsisi Maten ja koko kotiväen ja ohjaisi muita jäljellä olevia heille. On oltava valmiina puolustukseen koko hänen talojaan ympäröivän suippopaaluksen aidan pituudelta. Vähitellen sinne kokoontui naisia, lapsia ja vanhuksia koko kaupungin alueelta. Sinne alettiin tuoda myös taistelussa haavoittuneita, joille järjestettiin suuria huoneita. Siellä odottaneet auttajat toimivat taitavasti, voimiensa mukaan.

Matea Tikö ei löytänyt. Hän oli mennyt auttamaan ruoanjakelijoita. Todellakin, työtä riitti kaikkialla. Ruhtinatar Jevö, Sjarin, Luli ja jopa Jenika-mummi hoitivat haavoittuneita. Salaa ja kauempaa Tikö tarkkaili, kuinka huolellisesti, ripeästi ja taitavasti Sjarin sitoo haavoja, pöyhentää tyynyjä, peittelee potilaita ja puhelee lempeästi. Hän huomasi Tikön ja lähetti tämän heti ulos isojen patojen luo auttamaan veden lämmityksessä.

Ilta hiipi huomaamatta. Tikö söi vähän. Ruokaa oli valmistettu isolle joukolle. Petipotilaita syötetään. Tikölle riittää puuhaa täälläkin: hän kuljetti ruokaa ja syöti haavoittuneita. Sattui niinkin, että hän tulee jonkun luo ja alkaa herätellä varovasti, mutta tämä olikin jo kuollut ja makaa kylmänä. Tiköä puistattaa, mutta pelon näyttäminen hävetää. Hän ilmoittaa hoitajille kuolleesta ja siirtyy viereisen potilaan luo.

Hämärän tullessa taistelun äänet vaimenivat. Uuvuksissa oleva Mate tuli ilmoittaen, että soturit olivat hyökänneet kolmesti, mutta vetäytyneet pois kärsittyään suuria menetyksiä. Mitä tapahtuu Izkarissa, Poktšassa ja muualla, sitä hän ei tiedä. Sitten sisällä käväisi Mikal itse. Hän halasi vaimoaan ja lapsiaan ja kehui heidän työtään. Kuulemma yöstä on ehkä tulossa rauhallinen. Moskovalaiset korjaavat pois ruumiita ja haavoittuneita. Työtä on paljon, sitä riittää aamuun asti.

- Entä aamulla? ruhtinatar Jevö kysyi katsellen miestänsä pelko silmissään.
- Aamulla kaikki alkaa taas uudestaan.
- Eivätkö soturit vetäytyneetkään lopullisesti?
- Eivät, sanoi Mikal heilauttaen kättään väsyneesti.

Yön lähestyessä alkoi saapua ratsumiehiä kaikkialta Suur-Permistä. Viestit olivat tällaisia: Izkar kestää, ja voivodi Fjodor Pjostryi oli käskenyt satureidensa saartaa kaupunki. Pian sieltä ei ole ulospääsyä. Kolvajoen poikki, alemmaksi kaupungista, on rakennettu silta kookkaista lautoista, joten joelta päin Tšerdiniin ei voi tulla – tai he ottavat kiinni. Mutta kaupungissa on kaikkea riittävästi, joten vastarintaa voi tehdä kauan. Kaupunkia ympäröi moninkertainen aitaus, ja sen maavallit ovat Permin korkeimmat.

Poktša siinä aivan likellä kestää myös. Asukkaat ovat tehneet jopa vastahyökkäyksiä ja ajaneet soturit taistelua edeltäviin asemiinsa. Bisjarista ei tarvitse huolestua, häneen voi luottaa. Muualla permiläiset ja tulijat ammuskelevat toisiaan jousipyssyin, mutta taisteluun ei ole kuitenkaan käyty. He odottelevat, mihinpäin taistelu etenee Tšerdinissä ja Izkarissa.

Suurin osa ihmisistä ei nukkunut yöllä. Lukuisat nuotiot loimusivat, ja kaupungin puolustajat valmistautuivat huomisen taisteluun. Venäläistykit jyllisivät auringon noustessa; ne sylkivät savua ja tulta isoista kidoistaan. Maa täräsi taas pitkään, mutta kiviammukset eivät yltäneet edes kaupungin valleille. Ne vain pelästyttivät. Siksihän niitä ammuttiinkin. Toisella puolella kaupunkia joukkoa johtanut Kötš oli haavoittunut soturien nuolesta. Lähetti etsi Mikalia, mutta kun ei löytänyt, kertoi asiansa Matelle.

- Öndža Jakille on ilmoitettava. Isähän voi olla siellä, Mate sanoi Tikölle.
- Minä lähdän heti sinne, Tikö ehdotti.

Kun vastausta ei tullut, hän sieppasi oitis jousipyssynsä ja ryntäsi juoksuun. Öndža Jakia piti etsiä kauan. Kukaan ei tiennyt hänestä mitään. Tikön piti huudella, koska ympärillä oli hälinää ja edessäpäin tapahtui jotain käsittämätöntä. Öndža Jak oli lähettänyt Kötšin avuksi oman apurinsa Arsin ja melko suuren joukon. Hän hävisi Tikön luota. Poika jäi yksin ihmisjoukkoon: ei tiennyt jäädäkö vai lähteäkö. Mate ei ollut antanut erityistä määräystä. Ei hän ollut edes virkkanut mitään Tikön siepatessa jousipyssynsä ja lähtiessä hänen luotaan. Varmaankin omien huoliensa vuoksi.

Tikö kapusi aidan viereiseen monikerroksiseen tähystystaloon ja ryhtyi etsimään ampuma-aukkoa. Sellaista ei löytynyt, jokaisen edessä seisojia jo joku. Hän kiipesi ylimmälle tasanteelle. Katto tuli vastaan. Hän kalautti irti pari lautaa ja sai itselleen ampuma-aukon. Hänen eteensä avautui näkymä, joka sai rohkeimmaltakin sydämen hyppäämään kurkkuun. Soturit olivat nimittäin tulossa rinnettä ylös Tikön suuntaan linjamuodostelmissa – aalto aallon perään. Heidän vasen käsivartensa oli pujotettu suojakilpeen, ja oikeassa kädessä välähtelivät pitkäkartiset sotakirveet. Ensimmäisen linjan takana on toinen linja satureita – pyssyyn, varsijousin ja jousipyssyyn ampujia. Kauempana tulee kolmas linja ja neljäs... Ampuakseen he ovat kyllä liian kaukana. Tikö oli yksin ja tuijotti silmät lautasina: tuo elävä aalto lähestyy askel askeleelta häntä kohti.

- Tuohan on sotajoukko, Tikö äkkäsi. – Aivan kuin ei ollenkaan ihmisjoukko, vaan valtaisa lohikäärme lähestyisi Tšerdiniä.

Suuren tykin luona seisovat eivät malttaneet odotella toimettomina näitä eläviä aaltoja, vaan korvia vihloen heidän tykkinsä ryhtyi sylkemään savunsekaista tulta. Katapultit ryhtyivät myös hommiin. Isot kivet lennähtivät kauas, mutta linkoaminen oli vielä liian aikaista. Soturit eivät menettäneet yhtään miestä, vaan marssivat yhä eteenpäin.

- Nyt niitä ei pysäytä mikään.
- Näin ajatteli moni. Se vei voimia ihmisiltä. Alkoi kuulua huutoja:
- Nyt meidät kaikki teurastetaan!
- Loppu tulee!
- Kumpaan suuntaan antaudutaan?
- Antaudutaan noille. Ehkä ne eivät kajoakaan meihin, vaan jättävät henkiin.
- Noilta et armoa saa! Kiinni joudut ja heti pääset hengestäsi.
- Niitä tulee kuin meren mutaa!
- Ne ovat voimamiehiä, *kört-aikoja*.

Ihmiset alkoivat hajaantua kuka minnekin. Tykkien ja katapulttien luo jäi pari miestä. Soturit lisäsivät vauhtia. Heidän keskellään oli pitkä, vahva mies, jolla oli kädessään punainen lippu, johon oli piirretty Jeesus Kristuksen kasvot. Tällaisen punalipun alla venäläiset soturit taistelivat kaikkialla ryöstellen Moskovalle uusia maita.

– Loppu tuli, Tikö sanoi itsekseen ja yritti etsiä silmillään reittiä alaspäin. – Jeesus Kristuskin on noussut Tšerdiniä vastaan... Ja juuri häntä täällä kumarretaan...

Soturit huusivat muutaman kerran yhdessä:

– Moskova! Moskova! Moskova!

Epätoivo valtasi tšerdiniläiset täysin. Mutta sitten kuului tuttu huuto. Öndža Jak, damaskiteräsmiekka kädessään, kypärä päässään ja välkkyvä haarniskapaita yllään seisoi siinä kuin seinä ja tukki tien perääntymään ryhtyneeltä väeltä.

– Mihin te pakennette kuin lampaat? Yksi kerrallaan teidät teurastetaan! Ja lapsenne myös! Ja vaimonne! Ja vanhempanne! Pysähtykää tšerdiniläiset! Tykit toimimaan!

Hän sieppasi joltain kaksipiippuisen pyssyn – Tšerdinin kaupungissa oli sellainenkin – ja suuntasi piipun suun satureita kohti ja laukaisi kahdesti peräkkäin. Yksi soturi horjahti ja kaatui.

– Siispä matkaa heihin on parisataa askelta, ei enempää, Tikö päätteli.

Hänelle tuli mieleen Maten opastus heidän ollessaan tulitusvälineineen kaupungin takana. Öndža Jakin laukaus ja soturin kaatuminen valpastutti väen. Alettiin tulla takaisin. Tykit pantiin kiireesti valmiiksi, ja heti kun he olivat tulleet tolkkuihinsa, kajahti ensimmäinen laukaus. Katapulttien kauhoihin pantiin kivien sijaan leveitä ruukkuja, joissa oli paksua tervaa. Terva sytytettiin ja ruukkuja alettiin lingota lähestyvien satureiden niskaan. Tämä hidasti heitä jonkin verran, muttei kyennyt enää pysäyttämään. Monia satoja nuolia lentää suhahteli puolin ja toisin. Pyssyillä tulitettiin myös, mutta nuolet olivat tuhoisampia. Tosin haarniskapaidat suojasivat satureita jonkin verran.

Tikö näki selvästi suipoista kypäristä alas kaartuvat nenäsuojukset.

– Ne suojaavat jopa nenänsä, poika hämmästeli.

Hetken kuluttua ei tarvittu enää pyssyjä, ei varsijousia eikä jousipyssyjä. Nyt tartuttiin keihäisiin, kirveisiin, nuijiin ja miekkoihin. Tšerdiniläiset seisovivat rintamana korkeiden maavallien huipulla.

– Mikä nyt on, veljet? Öndža Jak huusi heiluttaen damaskiteräsmiekkaansa. – Vai haluatteko päästää nämä viekkaat kuljeksijat koteihinne asti? Zaran olkoon kanssamme! Eteenpäin!

Hän ryntäsi alaspäin ja samoin tekivät toiset hänen perässään. Alkoi verenvuodatus. Vilunväreet valtasivat Tikön. Tällaista hän ei ollut vielä koskaan nähnyt. Jousipyssy valahti hänen kädestään. Hampaat kalisivat ja silmissä pimeni. Hän ei nähnyt mitään. Kauanko hän liekään siinä seisonut. Silmät avattuaan hän näki satureiden rusikoivan tšerdiniläisiä.

– Tuota menoa he ovat pian kaupungissa, hän tajusi. – Ja ruhtinaan talossa makaa haavoittuneita, ja heistä huolehtii siellä Sjarin.

Sjarinin nimen muistelu sai Tikön havahtumaan. Hän rikkoi vielä kaksi lautaa edestään nähdäkseen paremmin kaiken sen, mitä nyt tapahtuu jo ihan lähellä. Hän kohotti jousipyssynsä, veti viinestä nuolen ja rupesi etsimään elävää maalia

ihmispyörteestä. Muutama sata raivopäistä miestä siellä kuhisi, karjui, ryntäili, raivosi, mylvi, jyski ja kalskutti rautaa raudalla.

– Alussa ei onnistu. Tai kuten Irjanko oli sanonut: ensimmäisestä kankaasta tulee solmuinen, ensimmäinen laukaus antaa mustan variksen, Tikö muisteli kaverinsa sanoneen, kun he olivat ongella Joridzjoen rannalla. – Milloin se oli? Missä se joki nyt on ja missä se Irjanko?

Ensimmäinen nuoli osui elävään maaliin. Soturin kädestä kirposi pitkävartinen kirves ja hän kierähti maahan.

– Se on uhri Voipölille, Tikö mutisi ja vetäisi viinestä vielä toisen nuolen. Jälleen metsästys halu valtasi hänet. Hän jännitti jousen ja alkoi etsiä vilisevästä ihmisjoukosta itselleen toista elävää maalia. Kauheasti huudettiin, ja Tikön luo kuului monenkirjavaa venäläistä kiroilua. Hän nipisti jousen sormiensa väliin. Se lentää suhahti ja iskeytyi taas kohteeseen. Jemdinin lautamaali muistui Tikön mieleen. Hän ampuu ja Tšangyr haukkuu. Hän ampuu ja Tšangyr haukkuu... Kolmas nuoli nousi nahkaviinestä. Samalla jokin sihahti ihan korvan vierestä. Joku oli huomannut hänet ja ampuu paukautti pyssyllä... Kuka tässä nyt ampuu ja ketä? Ampuja on etsittävä. Ja kas! Se katsoo Tiköä kohti, ja pyssyn suu osoittaa alaspäin. Soturi seisoo sivussa taistelijoista ja pitää pyssyään pitkän, haarapäisen seipään nenässä. Hänellä on vierellään apuri.

– Se vahtaa minunlaisiani, äkkäsi Tikö. – Nyt meidät on sidottu toisiimme napanuoralla. Sinut minuun tai minut sinuun...

Odottamatta vahva käsi tempaisi Tikön paikaltaan. Siinä samassa viuhahti toisen kerran. Mutta häntä kiskottiin jo alaspäin. Tikö ei tiennyt, miten olisi ilmaissut suuttumustaan. Mikään ei pidätellyt häntä. Hän tyrkki, puri ja puhui rumasti, ja kun hän oli alhaalla maan tasalla, hän puhkesi voimattomana itkuun.

Pimeässä huoneessa paloi vain yksi kynttilä. Sen ääressä istui väsynyt Sjarin, joka yritti udella vaiti makaavalta Tiköltä jos mitä tämän päivän taistelusta. Sjarin oli nuhdellut kovasti Mate-veljeään, joka oli päästänyt Tikön Öndža Jakin luo, ja käskenyt tämän etsiä Tikö. Mate ei ollut yhtään vastustellut; hän oli lähettänyt miehen etsimään Vähä-Permin poikaa ja tuomaan takaisin sinne, missä hänen kuului olla. Sjarin jätti Tikön lopulta rauhaan. Jotain hän tiesi itsekin kovasta taistelusta, joka oli käyty kaupungista katsottuna alavirralla päin. Soturit olivat päässeet tykkien ja katapulttien tuntumaan ja tulleet kaupungin kaduille. Mikal oli ollut vastassa 200-miehisellä joukolla, ja soturit oli ajettu hajalle rysähtäneen aitauksen taa. Suipot aitapaalut olivat katkeilleet kuin salamoinnin jäljiltä. Soturit olivat nyt metsän laidassa samoissa asemassa, joissa he olivat olleet ennen taistelun alkua.

Ylävirran puolella kaupunkia haavoittunut Kötš oli sitonut haavansa. Hän pystyi kulkemaan vain keppiin tukeutuen. Mutta väkeään hän ei ollut unohtanut. Hänen vartiopaikkaansa oli hyökätty vain pari kertaa ja pienin joukoin. Arsin johdolla tšerdiniläiset olivat antaneet sotureille hatkat. Päivän ajaksi olikin tullut rauhallista. Siksi Mikal, kun hänelle oli kerrottu vaikeasta taistelusta Öndža Jakin asemapaikassa, saattoi antaa ajoissa apua Kötšin ja Arsin johtamista joukoista. Kaupunki saatiin siivottua kutsumattomista tulijoista. Siihen päättyikin senpäiväinen taistelu.

Muista kaupungeista ja kylistä ei ollut saatu viestejä. Voivodi Gavriila Nelidov piiritti Tšerdiniä samoin kuin voivodi Fjodor Pjostryi Izkaria. Kaupunki oli nyt molemmilta suunnilta suljettu, ja Kolvajoella sanottiin lauttojen vartioivan rantoja sekä ylä- että alajuoksulla. Siellä täällä vilahteli ihmisiä. Tšerdiniin ei ole nyt asiaa, ei venein, ei hevosin eikä jalan – ennen kuin tulijat olisi karkotettu. Mutta joukkoja ei ole tarpeeksi karkotusta suorittamaan. Niin kauan on puolustauduttava, kunnes soturit väsyisivät ja häipyisivät itse kaupungin laidoilta. Mutta kerrotaan, että heille oli tullut apua Jugdinista, josta voivodi Fjodor Pjostryi itse oli lähtöisin. Permiläisiä voivat auttaa enää vain jumalat.

Viikon ajan Tšerdin kesti. Yöaikaan pari kertaa olivat soturit hyökänneet, mutta vetäytyneet takaisin. Kaupunkilaiset olivat tottuneet tykkien jylinään ja pyssyjen paukkeeseen. Soturien oli onnistunut asettaa tykkejä sekä salaa että avoimesti – tietenkin öisin – kaupungin rajan läheisyyteen, ja nyt pyöreät, tulikuumat kivet singahtelivat kaupungin väen yllä. Myöhemmin saatiin laskettua, että kiviä oli ollut viisisataa reellistä. Voivodin käskystä niitä tuotiin tauotta lisää hevosilla ja vesitse. Taloja hajosi ja paloi. Tšerdiniläiset yrittivät tukahduttaa maavallien taa kätettyjä tykkejä, mutta päivä päivältä se kävi aina vain vaikeammaksi. He eivät antaneet soturien levätä rauhassa öisinkään. Jousipyssymiehet hyökkäilivät, ja siitä syystä kaupungin piirittäjät kärsivät joka yö jonkin verran menetyksiä. Tästä he sitten raivostuivat ja vastasivat heti kaikenlaisin ammuksin. Kaivotkin alkoivat kuivua, kun palavia taloja piti sammuttaa.

Eräänä iltana kun Mikal oli parhaillaan kotiväkensä seurassa, astui itse Öndža Jak sisään ja ilmoitti, että hänen joukkonsa oli saanut kiinni ja kuljettanut Tšerdiniin yksityksissä olleen venäläisen soturin. Se oli kuulemma väsyksissä. Vastarintaa se ei ollut tehnyt. Väsynyt se oli sen vuoksi, että se oli tovereineen vasta tullut Izkarin läheltä. Voivodi Fjodor Pjostryi oli vallannut kaupungin, polttanut sen ja tuhonnut kaiken. Harva oli pystynyt pakenemaan sieltä. Johtajat Burmort, Mitšai ja Zyrnai olivat haavoittuneet, mutta ovat hengissä ja istuvat nyt telkien takana. Heidät kaikki oli vangittu taistelussa.

Sanat eivät riitä kertomaan, missä tilassa Izkar nyt on. Soturit tunkeutuvat ehjiksi jääneisiin taloihin ja ryöstävät kaiken löytämänsä ja tekevät, mitä päähän pälkähtää. Kukaan ei uskalla vastustella, sillä henki lähtisi siltä istumalta. Vihoissaankin ne ovat, kaatuihan kaupungin valtauksessa monia. Fjodor Pjostryi oli tunkeutunut kaupunkiin suuren avun tultua Jugdinista. Tšerdiniin päin suunnatessaan ne olivat vallanneet meidän Poktšankin. Johtaja Bisjar oli kaatunut taistelussa. Poktšassa tapahtuu sama kuin Izkarissa. Se on kokonaan tulessa.

Voivodit Pjostryi ja Nelidov ovat ilmoittaneet valtaavansa huomenna yhteisvoimin Tšerdinin. Ne alkavat ahdistella joka suunnalta, jopa Kolvalta käsin. Lisää lauttoja tehdä kalkutellaan, mutta tänään useimmat soturit viettävät lepopäivää.

Mikal pysyi kauan vaiti Öndža Jakin viestin jälkeen.

– Me puolustamme viimeiseen mieheen, Öndža Jak sanoa tärytytti saadakseen Mikaliin eloa.

Hän ymmärsi viestinsä olleen masentava ja pelästyttävä.

– Hehän ovat valmiina taas huomenna tunkeutumaan kaupunkiin, Mikal sanoi hiljaa ja jatkoi: – Menetykset ovat valtavia molemmin puolin, mutta voivodeille virtaa apua lakkaamatta. Meillä on vain kourallinen väkeä.

– Kokoamme kaikki puolustamaan kaupunkiamme, joukkoja on vielä riittämiin, Öndža Jak vakuutti.

– Kaikille on kerrottava, että pitäisivät kirveensä, jousipyssynsä ja pyssynsä koko yön vierellään.

– Se kerrotaan...

– Soturit taistelevat hyvin kiivaasti, Mikal jatkoi keskustelua. – He eivät säästele itseään. Se ihmetyttää. Jos permiläiset panevat vastaan kaikin voimin, heitä kyllä ymmärtää, hehän puolustavat synnyinmaataan. Mutta miksi moskovalaiset soturit ovat noin vain valmiita heittämään henkensä, sitä on vaikea käsittää. Kaikkien heidän asuinpaikkansa ovat hyvin kaukana, ja kotona heitä odottaa elossa ja terveinä vanhemmat, vaimot ja lapset. Suur-Permi ei merkitse heille mitään. Suuriruhtinasta itseään, joka lähetti heidät tänne, he eivät ole omin silmin nähneet, eivätkä koskaan tule näkemään. Suur-Permin avullako he rikastuisivat? Tuskinpa. Verenvuodatus tulee heille kalliimmaksi, se voidaan jo sanoa. Elämä on aina arvokkaampaa.

– Itsepähän tietävät, mitä tekevät... Mitä sinä puolestasi sanot, ruhtinas? kysyi Öndža Jak.

Hän katsoi, ettei nyt kannata kätkeä edes salaisimpia ajatuksia ja jatkoi:

– Kolvajoen sekä Suuren Viserin ja Pienen Viserin rannoille voi koota etukäteen riittävästi väkeä. Mutta sinun on pysyttävä elävien kirjoissa. Huomenna alamme voivodien kanssa laskea toistemme luita, ja kaikkea voi sattua. Mitä itse sanot?

Öndža Jak ei ollut tottunut kiertelemään ja kaartelemaan puheissaan, vaan sanomaan aina suoraan ja avoimesti. Monta kertaa hän on ollut puolustamassa Suur-Permin kaupunkeja ja kyliä manseja ja tataareja vastaan – niin pohjoisesta, lännestä, etelästä kuin idästäkin kutsumatta tulleita joukkoja vastaan. Hän on harvasanainen mies ja ankara, jopa jurokin. Mikalia hän kunnioittaa ja on valmis uhraamaan henkensä oman ruhtinaansa vuoksi.

– Taistelemisen, se on minun työtä, hän tapasi sanoa. – Ja kaikki työ on tehtävä kunnolla ja koko sydämeistä.

Mutta nyt Öndža Jakille oli selvää, mihin Moskovan ja Suur-Permin välinen taistelu voi johtaa. Hän ei kätkenyt ajatuksiaan. Totta, kaikkea voi sattua, ja hän, Öndža Jak on valmis kohtaamaan surman silmästä silmään. Mutta Mikal... Peloton johtaja ei pystynyt hetkessä tajuamaan, että Suur-Permin loppu on käsillä. Sellaista ei voisi tapahtua. Siispä on huolehdittava myös ruhtinaasta. Eikö aika voisi muuttua joskus parempaan suuntaan?

– Tšerdinistä minä en lähde, Mikal sanoi painokkaasti.

– Kuuntele minua, suuri ruhtinas. Sinä ja kotoväkesi..., aloitti Öndža Jak levittäen kouransa rintaansa vasten.

– Kunniasanalla: en lähde! Mikal keskeytti. – Mutta kotoväkeni, sitä mietitään vielä.

Öndža Jak ei jatkanut väittelyä.

– Kierrän kaupungin ympäri, hän totesi yhteenvetona.

Sitten hän kuulosteli hetken ja lamaantui.

- Tšerdinin kellot kuuluvat moikaavan melko laiskasti.
- Onhan niilläkin silmät ja korvat... noilla kellojen paukuttajilla. Kirkkojen papit ovat lakanneet käymästä täällä, kun taas ennen he eivät juurikaan täältä poistuneet. No, olkoon niin kuin on... Minä saatan sinut.

Nuo kaksi kookasta miestä astuivat ulos keskenään puhellen. Talon vierestä riensivät vartijat heidän peräänsä, mutta heidän käskettiin kääntyä ja odotella sivulla. Kaupungin takana loimusivat valtaiset nuotiot. Niiden määrä oli kasvussa.

LYHYT YÖ

Mikal näyttäytyi, mutta lähti heti hallintotaloonsa. Hänen kanssaan lähti myös Minja Ignaš paksuissa vaatteissa. Yö oli lämmin, mutta miksi Minja Ignaš oli topattuna, sitä ei kukaan kysellyt. Oli kai niin tehtävä. Katseet vain seurasivat häntä. Sitten portit kolautettiin kiinni. Käskyn mukaan. Kaupunki ei nukkunut eikä edes levolle valmistautunut: oltiin liikkeellä, huudeltiin, kiirehdittiin jonnekin ja etsittiin jotakuta. Kuului hevosenkenkien kopsetta. Kaukana ja lähellä loimusivat kaupungin nuotiot, ja palaneiden talojen mustat hirret töröttivät kuin hajonneet kylkiluut.

Ruhtinatar Jevö oli vetäytynyt omiin oloihinsa. Suureen saliin jäivät vielä istumaan Jenika-mummi, Sjarin, Mate ja Tikö. Jenika-mummi oli uuvuksissa päivän puuhista. Hän istui kiireettä tekemässä lempityötään: siis kehräsi.

- Tämä käsityö ei rasita aivoja, hän tapasi sanoa. – Tässä voi pohtia kaikenlaista: muistella nuoruutta ja odotella rauhassa sitä hetkeä, kun saa tavata jumalat.
- Sjarin käski sammuttaa kaikki kynttilät yhtä lukuun ottamatta. Sen ääreen hän pyysi Jenika-mummin istumaan, jotta tämä näkisi kehrätä. Itse hän istahti viereen. Yöaika kului hyvin verkkaisesti. Mummi oli touhunnut koko päivän. Hän ei valitellut, vaan oli pyrkinyt kätkemään väsymyksensä. Nyt hän jo torkahteli kehrätessään, mutta jos värttinä kierähtää kädestä, hän säpsähtää oitis hereille ja taas kehruu jatkuu.

Torkkuilu tarttuu nopeasti. Matea alkoi jo haukotuttaa, mutta Tiköä askarruttaa yksi jos toinenkin asia. Hänen mielessään pyöri yhtenäisen menneiden päivien tapahtumia. Silmien eteen piirtyvät sekä omat ihmiset että soturit. Surmattuaan Kyz Kun Tiköä ei enää kovasti hätkäytä ampua jousipyssyllä eläviin ihmisiin. *Kaikkeen tottuu, myös ampumaan eläviä ihmisiä*, näin oli todennut eräs iäkäs tšerdiniläinen, kun Tikö ei ollut päästä pystyyn jatkuvan oksettamisen vuoksi; sen oli aiheuttanut kuolleen Kyz Kun näkeminen.

- Totut tappamaan ihmisen... kopsautat vain kuin oravan puusta. Niinhän siinä kävi. Minä en tiedä vielä elämästä yhtikäs mitään, mutta olen oppinut tappamaan ihmisen, Tikö tuumaili alakuloisesti. – Kuinka minä kerron tämän isoäidille? Hän ryntäisi heti tekemään ristinmerkkejä omien jumaliensa ääreen, lankeaisi polvilleen ja kumartaisi päätä lattiaan... Mutta mikä on minun syntini? Jollen minä olisi tappanut, minut olisi tapettu. Näkisipä vain isoäiti, kuinka soturit rynnivät vastaan ja huutavat kädessään punainen lippu, jossa on kuvattuna Jeesus Kristuksen kasvot...

- Miksi olet huolissasi, pojuseni? kysyi Jenika-mummi kääntäen päänsä häntä kohti.
- Millaista syntiä sovittelet?

Odottamaton kysymys sai Tikön vasten tahtoaan sanomaan:

– Minä olen ampunut nuolen elävään ihmiseen...

– Mitä muutakaan olisit voinut tehdä, poikakulta? Sitä ei lasketa sinulle synniksi. Näethän, mitä tapahtuu ympärillä. Maailmanloppu! Oikea maailmanloppu tämä on! Nyt kaikki on jumalien kädessä. Jemdiniläiset kehuivat sinua, jos saisivat tietää asiasta, ja sanoisivat, että *kylläpä me olemme urhoollisen miehen teille lähettäneet*.

– Minä olen valmis puolustamaan teitä. Sinua Jenika-mummi, Matea ja Sjarinia, pääsi Tikön suusta.

Hän punastui, kun oma kehu oli onnistunut.

– Kiitosta vaan, pojuseni! Tuo on aikuisen puhetta, sanoi mummo osoittaen arvostusta omalla tavallaan. – Tässä elämässä eivät kaikki voi onnistua kaikessa, toisin sanoen ei se niin käy, että kettu laulaa ja jänis tanssii. Jumalat auttavat meitä saamaan voiton ja palaamaan rauhaan elämään.

– Mummi, kerro meille jokin satu, pyysi Sjarin, joka oli siihen asti kuunnellut hiljaa.

– Koko päivä kun on ollut meille yhtä ja samaa: taistelua ja verta, verta ja taistelua...

– Olehan nyt siinä. Vai vielä satu! mummi alkoi toppuutella. – Tällaiseen ahdinkoon olemme joutuneet.

– Vaikka niin on, mutta suruun on turha vajota, Sjarin ei luovuttanut. – Kerro satu, jooahan, mummikulta, muruseni...

– Turhaan sinä vastustelet, Jenika-mummi, torkkuva Mate naurahti. – Sjarin kiristää sinua ja pitää päänsä.

– Voi sinua, veitikkaa, Jenika-mummi heltyi. – Yrität kaikin voimin mielistellä. Sait ahdistettua minut nurkkaan, josta pois ei ole pääsyä. Mitä minä sitten teille kerron?

– Jotakin. Itse sinä tiedät, mitä.

Ulkona oli viilentynyt. Jostain kaukaa kuului ikään kuin ukkonen. Sitten se lakkasi. Hetken odoteltuaan Jenika-mummi aloitti:

– Uutta seuraa vanha ja vanhaa uusi. Ja niinpä Kolvajoelle rientää kana kotkottaen, kukko kiekuen, vuohi mäkättäen, sika röhkien, lehmä ammuen ja hevonen hirnuen, mutta laulaen sinne rientää meidän Sjarin, permiläinen nukkemme, kaunein tyttömme... Sitten satumme alkaakin.

Olipa kerran kauan sitten tavattoman rikas mies. Hän oli hyvin antelias. Mitä tahansa häneltä pyydetään, sen hän antaa. No sitten. Monen kymmenen majanvälin takaakin hänen luonaan käydään syömässä ja juomassa ja testaamassa hänen anteliaisuuttaan. Kerran rikkaan miehen syntymäpäiviä saapui viettämään erityisen paljon väkeä, lie määrältään tuhatkunta, kukapa tietäisi, paljonko, kukaan kun ei heitä laskenut. Jos hän olisi jokaista kätellyt, kättely olisi ottanut muutaman päivän. Pöydän ääreen kutsuttu väki söi ja joi, hiprakoitui sitten ja kävi maaten. He nukkui-
vat kuin tukit, kuten nyt Mate. Näyttää poikaressukka väsyneen...

– Jaa-a... Siellä oli kolme ahnetta. He juttelivat keskenään, kuinka voisivat kampittaa rikkaan miehen ihmisten silmään edessä ja saattaa naurunalaiseksi. He itse olivat juoneet ja syöneet ja kiittämisen sijaan... Mutta juuri silloin rikas mies, itsekin juovuksissa, hihkaisi:

– Pyytäkää minulta, mitä ikinä haluatte! Kaikkea minulla riittää, kaikkea minulla on.

Ne kolme ahnetta kuiskivat salaa:

– Tämä rikas mies ei syö sanojaan. Meidän on nyt tuumittava tarkemmin, mitä me pyydämme.

Yökauden he pähkäilivät ja päätyivätkin, kas vain, mihin tulokseen. Yksi pyytää rikkaalta mieheltä jauhoja niin paljon, että leipätaikinaa olisi riittämiin alustettavaksi tässä järvessä. Toinen aikoo pyytää hopeaa vieressä olevan kummun verran. Kolmas sanoo pyytävänsä silkkiä niin, että se peittäisi maan taivaanrannasta taivaanrantaan. Näin he sitten tekivät. He lähestyivät rikasta miestä pyytäen, mitä olivat etukäteen keskenään sopineet.

– Hyvä on, rikas mies sanoi. – Tapahtukoon, kuten haluatte.

Hän antoi yhdelle lusikan ja sanoi:

– Mittaa, paljonko järvessä on vettä. Sen mukaan annan jauhoja. Ettet perästäpäin sanoisi, että se petti eikä kuitenkaan antanut jauhoja.

Toiselle hän ojensi puntarin ja sanoi:

– Ota selvää, paljonko kumpu painaa, jotta saisin tarkan tiedon, paljonko hopeaa on annettava.

Kolmannelle hän ojensi jalan alta vaaksan mittaisen lastun ja sanoi:

– Mittaa tällä lastulla matka taivaanrannasta taivaanrantaan. Sen mukaan annan sinulle silkkiä.

Ne kolme ahnetta tuijottivat toisiaan, mutta mitään ei ollut tehtävissä. He olivat häpäisseet itsensä ja mennä luikkivat kiireesti pois ihmisten näkyviltä.

Rikas mies sanoikin heidän mentyään:

– Älkää koskaan pyrkikö ottamaan enemmän kuin voi ottaa tai enemmän kuin saa ottaa. Joka asiassa on tunnettava kohtuus. Jokaisen on tunnettava se, niin ruhtinaan kuin lammaspaimenenkin. Kenenkään ei pidä ahnehtia, että ei joutuisi ihmisten naurun kohteeksi nyt tai myöhemmin.

Ulkona jyrähti jälleen, sitten toisen kerran ja kolmannen ja alkoi loputon jylinä. Kirkkaiden leimahdusten myötä koitti uusi päivä.

”MAAILMANLOPPU”

Tästä päivästä Tikö tuli kuulemaan myöhemmin usean kerran. Aurinko ei ollut vielä noussut, kun ulkona oli jo hälinää. Ihmiset alkoivat juosta sinne tänne. Mekastusta kuului niin alavirralla kuin ylävirraltakin. Kahden voivodin joukot alkoivat työntyä joka puolelta Suur-Permin pääkaupunkiin, joka ei aikonut antautua. Se piti puoliaan jo kolmatta viikkoa. Jopa Izkar oli murtunut täysin, vaikka siellä oli ollut runsaasti puolustajia ja tykkejä tiiviisti vieressä koko kaupungin ympäri ja katapultteja sekä korkeita, vankkoja aitauksia, vallihautoja ja korkealle kohoavia maavalleja. Izkarhan oli Suur-Permin voima ja mahti; sitä oli vahvistettu jo vuosia. Se tiedettiin Moskovassakin. Ei Pjostryi itse turhanpäiten ryhtynyt hyökkäämään Izkariin, vaan tuhotakseen ja polttaakseen sen ja kohottaakseen asemaansa suuriruhtinaan silmissä. Tappioista ei paljon puhuttu. Täkäläisillä rikkaille mailla on oma hintansa. Mutta väkeä, sitä Moskovalla riitti. Pjostryi näki itsensä jo suuriruhtinaan mahtavimpana voivodina. Rikkaus ei häntä niinkään kiinnostanut, vaan pikemminkin maine ja se, että häntä pelättäisiin Moskovassa, Euroopassa ja kaikkialla. Nyt oli lähetettävä

viesti Suur-Permin valtaamisesta. Hän kirjoittaa näin:

Suuriruhtinas! Jumalan avulla ja meidän ponnistuksillamme Suur-Permi on liitetty maittesi joukkoon...

Mutta Tšerdin oli yhä valtaamatta. Pjostryin mielestä Nelidov oli pannut peliin kaikkensa Tšerdinin valtaamiseksi. Terävä-älyisenä miehenä Pjostryi huomasi, että Permin pääkaupungin voima ei ollut vain tykeissä ja pyssyissä – niitähän Izkarissa oli ollut paljon enemmän – vaan tšekäläisessä väessä, joka ei hajaantunut mihinkään. Perimmäiseen nurkkaan ahdistettuinkin he panivat vastaan mistään välittämättä. Elävinä ja terveinä antautuvia oli vähän; useimmat olivat valmiita puolustamaan kaupunkiaan kynsin hampain. Heille oli selvää: jos kaupunki menetetään, kaikki menetetään.

Öndža Jakin oli otettava Tšerdinin kaikki aikuiset taistelemaan. Kaupunkilaisia saapui itsekin hänen luokseen. Kädessään heillä oli kellä mitäkin: metsästyskirves, keihäs, hirvensuonijänteinen jousipyssy ja nuolenkärkinä itse teroitettua rautaa tai tinaa, jopa luu ja nuolien perinä oli teeren siipisulkia. Näine varustuksineen he lähtivät tykkejä, pyssyjä ja varsijousia vastaan puolustamaan omaa vapaata elämäntapaansa. Soturit tulivat kaupunkiin suippopaaluisen aitauksen yli siltoja pitkin, joita oli kyhätty sinne ennen keskipäivää. Taistelu siirtyi kaduille. Rauta iski rautaan, ja kaupungissa kuului kalistelu ja tšerdiniläisten huuto, venäläinen kiroilu sekä haavoittuneiden voihe ja valitus. Kaikki se kiertyi ja sekoittui yhdeksi eläväksi myrrräkäksi.

Mikalin talojen ympärillä oli kaunis, lujatekoinen ja vahva tammiaita. Tyhjänä oli aidan edusta; Mikal oli lähettänyt vartijansa lähestyviä sotureita vastaan. Itse hän seisoj portaikossa kätet ristissä. Pääovi ammotti auki. Vieressä oli vain yksi mies: Minja Ignaš. He molemmat olivat vaiti. Aitauksen tällä puolen lähellä portaikkoa seisoa harotti hevonen pitkään liekaan kytkettynä. Se ei edes hamuillut heinää, hirtahteli vain aika ajoin kaupungin kuohunnan vuoksi – aivan kuin käsittäen jotakin lähestyvistä tuhosta.

Lähettejä tuli juoksujalkaa Mikalin luo. He kertoivat lyhyesti, kuinka taistelu etenee ala- ja ylävirralla ja myöhemmin koko kaupungin alueella. Öndža Jak kävi vain kerran. Hän vaati Mikalia lähtemään pakoon, mutta tämä piti sanansa: hän ei lähde Tšerdinistä, vaikka mitä tulisi. Öndža Jak ilmoitti, että hän on pannut viimeisenkin varajoukkonsa taisteluun. Raakuus on molemminpuolista. Haavoittuneita on, ja vaikka he itse retkottaisivat jo maassa henkitoreissaan, he huitovat vielä miekoillaan ja yrittävät jännittää jouta.

– Kuinka monta miestä oli varajoukossa? Mikal kysyi.

– Viisikymmentä. He ovat enimmäkseen ikämiehiä. Nelidovin saimme vähän perääntymään.

– Se on vain näpäys, kun vastassa on vuori, Mikal huokasi.

Keskustelijat ymmärsivät hyvin, että heidän oli kestettävä viimeiseen mieheen. Se on pakko. Onnetonta hetkeä voi lykätä, mutta loppu on jo näkyvissä.

– Kalliiksi käy heille, ikämiehille, tämänpäiväinen taistelu, Öndža Jak sanoi lähtöä tehden.

- Me menetämme paljon väkeä. Taitavaa väkeä. Minä tunnen heidät kaikki nimeltä. Pidä huolta itsestäsi, ystävä...
 - Tšerdiniä on suojeltava, Öndža Jak vastasi kuivasti. – Ilman sitä me emme ole enää permiläisiä. Ja sinun, ruhtinas, on pysyttävä elossa. Tämänpäiväisen vuoksi ei Kolvajokemme madallu, eikä aurinko sammuu...
 - Minulle se sammuu.
 - Elämä jatkuu vielä. Ruoho kasvaa joka vuosi, vaikka kuinka sitä tallataan. Ja väki lisääntyy. Ehkä meitä joskus muistellaan...
- Tšerdiniläinen johtaja lähti pois.

Hetken kuluttua juosta pyyhälsi mies kertoen yhteen hengenvetoon, että Öndža Jak oli kaatunut taistelussa. Toinen mies tuli huutaen, että johtaja Arsi on kokoamassa vastaiskua. Haavoittunut Kötš kestää vielä jotenkin joukkonsa kanssa ylävirralla; hänen päänsä on kääreessä ja vasen käsi roikkuu siteen varassa kaulalla. Taistelun äänet kävivät vähitellen kovemmiksi, joka puolella. Portaikkoa lähestyi kiirehtien harvapartainen nuori mies, jolla oli pitkät, mustat vaatteet ja musta päähine. Mikal tunsi hänet: hän oli yksi Tšerdinin Ioanno-Bogoslovin luostarin nuorista munkeista, nimeltään Ferapont.

- Tuo pitkä nimi sopiikin hänen pitkään olemukseensa, Mikal totesi itsekseen. Munkki teki hyvin nopeasti ristinmerkin ja esitti Mikalille pyynnön, että tämä lähtisi heti hänen perästään luostarille päin niiden kanssa, jotka hän haluaisi mukaan. Sinne ei kukaan tunkeutuisi. Siellä olisi rauhaisaa.
- Heidät on jo lähetetty, totesi Mikal ja katseli nuorta miestä vaiti ja liikahtamatta paikaltaan. – Lähetetty on, vaikkakin myöhään. Öndža Jak ei tarvitse enää luostariasi, eikä tämä jäljellä oleva Tšerdin sinne mahdu.

Mikal käänsi päätään uusia ääniä kohti. Muutama soturi kevyesti vaetetettuna ja jousipyssy kädessä lähestyi aitauksen takaa. He puhelivat keskenään huutamalla, vaikka olivat aivan rinnatusten. He huomasivat portaikossa seisijat, ja äkkiä yksi sotureista jännitti suuren jousensa. Minja Ignaš ja Ferapont syöksyivät molemmat Mikalin eteen suojatakseen häntä. Kuului vain kevyt nuolen singahdus, ja Ferapont voihkaisi kivusta. Nuoli iskeytyi suoraan munkin rintaan. Hän suoristautui ja ehti piirtää ristinmerkin ampujan suuntaan ja kaatui sitten Mikalin jalkoihin. Tapaus hämmensi jousipyssysotureita: he olivat ampuneet kirkonmiehen. Se ei tiedä hyvää. Soturit ryntäsivät kohti Mikalia. Minja Ignaš kävi seisomaan Mikalin eteen, mutta ruhtinas työnsi hänet kädellään sivuun.

- Kuka sinä olet? tivasi munkin ampunut sotilas Mikalilta venäjäksi.
- Olen Suur-Permin ruhtinas Mihail Jermolaitš, Mikal vastasi niin ikään venäjäksi. Soturit katsoivat toisiaan ja laskivat alas jousipyssynsä.

”KÄSKETTIIN TUODA!”

Tšerdinin kirkonkellot pauhasivat kaikin voimin kolmatta päivää. Niitä säestäen kalkattivat pienemmät kellot.

- Tuli siis maailmanloppu, Mikal tuumi pauhinan alla. Kolmatta päivää aamusta iltaan Moskovan voivodi Fjodor Pjostryi kyseli Mikalilta

kaikenlaista, mitä tahtoi tietää. Tämä tapahtui lukkojen takana Mikalin huoneessa. Huone oli miellyttänyt voivodia, ja hän oli ominut sen itselleen. Huoneen nurkassa ikkunan lähellä kyyhötti pitkähiuksinen kirjuri, joka tuhisi ja kirjoittaa raapusti hanhen sulalla keskustelua muistiin. Mutta voivodi... hän istui nojatuolissa jalka toisen päällä ja kaivoi Mikalista kaiken tarpeellisen tiedon kiirehtimättä, taukoja pitäen, vastauksia keskeyttämättä ja loppuun saakka kuunnellen.

Suur-Permin kaupungeista Tšerdin oli kaatunut viimeisenä verisessä taistelussa. Kaupungin valtaamisen jälkeistä vuorokautta voivodi ei halunnut muistella. Hän kiemurteli puheissaan, ikään kuin tuota vuorokautta ei olisi ollutkaan. Mutta oli se. Taistelu oli jo päättynyt, mutta silti soturien sisin kiehui; he eivät voineet pysähtyä vielä pitkään aikaan. Luvatta he tunkeutuivat sisään taloihin ja tekivät siellä kauhun sekoittamille ihmisille, mitä tahtoivat: hakkasivat, potkivat, keihästivät, tekivät väkivaltaa ja tuhosivat kaiken, mitä silmiin osui. He antoivat kokonaisten talojen palaa, ja niistä ulos pyrkivät ammuttiin jousella. Voivodi Nelidov oli itse käskenyt tehdä tämän kaiken; hän oli lietsonut pahaa, koska ei ollut pystynyt valtaamaan kaupunkia omin voimin, vaan hän oli tarvinnut Pjostryin apua.

Vasta seuraavana päivänä satureita alettiin vähän toppuutella. Jos poltetaan kaikki talot, missä sitten yövytään. Ja jos kaikki ihmiset surmataan, ei ole ketään työhön ja arjesta huolehtimaan. Seuraavana päivänä kirkoista tuli ulos pappeja, jotka alkoivat varovasti hillitä satureita kiihkoilemasta. Joskus kuului vielä pysyjen pauketta. Juopuneet soturit aiheuttivat kahakan jossain talossa. Yörauhaa rikkoi naisten huuto. Kaikenlaista sattui. Vastasurmattuja satureita löydettiin aamupuolella yötä. Mutta elämä palasi vähitellen uomaansa. Päivällä pahanteot vähenivät ja sitten loppuivat.

Samana päivänä kun Tšerdiniin oli hyökätty, voivodit panivat ratsulähettejä matkaan Moskovaan viemään asiapaperia, jossa kerrotaan suuriruhtinaalle kotoista kalliista lahjoista ja siitä kaikkein tärkeimmästä lahjasta: Suur-Permistä, jonka kaksi voivodia olivat valloittaneet. Pjostryi odotti nyt määräyksiä suuriruhtinaalta. Hänestä oli tullut myötämielisempi. Hän ei pyrkinyt painostamaan Mikalia eikä kovasti kyselemään, mihin tämä oli kätkenyt vaimonsa, lapsensa ja muun kotiväen. Ristinmerkin tehden hän oli luvannut, että ei alkaisi etsiä heitä, ja sanassaan hän pysyi. Pjostryi ei tiennyt vielä, mitä Mikalista sanotaan Moskovassa, siksi hän antoi ajan kulua ja odotteli. Olkoon hänen kotiväkensä siellä, missä on, kunnes elämä asettuisi niin kuin joki, joka tulvittuaan keväällä unohtaa tulva-alueensa ja asettuu vanhaan uomaansa.

Mikal tiesi tietysti, missä ruhtinatar Jevö, Sjarin, Mate, Tikö ja muut kuluttavat aikaansa. Jo ennen ”maailmanloppua” he olivat menneet maanalaisen salakäytävän kautta Tšerdinin taa. Yhdessä heidän kanssaan kaupungista oli lähtenyt myös monia naisia lapset ja käsissä kannettava omaisuus mukanaan. Lähtijöitä saattamaan oli määrätty joukko iäkkäitä, taitavia metsästäjiä. He olivat vannoneet ruhtinaalle, ettei kukaan, ei itse Vörpöl-metsänhaltiakaan löytäisi parma-metsään jo edeltäpäin tehtyä asuinpaikkaa. Vain harvat tiesivät maanalaisesta käytävästä ja noista kauas metsään pystytetyistä taloista ja sinne varastoidusta ruuasta. Kaikki oli tehty ajoissa ja paljon voimia ja aikaa uhraten. Ja paljastumatta. Tšerdiniläiset pysyttelivät vakaasti omilla

ansapoluillaan, eivätkä kajonneet toisten omaisuuteen. Metsämajojahan on parma-metsässä paljon, ja sulavastihan niiden sekaan häviävät vastasalvotut talotkin. Ne pyrittiin upottamaan syvemmälle maahan, siksi maan päälle jääviä osia ei helposti huomattu.

Minja Ignaš, joka pysytteli nyt yötä päivää Mikalin rinnalla, toi tuoreita viestejä kaupungista. Nuori johtaja Arsi oli kuollut haavoituttuaan pahasti. Hän oli ollut aiemmin kaatuneen Öndža Jakin sijalla taistelun loppuvaiheilla. Lähellä ruhtinaan asuntoa hän oli johtanut viimeisen taistelunsa.

– Luli-parka, hän meni myös maanalaista tietä. Hän ei tiedä tästä vielä mitään, Mikal huokasi kuultuaan tämän surullisen uutisen.

Mikal tiesi, että tämä mansinainen oli paennut kotoaan Arsin kanssa ja että he olivat Tšerdinissä onnellisia. Mikal pyrki päästä hautaamaan rohkean johtajansa, mutta hänelle ei annettu lupaa siihen.

Eloon jääneet hautaavat edelleen omia tšerdiniläisiään sekä kaatuneita sotureita kaupungin takana. Eikä heitä olekaan vähän! Monta arkkua ja hautaa oli tehtävä, jokaiselle kuolleelle omansa. Paikalliset ja voivodien mukana tulleet papit siunasivat kaikki kaatuneet – tietenkin vain kastetut. Vanhojen jumalien tuntija Jagsin-ukko, jonka sanotaan olevan Vähä-Permin Pamin sukujuurta, saatteli kastamattomat erillisellä hautausmaalla matkalle kauas sinne, josta ei ole paluuta. Soturit eivät estelleet ukkoa. Jonnekin heidän sieluunsa oli jäänyt vielä pelko omia vanhoja jumaliaan kohtaan. Se vaikutti nyt yhdessä Jeesus Kristuksen uskon kanssa. Niin, jatkossa oli vielä vaikeampaa uhata sellaisia ihmisiä, jollaisia he itsekin olivat...

Mutta voivodi Gavriila Nelidov oli kuin irti päässyt rakkikoira. Vielä Tšerdinin valtaamisen jälkeenkin hän sai aikaan paljon pahaa. Fjodor Pjostryi synkistyi, kun hänelle kerrottiin Nelidovin ”uusista voitoista” Tšerdinissä, mutta ei hän ryhtynyt estelemään lähisukulaistaan. Rauhoittukoon itse. Pianhan heidän tiensä tulisivat eroamaan. Pjostryi lähtisi heti Moskovaan, kunhan vain hänelle tulisi asiapaperi suuriruhtinaalta. Tältä on tietysti odotettava tietoa, kuinka ja mitä tulisi tehdä. Rik-kautta ja mainetta, se sopisi oikein hyvin hänelle Suur-Permin valtaamisesta. Mutta Nelidov... hölmöilköön hän. Oman työnsä hänkin tuli tehneeksi ja menisi myöhemmin jonnekin Sovdoriin tai Jugdiniin. Kauemmas ei hänen tiensä johda.

Pjostryi kysyi Mikalilta samaa, mitä pajaritkin voisivat kysyä suuriruhtinaan luona. Siksi hän pyrki saamaan Mikalilta enemmän tietoja Suur-Permistä ja siellä asuvasta väestä. Jo ensimmäisistä keskusteluista hänelle selvisi, että ruhtinas Mikal on häntä avarakatseisempi ja huomattavasti viisaampi ihminen: hän tietää enemmän ja on kaukonäköisempi. Mutta Pjostryikin oli asioissaan ovela.

– Mikalia ei saa vielä kokonaan nujertaa. Se ei olisi mukavaa suuriruhtinaalle. Ei ole vielä sen aika. Permiläiset pitävät Mikalia jumalana, ja jos hän olisi myötämielinen, hänen avullaan voisi täällä hallita jonkun aikaa... Ja sitten hänet voisi heittää sivuun. Voivodi Pjostryi tuumi näin haluten kertoa juuri saman suuriruhtinaalle. Moskovaan lähetetyssä asiapaperissa hän kirjoittikin jo muutamalla sanalla tästä. Hän ajatteli, että hänen toimeliaisuutensa huomataan. Tietysti, jos häntä pyydetään kertomaan ja

häneltä kysytään. Kaikkeahan voisi vielä sattua. Kuka tietää, mitä suuriruhtinaan päässä liikkuu. Fjodor Pjostryi teki ristinmerkin ja jatkoi Mikalin kuulustelemista, tarkemmin sanoen syyttelemistä.

– Piispa Joonan – hän tähdensi – perusti Tšerdiniin Ioanno-Bogoslovin luostarin. Sille lohkaistiin niittyjä, peltoja, metsiä ja kalastusalueita. Te keräätte luostarilta veroja, vaikka Joonan mukaan luostari oli vapautettu veroista. Jumalan nimissä vapautettu, ja sinä olet kastettu ihminen, olet ottanut vapaaehtoisesti vastaan Jeesus Kristuksen uskon. Piispa Joonan kastoi sinut.

– Siitä ei ole kauan, Mikal vastasi. – Niityt, pellot, metsät ja kalastusalueet me lohkaisimme luostarille täkäläisiltä ihmisiltä. Luostari maksaa jonkin verran, jotta ihmiset voisivat muualla jatkaa edelleen taloudenpitoaan. Vero ei ole suuri. Siitä luostarin väki ei ole valittanut.

– Veronkanto on lopetettava heti! voitodi totesi jyrkästi. – Te elätte pyhän uskon kanssa epäkunnioittavasti. Kerrotaan, että te kumarratte vielä vanhoja jumalianne: tulta, vettä, tietäjiä ja kaikenlaisia ševa-henkiä. Puihin te ripustette nahkoja.

– Kristinuskon tuli teille viisisataa vuotta sitten, voitodi, mutta nytkin vielä jokainen venäläinen tietää, keitä ovat sellaiset kuin Dažbog, Perun, Veles ja Kupala. Tietää ja kunnioittaa heitä. He ovat teidän vanhoja jumalianne. Pyssyä käyttäen ei uuteen uskoon kasteta.

– Te olette kiusanneet meidän kauppiaitamme, syytti voitodi muuttaen keskustelun suuntaa. – Suuriruhtinas Ivan Danilovitšhan oli omassa kirjeessään käskenyt teitä varustaa kauppiat hevosin ja myymälöin omaan laskuunne ja vapautti siitä syystä teidät veronmaksusta.

– Heiltä on peritty vero kuten muiltakin, jotta voimme parantaa teitä ja varustaa myös heidän käyttöönsä tarpeelliset hevoset. Siihen emme voi saada rahaa muualta.

– Te mahtaillette täällä! voitodi suuttui.

– Me olemme rauhaisaa väkeä, voitodi. Kun me lakkasimme maksamasta vuotuista veroa Novgorodille, ryhdyimme maksamaan sitä Moskovalle. Olemme maksaneet aina ajallaan, eikö niin?

– Me tarvitsemme nokan, siis kaikki kerätyt verot suoraan, emme vain sieltä täältä lenteleviä pyrstösulkia! Pjostryi jyrähti. – Teidän verostanne ei ole mihinkään!

– Vai niin, Mikal nyökkäsi.

Pjostryi sanoi vihoissaan sen, mitä oli hautoillut päässään.

– Meidän jäljiltämme jää usko Jumalaan ja hyvä elämä, voitodi lievensi keskustelun linjaa.

– Saatan taas vihastuttaa sinua, voitodi, mutta teidän jäljiltänne jää lähinnä poltetuista kaupungeista kuolemankielissä olevine ihmisineen.

– Itse olette siihen syytä! voitodi tiuskahti. – Suuriruhtinas oli pyytännyt kauniisti permiläisiä auttamaan Kazanin, tataarien pääkaupungin valtaamisessa. Viikon ajan teitä odoteltiin ja takaisin oli palattava. Tšerdinistä ei tullut ketään, vaikka teitäkin tataarit ahdistelevat. Te olette olleet tataarien puolella ja pitäneet enemmän arvossa heidän kauppiaitaan. Tämä on suuttanut kovasti suuriruhtinasta.

Mikal ei kyennyt hillitsemään kiihtymystään.

– Kuinka monta syytä sinä, voitodi, olet jo luetellut? Tiedät itsekkin, että Kazan on hyvin kaukana meistä. Mansit ovat lähempänä. Heille me annoimme aivan äskettäin hädän. Se tapahtui suurin menetyksin. Heidän kanssaan me joudumme taisteluun

vuosittain. Puuhaa heistä on aina riittänyt. Ja siis nyt sinun joukkosi kerää kaikkialta kaupungista arvokkaita nahkoja ja riemuitsee: *Löytyihän se, mitä tulimme etsimään. Tästä lähtien kaikki tämä on meidän.* Teidän kauppiaanne sanovat itsekin: *Pehmeä kulta – siis orava, soopeli, näätä, vesikko, kettu ja muut turkiseläimet – on puolet Moskovan kassasta.* Luulen teidän sen vuoksi olevan täällä. Varmastikaan te ette hyvällä lähde, kun kerran olette tänne tulleet. Sehän on jo teidän, mihin te olette jalallanne astuneet...

Voivodi iski nyrkin pöytään niin, että kirjuri pelästyi ja tönäisi mustepullon kumoon kädellään, jossa piti sulkakynää. Mustetta pirskoutui ympäriinsä. Pisaroita roiskui jopa keskustelijoiden päälle. Voivodi huusi niin, että oven taa kuului. Hän käski sisään puikahtaneen vartijan viedä pois tämä Suur-Permin entinen ruhtinas. Niin hän sanoi: *entinen ruhtinas.* Mikal lähti huoneesta vaitonaisena.

Kesäkuu vaihtui heinäkuuksi. Aurinko paahtoi kuumana, ja heinä oli valmista. Oli niittoaika. Velvollisuus voittaa pelon. Eloon jäänyt väki – naiset, vanhukset, lapset sekä piestyt ja haavoittuneet sankarit – lähtivät ikiaikaisiin puuhiinsa: hankkimaan karjalle heinää tulevan talven varalle.

Kolvajoki virtaili solisten. Tšerdin, tuo mukava ja iloinen kaupunki, katseli joelle päin, mutta nyt siellä pelästystä herättivät palaneet, mustat talot, kaukaa tulleiden ihmisten puhe ja kaikkia masentava voimattomuuden tunne. Muutoksia oli myös nähtävissä. Vähitellen soturit, joukko toisensa perään, vetäytyivät pois. He olivat riisuneet yltään lyhythihaiset haarniskapaitansa ja laittaneet ne muiden tavaroiden joukkoon kärryille. Taivaaseen asti loimottavien nuotioiden ääressä he huutelivat keskenään – ja hetken kuluttua heitä ei ole missään. Taas oli lähdeävä liikkeelle: kenen länteen Liettuaa ja Latviaa vastaan, kenen taas itään manseja ja Siperian kaanikuntaa vastaan.

Kauan odotetut lähetit saapuivat. Suuriruhtinas Iivana III määrää lähettämässään asiapaperissa, että Suur-Permin ruhtinas Mihail Jermolitš ja hänen voivodinsa tulee kuljettaa Moskovaan. Voivodi Pjostryi käski etsiä Mikalin. Eilen he olivat sopineet, että olisi jo aika hakea ihmiset kaukaisista metsämajoista. Voivodi oli itse kulkenut maanalaisen käytävän päästä päähän ja ihmeteltyt kovasti valtaisaa urakkaa. Kerran hän totesi Mikalille, että jos hän olisi Mikal, hän olisi vienyt tunnelin kautta miekoin varustetun joukon kaupungin taakse ja siis hyökännyt selustasta soturien kimppuun. – Olisi se ollut mahdollista, jos meillä olisi ollut vaikkapa puolet siitä joukosta, jonka te toitte Tšerdinin laidalle, Mikal vastasi. Hän lähetti Minja Ignašin ruhtinatar Jevön luo.

– Huomenna te sitten lähдете matkaan, ilmoitti voivodi Pjostryi yhtäkkiä Mikalille ja jatkoi: – Voivodi Gavriila Nelidov kuljettaa sinut ja voivodisi Moskovaan. Minun on pysyttävä täällä. Tšerdiniin jää sinun sijastasi poikasi Matvei Mihailovitš. Mikä sinua sitten odottaa, sen tietää vain Jumala ja suuriruhtinas. Minun on siis käsketty jäädä tänne... Tässä on kyllä takana joku varavoivodeista. Mitähän lie tulossa? – Pyydän, voivodi, saada kuitenkin tavata kotiväkeni. Heillä on aikamoinen taival

tulla tänne. Hehän eivät tiedä, että minun on lähdettävä huomenna pitkälle matkalle.

- Korkeintaan puolille päiville voidaan odottaa, Pjostryi vastasi kuivasti.
- Keitä minä voin ottaa mukaani?
- Itseäsi varten yhden miehen, palvelijasi, sen, jonka lähetit hakemaan kotiväkeäsi. Jos hän nyt yleensä palaa...
- Kotiväkeni lisäksi siellä on paljon muutakin väkeä.
- Heihin ei kukaan koske. Sota on loppunut. Te olette nyt Moskovan ruhtinaskunnan asukkaita.
- Siispä minä voin ottaa useammankin mukaani. Jos tässä Moskovan ruhtinaskunnan asukkaita ollaan kaikki.
- Yhden! Minä sanoin jo.
- Ymmärrän. Olen voittajien käsissä.
- Matkalla sinua vartioi ja sinusta huolehtii voivodi Nelidovin väki. Eikä sinulla tule olemaan tylsää, Pjostryi nälväisi entistä ruhtinasta. – Samassa joukossa ovat myös johtajasi: Mytškin, Burmort, Isur, Katš ja Zyrna.
- Siis Mitšai, Burmort, Bisjar, Kötš ja Zyrnai, luetteli Mikal itseksensä miesten nimiä korjaillen. – Öndža Jak ja Arsi olisivat voineet olla tässä joukossa mukana... mutta jumalat ovat ottaneet kummankin luokseen.
- Rangaistaanko heitä? Mikal kysyi.
- Luulen, että ei. Mehän viemme suuriruhtinaalle kalliita lahjoja, muun muassa 640 soopelinnahkaa, arvokkaan soopeliturkin ja kokonaisen rekikuorman hyvää verkkaa. Suurin osa siitä, mitä luettelini, on otettu johtajiltasi. Se mainitaan Moskovassakin, jotta suuriruhtinas rauhoittuisi.
- Mitšai, Burmort, Bisjar, Kötš ja Zyrnai, Mikal muisteli taas johtajiaan. – He tekivät kaiken voitavansa näin suurta voimaa vastaan, vaikka heillä itsellään oli vain kourallinen väkeä. Tuskinpa teutoneja vastaanakaan on marssitettu tällaista määrää sotureita. Entäpä ne soopelinnahat... nekö on se Suur-Permin rikkaus? Ei Moskovaan viedä vain tätä tämänpäiväistä määrää... paljon enemmän se haluaa. Eikä mitään kysellä.

Pjostryin asiapaperin mukaisesti vanhoihin aikakirjoihin jää ikiajoiksi merkintä:

Voivodi Fjodor Pjostryi valloitti permiläisten kaupungit Iskorin ja Pohtšan ja Tšerdynin ja lähetti Moskovaan suuriruhtinaan luo ruhtinas Mihail Jermolitšin ja hänen sotapäällikkönsä Mytškinin ja Burmortin ja Isurin ja Kotšin ja Zyrnin.

MOSKOVA

SEITSEMÄN MEREN TAA

Hevoset kuormineen etenivät pitkänä raitona länteen päin. Hyvin rasvatuin pyörin varustetut ajopelit liikkuvat pehmeästi kitisten. Menoreitti oli valittu ja suunniteltu etukäteen. Lauttoja oli jo valmiina ylitettävien jokien varsilla. Turhia pysähtelemättä myös hevosmiehet ja jalkamiehet pääsivät joen yli sen poikki viritettyjen köysien avulla. Venäjänmaata kohti mennä taivalsi niin voittajia kuin voitettujakin.

Kahdella isolla pyörällä varustetussa, kuomullisessa reessä, toisin sanoen kieseillä, istui itsekseen ruhtinas Mikal. Takana kuskipenkillä keinahtelivat Minja Ignaš ja Tikö puolelta toiselle, välillä melkein pudoten. Kuomun alla he kyyhöttivät vain sadetta pitäessään, mutta aurinkoisina päivinä he astelivat pääosan matkaa kiesien vierellä tai perässä. Hevosta ei tarvinnut erikseen ohjailla, muutta mutkitta se mennä kopsutteli pysyen toisen, myös pyörät kitisten kulkevan kärryn perässä.

Soturit suuntasivat kotiin päin enimmäkseen vesireittejä: lautoilla ja suurilla veneillä Kolvaa ja sitten myötävirtaa Kamaa pitkin. Ennen kuin he tulivat lähelle Kazanin kaanikunnan rajoja (huh-huh, jos sinne joutuisi!), he rantautuivat ja ottivat suunnan Vjatkalle päin.

– Sinnepäin tie vie meitäkin, Mikal selitti. – Sieltä sitten jatketaan kuka mihinkin. Toiset Sovdoriin, toiset Jugdiniin ja yksi osa, johon me kuulumme, Moskovaan. Mihin on käsketty, sinne on mentävä.

Hevosia oli koottu ympäri Permiä. Nyt ne kuljettivat ihmisiä, taistelutarvikkeita, ruokaa ja sotasaalista, joka koostui enimmäkseen arvoturkiksista. Burmort, Mitšai, Bisjar, Zyrnai ja Kötš pidettiin yhtenä ryhmänä, mutta Mikal erillään heistä. Heidän ei annettu tavata toisiaan, ei illoin eikä aamuin. Kyytimiesten levähdyspaikoissa se olisi ollut mahdollista. Mikal pyysi, harmitteli ja kääntyi häntä valvomaan pantujen miesten puoleen päästäkseen jossain edellä kulkevan voivodi Nelidovin puheille, mutta turhaan. Nelidov viis veisasi Mikalin pyynnöstä, ei vastannut hänelle eikä suonut pääsyä luokseen. Voivodi oli itsekäs, kiivasluontoinen ja vihainen. Hän eli omine huolineen, joita vain hän itse ymmärsi.

Metsämajasta tšerdiniläiset olivat lähteneet kotia kohti viivyttelämästä. Minja Ignaš vaati joukkoaan kiirehtimään sallimatta heidän pysähdellä, jotta he ehtisivät tavata vielä kotona ne Moskovaan lähtijät. Vartijoina toimivat metsästäjät olivat vähällä seivästää hänet tuosta liiallisesta hosumisesta. Heidänhän oli huolehdyttävä, että kaikki onnistuisi hyvin. Jokainen kuljetti mukanaan jotain tavaraa. Oli seurattava, ettei mitään putoisi, kuormia oli kohenneltava ja sidottava uudelleen. Parman kansaa suretti kovasti Minja Ignašin viesti Tšerdinin kukistumisesta, mutta mitään ei ollut tehtävissä. Aivan toimeettomaksikaan ei voisi ryhtyä. Jos ollaan elossa, on eletävä.

Ihmiset olivat väsyneitä ja alakuloisia. Sjarin, Mate ja erityisesti ruhtinatar Jevö jaksoivat hädin tuskin jalkojaan nostella. Mutta juuri keskipäivän aikoihin he tulivat

Tšerdinin laidalle. Moskovaa kohti lähtenyt kuormasto liikkui jo pois kaupungista. Nelidov hoputti heitä: hän ei halunnut odotella hetkeäkään. Siitä syystä kaupunkiin palaavien ja sieltä lähtijöiden tapaamisesta tuli hyvin lyhyt. Mikal ja Jevö halusivat toisiaan. Sjarin ja Mate painautuivat heihin. Eroavatko he nyt hetkeksi ja ikiajoiksi? Mitä puhua tällaisena ohikiitävänä hetkenä? Minja Ignaš ja Tikö seisoivat hiljaisina sivummalle vetäytyneinä. Tiköllä oli toisessa kädessään oma jousipyssynsä, toisessa hän piteli isoa nyyttiä. Siinä odotellessa hän katseli Sjarinia. Eronhetkellä Tikö pyysi voimia komilaisilta jumalilta, että nämä suojelisivat ruhtinaan kotiväkeä ja erityisesti Sjarinia kaikilta onnettomuuksilta.

Metsämajassa asuttaessa Tikö oli näyttänyt kykynsä: hän oli käynyt kokeneempien metsästäjien kanssa pyydystämässä mahantäytettä kaupungista paenneille ihmisille. Koskaan hän ei ollut palannut tyhjin käsin. Joskus hän ei voinut hillitä itseään, vaan esitteli ja kehuskeli saalistaan vastaan tulevalle Sjarinille. Mutta myöhemmin hän soimasi itseään: eihän sellainen sovi metsästäjälle. Totta kai hänestä oli kivaa, kun saalista tuli. Sjarinin kehuminen lämmitti hänen sydäntään: se kehu oli kuin ansa, johon hän lankeaa onnistuneen metsästyksen jälkeen – huomaamattaan. Kuitenkin Tikö nautti siitä jollakin tapaa. Hänen elämänsä sai uutta valoa, ja Perminmaassa vaivaamaan alkanut synkkämielisyys rupesi jossain määrin häipymään.

Mikal ja kotoväki joutuivat eroamaan toisistaan. Oli mentävä. Mikalia odoteltiin jo ärtyneinä. Ruhtinatar Jevö puhkesi kyyneliin. Sopuisasti oli elelty jo monia vuosia, ja nyt ikään kuin pahin uni oli tullut todeksi. Joku metsästäjien joukosta huusi lujaa komiksi Mikalille, joka loittoni jo kotoväestään:

- Vapaudummeko me joskus, ruhtinas Mikal?
- Kyllä varmasti, joskus, Mikal vastasi päätään kääntäen ja kovalla äänellä hänkin. Mikal kulki Minja Ignašin ja kahden muun soturin kanssa. He näyttivät pelkäävän kovasti, että Mikal pakenisi ja katoaisi jonnekin.
- Jumalat suojelkoot sinua!
- Odotamme teitä takaisin.
- Meidän Permimme nousee vielä!
- Älä vaivu epätoivoon!

Paikalle jääneet huusivat ja toivottivat hyvää matkaa – kun tällainen matka oli nyt sitten tullut eteen. Kukaan ei estellyt heitä. Soturit olivat jo rauhoittuneet: taistelu kaupungista oli ohi; heillä oli nyt uusia huolia. Mate seisoskeli vaiti, kuivin silmin. Sjarin kävi hätäistä keskustelua itkevän äitinsä kanssa ja oli itsekin apea ja surun murtama. Sitten joku alkoi rauhoitella ruhtinatarta: olihan tapaaminen järjestynyt, ja että sehän oli hyvä asia. Jumalat olivat auttaneet. Mitäpä tässä enää muuta? Nyt on pyydettävä jumalilta armahdusta ja helpotusta elämään...

Jonkin aikaa oltiin vaiti, sitten ruhtinatar Jevö ryhtyi äkkiä avaamaan kädessä pitämänsä nyyttiä ja otti esiin kauniskuvioisen pikkurasian ja sujautti sen nopeasti Tikölle.

- Jätä nyyttisi ja juoksuta tämä ruhtinas Mikalille! Anna tämä hänelle! Ole niin kiltti! Juokse, Tikö!

Tikö laski nyyttinsä ja jousipyssynsä maahan ja otti ruhtinattaren kädestä pienen

rasian ja pinkaisi juoksuun tavoittaakseen Mikalin. Kuormasto mennä nytkähteli yhtenä jonona. Pian Tikö huomasi kuomukiesit, ja sen etuosan kuskipukilla Minja Ignašin, joka piteli pitkiä ohjaksia käsissään. Tikön huudettua Minja Ignaš käänsi hevostaan ja pysähtyi. Kiesien perässä ratsastava soturi ärähti Tikölle ja yritti estää hevosellaan häntä, mutta Mikal kurkisti kuomun alta ja pysäytti ratsumiehen.

– Hyppää sisään! Mikal käski.

Tikö hypähti kuomun alle, ja Minja Ignaš hoputti hevosen liikkeelle. Kukaan ei koskenut Tiköön, ei huutanut eikä heittänyt häntä kieseilä. Ratsumiehet ilmeisesti vaihtoivat vuoroaan ja laskivat vain, että ne kulkevat, keiden on kuljettava. Mutta kuka nousee ylös ja kuka istuu alas – ota heistä selvää... Heidän kiesinsä palasi taas reitille. Tikö ojensi rasia Mikalille.

– Tässä. Ruhtinatar Jevö lähetti tämän...

Hän vaikenä. Mikal otti rasia käteensä ja työnsi sen jonnekin syvälle talteen.

– Istu tähän, Vähä-Permin poika! Jos on ahdasta, on myös lämpimämpää. Vai mitä?

Tikö aikoi vastata jotakin, mutta ei keksinyt mitään sanottavaa. Hän jäi istumaan kiesille, joita hevonen veti kohti Moskovaa. Luokkikello kilkahteli leppoisasti. Tultiin haavikkoon, jossa kasvoi myös koivuja. Ohuet puunvesat ja oksat rapsivat kuomua molemmilta puolilta. Minja Ignaš istua nökötti ja keinahteli kuskipukilla kiesien etuosassa. Mikal mietiskeli jotain itsekseen. Tikö hypähti kuomun alta mitään sanomatta ja pujahti eteen Minja Ignašin viereen. Tšerdin jäi vähitellen kauas taakse.

NUOTIOTULILLA

Taakse oli jäänyt pikkukaupunkeja ja kyliä, pieniä ja suurempia jokia, pitkäheinäisiä peltoja ja metsiä. Vähitellen parma-metsät olivat vaihtuneet sekametsiksi. Muutaman matkapäivän jälkeen kuormastojen käskettiin pysähtyä yöksi ja asettautua perätysten kehäksi siten, että ihmiset ja hevoset olisivat keskellä. Ajopelien piti olla suoja ulkoa tulevilta hyökkäyksiltä, ja soturit tarkkailisivat kehän sisäpuolella.

– He pelkäävät tataareja, Mikal selitti tätä yön viettoon valmistautumista.

– Moskovahan on yhä vielä tataarien alla, vaikka itse kuinka mahtailisi.

Heille tuotiin ruokaa. Lähistöllä ruhtinaan kiesien luona seisoa aina vuorollaan pari kolme soturia. Ikävissään he syödä järsivät kuivaa leipää ja jos he jostain tiedottivat, eivät he kuitenkaan ryhtyneet puheisiin Mikalin kanssa. Ilmeisesti sellainen ei ollut sallittua vartiovuorossa.

Minja Ignašilla oli paljon pientä puuhaa Mikalin parissa. Ruhtinaan hiukset ja parran hän suki, hoiti peseytymispuuhat ja huolehti vaatteista. Tietenkin hän huolehti myös hevosesta Tikö apunaan. Hän oli valpas aisteiltaan ja sieppasi vaivatta viestejä, joita välitti sitten ruhtinaalle. Tikön kuullenkin hän kertoi uutisista heidän ympärillään.

– Tummakasvoisia urhoja on nähty tänään, Minja Ignaš ilmoitti riisuessaan hevosta valjaista.

Tikö otti länget ja luokin ja muut valjastuskapineet hänen käsistään ja pani ne yhteen kasaan. Ajopelien muodostaman kehän sisälle sytytettiin nuotioita. Myös he tekivät oman nuotionsa. Heitä vartioivat soturit vaihtuivat aika ajoin. Uudet vartijat kuten toverinsakaan eivät päästäneet permiläisiä silmistään. Jossain pidettiin silmällä myös

Bisjaria, Kötšiä, Mitšaita, Burmortia ja Zyrmaita, jotta he eivät pakenisi ja ettei heille vain tapahtuisi mitään ennen Moskovaan tuloa. Mikal osasi venäjää, ja hänpä pyysi sotureita istuutumaan hetkeksi nuotion ääreen. Minja Ignaškin osasi venäjää, olihan hän elellyt Mikalin tuntumassa. Tikö osasi mansia, ja oli hän omaksunut venäjääkin ja yritti puhua, mutta paremmin hän ymmärsi sitä kuin puhui.

Iltaruoan jälkeen Mikal muisteli kotoväkeään, kertoi vähän keskusteluista voivodi Pjostryin kanssa ja kyseli Tiköltä elämästä metsämajassa. Elämä metsämajassa oli ollut yötä päivää samaa: viestien odottamista Tšerdinistä. Toisinaan ruhtinatar Jevö oli käynyt viemässä lahjoja komilaisille jumalille metsään tehtyyn palvontapaikkaan, mutta kyllä hän oli muistanut tehdä aamuin illoin ristimerkit Jeesus Kristuksellekin, jonka uskoon hänet oli kastanut jo kymmenen vuotta sitten itse piispa Joonas.

– Uuden Jumalan opetus on hyvä: *älä valehtele, älä tapa ja kunnioita vanhempiasi*, Mikal huomautti nuotion äärellä. – Samaan kehottavat komilaiset jumalatkin. Suurta eroa niiden välillä ei ole. Kun jumalista kiistellään, voidaan päästä sopuun vähitellen ja ilman pakkoa ja jättämällä koivupuut ja palvontapaikat ennalleen hakkaamatta ja polttamatta niitä. Mutta täällä asiat ovat toisin...

Sanottuaan tämän Mikal vaikeni, mutta pyöritteli kuitenkin jotain päässään.

– Jemdinissä meidän isoäiti kumartaa Sus Kristosta, mutta sujauttelee itse lahjoja metsään menevien mukaan, jotta nämä laittaisivat ne palvontapaikalle, Tikö totesi.

– Ongelma ei ole Sus Kristus -jumalassa, vaan niissä, jotka levittävät jumaluskhoa. Hänen nimissään on helpompi yhdistää kaikenkielisiä ihmisiä ja tietysti samalla heidän laajoja alueitaan. Mutta sovussakin voi elellä: tulkaa, kysykää ja ottakaa ja tarjotkaa itsekkin jotain. Kaikkialla ihmiset voivat iloita ja tuntea tuskaa. Oma koti, vanhemmat ja lapset ovat jokaiselle rakkaita, eivät vain joillekuille. Tulijat huutavat, että minun synnyinmaani, minun sukuni... Aivan kuin toisilla ei sellaisia olisi. Ne tulivat, polttivat ja tuhosivat...

– Minulta jäi vanhemmat Pyrasiin [nyk. Kotlas], lausahti odottamatta komiksi yksi nuotion ääressä seisovista sotureista.

Tikö katsoi ihmetellen uuteen juttelijaan. Pyrasista hän oli kuullut monesti: kaupunki ei ole kovin kaukana Jemdinistä. Kas vain, tuo mies kulkee nyt soturina. Tšerdinin laidalla he olisivat saattaneet joutua nokatusten. Toinen valtaa voimalla, joskaan ei omaansa ja toinen taas puolustaa voimalla, ei aivan omaansa, mutta kuitenkin oman kansansa maata. Ja he kumpikin puhuvat komia. Onko tässä toinen Kyz Ku?

– Ei siinä ole mitään ihmeteltävää. Tikö on Jemdinistä, ja Tšerdinin metsässä häntä vastaan tuli...

Minja Ignaš oli puuttunut puheeseen, mutta lopettanut äkkiä. Tikö ymmärsi hänen aikoneen kertoa Kyz Ku -ukon taposta, johon hän, Tikö, oli syyllinen, mutta mies oli tullut ajoissa järkiinsä ja siksi vaiennut.

– Voivodi Pjostryilla on monia miehiä Sovdorista, Jugdinista, Vjatkasta ja on myös ežvalaisia ja syktyvläisiä, Mikal sanoi. – Suuri myrskytuuli niittää laajalti, et edes huomaa, kun se pyörittelee ja vie jalat alta.

– Niin se on, komilainen soturi nyökytteli.

– Mikä on nimesi, ellei se ole salaisuus? Mikal kysyi.

– Vieraille Topan, kotona Koljur.

– Huvittava nimi.

- Aloillaan pysymätön, siitä se nimi. Koljur tarkoittaa meillä vaeltelevaa oravaa.
- Kuinka sinä olet päätenyt soturiksi?
- Minun vanhemmillani on paljon lapsia. Kymmenen sisarusta meitä on, ja minä olen vanhin. Meillä on ahdasta. Aiemmin kuljeskelin ympäriinsä *tengaa* – rahaa – etsimässä ja pari vuotta sitten tarjouduin soturiksi. Hengissä tässä on pysytty.
- Entä jos joudut terävän nuolen alle, kun oikaiset tuntemattomista tienhaaroista?
- Kuinka jumalat päättävät. Kaikki on niiden kädessä, Topan-Koljur naurahti.
- Etkö sitten uskokaan Sus Kristokseen?
- Minä uskon itseeni. Jos kompastun elämässä, ei minua auta kukaan.

Topan-Koljur, sanavalmis mies, kertoi viimevuotisesta kahakasta novgorodilaisia vastaan – ja oli hän joutunut tuiskeeseen tataarienkin kanssa. Nyt tataarit pyrkivät välttämään moskovalaisten soturien kohtaamista. Ne ovat peloissaan. Iäkkäät soturit sanovat, että ne alkoivat pelätä sen jälkeen, kun Dmitri Ivanovitš Donskoi – Stepan Permiläisen toveri – läksytti monta vuotta sitten Kulikovon kentällä [Sinisen ordan] sotapäällikkö Mamain.

- Tunnen sen sankarin, Mikal huomautti.
- Ne, musulmaanit, ovat alkaneet nyt vaellella meidän ympärillä. Eikö niin? kysyi Topan-Koljur ja kääntyi kahden vaiti olevan toverinsa puoleen, jotka olivat kyllä kuunnelleet keskustelua, mutta eivät ryhtyneet puheisiin. Miehet vain nyökkäilivät kysymyksen kuultuaan.
- Minä olen nähnyt niitä, Pyrasin komilainen sanoi. – Niiden hevosten rinnassa on kiiltävät pyöreät merkit, samoin otsassa. Hevoset ovat pieniä ja pitkäkarvaisia.
- Me kierrämme kaukaa heidän Kazaninsa. Mutta meidät on huomattu, Mikal lisäsi.
- Huomattu on, Topan-Koljur myönsi. – Ne alkoivat häiriköidä soturien kääntyessä suurin joukoin Vjatkalta pohjoista kohti Sovdoriin ja Jugdiniin päin.
- Miksi sinä et mennyt heidän mukaansa?
- En mennyt, sanoi soturi ja naurahti taas. – Minä kuljen moskovalaisten kanssa. Ei vielä tee mieli kotiin päin.
- Mutta tataaritan voivat yrittää jotain?
- Voivatpa hyvinkin. Ne melkein lentävät hevosillaan, ja niillä on ilveksennahkaiset hatut päässään. Ilveshän ei syö milloinkaan raatoja, sen nahka on vahvaa ja karva kiiltelee, siksi siitä tehdään hattuja. Tataarit huitovat käyrillä sapeleilla ja huutavat. Se on pelottelua, niin minä luulen. Hyvää niistä ei ole odotettavissa. Musulmaani on aina musulmaani.

He istuskelivat vielä jonkin aikaa ja valmistautuivat sitten unille. Minja Ignas levitti makuusijat. Tikö kohenteli nuotiota. Sillä välin soturit vaihtoivat vuorojaan. Uudet pysyttelivät sivussa. He eivät ryhtyneet puheisiin, höpisivät vain keskenään jotain ja liikuskelivat edes takaisin. Nuotiolta he eivät poistuneet.

MINJA IGNAŠ

Tataarit hyökkäsivät keskiyön jälkeen – aivan yllättäen. Elävän myrskytuulen tavoin he ryntäsivät eri suunnilta, ja taistelu alkoi. Soturit, jotka olivat levänneet päivän mittaisen matkan jälkeen, panivat vastaan sillä, mitä käteen sattui. Kuului huutoa,

kiroilua, valitusta ja tataarinuolten loppumatonta sinkoilua. Nuolet oli tehty siten, että lentäessä niistä lähti kauhea, ujeltava ääni. Aamuhämärässä keihäitä katkeili, teräviä miekkoja viuhui päiden yllä ja raskaat pertuskat ja muut kirveet moksuiivat selkään. Kultainen orda näytti taas kerran terävät kyntensä. Oli se synkkää menoa!

Permiläisillä ei ollut mitään kättä pitempää. He eivät tieneet, mitä tehdä ja minne paeta. Lähellä kuului korvia vihlovaa ujellusta. Mikalin viereen hypähtänyt soturi – hänen vartijansa – kaatui rintaan osuneesta nuolesta. Ruhtinas otti hänen miekkansa. Tikö irrotti soturin selästä nuoliviinen ja otti jousipyssyn. Vartijoita oli ollut kolme. Jäljelle jääneet kaksi hämmentyivät katsoessaan, kuinka vangit sieppasivat heidän kaatuneelta toveriltaan miekan, jousipyssyn ja viinen, joka oli täynnä nuolia. He eivät tieneet, mitä nyt tuli tehdä ja miten vartioida entistä Suur-Permin ruhtinasta.

Ratsumiehiä viuhahteli eteen ja taakse. Yksi mätkähti hevosen selästä maahan aivan heidän viereensä, mutta nousi ylös ja alkoi rähistä:

– *Ursut* [’venäläinen’], maksa vero! Tuo *tengaa* [’rahaa’]! Koiranpaska!

Hän huutaa jonnekin ulkoilmaan, mutta kenelle, sitä ei voi tietää. Toinen ratsumies pelmahti auttamaan kaveriaan takaisin hevosen selkään, mutta putosi itse.

– Piru vie, ne ovat päissään! Minja Ignaš kiljahti.

Hän seiso i Mikalin edessä puristaen vasemmassa kädessään nahkalla päällystettyä puista suojakilpeä, jonka hän oli tempaissut maasta. Oikeassa kädessään hänellä oli lyhyehkö metsästyspuukko, jota hän tapasi kantaa mukanaan. Sen hän oli ehtinyt kiskaista esiin piilossa olleesta tupesta.

Kaksi tataareista heilautti käyrää sapeliaan ylöspäin, yllytti itsensä vauhtiin hurjasti huutaen ja ryntäsi seisojien kimppuun. Puolustajia oli useampi: kaksi soturia, Mikal, Minja Ignaš ja Tikö. Kahdenkymmenenviiden kolmenkymmenen askeleen päästä lennähti kolme nuolta yhtäaikaa tummakasvoisia kohti. Nämä kaatuivat, eivätkä enää nousseet. Toinen satureista – nopealiikkeisempi – talutti hyökkääjien kahta hevosta ja käski Mikalin nousta toisen selkään. Itse hän hyppäsi toisen selkään huutaen toverilleen, että tämä katsoisi kahden muun permiläisen perään. Sitten hän hoputti ohjailla hevosen liikkeelle. Mutta Mikal huusi, että hän ei lähde mihinkään ilman Minja Ignašia ja Tiköä, ja kumartui poimimaan Tikön hevosensa selkään. Soturi päästeli ilmoille monenlaisia venäjän kiro sanoja, mutta ojensi sitten kätensä Minja Ignašille. Hän huusi taas soturille, että kiirehtisi nopeammin voivodi Nelidovin luo. Siellä olisi enemmän puolustajia.

Siinä samassa – odottamatta – tulla pyyhälsi ilveshattuisia ratsumiehiä heittohihnat viuhuen. Tikö lassottiin Mikalin hevosen selästä, ja hän putosi maahan, mutta yritti nousta, siinä onnistumatta, sillä hänen kätensä olivat kiristyneet köyteen. Ratsuja mennä viiletti hänen ympärillään, ja aivan hänen kasvojensa edessä vilahti leveä hevosen kavion pohja. Löystynyt hevosenkenkä kalahti, mutta iskeytyi maahan. Kuului sapelien viuhketta, ja viereen kaatui verta vuotava jalkamies. Tikö kohotti päätään. Hänen eteensä avautui tämä näkymä: eräs ratsumies puolustautui miekoin kahta tummaa ratsain liikkuvaa vastaan ja vieressä suihkivat miekoillaan Mikal ja harvatukkainen ja -partainen, vauraanlaisesti pukeutunut tataari.

Minja Ignaš, joka oli vasta ehtinyt hevosen selkään, oli sitten sieltä joko pudonnut tai tullut itse alas. Hän lähestyi takaapäin vauraasti pukeutunutta tataaria ja läsäytti hänet maahan. Kaatuessaan tataari karjui pahasti. Soturin kanssa taistellut ratsumies riensi nyt apuun ja sivalsi Tikön silmien edessä sapelilla Minja Ignašia kerran, toisen ja kolmannenkin. Verta vuotava Minja Ignaš ei kyennyt edes sanaa sanomaan. Hän kierähti nelistävien hevosten jalkoihin. Tikön silmissä pimeni. Hän ei voinut uskoa, mitä oli juuri nähnyt. Äänet hänen ympärillään voimistuivat, aivan kuin markkinat olisivat menossa Jemdinin tai Tšerdinin kaupungin keskustorilla kauniina kesäisenä päivänä. Kauanko tätä lie kestänyt. Heittohigna kiristi Tiköä kivuliaasti, ja hän alkoi huutaa.

ALI-MIRZA

Kehän muodostavan, leveän ja paksun verhon sisällä löyhkäsi väkijuoma. Kynttilän valossa istui tataarien hallitsija Ali-mirza. Aamun viileyden vuoksi hän oli vetänyt ylleen kultakoristeisen soopelinnahkaisen turkin. Päässään hänellä oli arvoturkiksin reunustettu päähine.

Ali-mirzalla oli tänä kesänä suunnitteilla matka Bahtšisaraihin hoitaakseen särkeviä jalkojaan etelän kuumassa auringossa. Näin oli kaikille kerrottu, mutta monikaan ei tiennyt hänen salaisesta aikeestaan tavata Mengli Girei, Krimin kaani. Moskova ja Kazan olivat jo iät ajat eläneet kuin kissa ja koira. Mengli Girei piti saada tataarien puolelle, ennen kuin väistämätön taistelu Moskovan kanssa alkaisi. Krimin kaani vinkuroi, pysytteli salaperäisenä ja pyrki jopa ystäväystymään Iivana III:n kanssa. Sellainen piti estää, siksi Kazanissa oli tehty päätös lähettää Ali-mirza Krimille.

Kalliita lahjoja haalittiin: kultaa, hopeaa ja harvinaisia jalokiviä saatiinkin kokoon riittävästi. Mutta Bahtšisaraissa arvostettiin eniten elävää omaisuutta: väkipakolla tuotuja ihmisiä. Ali-mirza oli pysähtynyt pienehkön sotajoukkonsa kanssa Nižni Novgorodin ja Kazanin väliselle avokentälle väijyäkseen ja siepatakseen kiinni moskovalaisia. Koska Moskova oli lakannut maksamasta veroa Kultaiselle ordalle, tulkoon vero perittyä vaikkapa tällä tavoin. Jos rosvoilu aiotaan estää, on helppo puolustautua vetoamalla, että Nižni Novgorodin ja Kazanin välissä ei ollut mitään rajamerkkejä ja siksi oli vaikea sanoa, kenen alueella tuo kenttä oli, ruhtinaan vai kaanin.

Ali-mirzan joukko oli huomannut jo kaukaa pitkän hännän tavoin luikertelevan soturijoukon. He kuljettivat hevospelein paljon tavaroita. Mukana taivalsi myös sidottuja ihmisiä. Moskovalaiset olivat – jos suoraan sanotaan – jo omalla maallaan, eikä hyökkäystä odotettu. Sen Ali-mirza oli ottanut huomioon, ja hän syöksyi yöllä torkuksissa olevan joukon kimppuun. Mutta moskovalaisia oli runsaslukuisesti, ja heidän joukossaan oli jopa voivodi. Tällä kertaa elävää omaisuutta kertyi vähän. Jalallisten lahjojen toivossa oli vielä iskettävä, kun matkataan Krimille. Harittavin silmin Ali-mirza katseli eteensä tuotua vaaleahiuksista poikaa ja yritti ottaa selville, oliko tuo jonkun pajari-voivodin vai – taivas varjelkoon! – ruhtinaan sukua. Häntä

oli etukäteen kielletty ankarasti ryhtymästä suureen taisteluun. Venäjää osaavan tulkin avulla Ali-mirza sai selville hämmästyttäviä asioita: kotiaan kohti siinä ovat palaamassa Suur-Permin valtaajat ja heitä johtaa voivodi Nelidov. Mukanaan heillä on Suur-Permin ruhtinas ja hänen voivodejaan ja tämä poika Vähä-Permistä, jossa Alin mielestä on puoli vuotta päivää ja saman verran yötä. Siellä elää pitkäkarvaisiin nahkoihin pukeutuneita yrmeitä noitia, jotka syödä popsivat yrtejä... Tämä poika ei poikkeakaan mitenkään inhottavista moskovalaisista, mutta ei ole silti moskovalainen.

– Sano jotain omalla tavallasi, Ali-mirza kehotti. – Mikä on nimesi?

– Tikö.

– Ti-kö. No, kerro, Tikö, kuinka olet joutunut tänne? Ali-mirza käski taas ja pyysi kaatamaan itselleen lisää väkijuomaa.

Hevosien maidosta tehty väkijuoma, kumissi, oli niin vahvaa, että juoja ähkäisi ja paineskeli huulia sormillaan. Sitten hän sivali partaansa ja otti käsiinsä kelpo palan keitettyä lampaanlihaa. Luusta hän piti kiinni kuin kahvasta ja alkoi järsiä ahnaasti. Tikö kertoili venäjäksi vähän itsestään, elämästä Jemdinissä, kuljetuksesta Urai-Pauliin ja tietysti tapahtumista Tšerdinissä. Sen jälkeen hän ei tiennyt, mitä tulisi tehdä. Pyytäisikö päästä vapaaksi? Mutta mihin hän silloin menisi? Häntä ei ole tuotu tänne vapautteen laskettavaksi.

Ali-mirza alkoi nikotella. Hän katseli pitkään Tiköä ja lopetti jopa lampaanlihan jäystämisen. Sitten hän vinkkasi sormellaan pojan lähemmäksi itseään.

– Haluatko lähteä lämpimän meren ääreen? Sinusta voisi tulla kaani Mengli Girein palvelija Bahtšisaraissa. Alat suojella hänen vaimojaan vieraiden katseilta. Jos sinä et miellytä häntä, hän myy sinut meren taa Osman-pašalle. Ei sekään huono asia ole.

– Minun tekisi mieleni kotiin, Jemdiniin...

Ali-mirza tuimistui.

– Kerro tälle permiläiselle koiranpennulle, että häntä tullaan opettamaan ruuskalla joka kerta, kun hän sanoo vastaan, Ali-mirza sanoi tulkille sanojaan venytellen.

– Ja vielä, että mahansa saa täyteen, jos oppii pitämään päänsä alempana... Näytä se! Tulkki, joka ei ollut tataari vaan venäläinen, paksunenäinen ja jäntevä ukko, painoi voimalla Tikön päätä alaspäin ja piti niin, kunnes Ali-mirza näytti kädellään, että jo riittää. Tikön jalkoihin putosi puoliksi järsitty luu.

– Käske sen nostaa...

Tikö vietiin avoimelle kentälle ja tyrkättiin alas johtavia tikkaita pitkin kapeaan ja syvään kuoppaan. Tikkaat vedettiin sitten pois. Kaukana kuului koirien ulvontaa. Ali-mirzan jyrsimän luun Tikö oli heittänyt sivuun jurtasta poistuttuaan, mistä häntä motattiin niin, että hän oli kaatua. Mitä nyt oli tulossa?

Oliko Minja Ignaš pelastanut Mikalin? Hänet jumalat ottivat luokseen.

– Minja Ignašin sielu siirtyy mäntyyn, Tikö tuumaili. – Hyvä mies hän oli. Kelpo metsässä korkeassa, komeassa männyssä hän jatkaa eloaan. Oravat istuskelevat lepäämässä puun vahvoilla oksilla, ja linnut tervehtivät sieltä aamua. Myrskytuuli kampailee sen pitkiä havuoksia. Voi, Minja Ignaš...

Vangitut vaelsivat yhteen pitkään köyteen liitettynä, kädet sidottuina kohti Kazania. Enemmistö oli nuoria. Rasvaamattomat pyörät kirskuivat murheellisesti. Pitkä köysi

oli kiinnitettyä ajopeleihin. Kaikki nämä vaeltajat olivat lahjoja Ali-mirzalta kaani Mengli Gireille. Heidät oli haalittu kiireesti läheisiltä venäläisalueilta. Nyt pyrittiin pääsemään mitä nopeammin Kazanin kaupunkiin. Moskova itse oli vielä Kultaisen ordan veronmaksaja, mutta se oli voimistunut vuosi vuodelta ja uhkaili jo vallata Kazanin. Suur-Permi oli jo kukistunut. Kerran on tuleva moskovaalaisten hyökkäys, mutta sitä ennen on solmittava suhteita oikukkaan Mengli Girein kanssa.

Ali-mirza istui runsaskoristeisissa, pyörin varustetuissa vaunuissa. Yllään hänellä oli välkehtivänsininen silkkihalatti ja päässään ylöspäin suippeneva huopapäähine. Hän nuuskeli, mutta aina havahtuessaan hän nyppäili pienestä rasiasta hyppysellisen kirpeänhajuista, kuivattua yrttiä, nuuskasi sitä kunnes aivasti ja antoi jälleen uneen tulla. Jossain hänen perässään raahusti, laahusti ja kompuroi väsyksissä oleva väki. Muutamat napisivat ääneen. Sen Ali-mirza tiesi, ja jos tilanne olisi ollut toinen, hän olisi jo kauan sitten käskenyt läsäyttää heihin polttomerkin tulikuumalla raudalla, mutta tämä väki on vietävä Bahtšisaraihin asti. Tehköön Mengli Girei heille sitten, mitä haluaa. Hän, Ali-mirza, ei voi tarjota muuta rankaisua kuin kuumassa vedessä lioteltua nahkaruoskaa. Siksipä taas pysähdytään, ja hän antaa määräyksen vaientaa puheliaimmat. Korkealla paistoi kaikkia poltteleva aurinko. Pian näkyisi Kazan.

Äkkiä eteen tupsahteli pölypyörteitä ikään kuin pitkänä käärmeenä, joka alkoi tulla nopeasti vaeltajia kohti. Ali-mirzan viereen pysähtyi ratsumiehiä ja yksi heistä teki ensin kädellään muslimien merkin ja ojensi sitten Ali-mirzalle tervasetillillä suljetun kirjekäärön, joka oli Kazanista. Viesti oli niukkasanainen:

Gavrila Nelidovilta, moskovalaiselta voivodilta otetut ihmiset on päästettävä heti takaisin ja pyydettyä anteeksi pahantekoa ja suoritettava maksu voivodin lähettämille moskovalaisille.

Jos taivaalta olisi tullut lunta Ali-mirzan päähän, hän ei olisi äimistynyt niin paljon kuin nyt.

– Tämähän on unennäköä, sekoilua! Minä... minä olen kaanin mirza!

Tummakasvoinen lähetti, joka ei vaatteista päätellen ollut vähäpätöinen mies, selitti lyhyesti:

– Voivodi Nelidovin kädessä on *Pajtsza hana*.

[Se on Kultaisen ordan vahva dokumentti, jonka mukaan henkilölle, joka sen esittää, on annettava kaikenlaista apua häntä mitenkään ahdistelematta.]

– *Hana...*, toisti Ali-mirza ja huokasi syvään.

PERESLAVL-ZALESSKI

– No, Vähä-Permin poika, kerropa, kuinka sinä olit vähällä tavata Krimin kaanin, ruhtinas Mikal vitsaili.

Tikö nökötti kieseillä rinnatusten Mikalin kanssa ja katseli tyytyväisenä maailmaa heidän ympärillään. Kaikki olisi hyvin, jos siinä istuisi myös Minja Ignaš. Jälleen kerran – liekö ollut jo toisen tai kolmannen kerran – Tikö kertoi keskustelusta, jota hän oli käynyt suuressa jurtassa Ali-mirzan kanssa. Sen perään hän muisteli Minja Ignašia ja miten tämä oli riuhtaissut hevosen selästä ruhtinas Mikalia ahdistelleen

tataarin. Siitä hyvästä toinen tataari oli läimäyttänyt häntä ja ehkä myös sivaltanut miehen kahtia. Tikö oli nähnyt, kuinka Minja Ignašista oli jäänyt vain verinen kerä jäljelle. Huomaamatta suuret kyyneleet alkoivat virrata pitkin Tikön kasvoja.

– Tekee niin kipeää... Hyvä mies hän oli, Tikö totesi puolustuksekseni.

Mikal piti murheen sisällään.

– Minä olen tuntenut Minja Ignašin lapsesta saakka, hän sanoi. – Jenika-mummi huomasi useasti hänen nohevuutensa. Jos poika oli joutunut jauhinkiven alle, pääsi hän sieltä poisikin. Mutta nyt hän ei ollut päässyt. Haudatkaamme hänet yhdessä kaatuneiden sotureiden kanssa. Onhan ihmisten joskus tultava järkiinsä ja lakattava jahtaamasta toisiaan. Ihmisiä surmaamalla ei maailmassa elämää rakenneta.

Tikö sai tietää Mikalilta, että itse voivodi Nelidovkin ratsujoukkoineen oli ryhtynyt taisteluun. Hän oli määrännyt uudet vartijat Mikalille, ja he olivat johtaneet hänet pois taistelusta. Moskovaan oli vaadittu Mikal elävänä, ja suuriruhtinaan sana oli ankara. Musulmaaneja pyöriteltiin hiekassa, mutta Mikal saatiin irti taistelusta ja otettiin turvaan. Tataarit eivät olleet valmistautuneet isoon taisteluun. He pyrkivät erilleen moskovalaisista ja pakenivat. Suuttunut Nelidov käski silloin etsiä mukana kuljetettavan *Pajtsza hana* -asiakirjan. Hän käski esittää sen vallanpitäjille lisäten vielä, että jos he eivät kunnioittaisi omaa asiakirjaansa, Moskovan ja Kazanin välille syttyisi uusi taistelu.

Moskovaan menijät jatkoivat eteenpäin. Mikalille määrättiin kyytimieheksi Troitse-Sergijevin luostarin naapurikylästä asukas, jonka nimi oli Savei. Mies pysyi koko matkan vaiti, selitti vain Mikalin kysytyä, että hänen kylänsä on aivan Moskovan vieressä ja että hän, ”Jumalan palvelija” Savei, ei ole soturi, vaan palkattu kyytimies. Pian hän saapuisi kotiin. Hänelle oli luvattu hyvät hevoset ja rahaa Suur-Permissä käynnistään. Ja sitten elämä alkaisikin.

– No-o! Savei hoputteli hevosta, mutta ei pieksänyt sitä.

Hän näytti pitävän kovasti uutterasta eläimestä ja ymmärtävän sitä omalla tavallaan. Kauan jutusteltiin ja kauan Mikal ja Tikö olivat myös vaiti. Elämän myrskytuuli oli tempaissut heidät kotipesästä ja kuljettaa nyt, kuka ties minne ja miksi. Minja Ignaš oli jäänyt ikilepoon Volgajoen rannalle Kazanin ja Nižni Novgorodin kaupunkien välille. Toista komilaista, Topan-Koljuria, joka oli Moskovan suuriruhtinas Iivana III:n soturi, ei kumpikaan heistä enää tavannut. Hän saattoi astella vielä jossain ihmisjoukossa tai oli jo kaatunut tataarien kanssa käydyssä yöllisessä taistelussa ja makaa nyt Minja Ignašin kanssa samassa haudassa kaukana omasta väestään, mutta omien jumalien silmien alla.

Tataareilta suojautuakseen Gavrila Nelidov otti suunnan pohjoisemmaksi ja ylitti Volgajoen paljon Nižni Novgorodia ylempää. Tästä syystä kulkijoiden matka piteni tuntuvasti ja Moskovaa lähestyttiin nyt koillisesta, ei kaakosta. Aurinko painui jo länteen, kun näkyviin tulivat ensimmäiset pienet talot, sitten isommat ja kaukana edessä häämötti kiilteleviä kirkonkupoleita.

– Onko tuo se Moskova? Tikö tiedusteli.

– Ei ole, Savei vastasi. – Se on Pereslavl-Zalesskin kaupunki. Puolimatka täältä

Moskovaan on Troitse-Sergijevin luostari ja sen lähellä meidän kyläsemme. Siellä ne odottelevat..., Savei alkoi kertoa.

Kyytimies kääntyi katsomaan taaksepäin, ja Tikö huomasi hänen kyynelehtivän.

– Onko Moskova kaukanakin täältä? Mikal kysyi.

– Tästä on noin 140 virstaa, ehkä enemmänkin, Savei vastasi ja lisäsi: – Täällä sitten yövytään. Teille löydetään talo, mutta minä nukun hevoseni vieressä. Sää on kuiva ja lämmin... Ja se heinän tuoksu!

Mies pyöritteli päätään ja huokaisi *oi-h!* ja alkoi tehdä ristinmerkkejä.

Oli selvää, että Savei lähestyy kotiaan. Entä Mikal? Entä Tikö? Mihin he saapuvat? Hekin oleilisivat mielellään kotonaan, mutta näin on nyt: on mennä kopsuteltava soturien silmäin alla vieraaseen maahan.

He saapuivat kaupunkiin, jonka talot katselivat maailmaa ikkuna-aukoin, joissa oli pingotettuna häränrakko ja harmaata kangasta rasvalla tiivistettynä. Mitä lähemmäs tultiin, sitä ylväskattoisempia talot olivat. Myös ikkunoiden määrä kasvoi; niistä tuikki kaunis, pehmeä valo. Edessäpäin näkyi korkeita kirkkoja. Niiden lähelle päästyä kuormasto pysähtyi. Kaupungin kaduilla kulki asukkaita, jotkut komeasti puettuina, useimmat vaatimattomammin.

– Minä luulin, että kaikki elävät rikkaina Moskovon lähellä, Tikö ihmetteli. – Mutta köyhiä täälläkin on. Repaleisin paidanhiihoin ja tuohivirsuissa näyttävät kulkevan.

– Jollei olisi virsun kuluttajia, ei olisi nahkakengin kulkijoitakaan, Mikal vastasi.

Kun oli hetki seisoskeltu, Saveille näytettiin talo, jonne hänen olisi mentävä. Siellä oli määrä yöpyä. Talon vierelle asettui heti soturi pertuska kädessään. Vahti vaihtui usein, eikä tutustuminen sen vuoksi onnistunut. Mikal suuntasi kevein askelin kohti hänelle osoitettua taloa. Vastaan saapui nainen kotikutoisissa vaatteissaan. Mikal kumarsi ja kysyi:

– Löytyisiköhän matkalaisille yösjää, hyvä emäntä? Meitä on kaksi: nuorukainen ja minä, iäkkäämpi.

Nainen, kuten muutkin naiset jossain Jemdinissä tai Tšerdinissä, suoristi kädellään esiliinansa ja huokasi.

– Eihän sitä asunto mukana liikuta. Käykää sisään, hyvät ihmiset!

Talon sisältä, avoimesta ovesta kuului lasten juttelua ja kihinää. Sitten ulos kurkisteli pieniä pyöreitä kasvoja toisensa perään.

– Talo täynnä lapsia, Tikö totesi.

Mikal katseli kysyvästi naiseen:

– Me aiheutamme kyllä ahtautta...

– Mitä ahtaampaa, sitä lämpimämpää. Käykää sisään! Me asumme kesähuoneessa, mutta teille järjestän yösjän talvihuoneeseen. Mutta ensiksi laitan vähän purtavaa. Nälkähän teidän varmasti on.

Pehmeä-ääninen nainen pyyteli kovasti astumaan sisään. Savei toi matkalaisten tavarat ja meni hevosien luo. Tikö silmäili ympärilleen, mutta ei huomannut mitään kovasti uutta. Katoksen alla oli halottuja polttopuita, samoin sahapukki, saaveja ja hankoja. Juurakosta tehty kyntövälinekin siellä könöttää. Kelpo talo, vankkakin. Hirsien välistä koko pituudelta turskottaa sammalta.

He astuivat sisään. Nainen johdatti heidät kesähuoneeseen ja ilmoitti nimekseen Feoktista. Lapset seisoivat seinän vierustalla ja olivat vaiti tuntemattomien ihmisten edessä. Tosin vain jonkin aikaa. Tikö laski ja sai luvuksi kuusi: kaksi tyttöä ja neljä poikaa. Tytöt olivat vanhempia, siinä Kyivan ikäisiä ja pojat puolestaan nuorempia. Heidän silmistään paistoi niin ujostelu kuin uteliaisuuskin.

– Entä puolisonne sitten? kysyi Mikal ja katseli lapsia. – Onko hän kirveshommissa vai jossain peltotöissä?

Puhelias nainen vaikenä. Hän meni jumalnurkan luo ja teki muutaman ristinmerkin ja huokasi.

– Minun puolisoni kaatui kaukana täältä. Hän oli aikeissa rakentaa toisen talon ja lähti jokirosvojen kanssa vieraille maille onnea etsimään. Takaisin hän kyllä tuli, mutta kuoli pian haavoihinsa.

Tikö huomasi vastakkaisella seinällä puunaulasta roikkuvan pitkän jousipyssyn. Nainen huomasi Tikön tarkastelut.

– Ei hän tuonut suuria rikkauksia. Kaikki on näkyvillä tässä. Niin, jousipyssyn hän toi jostain, mutta mitä siitä on meille... muistoesine vain. Elävät tarvitsevat elävää.

– Niinhän se on, Mikal totesi jatkamatta enempää tästä aiheesta.

Feoktistan talon sisäosat eivät poikenneet paljoakaan siitä, mitä Tikö oli nähnyt tähän mennessä: nokisia hyllyjä, pärepihti, jossa oli valmiina päre ja alla vesikaukalo ja kehrupenkin päässä vesisaavi. Ruoan tuoksu leijaili ilmassa. Kädet huuhdeltiin kuparisen pesuastian vedellä. Aina jotain erilaistakin sattui silmiin. Jumalnurkka oli paljon rikkaampi kuin isoäidin. Lapset olivat reipasluoteisia, eivät mitään arkalaisia. He tottuivat nopeasti vieraisiin. Pienin lapsi tuli Tikön luo ja kysyi:

– Mikä sinun nimesi on?

– Tikö. Jemdinistä Turöbin Jarašin Tikö. Entä sinun nimesi?

– Akin. Ja veljeni ovat Martjan, Feofil ja Sysoi. Tiedätkö siskojeni nimet?

– En tiedä.

– Aglaja ja Kira.

Tämän jutustelun aikana Feoktista kantoi pöytään ruokia ja juomia. Oli keittoa ja puuroa, suolakalaa, suolasieniä ja erilaisia leipiä: ruislimppua sekä puolukka- ja sienileipiä. Välillä juoda hörppäiltiin makeaa mallasjuomaa. Ruokailun päätteeksi Feoktista toi Mikalin ja Tikön eteen isoja punaisia lohkoja leveässä puuastiassa ja kehotti ottamaan:

– Arbuusia. Kauppiaiden viime vuoden tuomisia, etelästä. Minä olen säilönyt ne hunajaan. Maistakaa! Arbuusi on maukasta.

Kyllä oli maukasta! Maku oli Tikölle tuttu, hän oli maistanut sellaista Tšerdinissä. Mutta täällä siinä on hunajaakin ja maku on erikoinen. Hän haukkasi muutaman kerran ja viittoili Feoktistalle, että lapsethan seisovat.

– Iskukoot vain pöytään kanssamme, kyllä me mahdumme, kehotti Mikal.

Mutta Feoktista toppuutteli kädellään.

– Eivät nuo lapset ole vielä nälkäisiä. Kyllä hekin oma osansa saavat. Mutta te olette matkalaisia, syökää te. Kuulin, että olette matkalla meidän pääkaupunkiimme. Siellä kestitään hyvin. Jos tämä minun tarjoiluni kelpaa, syökää toki. Olen siitä kiitollinen.

Myöhemmin Tikö sai tietää, että Feoktistalle oli maksettu Gavriila Nelidovin nimissä mukava korvaus sekä ruoasta että yösijasta. Ei hän sitä talossa ollessaan tiennyt, ja jotenkin tämän lapsilauman silmäin edessä oli epämurkavaa syödä mässäillä.

Sitten he menivät talvihuoneeseen. Nainen näytti, kuka mihinkin käy maaten, toivotti hyvää yötä ja sulki oven jäljessään. Yö oli melko kirkas vielä. Valoa ei ollut tarpeellista sytyttää. He olivat väsyneitä. Mikal alkoikin nopeasti kuorsata ja korista. Mutta Tikö näkee todenolaisia unikuviakin: taas hän ampuu kohti maalia mansien luona Urai-Paulissa. Ja taas hän osuu maaliin. Hänen jousipyssyinsä on vahva ja jämakkä, muttei raskas, ja sen jänne pingottuu kevyesti. Kaikki katselevat Tiköä ja hänen onnekasta jousipyssyään, joka olikin Feoktistan talosta peräisin. Juuri se riippuu tuolla kesähuoneen seinällä. Sitten hän näkee, että Akin, Feoktistan pienin poika, ojentaa hänelle nuolia. Poika sanoo, että jousipyssy on lahja äidiltä ja yksi nuoli on lahja häneltä, toinen Martjanilta, kolmas Feofililtä, neljäs Sysoilta, viides Aglajalta ja kuudes Kiralta. Onko tämä mahdollista? Feoktista lahjoittaa jousipyssyn ja lapset kukin yhden nuolen. Jo nukkuessaan Tikö tajusi kaiken olevan kuitenkin unta.

SUURIRUHTINAS IIVANA III

– Voi, kuinka iso kaupunki! Tikö sanoi itsekseen.

Mutta sen kuuli niin Mikal kuin edessä istuva Saveikin. Pääkaupunkiin matkaajat näkivät suuren Troitse-Sergijevin luostarin vain ohimennen. Savein kotikylä jäi jonnekin vasemmalle. Kyytimies huokasi muutaman kerran ja totesi istujiin päin kääntyen, että minkäs sille voi, kun on oltava palvelussa. Pian tuli näkyviin kylä toisensa perästä kirkkoineen ja luostareineen. Ja sitten tuli Moskova.

– Kaikkien kaupunkien kaupunki! Savei kehaisi.

Mikal oli vaiti. Heidän perässään kulkevat ratsumiehet kuuluivat pistäneen laukaksi. He eivät halua jäädä yhtään jälkeen. Ovathan he tuomassa Suur-Permin ruhtinasta Mihail Jermolaitšia Kremnikiin tai Kremliin, kuten paikkaa myös kutsutaan. Häntä tuodaan suuriruhtinas Iivana III:n luo. Nähtäköön ja kuultakoon nyt joka puolella, että Moskovan ruhtinaskunta on vieläkin kasvanut: nyt sen alla ovat Permin rikkaat seudut. Eurooppa katseli ihmeissään, kuinka itään syntyy uusi, valtava imperiumi. Tuolloin ei vielä pelätty Liettuaa, ei edes Kultaista ordaa, mutta venäläisen karhun kova murina oli kiirinyt Bysanttiin, Pariisiin, Venetsiaan ja Roomaan asti.

Nyt edessä kohosi kaksikerroksisia, ylväskattoisia, ikkunoillaan komeilevia taloja. Ihmisiä oli paljon. Vasemmalla ja oikealla seisoo kirkkoja, useimmat niistä tiilisiä, mutta kyllä puukirkkojakin on. Kuljettiin joen vartta, jonka molemmat rannat olivat kivin päällystettyjä. Korkeita puita kasvoi talojen vieressä ja monenlaisia aitoja oli ympärillä – kuka minkäinlaisen oli osannut värkätä. Entäs sitten ne kirkot! Mikä määrä kirkkoja! Samassa alkoivat niiden kellot pauhata. Korvat ihan kuuroutuvat. Tikö vilkaisi Mikaliin.

– Meitä soitetaan, Mikal totesi. – Muuta syytäkään ei tähän aikaan ole. Paukutetaan oikein voimien takaa.

Tässä on pääkaupunki, se on Moskova.

Tikö alkoi tavata ruhtinas Mikalia vain iltaisin. Heidät oli pantu asumaan yhdessä, kahteen vierekkäiseen huoneeseen. Mutta oli vielä yksi pieni huone, sen läpi pääsi vain pitkään käytävään. Siellä tyhjän pöydän takana istui kaksi vartijaa pertuskat vierellään. Aamuisin he menivät Mikalin kanssa jonnekin ja Tikö, Mikalin palvelija – se nimi oli hänelle annettu täällä – jäi yksin. Häntä ei kukaan vartioinut. Ruokaa tuotiin, siitä ei ollut huolta. Mutta aika mateli. Jo ensimmäisenä päivänä Tikö kävi ulkona, kuljeksi vähän ihmisten joukossa ja tuli nopeasti takaisin. Hän pelkäsi: kun ruhtinas Mikal palaa ja hän on poissa, tämä alkaisi etsiä.

Mutta mistä etsiä näin suuressa kaupungissa? Tikö ei ole itse enää pieni, hän ymmärtää, että Moskovassa voi eksyä helpommin kuin parma-metsässä. Siellä parman keskellä jokainen puu, muurahaiskeko, joki tai puro näyttää tien kotiin, jos aurinkoa ei ole näyttämässä. Yritäpä kertoa jollekin Jemdinissä, että olit eksynyt metsässä auringon paistaessa! Naurunalaiseksi joudut. Niinpä, siellä metsässä olisi jousipyssy kädessä ja viinessä teräviä nuolia, vyöllä puukko ja mukana tulentekovälineet. Täällä ei ole nyt kirvestä eikä puukkoa mukana, ei liene tarpeenkaan. Häntä ei kukaan osoittele sormellaan. Moskovalaisten puhettakin Tikö ymmärtää, mutta jokainen purpattlee omiaan, eikä hän pääse juttusille juuri kenenkään kanssa.

Jo ensimmäisenä päivänä Moskovassa ollessaan Mikal kutsui Tikön luokseen.

– Huomisesta en osaa sanoa yhtään mitään, hän totesi. – Mutta sinä olet järkevä ihminen, Jemdinin Turöbin Jarašin Tikö. Kuuntelehan. Kerran sinä palaat takaisin kotiisi Jemdiniin ja ehkä poikkeat Tšerdinissä. Sinun tulee tietää ja kertoa kaikki minusta ruhtinatar Jevölle sekä Matelle ja Sjarinille. Saakoot ihmiset tietää, mitä täällä tapahtui. Itseni vuoksi en ole lainkaan peloissani. Suur-Permin kukistumisen jälkeen minun elämälläni ei ole arvoa...

Tikö ei kyennyt vastaamaan mitään. Mikal silitti hänen päätään ja oli hetken hiljaa.

– On hyvä, jos vaikkapa puoletkin jäisi mieleesi, Mikal sanoi. – Siispä kuuntele, kuuntele tarkasti. Paina korvasi taa muistiin se, mistä alan kertoa.

– Minä kuuntelen, ruhtinas Mikal, Tikö sai vihdoin vastatuksi.

Hän seiso i Mikalin edessä ja hänen hämillisyytensä kaikkosi.

– Vai että ruhtinas..., Mikal huokasi. – Kuuntelepa edelleen. Moskova on nousussa. Se laajenee ja voimistuu. Näin kertoo suuriruhtinas Ivan Vasiljevitš [myöhemmin Iivana III]. Ja näenhän minä sen itsekin. Täytyy sanoa, että suuriruhtinas on järki-ihminen ja teräväkielinen, hänen kanssaan puhellessa ei sovi takellella.

– Permi ei ole noussut koskaan Moskovaa vastaan. Nytkin olisi voitu neuvotella, ja polttamatta olisivat voineet jäädä meidän kaupunkimme ja kylämme. Moskovalaiset tulivat käymään kauppaa. Toinen toistaan on auteltu aina. Nykyisen suuriruhtinaan isoisä – Dmitri Ivanovitš Donskoi – rusikoi [Sinisen ordan] sotapäällikkö Mamain pyhän jumaläidin syntymäpäivänä. Ja Stepan Permiläinen oli siunannut hänet tähän voittoon. Heistä tuli ystäviä, Dmitri Donskoista ja Stepan Permiläisestä, joka muuten on puoliksi komilainen. Monia meiltä lähti venäläisten satureiden avuksi. Entäs nyt? Moskova hyökkää Novgorodin kimppuun – omia veljiään vastaan – pyytäen avuksi tatareja. Kasimovin kaupungista tulee tsaarinpoika Danijar muutama joukko-osasto

mukanaan. Sitten vähän myöhemmin, lähellä Nižni Novgorodia tämä tsaarinpoika, ”toveri”, piirittää Gavrila Nelidovin, moskovalaisvoivodin ja panee veren vuotamaan hänen satureistaan. Moskova antoi oman vastauksensa: lopetti *jasakin* – vuotuisen veron – maksamisen Kultaiselle ordalle. Se sai puolestaan musulmaanit raivoihinsa, mutta suuriruhtinas repi pajarien edessä kaanin asiakirjan, sylkäisi ja heitti maahan. Sitten hän nousi Kazania vastaan ja pyysi meitäkin tunkeutumaan sinne. Mutta me emme menneet. Siis siitä syystäkö oli poltettava Tšerdin ja Izkar? *Te olette Jumalan sanalle kuuliaista kansaa*, sanoi suuriruhtinas minulle tänään.

Taas parin päivän kuluttua illalla Mikal jatkoi kertomustaan hänen ja suuriruhtinaan tapaamisesta.

– Te olette pakanoita! suuriruhtinas huusi. – Kremnikissä kaikki ovat sitä mieltä. Jo kymmenen vuoden ajan, aina siitä alkaen kun teidät pantiin hallitsemaan, te olette aiheuttaneet harmia. Kirkkojen sijasta te pystytätte salaisesti syvälle metsiin omia palvontapaikkoja idoleillenne, laitatte sinne arvoturkiksia ja viihdytätte paholaista.

– Suuriruhtinas, pahuus ei voi koskaan synnyttää hyvää. Meikäläiset kunnioittavat heitä ympäröiviä metsiä. Koskemattomat metsät antavat suojan tunkeutujia vastaan sekä myös ruoan, vaatteet ja asunnon.

– Yhden Jumalan sijaan te kumarratte idoleja ja aurinkoa, tulta, vettä, kiviä, puita, tietäjiä ja jotain Zarni Ania.

– Zarni Ania, Kulusta naista... Ettekö te siten kunnioita aurinkoa, metsää ja vettä? Eivätkö teidän väkenne keskuudessa elä vielä nytkin slaavien vanhat jumalat: Perun, Dažbog, Stribog, Hors ja Mokoša? Antaa heidän elää. Miten monta mukavaa laulua lienenkään kuullut heistä venäläisten seurassa! Piispa Joonaa ymmärsi hyvin meidän kunnioituksemme luontoa kohtaan.

– Piispa Joonaa – Jumala olkoon hänen kanssaan – oli liian hellämielinen ihminen ja kuoli ajallaan. Piispa Filofein jumalusko on ankarampaa. Hän kehui pyssymiesten lähettämistä Permiin ja löysi jopa tiennäyttäjiä, niin syrjäänejä kuin permiläisiäkin.

– Joonaa opetti uskomaan Jumalaan, ei Moskovaan.

– Mutta hän oli Moskovan lähettämä mies!

– Piispa Joonaa ei olisi sallinut lähettää satureita Kaman jokivarren maille. Sitä paitsi se hänen ”ajallaan” tapahtunut kuolemansa herättää todella ihmetystä. Filofei, hän oli siunannut voivodi Fjodor Pjostryin vuodattamaan verta permiläisistä. Jumalani, Jumalani, missä sinä olet?

– Piispa Joonaa kasti permiläiset jumaluskoon, mutta te ette koskaan kunnioittaneet ortodoksisen Moskovan pyrkimyksiä. Myös Moskovan metropoliitta Filip on hyvin sävyisä mies, Joonan kaltainen, mutta hänen uskonsa on ankaraa: hän käskää tehdä lopun pakanoista. Ne ovat täynnä pahuutta, eivät ne turhaan surmanneet sitä Joonaa edeltävää piispaa.

– Hänet, piispa Pitirimin, surmasivat mansit Jemdinissä...

– Mansit! Nyt ei puhuta manseista. Kerran vielä se Asyka, joka on kaikkein suurin pahantekijä meidän itäisillä alueillamme, on tuleva tänne Moskovaan. Hän saa pian kokea tuhonsa ja tulee tuoduksi tänne, kuten sinäkin. Tosin hänen kanssaan ei käydä keskustelua. Määrään hänet hirtettäväksi.

Näin tuli paljastetuksi, että Moskova ei tyydy vain Permiin ja että se valmistautuu lähiaikoina ylittämään Uralvuoret. Se näyttää pitävän aluetta jo ”omina itämunaan”.

Mikal palasi iltaisin väsyneenä ja synkkänä. Kauan hän mietiskeli itsekseen jotain ja pyysi sitten Tikön luokseen ja jatkoi kertomistaan. Hän puheli kuin vertaiselleen, ei pyrkinyt yksinkertaistamaan puhettaan eikä innostamaan hyvän huomisen toivossa. Sehän on voittajien kädessä – kuten näkyy: nuo kaksi vuorottelevaa vahtia pertuskat vierellään vartioivat Mikalia valppaana, eivät ryhdy puheisiin, ja kysymyksiin he vastaavat toisiaan vilkuillen hyvin lyhyesti, parilla sanalla. Heidän huolensa ei ole Tikö, mutta Mikal on.

Mikalia viedään puhumaan niin Kremnikiin kuin hallintovirastoihinkin. Siellä sitten kysellään, mitä kukakin. Pitkäpartaiset, ylvästelevät pajarit olivat keskeyttäneet hänet, kun hän oli kutsunut Iivana III:ta suuriruhtinaaksi. Pajarit sanoivat kovalla äänellä ja sormiaan heristellen:

– Jumalan armosta koko Venäjän hallitsija!

Sitten he laskivat alas sormensa ja lisäsivät: – Tai keisari, tsaari.

Hallintovirastoissa kirjoitettiin: *Hallitsija on määrännyt ja Pajariduumaa sanonut.*

Iivana III:n aikana Moskovan suuriruhtinaasta tuli ensimmäisen kerran *hallitsija*. Hänen ympärillään häärivät varpailtaan sipsutellen tärkeilevät ja nokkavat pajarit. On Moskovan nousun aika. Mutta toiset, kuten Suur-Permi, kukistuvat. No, mitäpä Suur-Permistä! Olihan mahtava Bysanttikin kukistunut, se, joka oli ollut tuhat vuotta kuuluisa rikkauksistaan ja mahdistaan kaikkialla maailmassa. Konstantinopolista tuli Istanbul. Täällä sen nimi oli Tsargrad. Miksi te ette itke ortodoksit? Miksi ette auta sisaruksianne?

Itkeä ei haluttu. Toiset kaatuvat, toiset nousevat. Munkki Filofei kirjoitti hallitsijalle ja hänen lähipiirilleen hyvin miellyttäviä sanoja:

Kaksi Roomaa on luhistunut, kolmas (Moskova) pysyy, eikä neljättä tule.

Näitä sanoja pyrittiin levittämään vieraisiin maihin. Jollakin tavalla oli korostettava kolmannen Rooman, siis Moskovan, nousua. Kelpo keino olikin löydetty!

Ennen hyökkäystä Suur-Permiin, viitisen vuotta sitten, kuoli Iivana III:n vaimo. Lähipiirin pajarit miettivät päänsä puhki, mistä löytää hallitsijalle arvoisensa puoliso – tai jopa sellainen, joka nostaisi tätä arvossa ylemmäs. Sellainen nainen löytyikin. Iivana III:n toiseksi vaimoksi tuli Bysantin prinsessa, sokea Sofia Palaiologos.

Jo vuosisatojen ajan Bysantti oli pitänyt itseään maailman napana, mutta sitten Aasiasta vyöryivät turkkilaiset, ja suuri imperiumi alkoi hajoilla. Sofia oli kuljetettu pois palavasta Konstantinopolista ja tuotu Roomaan. Siellä hän oli elellyt rauhassa, kunnes hänen sydämensä alkoi sykähdellä levottomasti Iivana III:n viesteistä, joilla häntä, kaunoista prinsessaa, mielisteltiin. ”Koko Venäjän tsaarin” nimissä esitettiin kosinta, ja prinsessa saapui Moskovaan mukanaan 5400 kultadukaattia ja suuri toive: päästä tsaarittareksi vielä Bysanttiakin laajempaan ja vauraampaan valtakuntaan.

Sofia Palaiologos ei tuonut mukanaan vain kultadukaatteja, hän toi myös Bysantin keisarien ikiaikaisen vallanmerkin: kaksipäisen kotkan. Tuo vallanmerkki olikin suuriruhtinaalle mieleen samoin kuin uusi vaimo. Pajariduumaa ryhtyi yhteistuumin

kehumaan molempia meren takaa tuotuja. Näin Iivana III saatiin korotettua samalle tasolle ja yhtä merkittäväksi kuin Bysantin keisarit.

Samana vuonna kaksi asiaa sai Iivanan onnelliseksi: uusi avioliitto ja Suur-Permin yhdistäminen valtakuntaan. Kerran, kun Mikal oli kuljetettu taas Kremnikiin, hänet esiteltiin Sofia Fominišnalle – näin oli nyt alettu kutsua suuriruhtinaan vaimoa, jolle kerrottiin, että tässä on Suur-Permin entinen ruhtinas. Kun toinen oli kaatunut, oli toinen noussut. He silmäilivät rauhallisesti toisiaan. Heidät molemmat oli tuotu hyvin kaukaa, mikä ehkä käväisi nyt heidän mielessään. Sitten Sofia nosti vielä kerran katseensa ja kuiskasi jotain kuululle aviomiehelleen katsoen tätä hunajaisin silmin. Onnen täyttämä Iivana III ilmaisi tahtonsa Mikalille ja tähdensi sormellaan: – Käsken päästää kotiinsa entisen Suur-Permin entiset voivodit: Mikalin, Burmortin, Isurin, Kötšin ja Zyrnain. Huomenna he saavat lähteä matkaan...

Tästä Mikal ilmoitti Tiköllekin eräänä iltana.

– Milloin tahansa pystyn kertomaan sanasta sanaan kaiken, mitä olen kuullut sinulta, ruhtinas Mikal! Tikö lupasi lujasti.

KITAI-GOROD

Moskovan kirkonkellojen pauke herätti Tikön. Kirkkaana nouseva aamuaurinko pilkkotti jo ohutkalvoisen ikkunan läpi. Tiköllä oli tapana saatella Mikalia aamuisin, mutta tämä, entinen ruhtinas, oli sanonut jo muutaman kerran, ettei niin tarvinnut tehdä. He olivat sopineet juttelevansa iltaisin, ja mitä kerrottavaa aamulla sitten olisi. Viime kerralla Mikal oli sanonut, että ehkä Tikön olisi pian lähdeävä kotiin päin. Ei tietenkään yksin, vaan sinnepäin matkaavien kanssa.

Tikön silmäin eteen piirtyi Sjarin, tummasilmäinen kuten isänsä. *Missä isä on?* tyttö kysyisi ja jatkaisi, että *Tuleeko hän vaikkapa Tšerdiniin?* Sinne Mikal tietenkin tulisi kerran. Tikö vastaisi: *Minä tulin, vaan isäsi jäi Moskovaan. Hän ei tiedä, mikä häntä siellä odottaa.* Tikö alkoi pudistella päätään: hän ei kyllä lähtisi mihinkään ilman ruhtinas Mikalia, ei edes Jemdiniin. Jos Mikal päästetään, silloin on Tikökin valmis kulkemaan Jemvan haaraan vaikka jalan ja yksin. Kulkusuunnan hän toki tietää. Ei hän eksyisi, onhan nyt kesäaika. Mikal ei sanonut mitään tähän Tikön äkilliseen itsepäisyyteen. Hän ymmärsi, mitä pojan päässä ja sydämessä pyöri, ja antoi tälle vähän rahaa ja käski katsella venäläisten pääkaupunkia.

Tikö lähti ulos. Kukaan ei käännyttänyt takaisin, ei myöskään estellyt häntä. Kaupungin keskellä oli kylän tapainen paikka. Siltä se Tiköstä vaikutti. Sen nimi oli Kitai-gorod, ja voi sanoa, että se oli aivan Kremnikin vieressä. Muutama talo ja iso aukio erottivat ne toisistaan. Muurin takana pönöttivät kiiltäväkupoliset suuret kirkot. Siellä jossakin istuu pajareita ja voivodeja lähettelemässä satureita sinne tänne. Tiköllä ei ole asiaa Kremnikiin. Katseltavaa riittäisi muutenkin. Kuhinaa on kuin muurahaispesässä. Mutta kukaan ei luo katsettaan häneen. Monenlaista väkeä on liikkeellä ja monia eri kieliä puhutaan. Ja on jos minkälaista pukeutujaa: jollakin on kirkas silkkipaita ja verkkahousut. Useampi pitää kuitenkin kotikutoisia, raidallisia

tai sinisiä housuja. Joku kulkee nahkajalkineissa, mutta sellainen on harvinaisuus tuohivirsuisten seassa. Tikö huomasi naisten komeat huivit.

– Tuollainen pitäisi hankkia isoäidille, Tikö oivalsi. – Ja Kyivalle ja Sjarinille.

Puutalot seisoivat riveissä. Ne olivat suippokärkisten paaluitojen suojassa. Kukaan ei näe, miten siellä eletään. Kitai-gorodia, koko sen pituudelta, hallitsevat kauppiaat. Heitä on niin paljon, että tuntuu kuin Moskovon kaltainen paikka olisi vain yhden huolen täyttämä: tavarain. Sitä tarjotaan, myydään ja tungetaan käteen ihan väkisin. Kaupunki kuohuu ja aaltoilee, ja siellä kuuluu myyjien huutoja:

– Kirveitä! Puukkoja! Hohtimia! Hevosenkenkiä!

– Eläviä kaloja! Saako olla kuivattua kalaa?

– Lämpimiä vehnäsiä!

– Hunajapiirakoita, liha-, sieni- ja puuropiirakoita! Pehmeitä ja maukkaita ovat.

– Kylmää kaljaa!

Tikön teki mieli lusikoida komilaista herkkua: kaljaan survottua retikkaa. Siitä on jo kulunutkin aikaa, kun sitä oli saanut.

– Vehnäjauhoja! Ruisjauhoja! Ohrajauhoja!

– Aah... ohrajauhoppuuroa! Mutta se on maukasta vain Jemdinissä.

– Humalamausteista olutta!

– Hunajaolutta!

– Juovuttavaa olutta!

– Kurpitsoja! Arbuuseja!

– Tunnemme kyllä arbuusin. Maistoimme sitä Pereslavl-Zalesskin kaupungissa, jonne pysähdyimme yöpymään, muisteli Tikö.

Äkkiä Tikön mieleen nousi siellä talon seinällä riippunut jousipyssy. Sen jos saisi käteensä, jännittäisi sen ja ampuisi maaliin. Missä lie nyt sekin kaupunki?

Rikasta väkeä kulki arvioimassa tavaraa ja ostelemassa. Myös kerjäläisiä kuljeskeli, vanhoissa paikatuissa vaatteissa. He etsiskelivät suuhun pantavaa ja anelivat apeasti:

– Joka enemmän antaa, se saa osakseen enemmän taivaassa...

– Tukanleikkuuta ja ehostusta! Halvalla!

Joku kuljettaa karhua. Katseltavaa riittää. Myyjien joukossa kulkee myös viihdyttäjä. Hänellä oli päänsä päällä lauta, ja laudalla tapella kahisteli kaksi puu-ukkoa. Mies kannattelee lautaa ja leikittää sormillaan ukkoja – ja puhua pölöttää iloisesti. Joku antaa hänelle kolikon. Tikö puristi kourassaan Mikalin antamaa metallirahaa. Mihin sen voisi käyttää? Mitään isoa sillä ei saa, mutta ei raha silti irtoa kädestä noin vain tuhlattavaksi. Rahannarraajia ympärillä kyllä riittää. Mitäpä siellä ei olisi kaupan: kaukaa merten takaa tuotua silkkiä ja brokadia, kaikenlaisia koristeita naisväelle, kosmetiikkaa, helmiä, korvakoruja, sormuksia sekä kirveitä, miekkoja, lukkoja ja kaikenlaisia astioita. Pöydän takana, suojaisammassa paikassa kyyhöttää pitkähiuksinen kirjuri ja laittaa valmiiksi asiapapereita, kuka mitäkin pyytää. Kapakoista poistuu juopunutta väkeä. Jossain tanssitaan ja jossain tapellaan.

Raha poltteli Tiköä, se pyrki pois, kiertelemään vapaassa maailmassa. Eräänä iltana Mikal oli näyttänyt mukanaan tuomia rahoja, *dengoja*. Ilmeisesti tuo sana *denga* on lainattu tataareilta. Riuna-rahassa oli kirjoitusta, jopa kahdella kielellä. tataariksi ja

venäjäksi: *On Moskovan raha*. Niin siinä luki. Tästä vuodesta alkaen oli alettu tehdä uutta rahaa, johon oli kuvattu Iivana III. Kuvan alla oli kirjoitus *Koko Venäjän hallitsija*. Ei sellainen raha ollut tietenkään vielä kulkeutunut Tšerdiniin asti.

Kitai-gorodissa näkee myös niin sanottuja jalan kulkevia kauppoja. Myyntitavarat oli pantu myyjän eteen sidottuun vakkaseen. Ostajia houkutellaan kehumalla kovasti omaa myyntituotetta. Tikön pohtiessa parhaillaan mihin käyttäisi rahansa, hänen eteensä pysähtyi vaaleatukkainen poika, jolla oli tarjolla höyryäviä kalapiiraita. Ne eivät olleet järin isoja, ehkä kahden kämmenen levyisiä.

– Osta, poika! tämä huutaa huikkasi Tikölle. – Maukasta on ja vielä lämmintä. Voin sanoa suoraan, että tällaista et ole ennen syönyt.

Hyvä tuoksu veti Tiköä todella puoleensa. Mutta käyttää nyt ruhtinaan antama raha Moskovassa kalapiiraaseen, siitä ei kehuja tulisi.

Tikö pudisti päätään.

– Kiitos, mutta en kaipaa kalapiirasta.

– Muuta minulla ei ole.

– Enhän minä kysynytäkään.

– Oletko sinä, poika, Vologdasta?

– En ole.

– Ajattelin vain, kun *okaitat* [ääntää o painottomassa tavussa] sillä tavoin.

– No johan nyt! Minulle alettiin esittää kysymyksiä, Tikö tuumasi ja jatkoi: – Minä olen kauempaa, paljon kauempaa.

– Siis mistä? Jollei se ole salaisuus.

– Jemdinistä.

– *Sum, jem...* Oho! Suomi, Ruotsi!

Tikö ei käsittänyt.

– Jemdinistä. Se on Jemvajoen rannalla. *Ežva taas...* se on venäjäksi *Vytšegda*.

– Kunhan vain sanot, jalallinen puoti totesi nykäisten päätään ylöspäin. – Kuinka sitten olet joutunut näin kauas? Arvoturkiksiako myyt?

– En minä mitään myy.

– Miksi olet sitten tullut näin kauas asumaan?

– Näin kauas? Kauas mistä?

– Moskovasta.

– Viis minä veisaan sinun Moskovastasi! Tikö suuttui. – Minä pärjään ilman sitäkin.

– Älä nyt suutu, jalallinen puoti sanoi. – Sinä olet todella hyvin erikoinen ihminen. Taidat olla venäjää puhuva liiviläinen tai virolainen. Kasvoiltasi olet kuin minä, mutta puheesi on kummallista.

Sitten Prov kutsui jonkun luokseen ja antoi puotinsa tälle.

– Jollet pistä vastaa, kuljeksitaan vähän. – Heh! hän ojensi jäljelle jääneen kalapiirakan. – Ota pois vaan, hän sanoi huomattuaan Tikön vastustelevan. – Ei tarvitse maksaa. Minä annan sen lahjaksi venäläiseltä *jemille*.

– Jemdiniläiselle.

– Olkoon sitten niin. Minun äiti paistaa kalapiiraita, ja minä myyn niitä. Kyllä niitä ostetaankin. Mutta minua kiinnostavat muut asiat: kulkeminen pitkin maailmaa, käyminen Ruotsissa, Englannissa ja Hollannissa. Minulla on kaveri Novgorodista,

hän on tuttu Hansan väen kanssa. Haluan pestautua kauppalaivaan... Mitä luulet? Voimaa on ja tahtoa. Ottaa jo aivoon tämä kalapiiraiden myynti. Elämä menee hukkaan tällä tavoin. Muuten, mikä sinun nimesi on?

– Tikö.

– Minä on Prov. Tunnetko hyvinkin Moskovan?

– En.

– Kierretään Kremnik ja jutellaan. Tikö, siis Tihon-Tihonja. Yksin on kurjaa. Minun kun on kaupiteltava koko päivä.

– Jos on menekkiä...

– Kysyntää riittää, en valita. Pari kolme kertaa päivässä pistäydyn kotona hakemassa lisää lämpimäisiä. Tänne tulee nykyään paljon väkeä. Kaupunki kasvaa ja vaurastuu. Sen kun vain syövät, kun maksavatkin.

– Vaurastuu, kyllä, tämä kaupunki, Tikö huokasi.

– Sinua kalvaa jokin huoli ja jarruttelee elämistäsi. Kerro! Ehkä voin auttaa jotenkin.

Heidän astellessaan pitkin kaupunkia Tikö kertoili, kuinka hän oli viettänyt viime talven mansien luona Urai-Paulissa ja kuinka hän oli joutunut Tšerdiniin ja kuinka tšerdiniläiset olivat antaneet vastusta moskovalaisille sotureille.

– Nyt me olemme Moskovan suuriruhtinaan käsissä, Tikö totesi. – Miten sinä muka voisit auttaa meitä? Itsekin olet takäläinen. Ei sinun sovi autella.

– Vai tuollaista sinä olet kokenut! Provin silmät pyöristyivät. – Voisin myydä vaikka koko vuoden kalapiiraita, jos saisin kokea kaiken tuon, minkä sinä olet kokenut. Olet tavannut mansien Asykan ja ystäväystynyt Suur-Permin ruhtinaan kanssa. Luulenpa (Prov viittasi kädellään Kremnikin suuntaan), että sinusta tietää hallitsijakin. Mutta minä... minä se vaan myyn piirakoita ja kalapiiraita.

Tikö jatkoi:

– Teidän ruhtinaanne valloitti väkipakolla. Hän määrää nyt, mitä tulee tapahtumaan. Mihinkään ei voi paeta. Meiltä on kaatunut paljon väkeä. Ja soturit, ne sen kun vain etenevät. Niin ruhtinas Mikal kertoo. Hänet haetaan joka päivä Kremnikiin.

– Kyllä, etenevät ja valloittavat, Prov kehaisi omaa hallitsijaansa. – Viime vuonna taistelu oli, voi, mikä se olikaan! Kerrotaan, että Šelonjoen rannalla, kun kahakoitiin novgorodilaisia vastaan, käytettiin tykkien ammuksina kaikki kivet, jotka oli haalittu kasaan vuoden aikana. Muutama sata pyssyä oli siellä paukkua rätissyt. Venäläisiä ne ovat novgorodilaisetkin aivan kuten mekin.

– Minä en ymmärrä sitä.

– Katsos, me venäläisethän taistelemme alituisesti toisiamme vastaan, Prov naurahti.

– Aloitamme nyrkeillä ja sitten kaupunki kaupunkia vastaan. Jopa Kultainen ordakin lakkasi työntymästä meidän väliimme, ettei heihin tulisi osumia.

– Mihin tällä tavoin päädytään?

– Tällä tavoin me yhdistymme, Tikö-Tihonja. Venäläiset haluaisivat elää yhdessä, mutta toisethan ne kursailevat kuin mikäkin kaunis tyttö, Prov hörähti taas. – Ei riidoissa eläminen ole ihmisistä kivaa. Katsohan vaikka Moskovan leppoisia katujen nimiä [suomeksi Sepän-, Kattilahuoneen-, Pöytäliinan- ja Leivänkatu]: *Kuznetskõi*, *Kotelnitšeskõi*, *Skatertnõi* ja *Hlebnõi* (juuri siellä minä asun). En tiedä, onko se elämää, että ensin mottaat läheistäsi ja sitten kättelet.

Prov ja Tikö lähtivät Kremnikin korkean muurin suuntaan.

– Tavattoman korkea! Tikö kohotti päätään ylöspäin.

Korkea, punatiilinen muuri pysäytti heidät.

– Tätä ennen oli valkoinen muuri, Prov sanoi. – Vuosisatojen ajan, ja siitä syystä kaupunkia sanotaan valkokiviseksi. Mutta se vanheni ja purettiin ja uusi tehtiinkin punatiilestä. Se on noussut minun eläessäni. Kierretään se. Eikö sinua ole kutsuttu vielä sisään?

– Ruhtinas Mikal haetaan tänne.

– Kremnikissä joko nouset arvossa tai menetät pääsi.

– Mikal ei odota hyvää.

– Älä sinä sitä murehdi, Tikö. Kuule, elämä on jotain muuta. Minulla on ehdotus: pestaudutaan molemmat hansalaivaan. Ehkä päästään Intiaan saakka. Koko maailma on sitten edessämme. Mitäs sanot? Sinähän se oletkin jo paljon nähnyt. Et pelkää vaikeuksia. Tuollaisen kaverin minä tarvitsen. Olen tosissani.

– Minua tarvitaan kotona, Prov.

– Kotona?! Jossain Jumalan selän takana?

– Kotiin tekee mieli. Siellä ovat minun juureni.

– Sinun juuresi ovat maassa. Mihin olet pysähtynyt, siinä on juuret.

– Ei...

– Sinä ja sinun *eisi*. Kiertelisimme rikkaita maita, ja palaisit kotiisi permiläisenä pajarina.

Muurin lähistöllä ei käyty kauppaa. Ihmiset kuljeksivat muuten vain.

– Koko aukio on tyhjä, Tikö sanoi oltuaan hetken vaiti.

– Täällä on joskus käyty kauppaa. Kauppoja täynnä tämä paikka oli, mutta sitten käskettiin siirtää kaikki rakennelmat pyssyn kantaman, siis 400 askeleen päähän. Tataareja pelätään. Tuo terävähuippuinen torni on Frolovski. Ja tuolla näkyy Blagoveštšeniye ja Arkangelilaisen kirkon...

– Samanimisiä kirkkoja on Jemdinissäkin! Tikö huudahti äkkiä kuultuaan tuttuja nimiä.

– Mitä ihmeen *sumia* ja *jemiä* sinä höpötät? Prov hymyili iloisesti. – Vannon, että tulen vielä tutustumaan itse sinun, kuinkas sinä sanoitkaan... siihen sinun Jemdiniin.

Prov ja Tikö kulkivat jutustellen pitkin Moskovaa. Sitten tuli eron hetki. Prov tunsu oman kaupunkinsa hyvin, tunsu ja rakasti sitä. Mutta useasti vielä hän mainitsi Intian ja Hansan ja lisäili sellaisia nimiä kuin Englanti, Ranska ja Tanska. Niissä hän aikoo joskus käydä. Vielä muutaman kerran hän yritti houkutella Tiköä puolelleen.

– Sinusta tulisi rikas, pystyttäisit sinne Jemdiniin kaksikerroksisen talon, tai ehkäpä tulet asumaan tänne. Näppäryyttä sinulla on, sinä et jumiudu missään ja saat minun lisäksi muitakin uusia ystäviä.

Prov painosti yhä, mutta Tikö ei antanut periksi:

– Meidät on tuotu tänne väkisin, ja takaisin meidän on myös lähdettävä, sanoi Tikö ja vakavoitui. – Vaikka Mikalille tapahtuisikin jotain. Minun tehtäväni on kertoa hänen kotoväelleen kaikki se, mitä on tapahtunut.

– Tämä on sinulle, Prov, Tikö sanoi ja ojensi hänelle Mikalin antaman hopearahan.

– Minähän sain herkutella kalapiiraallasi. Ja näytithän sinä kaupunkiakin.

Prov alkoi estellä:

- Minähän vain... ihan mielelläni minä... Vaikutit mukavalta, ja näytin kaupunkia.
 - Minäkin... annan tämän ihan mielelläni.
 - No olkoon, Prov ojensi äkkiä kätensä ja otti tarjotun rahan vastaan. – Otan sen. Aion säilyttää sen muistona ja palautan joskus. Arvaas missä? Prov siristi silmiään veikeästi.
 - No, missä?
 - Siellä sinun *sum-jemissäsi*, Jemdinissä. Nii-in, Tikö-Tihonja. Sopiiko?
 - Sopii.
- Prov ja Tikö paiskasivat kättä ja erosivat omille teilleen.

Kävellessään sikäläiseen majapaikkaansa Tikö ei juurikaan katsellut eteen eikä taakse. Hänen päänsä oli täynnä uusia asioita ja kummallisuuksia. Muurahaispesä tämä Moskova on. Pelottavan suuri, ja mikä määrä ihmisiä! Monikaan ei ole edes ollut huomannut Permin valloitusta, ihmiset elelivät vain omaa elämäänsä. Ja entäs tämä Prov! Tšerdinin laidalla hän olisi voinut joutua eläväksi maaliksi Tikölle tai jollekulle toiselle. Eikä Prov itsekään olisi siellä peukalojaan pyörittelemässä ollut. Tšerdinin luona komilainen ja venäläinen olisivat voineet tappaa toisensa, mutta täällä he olivat sovussa ja erosivat hyvinä kavereina.

– Prov ei hyökkäisi vapaaehtoisesti, en kyllä minäkään. Tämä Moskovan ruhtinas se lähettelee omiaan toisten ihmisten kimppuun. Sota on hänen, ei minun eikä Provin. Provia en voisi tähdätä teroitettulla nuolella. Hän on luonteeltaan Irjankon tapainen. He molemmat kyllä pitävät puoliaan, mutta eivät ryhdy avoimesti johtoon – sen voi huomata. Prov ei ole viekas, mutta esiintyy etevästi. Veikeä hymykin hänellä on. Hänen kanssaan ei tulisi tylsää.

– Elämä on tosiaan hassua, Tikö tuumiskeli. – Mansimetsästäjän pojan Anemgurin kanssa olisi voinut ehkä ystäväystyä, mutta hänhän kaatui taistelussa tšerdiniläisiä vastaan.

Myöhemmin taas Tikö itse puolustautui tšerdiniläisten joukossa moskovalaisia sotureita vastaan. Ja tänään sitten yksi moskovalainen pyytää häntä kaverikseen kauas merten taa, jonnekin Englantiin ja Italiaan. Elämässä on yhtenä keränä sekä paha että hyvä.

– Mitähän Sjarin ja Mate sanoisivat tämänpäiväisestä kaveristani? Itsenäisyyden menetyksen ja sellaisten suurten tappioiden jälkeen.

Tikön oli ihan pysähdyttävä.

– Hehän olivat piileksineet moskovalaisia kaukana metsämajassa, ja tämä moskovalainen tässä kuljettelee nyt minua ja tutustuttaa omaan kaupunkiinsa ja vakuuttaa vielä tulevansa Jemdiniin hyvin aikein. *Sum ja jem*. Tikö-Tihonja. Mitä olisi tehtävä, jotta pystyisi ymmärtämään tällaista elämää?

MOSKOVAN VALLAN ALLA

Eräänä iltana Mikal kertoili taas Tikölle... Häntähän oli kuljeteltu Kremnikiin ja sitten hallintovirastoon. Mikal ilmaisi nyt ajatuksiaan kynttilän liekkiä katsellen. Kuulustelemiset oli lopetettu. Nyt valmistaudutaan marssimaan Uralin taa. Mutta

Tšerdin... Kun Permi oli kukistunut, ei sinne tarvita enää ruhtinasta. Mutta jos he sellaisen määräävät, on kyseessä vain sikäläisen väen harhautus.

Kuivakka kirjuri oli kastanut hanhensulan kärkeä musteeseen ja merkannut pää kumartuneena ylös Mikalista puristettuja tietoja Permin raudansulatusuuneista ja siitä, kuinka paljon rautaa niissä voidaan sulattaa ja millaisia rautaesineitä siellä valmistetaan. Moskovan armeija tarvitsee paljon kaikenkokoisia tykkeitä. Saatiin myös kehoitus lisätä suolanlouhintaa Usolkajoen varrella. ”Pehmeästä kullasta” oli keskusteltu erikseen: siitä, kuinka paljon pyydystetään vuosittain näätä, kärppää, vesikko, soopelia, naalia, oravaa, majavaa, kettua, jänistä ja ilvestä, ja jopa saukosta oli kysytty. Pajarien silmät olivat loistaneet, kun heille oli selvinnyt, millaiset lahjat mukanaan voivodi Gavriila Nelidov oli saapunut Permistä. He olivat alkaneet arvuutella lukuja, polemisoida ja kinastella.

– Parmalle tuli loppu, Mikal totesi.

Kun kaksi vuotta oli kulunut Kulikovon kentällä käydystä suurtaistelusta [joka tapahtui vuonna 1380], Kremnikin tykit sylkivät jo tulta, nyt ensimmäisen kerran kaani Tokhtamyshin lähestyviä ratsujoukkoja vastaan. Tuolloin pyssy oli alkanut syrjäyttää ikiaikaiset aseet, jousipyssyt. – Ja juuri tykeillä ja pyssyillä Moskova oli sittemmin taltuttanut novgorodilaiset ja murjoa rusementan permiläiset.

– Mihin luottaen te nousitte meitä vastaan? Iivana III oli tiedustellut Mikalilta. – Moskovaa pelkää nykyisin jopa Liettuakin.

– Me elimme rauhassa. Emme me mitenkään valmistautuneet hyökkäämään ja niin meidät voitettiin, Mikal vastasi. – Mutta väkivalloin otetusta on myös väkivalloin pidettävä kiinni. Eikö olisi voitu olla sovussa...

– Vaiti! Kaikki on Jumalasta. Juuri piispa Filofei, teidän pyhä isänne, joka puhuu teidän kieltänne, siunasi voivodi Fjodor Pjostryin. Hänen mukaansa permiläisiä olisi pitänyt varoittaa ankarammin, etteivät he olisi paenneet Jumalan silmäin edestä. Hän on järkeviä puhuva, kaukonäköinen mies. Häntä pitää totella, ovathan hänen sanansa Jumalalta. Sittenpä jälkeensä permiläiset alkaisivat kiittää häntä.

– Kyllä, niin toimi Filofei, sanoi Mikal pää murheen painamana. – Piispa Joonaa ei ole enää ja hänen aikakautensa on ohi.

– Ankaran isän lapset ovat kilttejä, suuriruhtinas kevensi.

Kävi selväksi, että hänellä oli omat ajatuksensa Mikalin suhteen.

– Me olemme nyt uskonveljiä. Jumala on yhdistänyt meidät. Kansalle laadittavassa asiapaperissa tulee kertoa juuri näin. Verenvuodatusta ei tarvitse mainita erikseen. Sillä ei ole merkitystä. Vuosien vieressä se tuleekin unohtumaan. Sekä permiläiset että mansit ja muutkin tottavat elämään Moskovan määräysten mukaisesti. Eivät ne määräykset pahoja ole: ne tukeutuvat voimaan ja tietysti myös järkeen. Ruhtinas Mikal, väkesi ei tule taistelemaan kovin kauan, onhan heidänkin ruokittava lapsensa ja iäkkäät vanhempansa ja huolehdittava omaisuudestaan. Mikä on tapahtunut, se on tapahtunut. Paluuta entiseen ei ole. Viisaana miehenä sinä ymmärrät sen...

Mikal otti joka ilta käteensä rintariipuksen, jonka ruhtinatar Jevö oli lähettänyt hänelle Tikön välityksellä. Eräänä iltana Mikal murtui.

– Suur-Permi, missä sinä olet? Mikä sinua odottaa? Kuka sinua puolustaa? Onko sinulla tulevaisuutta?

Mikal seiso ikkunan edessä selin Tiköön. Vaikutti siltä, että hän ei halunnut näyttää kyöneleitään... Vähä-Permiä Mikal muisteli hyvin harvoin, ehkä vain pari kertaa sen nykypäivää ja menneisyyttä. Hän oli kuullut, että piispa Filofei oli estänyt ruhtinas Gorin toiminnan, kun tämä oli koonnut joukkoja ja aikonut lähettää tšerdiniläisille apua. Historiasta ruhtinas Mikalilla oli oma näkemyksensä. Aikoinaan Jemdin oli tehnyt vakuuttavasti vastarintaa jokirosvojen, mansien ja vjatkalaisten hyökätessä. Siitä on parikymmentä vuotta, kun ruhtinas Dmitri Jurjevitš Šemjaka Novgorodista oli rynninyt ežvalaisten kimppuun ja voittanut heidät verisessä taistelussa, käskeny hakata pään irti Jemel Luzkovilta ja Jefimi Ežviniltä ja tappanut monia huomattavia komilaisia. Mutta sitten hän oli joutunut kyllä kiireellä perääntymään raivostuneiden ihmisten edestä. Tästä suivaantuneena Šemjaka oli yllyttänyt vjatkalaisia, jotka olivat polttaneet ja autioittaneet monia komilaiskyliä, tunkeutumaan Jemdiniin asti, mutta sitä he eivät pystyneet valtaamaan. Komilaiset ajoivat heidät tiehensä.

Ežvalaiset osaavat taistella, jos heidän kimppuunsa käydään. Siksi heidät pyritään valtaamaan hyvällä ja lempeällä mutta tukevalla syliotteella. Mikal piti etäisyyttä Stepan Permiläiseen. Ennenkin oli Jumalan tien valaisijoita käynyt siellä saakka, mutta Stepan oli viisaampi, puoliksi omaa väkeä, valppaampi ja ovelampi. Mutta sitten suuriruhtinas Dmitri Donskoi oli antanut tälle hyvälle ystävälleen sotajoukon, aseita, suojelukirjeen ja paljon rahaa. Jemdin nousi juuri Stepanin aikana. Jokirosvot lakkasivat kulkemasta entiseen malliin. Ne eivät pelänneet Stepania, viis hänestä, vaan Moskovaa, joka seiso Stepanin selän takana.

Itsenäisyyttä puolustavia löytyi. Pam, joka oli Kultaisen naisen, Zarni Anin, pyhä palvelija, teki kaikkensa puolustaakseen komilaisten ikiaikaista elämänmuotoa ja vanhoja komilaisjumalia. Hän oli hyväsydäminen ihminen ja nimekäs ruhtinas. Niitä, jotka kutsuvat häntä esi-isäkseen, elää kansantarinoiden mukaan edelleenkin Objoen rannoilla ja Uralin takaisten mansien joukossa. Ja on heitä Suur-Permissäkin. Nyt Pamia pilkataan: hän pelkäsi tulta eikä astunut veteen. Mutta tuleen ja veteen ei yllytä Jumala vaan saatana. Pyhien kirjoitusten mukaan juuri saatana oli [asetettuaan Kristuksen pyhäkön harjalle] sanonut:

Jos sinä olet Jumalan Poika, niin heittäydy tästä alas. – – He [enkelit] kantavat sinua käsillensä. Jeesus Kristus oli vastannut: Älä kiusaa Herraa, sinun Jumalaasi.

Pam ei ollut suinkaan Stepania tyhmempi, mutta uuden Jumalan kannattajien vuoksi hänen oli mentävä Uralin taa. Zarni Anin hän oli vienyt mukanaan, ettei sitä pilkattaisi. Pam sanotaan paenneen. Paettava oli, kun tuupittiin.

– Ehkä minunkin on lähdeävä johonkin, jos ympärillä alkaa raikua ihmisten nauru ja ryhdytään pilkkaamaan kuin Pamia, totesi Mikal. – Harva tulee tietämään, mitä todella on tapahtunut. Totuus on, että voimakeinoin meidät vallattiin. Siinä kaikki. Suur-Permissä tulee tapahtumaan sama kuin Jemdinissäkin: sinne saapuu piispoja, pyhiä isiä, igumeeneja, diakoneja, suntioita ja heidän perässään sitten verottajia ja syyttäjiä. Siis Moskovalle mieleisen elämäntavan kannattajia. Kaikkea ei pysty edes luettelemaan. Oman nimesi tulet unohtamaan...

Koko yön Kremnikin laidalta kuului, kuinka kaupunginvartijat huutelivat toisilleen. Koirat haukkuivat ulkona. Tiköä ei nukuttanut. Illansuussa hänelle oli tuotu kalliita vaatteita: paita ja housut kaukaa hankitusta verasta (Mikalin mukaan Flanderista).

– Sinne olisi voinut lähteä Provin kanssa, Tikö tuumiskeli yllään kiiltävänappinen, sininen silkkipaita ja jalassaan savenväriset nahkakengät, valmista tekoa, mukavat ja pehmeät. Kaikki sopi kuin valettu.

– Lähdemme Kremnikiin, Mikal ilmoitti.

Ohuen ikkunakalvon läpi pilkisti aamuurinko. Sen säteistä syntyi vastakkaiselle seinälle ikään kuin toinen ikkuna. Sitten kumisivat pääkaupungin kirkonkellot. Oli monenlaista ääntä. Ne kutsuivat kuin Kremnikin vartijat. Tikö tiesi, että tänään on Herran kirkastumisen päivä, kirkkopyhä. Kauanko täällä on vielä oltava, sitä Tikö ei kysellyt. Hän huomaa, ettei ruhtinas Mikalilla ei ollut helppoa. Iltaisin hän puhuu vähän, vaikkakin joka ilta hän ilmoittaa Tikölle sen, minkä katsoo tarpeelliseksi. Mikal ei itsekään tiedä elämänsä suuntaa, mutta hän tapasi sanoa:

– Se aika tulee vielä, kun sinä menet suoraan Tšerdiniin ja sieltä löytyy aina väkeä, joka vie sinut Jemdiniin asti. Siellä kerrot sitten, mitä olet nähnyt ja kuullut.

Kirkastuspäivä kului kuin unessa. Aamulla he menivät valoisaan kirkkoon: suoraan Kremnikiin. Sen sisäkatto ja seinät olivat tavattoman kauniit, ne olivat täynnä kuvia. Tikö katseli niitä suu selällään. Hän ei kuunnellut mitään, ja mitä korviin kantautui, sitä hän ei ymmärtänyt. Itse Kremnik oli rakennettu Moskova- ja Neglinnajajoen väliselle kukkulalle. Siitä Prov olikin kertonut. Heillä oli saattajia, joukossa jopa rikkaita pajareja. Mikalia ei ahdisteltu mitenkään. Tikö asteli hänen perässään ja huomasi, että pajarit kunnioittavat heitä jonkin verran, eivät ainakaan mahtailleet. Mikal, joka oli vahvarakenteinen mies, kulki ryhdikkäänä, uusissa vaatteissa hänkin, mutta hänen silmissään asui murhe.

Sitten he tulivat ulos kirkosta ja menivät Kremnikiin kuuluvaan suureen valkoiseen taloon. Siellä kauneus oli erilaista. Rakennuksen laajuus ja korkeus antoivat tunnun siitä, kuinka pieni ja mitätön olet. Olet kuin talitintti, ja siinä vain odottelet, että tuulenpuuska tulee ja kuljettaa sinut jonnekin. Mikal huomasi Tikön hämmästyksen. Hän kuiskasi:

– Älähän kokonaan häkelly, Vähä-Permin poikakulta! Tai ethän sinä ole enää poika vaan nuorukainen, Tikön Jaröslavitš. Kaikki tämä näkemäsi on ihmiskäden tekemää. Sali on nimeltään *Granovitaja palata*.

Seinivierillä tuikkivat suuret kynttilät. Tulisijat jatkuivat ylöspäin (äkkiä Tikö oivalsi, että tällainen on oikea tulisija), ne uhkuivat valkeuttaan: ei näy nokea eikä likaa. Koristeitakin niissä oli. Väkijoukossa liikkeessaan Tikö katseli suuria esineitä, joita oli ylhäällä ja paremmin näkösällä.

– Suuriruhtinas! Suuriruhtinas!

Ympäriällä alettiin liikehtiä, ja jonkun vahva käsi painoi Tiköä niskasta kumarruksiin. Ruhtinas Mikalia ei näkynyt lähellä. Pitkäpartaiset pajarit jäivät seisomaan, mutta sama vahva käsi painoi Tiköä polvilleen. Sitten se päästi. Mitä edessä tapahtui, sitä Tikö ei juurikaan nähnyt. Mikal kyllä selitti sitten myöhemmin. Suuriruhtinas Iivana

III pönötti ylhäällä selkänojallisella istuimella, valtaistuimeksi sanotulla. Hänellä oli päässään *monomah*-päähine ja harteillaan arvokas kruunausviitta. Hänen vieressään seisoivat metropoliitta Filip, pajarit ja voivodit (heidän joukossa oli Gavriila Nelidov, mutta ei Fjodor Pjostryi; hänen tiedettiin saaneen ylhäältä käskyn jäädä Tšerdiniin). Metropoliitta Filip erottui jo kaukaa messukasukassaan. Se oli ommeltu kultakuteista brokadista. Aika ajoin hän kuiskasi jotain tuon koko Venäjän hallitsijan korvaan.

Sitten eräs harmaapartaisista pajareista luki suuriruhtinaan nimissä pitkää, käärönä olevaa paperia ja mainitsi Permin ja Mikal Jermolitšin nimen. Pian hälisevä väki lähti peräkanaa salista ulos. Kuin lastun aalloilta ihmisvirta tempaisi Tikönkin pois. Joku katsoi kieroon häntä, mutta kukaan ei sanonut mitään. Kovasti ei jaloissa pyöriskelevä poika tuntunut hämmästyttävän ketään, joten näin oli siis oltava.

Kutsumatta ja ilman ohjausta Granovitaja palata -saliin oli vaikea päästä. Huoneissa, jonne Tikö päätyi, tuoksui herkullinen ruoka. Kutsutut istuutuivat pitkiin pöytiin, joita oli muutamassa rivissä. Pajarit lähestyivät pöytiä partojaan sivellen. Nuoret ja vanhat naiset komeilivat monivärisissä silkki-, sametti- ja brokadivaatteissaan. Vanhaan elämäntapaan pitäytyneet harmaahiuksiset ja -partaiset ukot nyrpistelivät, että tämä on tietysti sitä Zoja Fominišnan Bysantista mukanaan tuomaa kevyttä tuulahdusta. Sofia Palaiologosta, Iivana III:n uutta vaimoa, pajarit olivat alkaneet kutsua kuin yhdestä sopimuksesta Zoja Fominišnaksi. Se nimi juurtuikin käyttöön. Entisellä nimellään häntä ei enää kutsuttu.

Mikal piti Tiköä vertaisenaan ja otti hänet istumaan viereensä. Mikalin oli määrätty olemaan paikalla. Eikä nytkään kukaan puhunut mitään. Oli selvää, että mies oli kutsuttu tänne kovan seulonnan jälkeen. Ympärillä istui keskenään jutustelevaa arvokkaasti pukeutunutta väkeä kaikessa koreudessaan. Tikö ei ollut huomannut tällaisia Moskovaa Provin kanssa samoillessaan. Eikä hän tietenkään ollut nähnyt tällaista ruokaakaan. Kultra-, hopea- ja tina-astiat välkähtelivät kevyesti. Jokaisesta vieraasta pidettiin huolta, jotta hänen edessään olisi kaikkea, mitä kuuluu olla.

Pöydän antimet olivat tietenkin runsaat. Oli riistaa ja lohta, voita ja smetanaa, mustaa ja punaista, pieni- ja isorakeista kaviaaria, oli etelän ruokia ja juomia ja mausteita. Liharuokaa sai valita mielensä mukaan: ottaako poroa, hirveä, karhua, jänistä, lammasta vai possua. Oli erikseen kotieläinten lihaa ja erikseen riistalihaa. Oli keitettyä ja paistettua – nyt juuri pöydässä höyryävänä. Paistettua hanheakin oli, ja kas joutsen vadilla näytti ihan elävältä: aivan kuin se lipuisi ylväänä valkoisessa smetanassa. Jossain edessä oli niin suuri kala, ettei Tikö ollut sellaista ennen nähnyt. Hän sai tietää sen olevan sampi. Hyväntuoksuista väkijuomaa oli siellä ja täällä: juovuttavaa ja janon vievää.

– Kylläpä täällä osataan, Tikö ihmetteli.

Äkkiä jostakin kaukaa kantautui puhetta: paikalle ilmestyi suuriruhtinas Ivan Vasiljevitiš vaimonsa Zoja Fominišnan ja äitinsä Maria Vasiljevnan kanssa. Tämän vierellä oli metropoliitta Filip sekä suuriruhtinaan perheen kanssa elelevä Gerantiukko ja jokunen läheinen pajari.

– Koko Venäjän hallitsija! Suuriruhtinas Ivan Vasilevitš! Jumalan armosta!
Noustiin seisomaan ja kumarrettiin. Selkänojalliset istuimet narahtelivat. Tikö katseli häliseviä ihmisiä ja häntä, jonka nimissä voi polttaa kokonaisia kaupunkeja ja tappaa lukemattoman määrän ihmisiä. Etäältäkin näkyi, että Iivana III oli ryhdikäs mies (kuten myös ruhtinas Mikal), mutta pitkänenäinen, ja hänen tumma partansa suippeni alaspäin ja parran loppupää kääntyi hauskasti eteenpäin. Hänen tumman verkakauhtanansa päälle oli kietaistu punainen silkki, jota piteli oikealla olkapäällä kookas kultanappi.

Kuuluisan miehensä vierellä seisoj Zoja Fominišna. Oikealta nimeltään hän oli Sofia Palaiologos. Hän oli näyttävän näköinen ja uhkeapovinen nainen. Juuri tähän hyvin kauniiseen naiseen Iivana III oli järjettömän rakastunut. Sofia oli hulmauttanut ylleen kärpännahkaviitan, jota kannatteli oikealla olkapäällä kimalteleva kultanappi – aivan kuten miehelläänkin. Aika ajoin nähtiin, kuinka Sofian sormessa välkähteli timantti, joka oli lahja hänen mieheltään. Suuriruhtinas teki ristinmerkin, kohotti kultaisen maljan ja maistoi siitä ja ojensi vierellään seisoville.

Syötiin ja juotiin kauan, niin paljon kuin sielu sieti. Mitään ei laskettu. Paikalla oli myös *guslin*, venäläisen kanteleen, soittajia, ja he soittivatkin oikein mukavasti. Soiton viihdyttäessä vieraita nämä juopuivat, ja joiltakin repeytyy suuriruhtinaan edessä kallis silkkipaitakin. Kaikkialta kuului rehvastelua:

Suuriruhtinas... Hallitsija... Kyllä me! Se Liettua... Se Kazan... Rahaa löytyy! Annamme kaiken!

Silmiään siristellen Sofia Palaiologos katselee ja kuuntelee. Konstantinopolissa ja Roomassa juhliitaan toisella tavalla. Ei näin. Mutta täällä? Täällä tuntuu Aasian läheisyys. Pian nuo vielä tarttuvat miekkoihinsa.

No, miekkoihin ei tartuttu. Vähitellen väki alkoi putoilla jaloiltaan. Seinänvierillä seisovat palvelijat tarkkailivat, milloin se hetki koittaisi, kun oma isäntä on avun tarpeessa. Suuriruhtinas söi ja joi kuten kaikki toisetkin. Mutta hän oli hyvin ovela: kaiken hän kuulee ja kaiken hän näkee. Entäpä Permin entinen ruhtinas Mikal Jermolitš? Hänelle tämä herkullinen ruoka ja juoma on yhdentekevää. Hän istuu murheissaan, harmittelee ja tuumii jotain itsekseen. Novgorodin alla hän oli ensin. Novgorod kukistui, ja hän halusi katkaista talutusnuoran, mutta se ei onnistunut. Nyt hän on Moskovan alla, hän, kuuluisa, Permissä arvostettu mies. Ei häntä voi jättää huomiotta. Suuriruhtinas käski pyytää Mikalin luokseen. Hän ojensi maljan tälle.

– Juo, ruhtinas!

Mikal maisteli vähän, kiitti ja pani odottamatta kultaisen astian pöydälle. Suuriruhtinas kehotti Mikalia kolmasti samoin sanoin:

– Juo, ruhtinas!

Sitten hän jätti Mikalin rauhaan. Mikal istuutui Tikön viereen, oli hetken vaiti ja ilmoitti sitten:

– Pian lähdetään kotiin päin, Tikön Jaröslavitš.

JOUSIPYSSY, JOSSA ON KARHUN KYNSIMISJÄLKI

Mikalia pidettiin kokoinen kuukausi Moskovassa. Sitten hänet päästettiin kotiin. Taaskin hänelle määrättiin vartijat, mutta tällä kertaa lähtevän joukon johtoon komennettiin hänet, permiläisruhtinas Mihail Jermolitš. Vartijoiden tehtävänä oli huolehtia, ettei pitkällä matkalla sattuisi mitään odottamatonta. Mukaan annettiin nopeajalkaiset, riuskat hevoset, rahaa, ruokaa ja juomaa ja tietysti Moskovon suuriruhtinaan suojelukirje. Mikalin kertomukset Tikölle päättyivät. Moskovasta lähtöä kuvattiin lyhyesti: Mikal on oleva edelleenkin Permin ruhtinas, tästä lähtien tosin Moskovon suuriruhtinaan nimissä. Hän ryhtyy johtamaan Tšerdinissä, mutta Moskovalle kuuliaisena.

Sitten koitti lähtöaamu. Mikal käsitti heti sen itsenäisyyden, joka hänen osakseen oli suotu pääkaupungissa.

– Mitä reittiä mennään kotiin päin, Vähä-Permin ja nyt myös Tšerdinin Turöbin Jarašin Tikö?

– Pereslavl-Zalesskin kautta, ruhtinas Mikal! Tikö kajautti.

– Sellainenko mutka tehdä? Mikal äimistyi.

Sitten hiljaisuuden jälkeen hän huitaisi kädellään kuin ilmaa leikaten ja sanoi:

– Olkoon niin!

Saattajille ja vartijoille hän ilmoitti ensimmäisen pyyntönsä:

– Menemme Pereslavl-Zalesskin kautta.

Kukaan ei pannut vastaan. Viisi hevoskuormastoa ja kymmenen ratsumiestä lähti matkaan.

Illansuussa he saapuivat Pereslavl-Zalesskin kaupunkiin. Jo kaukaa Tikö huomasi, että siellä oli kirkkoja ehkä enemmän kuin asuintaloja. Kirkkaat kupolit välkehtivät ilta-auringon säteissä. Ihmisiä on paljon vähemmän kuin Moskovassa. Mihinkään siellä ei kiirehditä, istuskellaan vain talojen viereisillä penkeillä keskustellen. Avo- mailla on lampaita laitumella, ja koirat haukahtelevat laiskasti.

He pysähtyivät tutun talon luo. Feoktista, lempeäpuheinen nainen, tuli vastaan. Tytöt Aglaja ja Kira puhdistivat ryynejä aitan ovella. Hanhia taapersi heidän ympärillään. Pikkuisessa aitauksessa rötki sikoja. Koira lähestyi tulijoita, nuuhkaisi ääneti ja meni takaisin jonnekin omaan nurkkaansa.

– Terve teille – ja terveyttä myös! Mikal huikkasi ja vitsaili samalla, että onkos jo kaivattu. – Lupasimmehan, että yritämme vielä poiketa tänne.

– Ai, te! Feoktista tunnisti tervehtijän. – Käykää sisään ja sammutelkaa janoanne vedellä. Olenkin juuri keittänyt sitä. Aivan kuin olisin tiennyt teidän tulostanne. Odottelin kyllä paikallaan pysymättömiä poikiani, mutta he tuntuvat viivyskelevän Pleštšejevon järvellä. Ovat siellä alituisesti kalassa isä Dasin kanssa. Hän opettaa poikia kalastamaan nuotalla. Tuovat he aina sieltä jotain särpimeksi kelpavaa.

– Isä Dasi, nii-in, miehen kättä tarvitaan kasvatuksessa.

– Tarvitaan kyllä, nainen huokasi. – Miksi mieheni pitikään lähteä niin kauas, maailman ääriin saakka, etsimään rikkautta. Nyt on pärjättävä ilman häntä. Lapset kaikki ovat vielä minun leipävakani varassa. Joka päivä heidät on ruokittava.

Keittoastian kun nostaa pöytään, tyhjenee se hetkessä. Melkein astian hajottavat. Mutta kyllähän he toki kasvavatkin, vaan paljon kuluu ruokaa ja vaatteita.

– Kasvavat ja ovat avuksi, Mikal tarkensi.

– Voi, milloinkahan heistä tulee niin isoja! nainen hymähti ja löi käsiään yhteen.

Matkalaiset astuivat pirttiin ja laskivat pöydälle pääkaupungista tuomansa lahjat. Jostain syystä Tikön sydän alkoi pamppailla. Jokin käsittämätön voima oli vetänyt häntä tänne. Siitä syystä hän oli pyytänyt mutkan tekoa ja poikkeamista Pereslavl-Zalesskiin. Mikal ei ollut kysynyt mitään, hän oli vain silmäillyt Tiköä.

Ulkoa alkoi kantautua puheensorinaa, ja pojat Martjan, Feofil ja Akin tulivat sisään iso tuohiastia käsissään. He olivat iloissaan – ja vaatteet olivat kalansuomuissa. Tuohiastian he antoivat äidilleen.

– Pyhä isä Dasi lähetti koko saaliinsa, Martjan sanoi kehuskellen senpäiväistä saalista.

– Äiti, rukoile taas tänään kauan, jotta huomennakin tulisi paljon saalista, kehotti Akin, pienin veljeksistä.

Feoktista katsahti Mikaliin ja nauroi iloisesti. Lapset eivät arastelleet Mikalia ja Tiköä, olivathan nämä yöpyneet heillä kuukausi aiemmin. He huomasivat pöydällä olevat syötävät ja kiehnäsivät pöydän ympärillä. Mikal viittasi kädellään, että kaikki se on heille: piparit, rinkelit, makeiset, pähkinät ja kuivatut etelän marjat. Suussa sulavia kaikki. Mutta lapset eivät syöksyneet herkkujen kimppuun, vaan katsoivat äitiinsä. Aglaja ja Kira tulivat sisään. Vasta sitten äiti salli lasten käydä pöytään herkuttelemaan. He syödä napostelivat herkkuja suihin, ja silmät ahmivat vielä jäljellä olevaa. Lapsehan ovat lapsia.

Tikö tajusi äkkiä, miksi hänen mieltään kaikertaa; tunne ei hellitä eikä anna rauhaa. Puunaulassa pirtin perällä riippui suuri jousipyssy. Se oli vetänyt Tiköä puoleensa näkymättömällä voimalla. Tikö meni sanaakaan sanomatta jousipyssyn luo ja otti sen vapiseviin käsiinsä. Hän ei ollut pysyvä nahoissaan: jousipyssyn keskiosassa, siinä missä pidetään kättä, näkyi aivan selvästi karhun kynsien syvään uurtamia naarmuja. Tikö liikehti levottomasti ja katsoi hämmästyksissään Mikaliin.

Lapset syödä ahmivat ruokaa. Heidän riemullaan ei ollut rajoja. Aikuiset olivat vaiti. Mikal ymmärsi Tikön silmistä, mikä hänelle oli valjennut sillä hetkellä. Kertoessaan itsestään Tikö oli maininnut muutaman kerran isänsä jousipyssyn, jossa oli karhun kynsimisjalkia. Tikön isä oli kaatunut taistelussa jokirosvoja vastaan. Ja nyt täältä Pereslavl-Zalesskin kaupungista poika oli löytänyt isänsä jousipyssyn. Jokirosvo oli myös haavoittunut, mutta hän ollut päässyt jollakin tavoin kotiinsa. Nyt hän on jo tuonpuoleisessa, ja näin monta lasta oli jäänyt ilman isää. Kuinka elämä voikaan olla tällä tavoin kierteellä!

Tikö seisoo ja katselee herkuttelevia lapsia. He ovat isättömiä, ja niin on hänkin. Heidän isänsä tänne tuoma jousipyssy oli peräisin joltain tšuudilta, jolta hän itse oli ottanut hengen. Ja Tikö, tuon kaatuneen tšuudin poika, on tullut sen jokirosvon kotiin asti ja seisoo nyt hänen lastensa edessä ja katselee heitä, ei miekka kädessään,

vaan päinvastoin: hän on tuonut heille herkkuja Moskovasta. Lapset eivät ole vastuussa vanhemmistaan. Nämähän eivät tiedä koko asiasta mitään. Ja on ehkä parempi, etteivät tulisi tietämäänkaan.

Mikal ja Feoktista kuuluvat juttelevan keskenään. Matkaajien ei ollut tarkoitus jäädä yöpymään. Saattojoukko odottelee ulkona, niin kuin oli käsketty. Mikal kertoi jotain venäläisnaiselle ja osoitti kädellään jousipyssyä.

– Mitäpä tuosta, Feoktista sanoi kuuluvalla äänellä. – Minun poikani leikkivät omatekoisilla pyssyillään ja halunnevat ehkä sitten joskus tarttua oikeaankin. Tuo jousipyssy on muisto miehestäni. Mistä lie tuonut sen. Ottakaa pois vaan, jos se on mieleen. Mitä minä siitä.

– Kiitos, hyvä emäntä, Mikal sanoi ja ojensi Feoktistalle kasan hopearahoja.

Lapset lakkasivat syömästä ja katsoivat silmät ymyrkäisinä. Niin paljon kiiltäviä rahoja! Feoktista otti kaikki rahat, mitä annettiin ja kumarsi Mikalin edessä maahan asti ja sitten Tikönkin edessä.

– Kiitos teille, hyvät ihmiset. Jääkää toki yöksi, jos sopii. Onhan meitä paljon, mutta kyllä me mahdumme. Katselisitte kaupunkia. Vain Moskovassa lienee yhtä paljon komeita kirkkoja kuin meillä. Muualla ei ole. Suuriruhtinas Ivan Vasiljevits tapaa käydä täällä muutaman kerran vuodessa. Ja pajareita ja ruhtinaita käy, joka päivä käy joku. Ja Pleštšejevon järvi, se on aava kuin meri. Kun pysähtyy katsomaan, ei toista rantaa näy. Suuriruhtinaan väki tapaa käydä kalassa siellä. Kaloja siellä on ihan kuhisemalla.

Tikö puristi kädessään isänsä jousipyssyä ja kiitteli Feoktistaa myös ja heilautti kättään pöydän ääressä istujille.

– Hyvää jatkoa teille Aglaja, Kira, Martjan, Feofil ja Akin...

– Kaikkea hyvää teille! Mikal toivotti.

He lähtivät ulos. Edessä oli vielä pitkä matka, mutta se oli helpompi: johtaahan se nyt kotiin päin. Ruhtinas Mikal ja Tikö istuivat kuomukieseissä vieretysten. Nuori mies soturijoukosta, heidän kyytimiehensä, ei kysellyt paljoa eikä puuttunut puheisiin, mutta työnsä hän tiesi: ohjasi hevosta sinne, minne oli käsketty.

– Tšerdiniin! Ja niin nopeasti kuin suinkin! Mikal määräsi.

Tikö pani isänsä jousipyssyn hyvään talteen. Hänestä tuntui mukavalta, aivan kuin hän olisi tavannut isänsä. Mutta ruhtinas Mikal... Hän on nyt Tikön toinen isä.

– Kiitos sinulle, ruhtinas Mikal, Tikö sanoi.

Mikal painoi pojan itseään vasten.

– Yritä pärjätä, Vähä-Permin poika! Sinullahan on vielä kaikki edessäsi. Pidä pääsi pystyssä, olethan sinä Jemdinin Turöbin Jarašin Tikö – Tikön Jaröslavitš. Olkoon aina kanssasi Jumala ja hyviä ihmisiä!

LOPPUSANAT

Kertomuksemme Turöbin Jarašin Tiköstä lähenee loppuaan. Kuinka hänen elämänsä sujui myöhemmin? Entä mitä tiedetään toisista tämän romaanin henkilöistä?

Ruhtinas Mikal jatkoi Suur-Permin johtajana, asettui perhekuntineen poltettuun ja tuhottuun Tšerdiniin ja alkoi elvyttää kaupunkia. Poikansa Maten ja Tikönin (kukaan ei sanonut häntä enää pelkäksi Tiköksi) Mikal määräsi avustajikseen. He olivat joka päivä Mikalin tukena antaen hänelle vuosi vuodelta aina vain suurempaa apua tuona sekavana aikana. Mate oli hitaanlainen niin toimissaan kuin puheessakin, mutta Tikö tottui taitavasti ja kaukonäköisesti toteuttamaan molempien, sekä isän että pojan, määräyksiä heidän nimissään.

Permiin jäänyt voivodi Fjodor Pjostryi asettui väkensä kanssa asumaan Poktšan kaupunkiin lähelle Tšerdiniä. Sieltä voivodi ja hänen väkensä eivät enää muuttaneet mihinkään. Poktšasta tuli heidän lopullinen asuinpaikkansa. Pjostryin tarkoituksena oli saada permiläiset unohtamaan oma mahtava pääkaupunkinsa ja sen muinainen vaikutus – ja unohtamaan samalla niin Tšerdinin kaupungin kuin Suur-Perminkin nimi.

Vuodet vierivät. Eräänä kesänä – odottamatta – mansit tekivät hyökkäyksiä Permin kaupunkeihin. Jo monta vuotta manseja hallinnut Asyka johti heidät taisteluun, joka oli hänen viimeisensä. Olihan hän jo hyvin iäkäs, mutta hän oli kerran Tšerdinistä perääntyessään tullut antaneeksi jumalilleen Toorumille ja Soorni Naajlle lupauksen, että hän tuhoaisi Suur-Permin perustuksia myöten. Asyka oli vähän myöhässä, sillä Moskovan suuriruhtinas oli tehnyt sen – Jemdinin piispan Filofein siunaamana – jo aiemmin. Itsenäistä elämäntapaa viettävää Suur-Permiä ei enää ollut. Mutta Asyka pysyi sanassaan.

Tšerdinin puolustajat karkottivat mansit tiehensä. Yhtä puolustusjoukkoa johti Tikön Jaröslavitš. Itse Asyka oli vähällä joutua hänen käsiinsä, mutta lopulta Tikön kohtasi miekkamittelössä nuoren mansin. Se oli Jumšan! Vain ohimennen heidän katseensa kohtasivat, mutta he kumpikin laskivat miekkansa. Samalla he kadottivat toisensa kiljuvan ja taistelevan väen sekaan. Kumpikaan ei aavistanut silloin, että he tulisivat vielä kerran tapaamaan toisensa.

Perääntyessään raivoisa Asyka ryntäsi vielä viereisen Poktšan kaupungin kimppuun, jossa eleli moskovalainen voivodi. Asyka tuhosi ja poltti kaupungin. Harva asukas säilyi hengissä. Voivodi pääsi hädin tuskin karkuun. Sotureista suurin osa kaatui, ja kuka jäi henkiin, se pakeni kaupunkia ympäröiviin metsiin. Kuukauden ajan heitä vaelteli sieltä yksitellen kohti ihmisasumuksia. Tämä oli Asykan elämän viimeinen taistelu. Mikalille oli kerrottu jo aiemmin Kremnikissä, että Asyka tullaan kerran kuljettamaan köysissä Moskovaan, mutta niin ei tapahtunut. Toorum-jumala ehti ensin, hän kutsui Asykan luokseen jonkin ajan kuluttua Poktšan taistelun jälkeen.

Jumšan otti isänsä paikan. Hän kokosi ympärilleen älykästä nuorta väkeä. Heitä olivat Moldan, Pytkei ja Sonta. Huhut heidän nokkeluudestaan kiirivät kauas. Nuoret johtomiehet pyrkivät jatkamaan Asykan linjoilla, mutta aika oli jo toinen. Iivana III lähetti voivodit Fjodor Kurbski-Tšjornyin ja Ivan Saltyk-Travanin rauhoittamaan mansit. Sotureiden joukossa oli venäläisten lisäksi myös ežvalaisia ja jemdiniläisiä, syktyvläisiä ja tšerdiniläisiä. Syttyi ennen kokemattoman ankara taistelu. Kondajoen rannalla kaatui yli puolet manseista ja jäljelle jääneet joutuivat voivodien käsiin. Osa joukosta ehti ottaa jalat alleen. Jumšan vapautui pienen joukkonsa kanssa sotureiden saarrosta, eikä hänestä kuultu aikoihin mitään.

Noiden taistelujen jälkeen Tikön oli tehnyt jo muutaman kerran lähtöä Jemdiniin päästäkseen edes käväisemään siellä, mutta aina tuli jokin este. Ruhtinas Mikal ja Mate sälyttivät hänet niin suurilla tehtävillä, ettei hänellä ollut aikaa edes päättään raapia. Ensinnäkin hän pyrki kaikin keinoin ja voimin puolustamaan sikäläisiä metsästäjiä ja maanviljelijöitä, etteivät uudet isännät ahdistelisi heitä. Usein hän joutui riitaan, ja tietysti hänestä valitettiin Mikalille ja myös Poktšassa istuvalle voivodille. Mutta häneen ei uskallettu kajota, sillä jo aikuistuneesta ja komeasta Sjarinista – Mikalin tyttärestä, Maten siskosta – oli tullut Tikönin rakas vaimo.

Kerran Tikön lähetettiin matkaan, mutta ei Jemdiniin vaan Moskovaan toimittamaan tärkeitä asioita. Eräässä hallintovirastossa sattui sitten toinen tapaaminen Jumšanin kanssa. Tämä ei ollut tullut Moskovaan kuten Mikal aikoinaan lukuisien vartijoiden silmälläpidon alla, vaan yhdessä Jemdinin piispan Filofein kanssa. Piispan edessä hän oli langennut polvilleen vakuutellen tottelevansa häntä kaikessa. Jopa Jeesus Kristuksen uskonkin hän oli ilmoittanut ottavansa vastaan. Lisäksi hän oli luvannut omissa nimissään rauhoittaa mansit hyökkäilemästä lähiseuduille – nimittäin jos mansien asuinalueet, kalastus- ja metsästyspaikat jäisivät koskematta ja jos vapaaksi pääsisivät kaikki ne, jotka olivat joutuneet voivodien käsiin. Piispa Filofein sydän oli heltynyt Jumšanin sanoista, ja hän oli ryhtynyt auttamaan tätä. Ja autoikin...

Iivana III oli keskustellut Jumšanin kanssa Kremnikissä. Asykan poika oli vannonut suuriruhtinaalle valan, jonka mukaan hän lupasi elää rauhassa ja rauhoittaa lisäksi omat urhonsa. Niinpä Tikön ja Jumšan tulivat sitten törmänneeksi toisiinsa eräässä hallintovirastossa.

– Silloin kun kohdattiin Tšerdinin laidalla, en pitkään aikaan tajunnut, että se olit sinä, syrjääni, Jumšan töksäytti tervehdittyään. – Olisinhan voinut tappaa sinut.

– Ja minä sinut, mutta jätin sellaiset ajatukset. Monta muistoa nousi äkkiä mieleen: Anemgur, Agai, jousipyssykilpailu ja Egatei...

– Egatei on yhä elossa, mutta ei liikuskele. Häneltä ovat voimat tyystin poissa.

– Hänen tyttärensä Luli, jota hän on kovasti etsiskellyt, elelee Tšerdinissä.

– Sepä vasta uutinen! Täytyypä kertoa siitä Egateille. Hän ratkeaa riemusta.

– Mutta Lulin mies, rohkea Arsi, kaatui taistellessaan sotureita vastaan Tšerdinin puolustuksessa.

– Monet ovat kaatuneet, Jumšan huokasi. – Viimeisessä hyökkäyksessämme Poktšan lähellä Ješnek tökättiin hengiltä miekoilla.

– Hän otti kiinni minun silloin, kun pakenin Egatein luota Urai-Paulissa.

- Mitä tuosta, Jumšan sähähti. – Ješnekhän ampui sinua jousipyssyllä, kun meidän oli vuosia sitten peräännyttävä Tšerdinistä. Minä luulin, että sinä kaaduit silloin, vaan elossa näyt olevan. Ja kuinka huomattava henkilö sinusta onkaan tullut!
- Sinulle minä en vihoittele, Tikön sanoi. – Päinvastoin, jollet sinä olisi lähestynyt silloin, kun mansisudet ottivat minut kiinni Jemvajoen rannalla, en ehkä olisi jäänyt eloon. Enkä nyt seisoi edessäsi.
- Kaikki on jumalien kädessä, sanoi Jumšan ja kohotti ylös kätensä.
- Tule Tšerdiniin hyvin aikein, niin minä kiitän sinua jotenkin.
- Sinun mahdollisuutesi ovat nykyään suuret, Jumšan ilahtui.
- Ihan totta, tule!
- Saatanpa tullakin, syrjääni... Tikön Jaröslavitš, Jumšan vastasi. – Olen kuullut sinusta. Olet huomattava henkilö. Ehkäpä tuon Egatein mukaan. Toorum-jumala arvostaisi sitä eikä hylkäisi minua, sanoi Jumšan ja jatkoi silmät sirrillään:
- Teidäthän komilaiset jumalat ovat jo hyljänneet. Urai-Paul ja Tšerdin, mitä ne ovat?! Pian on kysyttävä Moskovalta lupa kaikkeen, jopa jäniksen ampumiseen. Oi, mitä oli ennen! Suur-Permi! Asyka! Ooh!

Jumšan heilautti kättään ja kääntyi vihaisena pois päin Tikönistä. Hänen silmänsä välähtivät kiivaasti. Asykan poika ei rauhoittunut niin helpolla, ja pian hän unohtikin tekemänsä valan. Kondajoen haaraan päästyään hän ryhtyi taas entisiin puuhiinsa: hyökkäsi mansijoukon kanssa kylien ja jopa pienten kaupunkien kimppuun, tuhosi, sytytti ja poltti sekä rosvoili toisten omaisuutta ja vei mukanaan hätääntyneitä ihmisiä, naisia ja vanhuksia. Mutta vähitellen Jumšankin taltutettiin.

Entä mitä tapahtui Tšerdinissä?

Vuonna 1505 Matesta – Matvei Mikailövitšistä – tuli Permin ruhtinas jo kovasti vanhentuneen isänsä paikalle. Itse asiassa Mate ei ollut ruhtinas vaan Moskovon tsaarin käskynhaltija. Samana vuonna kuoli Iivana III ja tsaariksi nousi Vasili III, hänen poikansa. Uudesta tsaarista sanottiin: *Mitä hallitsija tahtoo, sitä tahtoo myös Jumala*. Vasili III ryhtyi hallitsemaan voimakkain ottein. Hänen aikanaan Mate ei ollut tsaarin käskynhaltijana vuottakaan. Hänet erotettiin ja Moskovasta lähetettiin oma mies. Käskynhaltijaksi Permiin tuli ruhtinas Vasili Andrejevitš Kovjor.

- Miksi Mate erotettiin? monet kyselivät.
- Siksi, että hän turvautui taas komilaisten muinaisiin jumaliin. Sellainen oli syytös. Uusi käskynhaltija muutti oitis edellisten voivodien asuinpaikalle Poktšaan. Poktša ei siitä juurikaan kehittynyt, ja Tšerdinkin kuihtui vähitellen kokonaan. Sillä välin soturit ylittivät jo Objoen ja Irtyšin. Edessä hämöttivät Jenisei, Lena ja Amur.

Tikön pääsi kuin pääsikin käymään Jemdinissä. Ruhtinas Kovjor – se tsaarin uusi käskynhaltija – lähetti hänet viemään kirjelmää Nikönille, josta oli tullut piispa kuolleen Filofein tilalle. Saatuaan kuulla tuosta lähetettävästä kirjelmästä, Tikön oli tarjoutunut viemään sen perille. Hän otti mukaansa vaimonsa Sjarinin, ja matkaan lähdettiin kolmen kuormaston voimin. Kaiken varalta, sillä kaikkeahan voisi sattua. Siksi mukaan annettiin vartijoitakin: viisi ratsumiestä kulki kuormaston edessä kohti heille tuntematonta, mutta kuuluisaa Jemdiniä, piispan asuinpaikkaa. Suurmiestä,

Tiköniä, vartioitiin. Hän oli noussut asemaansa oman järkensä ja nokkeluutensa ansiosta, ja olihan hänellä vaimonaan Sjarin, joka oli kunnioitettu nainen, ruhtinas Mihail Jermolaitšin tytär ja entisen käskynhaltijan, ruhtinas Matvei Mikailovitšin sisar. Kaikki he olivat huomattavia ihmisiä.

Sitten alettiin lähestyä Jemdiniä. Jo etäällä, majanvälin päässä näkyivät korkeilla kummuilla seisovien Tikönille tuttujen kirkkojen kiiltelevät kupolit. Hän luetteli vaimolleen nimiä: Arkangelin, Blagoveštšennjön, Mikolan ja Stepanin kirkko. Muinaisten komilaisjumalien palvontapaikkoja ei näkynyt, ne olivat kauempana, jossain parma-metsän kätköissä, mutta Turöbin Jarašin Tikön tietää, että niitä on olemassa. Zarni An -kultainen ja Voipöl-pohjanukko asuvat Vähä-Permin kansan sydämissä, ja reitit niiden palvontapaikoille ovat tuttuja. Tarvitseva löytää tiet. Kun ihminen astelee muinaisten jumalten luo, hän tervehtii tuttuja puita ja juttelee niiden kanssa, sillä puissahan elävät ikuisuuteen siirtyneiden esivanhempien henget. Entä Aurinko, Tuli ja Vesi? Niiden kautta vanhat komilaisjumalat näyttäytyvät ihmisille.

Jemdin oli muuttunut paljon. Tikönin isoäitiä ei enää ollut. Hän oli sairastunut ja kuollutkin melko nopeasti. Joka päivä hän oli muistellut Tiköä. Tällaisia uutisia kertoili veljelleen Kyiva, hymysuinen ja aikuistunut nainen. Nohevuus ja vilkkaus olivat säilyneet hänessä. Hän ja Irjanko elivät pariskuntana, ja heillä oli kaksi lasta, tyttö ja poika. Heidän kanssaan asui Kyivan anoppi, Irjankon äiti. Bi Kabyr -sepän paja oli rakennettu uudelleen, ja Irjankon perheen uusi talo oli sen lähellä.

Irjanko kertoi, että he olivat tulleet – silloin kauan sitten – Kyivan kanssa Jemdiniin siellä käydyn taistelun jo päätyttyä. Irjankon isä – seppä Bi Kabyr – oli kaatunut. Hän oli lähtenyt mansia vastaan kirves kourassaan. Se oli tapahtunut aivan lähellä omaa taloa, jonka mansit sitten polttivat soihdulla. Ruhtinas Gor ei ollut myöskään enää elossa. Hän oli haavoittunut taistelussa ja kuollut äskettäin sairasteltuaan kauan. Nyt Jemdinissä on kaksi johtajaa Pedör ja Petyr, ruhtinas Gorin pojat. Piispana oli Nikön. Piispa Joonan oli kuollut vuoden kuluttua siitä, kun Tikö oli kadonnut. Ennen Niköniä oli piispana Filofei. Se tiedettiin Tšerdinissäkin. Ivö Tšud -ukko oli kuollut pian mansitaistelun jälkeen.

– Ei hän sitten ehtinyt näyttää minulle niitä puhuvia puita, tuumaili Tikön itseksensä.

Tšangyr, Tikönin koira, oli kadonnut, eikä sitä ollut enää löydetty. Mansit olivat sen tappaneet. Koiranhan voi sanoa pelastaneen omat nuoret toverinsa. Kyz Ku -ukosta ei ole kuultu mitään. Mihin lie paennut anastettuaan Tikönin porukalta veneen.

– Hänestä minä tiedän, Tikön tuumi.

Mutta hän ei kertonut, kuinka oli tavannut Kyz Kun Tšerdinin laidalla viimeisen kerran. Jokin hänen sisällään esti sen.

Entäs Terensai-mummo? Hän oli kuollut. Kuollessaan hän oli nauranut kovaa ja pelästyttänyt ympärillään seisovat ihmiset. Tikön kyseli, milloin mummo oli kuollut. Selvisi, että sinä samana päivänä, jolloin hän oli kohdannut Kyz Kun metsässä Tšerdinin lähellä. Kirkas kyynel vierähti pitkin Tikönin kasvoja. Hän oli yhtä aikaa iloinen ja surullinen. Elämä on sellaista: onni ja suru matkaavat samassa reessä.

Tikön kertoili itsestään ja esitteli kaunista vaimoaan. Irjanko kertoi vielä, että piispa Filofei osasi hyvin komia – kuten hänen edeltäjänsäkin. Mutta piispan käskystä komin kielen käyttö oli lopetettu. Nyt sitten kirkoissa saarnataan ja lauletaan sillä tavoin, ettei venäläinenkään ymmärrä. Käytetään vanhaa, jo unohdettua kieltä. Komilaisia ei tarvinnut enää käsitellä suopeasti. Olihan Venäjän raja siirtynyt jo kauas itään, eivätkä komilaiset katoaisi enää mihinkään. Ehkä piispatkin kerran unohtaisivat Jemdinin ja asettuisivat johonkin suureen venäläiseen kaupunkiin. Sellaisesta oli jo puhuttu.

Mukavasti kului Tikönin ja Sjarinin aika Jemdinissä. Mutta sitten pariskunnan tuli aika lähteä takaisin Tšerdiniin viemään piispan vastauskirjelmää ruhtinas Vasili Kovjorille, tsarin käskynhaltijalle. Perillä odottivat velvollisuudet. Tikön tiesi, että hänen elämänsä oli vastaisuudessakin sidoksissa Tšerdiniin, jossa asui samanlaisia komilaisia kuin Jemdinissäkin.

Kyiva ja Irjanko saivat kalliita lahjoja. Vielä joskus myöhemminkin Tikön ja Sjarin vierailivat Jemdinissä. Jumšan – mansien johtaja – piti sanansa ja lähetti iäkkään Egatein Tšerdiniin tyttärensä Lulin luo.

– *Uzja ula!* iloitsi Luli tervehtien isäänsä mansiksi. Mutta pian heidän oli myös hyvästeltävä: *Pajam ula!* Nyt mansivanhus oli tyytyväinen, ja pian sen jälkeen hän kuoli levollisesti, huulillaan häilyvä hymynkare. Hän ei tarvinnut enää mitään tässä elämässä.

Tikön ja Sjarin saivat kaksi lasta, tytön ja pojan. Luli asettui asumaan Sjarinin lähelle sen jälkeen, kun oli saattanut isänsä hautaan. Hän auttoi taloustöissä, mutta meni sitten naimisiin ja lähti Tšerdinistä. Sen jälkeen hänestä ei kuulunut mitään.

Matvei Mikailovitš piti hyvää huolta lapsistaan. He, kaksi sukulaisperhettä, olivat hyviä ystäviä. Hyvin viihtyivät keskenään myös lapset, serkukset. Jotkut siirtyivät lähemmäs Moskovaa asuttamaan Tveriä, Pihkovaa ja muita kaupunkeja – ylempää tulleen määräyksen mukaisesti. Myöhemmin heistä tuli maaorjia. He kävivät kyllä Tšerdinissä, mutta heidän lapsensa eivät enää muistelleet Permiä. He sulautuivat sikäläisiin ja unohtivat vähitellen omat juurensa.

Entä tärkeät permiläiset kaupungit Vähä-Permin Jemdin ja Suur-Permin Tšerdin? Ne menettivät entisen merkityksensä. Moneenkaan karttaan niitä ei ole enää edes merkitty.

Pitkälle kehittyneitä kansoja – sivilisaatioita – nousee ja kuihtuu ja jopa katoaa runsasväkisempien ja voimakkaampien joukkoon. Näin on aina ollut. Mutta mitä tästä seuraa? Kukapa sen tietäisi... Onhan sanottu:

Monet ensimmäisistä tulevat viimeisiksi ja viimeiset ensimmäisiksi.